శ్రీరస్తు.

ఈ లోకంబునం గల ధర్మార్థకామరూపంబు లగు
సకలైహికప్రయోజనంబులకును హేతుభూతంబ
గునది - రాజనీతియగుం గాన నట్టి రాజనీతియందలి
ముఖ్యసారభూతంబును నాద్యులును రాజశాస్త్ర
సర్వస్వవేత్తలునునగు భీష్మాదులచే శాంతిపర్వా
దులం గొనియాడం బడినదియును నగు-

కామందకంబను రాజశాస్త్రసంగ్రహము-

సకలైహికలౌకిక ప్రయోజనకరంబగుట దీనం గల లేఖక
ప్రమాదజనిత దోషంబుల దొలంగించి పండిత పామర
సాధారణ బోధకొరకు శ్రీమత్కైరవిణీపుర ప్రతినిధి
తిరువల్లిక్కేణిపుర నివాసియగు.
మ-రా-శ్రీ-తడకమళ్ల వెంకటకృష్ణరావుగారిచే
నాంధ్రభాషటీక రచియింపంబడి

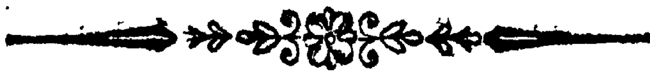
వర్తమానతరంగిణీ ముద్రాక్షరశాల యందు
పువ్వాడ వెంకటరావుగారి వలన
అచ్చువేయించి ప్రచురపరుపం
బడియె.

రౌద్రిసంవత్సర కార్తీక - బ - ౧౩ - సోమవారము.
౧౮౬౦ సం|| డిసెంబరు ౧౦ తేది.

కామందకసవ్యాఖ్యానప్రారంభః.

విధయేవిధేరపిసదాపృత్యో రపిమృత్యవేపినాక
ధృతే। ఉశనాబృహస్పతిభ్యాంనమోస్తు దైత్యా
మరగురుభ్యాం॥ ౧

శ్రీయఃపతిచేసీవిచిత్రప్రపంచనిర్మాణచాతురీధురీణుండగు నాదిదేవుండగు బ్రహ్మదేవునికిసరస్వతీభర్తయు వాగీశుండుననగు టగ్రంథారంభమునందువిచిత్రపదచాతుర్యాదిస్ఫురణా రూపకనిర్విఘ్నపరిసమాప్తికొరకును,మృత్యువునకుమృత్యువగునీశ్వరునివిఘ్నహరణ పూర్వకసాధన సామగ్రీస్ఫురణముకొరకును, వత్స్యమాణనీతిశాస్త్రాచార్యులగు దేవతాదైత్యగురులగుబృహస్పతిశుక్రులకునునమస్కారముజేసిగ్రంథారంభముజేయుట.......... ౧

యస్య ప్రసాదాద్భువనం శాశ్వతేపథితిష్ఠతి। దేవ
స్సజయతిశ్రీమాన్దండధారోమహీపతిః॥......౨

శ్రీయఃపతిచేసృష్టంబగునీచరాచరాత్మకంబగు లోకంబునందుమనుష్యసామాన్యంబునకు - లోకయాత్రయనగాలౌకికవ్యవహారరూపంబగు జీవనోపాయముప్రధానముగుటంజేసియు, నట్టి లౌకిక వ్యవహారంబునకు దండధరుండగు రాజునీతిశాస్త్రానుసారంబున ప్రజాపాలనముజేయుట వలననే వర్ణాశ్రమాదిన్యాయంబులతిక్రమింపకుండు గావున నట్టిరాజుసర్వోత్కర్షంబుగా శాశ్వతస్థితిచే ప్రకాశించు గావుతయనికవిశ్రేష్ఠుండునునీతిశాస్త్రాభిజ్ఞాగ్రేసరుండుననగుకామందకిస్వప్రారంభితనీతిశాస్త్రనిర్విఘ్నపరిసమాప్తికొరకు మంగళముజేయుచున్నారు...... ....

మరియుమహీపతిస్వరూపము। అథప్రతిపాదితశ్లోకాః॥

అగ్నివాయుయమార్కాణామింద్రస్యవరుణస్యచ।
చంద్రవిత్తేశయోశ్చైవమాత్రానిర్హృత్య శాశ్వతీః । యస్మాదేషాసురేంద్రాణాంబ్రంహ్మణా రచితాకృతిః। బాలోపినావమంతవ్యోమనుష్య ఇతిపార్థివః। మహతీదేవతాహ్యేషా నరరూపేణ తిష్ఠతి॥......................... ....

అగ్న్యంశచే తైక్ష్ణ్యంబును, వాయ్వంశచేబలంబును, యమాంశచేదండంబును, సూర్యాంశచే తేజంబును, ఇంద్రాంశచేభోగంబును, వరుణాంశచేసరసతయు, చంద్రాంశచేచల్లదనంబును, నీశ్వరాంశచేప్రభుత్వంబును, నగుముఖ్యాంశంబులగ్రహించిబ్రంహ్మచేరాజు నిర్మించబడినవాఁడగుటంజేసి రాజుచిన్నవాఁడేనియునవమర్యాదచేయదగదనియు, మనుష్యరూపంబగుప్రబలదేవుండగుటవిశేషపూజార్హుఁడనియు, అట్టిరాజవమతుండగునేనిదైవతులచేదండింపబడు ననియు-నట్టిరాజుచేనగుదండనీతియొక్కక్రమంబున నుండనియెడనీటియందుండుమత్స్యంబులవలెబలవంతులచేదుర్బలులాక్రమించబడుదురనియు, పూర్వఋషులచేవైవస్వతమనువురాజుగా నేర్పరింపబడియతనిరాజకార్యములునిర్వహించుకొఱకు ప్రజలచే నార్జితంబులగుధాన్యంబులయం దాఱవపాలును- పుణ్యంబులయందుపదియవపాలును- సమస్తవస్తువిశేషంబులనుభవించెడునట్టిప్రభావవిశేషంబును గల్పించుటచే ధర్మంబున ప్రజాపాలనము జేయుటవలననరణ్యంబునందుండు ఋషులును స్వకీయ పుణ్యంబునందాఱవపాలొసంగుచుండిరిగావున నఖిలభూతంబులకధికుండు భూపతియనమస్కారార్హుఁడనుట- అట్టిరాజు ఇంద్రియపరవశుండయ్యె నేనిదండనీతియుథారీతిన వైర వేరతుండౌటజేసి ఇంద్రియనిగ్రహరూపంబగు నభ్యంతరజయంబును శాస్త్రంబుచేనగు బాహ్యశత్రుజయంబునుంగావించిసర్వోత్కర్షంబున వెలుంగు గావుతయనియాశీర్వచనము- మరియునిచ్చట ఆశీర్వచన నమస్కా

రంబులును వక్ష్యమాణంబగువిషయము రాజనీతియగుటం జేసిమంగళమునందువస్తునిర్దేశము సూచింపబడియెననియు విచారించవలెను...

ఇట్లు దేవతామంగళానంతరంబున నీశాస్త్రప్రవర్తకుండగునాచార్యప్రస్తుతి.

వంశే విశాలం వంశ్యానామృషీణామివభూయ
సాం। అప్రతిగ్రాహకాణాం యోబభూవభువివిశ్రు
తః। జాతవేదాఇవార్చిష్మాన్వేదాన్వేదవిదాం
వరః। యోఽనావేదాన్సుచతురశ్చతురోఽప్యేకవే
దవత్। యస్యాభిచారవజ్రేణ వజ్రజ్వలనతేజ
సః। పపాతామూలతశ్శ్రీమాన్ సుపర్వా నందప
ర్వతః। ఏకాకీమంత్రశక్త్యాయః శక్త్యాశక్తిధరోప
మః। ఆజహారనృచంద్రాయ చంద్రగుప్తాయ మేది
నీం। నీతిశాస్త్రామృతంశ్రీమానర్థశాస్త్రమహోద
ధేః। ఏఉద్దధ్రేనమస్తస్మైవిష్ణుగుప్తాయవేధసే..

ఇచ్చటనీగ్రంథకరణప్రతిపాద్యుండగు విష్ణుగుప్తుండనునర్థశాస్త్ర వేదవేదాంగ వేదియగుబ్రాహ్మణశ్రేష్ఠుండు నందుడను రాజుచేనగ్రాసనమునుండి తనను లేపుటచేనవమతుండగుచు నాసభయందు నందుని నాశము జేయుదునని ప్రతిజ్ఞయొనర్చి చంద్రగుప్తుండను రాజు నాశ్రయించి యతనికి నందరాజ్యం బిచ్చెదనను ప్రతిజ్ఞచేసితనయభిచారహోమంబను వజ్రాయుధముచేనతనిమ్మృతుండుగానొనర్చెననిఇతిహాసము - మఱియు నితనికిచాణక్యుండనియు కౌటిల్యుండనియు నామాంతరంబులుగలవనియు విష్ణుగుప్తుండనుట ప్రతిష్ఠావాచకంబనియు విచారించవలెను............

రాజశ్రేష్ఠుండగుచంద్రగుప్తుండనుమహారాజెవ్వనినీతిశాస్త్రబలమువలన శత్రుండగునంద భూపాలునినిర్మూలించి రాజ్యముచేకొనియెనో. ఎవ్వనివజ్రజ్వలనమున బడబాగ్నిగావునట్టిశ

త్రుకృతయత్నముచే నాశము నొందనియభిచారాగ్ని ప్రభావముచేసంతోషముచే నిభృతుండగునందుండను రాజునశించుటచే నైశ్వర్యముచంద్రగుప్తునియనుసరించెనో అట్టిసమస్తవేదవేదాంగార్థశాస్త్రపరిజ్ఞాననిపుణుండును లోకప్రసిద్ధంబులగు- న్యాయశాస్త్రము - కౌటిల్యమనగానర్థశాస్త్రమువాత్స్యాయనసూత్రము- గౌతమీయసూత్రమువ్యాససూత్రములను- నాల్గుభాష్యములయందుప్రసిద్ధంబగు- ధర్మ - అర్థ- కామ- మోక్షంబులగు చతుర్విధపురుషార్థవిషయంబులయందున ప్రసిద్ధుండును- మఱియు- బ్రహ్మసృష్టంబగుప్రపంచవ్యవహారార్థముబ్రహ్మచేనిర్మితంబగులక్షాధ్యాయరూపంబగునీతిశాస్త్రసాగరాదధియందుస్వాయంభువమనుబృహస్పతి- శుక్రుడు మొదలుగాగలవారిచే యథోచితముగసంగ్రహింపబడినసునతివిస్తారంబగు దాని సంగ్రహము జేసి నీతిశాస్త్రామృతమును ప్రకటింపజేసిన విష్ణుగుప్తులకొరకు నమస్కారమనుట...

ఇట్లునమస్కారమొనర్చి మహాకావ్యరూపంబగునీతిశాస్త్రప్రయోజనముదెలుపుటకుపక్రమించునెడ తొలుత వాచార్యసంబంధప్రకటనము.

దర్శనాత్తస్యసుదృశోవిద్యానాంపారదృశ్వనః।
రాజవిద్యాప్రియతయాసంక్షిప్తంగ్రంథమర్థవత్॥

అట్టినీతిశాస్త్రసర్వస్వవేత్తయగువిష్ణుగుప్తునిప్రత్యక్షదర్శనమసంభావితంబయినసుజ్ఞానదృష్టి సాక్షాత్కారానుగ్రహంబువలనబ్రహ్మాదులచే విస్తృతంబగునీతిశాస్త్రంబును సంకోచింపబడినయనుక్రమణికా...

బ్రహ్మాధ్యాయసహస్రాణాం శతంచక్రేస్వబుద్ధిజం। తన్నారదేనశక్రేణ గురుణాభార్గవేణ
చ। భారద్వాజవిశాలాక్ష భీష్మపారాశరైస్తథా।
సంక్షిప్తంమనునా చైవతథాచాన్యైర్మహర్షిభిః।

ప్రజానామాయుషో హ్రాసం విజ్ఞాయచమహాత్మనా। సంక్షిప్తంవిష్ణుగుప్తేన నృపాణామర్థసిద్ధయే ॥......................................౬

అనుక్రమంబున బ్రహ్మాదులచే నిర్మితంబగుచు కాలానుసారముగా ప్రజలయొక్క ఆయుర్బలముల ననుసరించి సంకుచితమొనర్చుచువచ్చిన విష్ణుగుప్తప్రణీతార్థశాస్త్రము కామందకియను నామముగల నాచేత సంగ్రహించబడుననియు - ఆన్వీక్షికియు - త్రయీవిద్యయు - వార్త్తా విషయమునుదండనీతియునగు రాజశాస్త్రంబుల నామూలముగా దెలియుటవలన రాజవిద్యయందలి ప్రేమాతిశయముచే రాజవిద్యయగు దండనీత్యాదులయందును వ్యూహాద్యులగు యుద్ధశాస్త్రములయందును సులభోపాయమును గల్పించుటవలన లోకోపకారంబగుట నీగ్రంథము పక్రమించబడియెననుట ॥..౭

ఉపార్జనే రక్షణేచ భూమేర్భర్తామీశ్వరంప్రతి। యత్కించి దుపదేక్ష్యామో రాజవిద్యావిదాంమతం ॥...౮

ఉపార్జనంబనగా. సంపాదించుట. యది దేవతానుగ్రహపూర్వకంబగుయుద్ధములచే సంపాదించుట. పూర్వముతనచేసంపాదించియుండుట - పిత్ర్యముగా సంభవించియుండుట - నను భేదములుచే మూడుదెరంగులు - రక్షణము - స్వీయజనులచేనన్యాయప్రవర్తనము లేకరక్షించుట. శత్రువులచేనాక్రాంతముగాకుండునట్లురక్షించుటయని రెండుతెరంగులు - అందు రాజశాస్త్రప్రవర్తకుల తాత్పర్యమునకన్న విష్ణుగుప్తగ్రథితంబగుకౌంటిల్యమతము - కించిద్భిన్నము - అందు ఉపధాశుద్ధిప్రకరణభాష్య విషయంబున - అనగాపరిశుద్ధతావిషయమునట - అదిమూడువిధంబులు - ప్పట్లన - సభికుల తాత్పర్యమునందు ప్రకృతకాలీనరడగు రాజుఅధార్మికుండుగా వుననితనినిగ్రహించి యున్యుని నేర్పరుపవలయునన విషయము -

ఇందు - పృథుచక్రవర్తితండ్రియగు వేనమహారాజునాస్తికుండగు టవలన నతనినిగ్రహించి పృథుచక్రవర్తిబుట్టించిరని భాగవతాదులయందు దృష్టాంతంబగుట- నిదియర్థోపథయనట - ప్రాడ్వివాకమొదలగు అధికారస్థులమండలము ద్రవ్యాపేక్షచేనధర్మప్రవర్తకులగునెడలను మరియుద్రవ్యాపేక్షచే రాజభృత్యాదులన్యాయము జేయుటయుననునెడలనిగ్రహించుట అర్థోపధయనట- రాజభార్యాదుల న్యపురుషుల కామించుటయు-రాజదారలనన్యులు కామించుట మొదలగు విషయంబులయందున్నగ్రహించుటయునుట. కామోపధయని పారిశుద్ధ్యపరీక్షలు మూడువిధంబులు అందు కౌటిల్యమతము విషయంబుల నామూలాగ్రము పరిశీలించక హఠాతుగా నిగ్రహించుటయుచితముగాదనుటగావున విష్ణుగుప్తశిష్యులగువారు ప్రజారంజనమతమును నయ్యవస్థానంబునుదానిక్రమంబు ననుపదేశింతురనుట॥...... ....౮

రాజాస్యజగతో హేతు ర్వృద్ధేర్వృద్ధాభిసంమ
తః। నయనానందజననః శశాంక ఇవతోయధేః॥౯

విద్యాభిజనవయోజ్ఞానవృద్ధులగు పండితుల కభీష్టుండగు రాజుసముద్రమునకు చంద్రోదయము తెరంగున లోకజనంబులకు నేత్రానందకరుండగుననుట ॥.................... ....౯

యదినస్యాన్నరపతిస్సమ్యఙ్నేతాతతః ప్రజాః। అ
కర్ణధారాబలవద్విప్లవేతే హనౌరివ ॥......౧౦

శాస్త్రోపదేశవిధానంబున దండనీతియనుష్ఠింప ని రాజువలనకర్ణధారుడులేని యోడవలె జనంబులు హింసనొందుదురనటవలన శాస్త్రదృష్టంబగున్యాయంబున ప్రజాపాలనమొనర్పిన రాజు ఇహపరములయందు కీర్తిస్వర్గముల ననుభవించునని యర్థము ౧౦

ధార్మికం పాలనపరం సమ్యక్పరపురంజయం।

రాజానమభిమన్యంతే ప్రజాపతిమివ ప్రజాః ॥......
రాజ్ఞోహి వ్రతముత్థానం యజ్ఞకార్యానుశాసనం।
ప్రజాసుఖే సుఖం రాజ్ఞః ప్రజానాంచ హితం హి
తం। నాత్మ ప్రియంహితం రాజ్ఞః ప్రజానాంచప్రి
యంహితం ॥............................... ౧౧

రాజశాస్త్రోక్తంబగు ధర్మస్వరూపంబెట్టిదనిన- అహింసయ
నగా నక్రమహింస జేయకుండుట - సత్యము బలుకుట - అసత్యమా
డకుండుట - యనగా ఓర్పుగలిగియుండుట - పాపములు జేయకుం
డుట - ఆచారము దేవతాతిథిపూజయొనర్చుట - భృత్యులకొసం
గుట - భోజనంబనగా భోగించుట మొదలగు ననుష్ఠానంబులంచే
నుండుట..

అనుక్రమంబున రాజ్యంబునందలి జనంబులసుఖమాత్మసు
ఖంబనియు వారికిహితంబగు కార్యంబాత్మహితంబనియునందు
లప్రియకరిక్తమగునాత్మహితము హితముగాదనియు భావించునట్టి
నీతిశాస్త్రానుష్ఠానక్రమముచే శత్రుజయ మొనర్చునట్టిరాజుల
ను ప్రజలనువర్తించుననుట ౧౧

ఆయత్తంరక్షణం రాజ్ఞో ర్వార్తారక్షణమాశ్రితా।
వార్తాభేదేనలోకోయంశ్వసన్నపినజీవతి॥.. ౧౨

శత్రుబాధలు మొదలగు వాటచేనష్టము నొందకుండునట్లుప్ర
జలరక్షించుట రాజుననుసరించియుండుననియు - అట్టి - వార్త
యిరుజేయుటయు - వర్తకము జేయుటయు - పశువులరక్షించుట
యు- నను త్రివిధభేదంబులగుటంజేసి యీ వార్తను రాజరక్షణలే
నియెడ చోరాదులచేనేనియు బలవంతులచేనేనియు నాక్రమిం
చంబడుననియు నట్టివార్తానాశనముచే లోకముబ్రతికియుండి
యువృత్తిశూన్యంబగుట మృతప్రాయమగుననుట...... ......౧౨

పర్జన్య ఇవభూతానామాధారః పృథివీపతిః। వి

తేచాపిపర్జన్యేజీవ్యతేనతుభూపతౌ॥.........౧౩

గావునదండధారుండగు రాజువర్షదేవతవలెభూమి జనుల కాధారంబుగానుండువాఁడ గుటంజేసి ప్రజారక్షణము ముఖ్య కర్తవ్యంబగుననియు నట్టిదండధారుండగు రాజక్రమ ప్రవర్తుండ గునపుడెట్టి సంకటము ప్రజలకగునో అట్టిసంకటము నావృష్టియు గునపుడును సంభవించదనియు దెలియఁదగులు..............౧౩

ప్రజాంసంరక్షతిన్నృపః సావర్ధయతిపార్థివం।
వర్ధనాద్రక్షణఙ్ర్ఛేయస్తన్నాశేన్య స్తదప్యసత్॥౧౪

శత్రుచోరకంటకాదుల భయంబులవలన సంకటము జెంద కుండ రాజుప్రజలరక్షించుననియు నట్లురక్షించబడు ప్రజలు ధాన్యస్వర్ణ వ్యాపారాదులవలన రాజును వృద్ధిపొందింపజేయు ననియునందువృద్ధిపొందజేయుటకంటెరక్షించుటయధికంబగు నె ట్లన రక్షణము లేనియెడపూర్వద్రవ్యాదులకును బాధయగుంగా వుననట్టిరక్షణ పరుండగు రాజునకును రాజ్యమునకుగల పరస్ప రసంబంధము సంభవించనియెడ నిహాపర సౌఖ్యాభావంబువలన నరిష్టంబనియు తెలియదగు...................................౧౪

న్యాయప్రవృత్తోనృపతిరాత్మానమధవప్రజాః। త్రి
వర్గేణోపసంధత్తేనిహంతిధ్రువమన్యథా॥.....౧౫

న్యాయప్రవృత్తియనగా నీతిశాస్త్రాను సరణంబగుదండనీతి ప్రజలను ధర్మార్థకామములచే సంతుష్టిజేయుననియునట్లుగా నియెడ కామక్రోధదూషితుండగు రాజుచేనజ్ఞానంబువలనవాన ప్రస్థసన్యాసులు మొదలగు నటవీసంచారిజనంబులకును కోపము గలుగజేయుగావున న్యాయ ప్రవర్తకుండుగా నుండవలయు న నుట..౧౫

ధర్మాద్వైజవనోరాజాచిరాయబుభుజేమహీం।
అధర్మాచ్చైవనహుషఃప్రతిపేదేరసాతలం॥ ౧౬

పూర్వంబునశాసనవంశోద్భవుండగు ఇంద్రసేనుండను రా

జారాతుసఖయంబువలన తానును తనదేశప్రజలును రజస్వలా సంగమదోషమువలననగునధర్మాభివృద్ధిచేనశించుచురాగా, నావం శమునందు వైజవనుండను రాజుదయించి యారాక్షసునిని గ్ర హించిధర్మస్థాపనమువలన చిరకాలప్రభుత్వమొనర్చెననియు - ఇంద్రస్థానము జెందిన నహుషుండునున ధర్మంబగునింద్రభార్యా సంగమాపేక్షవలననగస్త్యునిచేశప్తుండగుచు కొండచిలువయయ్యె ననియు - ప్రసిద్ధము........ .... ౧౬

శ్లో॥ తస్మాద్ధర్మంపురస్కృత్యయతేతార్థాయభూపతిః।
ధర్మేణవర్ధతేరాజ్యంతస్యస్వాదుఫలంశ్రియః॥౧౭

మన్వాదిప్రణీత ధర్మక్రమంబున వృద్ధియగు రాజ్యమునకు ఇహపరంబులను భేదంబులుగల ఫలము రెండుదెరంగులగు - నం దు ఇహంబన - కాలవిభాగాది యుక్తభోగత్యాగంబులు - పరంబన - నశ్వమేధాదికంబులగు పుణ్యకర్మంబులు - నీరెండునుపరిశుద్ధంబు లగుట ఐశ్వర్యమునకు - స్వాదుఫలంబులనుట..................

ఇందువలన నధర్మప్రవృత్తిచేనగుసంకటబును ధర్మప్రవృత్తి చేనగురాజ్యవర్ధనప్రజాసుఖ మోక్షరూపంబులగు రాజ్య ప్ర యోజనంబును దెలుపంబడి యెనని విచారించవలెను......౧౭

రాజ్యస్వరూపోపన్యాసము॥ శ్లో॥ స్వామ్యమాత్యశ్చ
రాష్ట్రంచదుర్గంచ కోశంబలంసుహృత్। ఏతావ
దుచ్యతే రాజ్యంసత్వబుద్ధివ్యపాశ్రయం॥...౧౮

స్వామి - అనగామంత్రి మొదలగుసర్వాంగంబులకు నధిప తియుప్రాణభూతుండునునగుటవలన ప్రధానాంగమగురాజు-౧-అ మాత్యుండనగా-సకలకార్యంబులయందును రాజుతోడనాచరించు చుబుద్ధిసహాయముచేయుమంత్ర్యాదులు-౨-రాష్ట్రంబనగా రాజ్య ము-దీనివలనసమస్తసప్తాంగంబులనిర్వహణముగాదగినది-౩ దుర్గం బనగా - దుఃఖముచేతనుశత్రువులచేతనుచేనాక్రమించబడునది- అనగా కోటలు మొదలగునది - ౪- కోశః - అనగాబొక్కసము- ౫ - బలంబనగా-గజతురగరథపదాతిరూపంబగుచతురంగము- ౬-

సుహృత్తనగా రాజునకు స్నేహితులగు సామంతరాజులు. ఇవనే సప్తాంగము రాజ్యంబనంబడు - నట్టి రాజ్యము - సత్వముచేననగా వక్ష్యమాణంబగు సప్తాంగవ్యసనంబులయందు తగులుబడక బుద్ధి బలముచే తనిర్వహించందగినది గావున ప్రజ్ఞాబలాశ్రయంబనుట ౧౪

శ్లో॥ ఆలంబ్య బలవత్సత్వం బుద్ధ్యాలోకితనిర్గమః। సప్తాం
గస్యాస్య లాభాయ యతేత సతతోద్ధితః ...౧౫

సత్వంబన దుర్బలత లేనిదియును, వ్యసనమునందును సుఖమునందును తత్తద్వికారములు జెందని బుద్ధివిశేషము - నిర్గమంబన బుద్ధిచే సంకటంబులనుంచి నివర్తించుట - ఇందు సుభాషితవచనము.

శ్లో॥ ప్రారభ్యతే నఖలు విఘ్నభయేన నీచైః ప్రారభ్య
విఘ్నవిహతా విరమంతి మధ్యాః। విఘ్నైః పునఃపు
నరపి ప్రతిహన్యమానాః ప్రారబ్ధముత్తమజనా నపరి
త్యజంతి॥..

అనున్యాయంబున రాజుచే నాలోచిత స్థిరీకృతంబగు కృత్యము నారంభించిన పిదప నిర్వహించునట్టి స్థైర్యము వివక్షింపబడియె గావున నట్టి సత్వము బలవత్సత్వమనుట - అట్టి యష్టాంగయుక్తంబగు బుద్ధిచే పూర్వోక్తంబులగు సప్తాంగయుక్తంబగు రాజ్యలాభముకొరకు నిత్యప్రయత్నము జేయదగు - అట్టి యత్నము జేయుట యందు సప్తాంగమునందును ప్రధానాంగము తానయగుటం జేసి తొలుత స్వలాభార్థము - యత్నము జేయవలయు - ననగా నింద్రియ నిగ్రహిగావలయునని తాత్పర్యము - అట్లు రాజు యత్నించునెడ నమాత్యాదులును రాజాజ్ఞవినా - దుష్కార్యారంభమునకు యత్నించజాలగనియు, అన్నికార్యంబులు సమీచీనంబగుననియు, విచారింపవలెను ౧౬

శ్లో॥ న్యాయేనార్జనమర్థస్య వర్ధనం రక్షణం తథా।

సత్పాత్రప్రతిపత్తిశ్చ రాజవృత్తంచతుర్విధం॥ ౨౦

శాస్త్రప్రకరణమునతిక్రమించక ద్రవ్యము నార్జించుటయును గానభిలషితద్రవ్యము నార్జించుటయు, అట్టిద్రవ్యమును గానిభూమ్యాదులను గానివృద్ధి జేయుటయు, అట్టిదానిశత్రుచోరాదులచేనపహృతంబుగానియట్లు రక్షించుటయు, అట్టిసత్త్వమాగత ప్రవృద్ధద్రవ్యమును త్రివిధంబులగు సత్పాత్రంబులయందన గా-సత్వము నుత్తమమునునగు ధర్మాత్ములును కర్మఠులునునగు బ్రాహ్మణులకును, తపస్వులకును, దేశకాలపాత్రము లెరింగి దాన మొసంగుటయునునదిధర్మపాత్రమనియు, మంత్రిపురోహితవార్తాధికారులు మొదలగు వారికి వేతనాదులొసంగుటవలన రాజ్యకోశవాహనాదివృద్ధియగుటం జేసియర్థపాత్రమనియు, కులరూపయవ్వనాదులచే పరిపూర్ణలగునంతఃపురకాంతారత్నవిషయికంబగు వ్యయముకామపాత్రమనియు, విభాగించబడియుండుపాత్రత్రయంబులయందాయాయావిషయంబుల నతిక్రమించకుండు నట్టుల లోభములేక వ్యయించుటయను రాజవృత్తము- నాల్గుదెరంగులనట........౨౦

ఇట్లుచతుర్విధ రాజవృత్తంబులయందాద్యంబగున ర్థార్జనానుష్ఠానక్రమంబెట్లనిన,

శ్లో॥ నయవిక్రమసంపన్నస్స్యాద్ధానశ్చింతయే(ద్ధియం॥
నయస్యవినయోమూలం వినయశ్శాస్త్రనిశ్చయః॥.. ....౨౧

నీతిశాస్త్రజ్ఞానముగలవాడయ్యును పరాక్రమహీనుడయ్యేనేని శత్రువులవమతి జేయుటవలనను పరాక్రమశాలి యయ్యు నీతిజ్ఞుండుగాని యెడ పనుంగునుబోయివాడు స్వాధీనము జేసికొనునట్లు నీతిజ్ఞునిచేతికిచిక్కుచుండుగుంగావున నీయుభయమును గలుగవలయుననియు, అట్టినయవిక్రమసంపన్నుండగు రాజువురుష ద్రవ్యసంపన్నుండగుచు నాపత్ప్రతికారదక్షుండై అనుకూలంబగు దేశకాలంబు లెరింగి దండయాత్రారంభము జేయవల

యుననియు, అట్లు చేయుయాత్రారంభాదులచే నైశ్వర్య గుణాలంబులగు సప్తాంగరాజ్యము లభించుయత్నము జేయవలెననియు, అర్థార్జన విధానము - అట్టి క్రియకు ప్రథమంబగు నీతిశాస్త్రాభ్యాసమునకు స్వాభావికంబగు నింద్రియజయము ముఖ్య కారణంబగుట నట్టియింద్రియజయము లేనివాని చే విషయాకృష్టచిత్తుండగుటవలన శాస్త్రచింతనమసాధ్యమనియు, అట్టి వినయముచే శాస్త్రనిశ్చయమగుటవలన నాశాస్త్రసుస్థితయందు భగవత్కటాక్షముగలుగును గావున - అందు చేపూర్వోక్త ప్రయోజనము సిద్ధించు ॥.. ౨౧

శ్లో॥ వినయోహీంద్రియజయ స్తద్యుక్తశ్శాస్త్రమృచ్ఛతి।
తన్నిష్ఠరిహి శాస్త్రార్థాః ప్రసీదంతితో తశ్శ్రి
యః ॥ ౨౨ వినయలక్షణము.

శ్లో॥ జితేంద్రియత్వంవినయస్య లక్షణంగుణ ప్రకర్షో
వినయాదవాప్యతే। గుణాధికేపుంసిజనోనురజ్య
తేజనానురాగప్రభవాహిసంపదః॥ ....

ఇంద్రియంబులుస్వకీయార్థంబుల లగ్నంబులు గాకుండున ట్లు నిగ్రహించుటవినయమనియు, నట్టిపురుషుండు శాస్త్రముల జదువ నేర్పుగలవాడగుననియు, నట్టియనవరతశాస్త్రాభ్యాసము జేయువానికి శాస్త్రార్థంబులు సమర్థకంబులుగ దెలియునని యు, నదువలన నైశ్వర్యం బధికంబగుననియు విచారించ వలెను॥.. ౨౨

ఇందుముఖ్యంబగునింద్రియజయంబాత్మసంపదయ
గుటంజేసి తత్స్వరూపప్రకటనము.

శ్లో॥ శాస్త్రంప్రజ్ఞాధృతిర్దాక్ష్యం ప్రాగల్భ్యంధార
యిష్ణుతా। ఉత్సాహోవాగ్మితాదార్ఢ్యం
ఆపత్క్లేశసహిష్ణుతా। ప్రభావశ్శుచితామైత్రీ
త్యాగస్సత్యంకృతజ్ఞతాకులంశీలం మదశ్చేతిగు
ణాస్సంపత్తిహేతవః॥.............................. ౨౩

నీతిప్రతిపాదకంబగు శాస్త్రజ్ఞానంబును - శ్లో॥ శుశ్రూషా శ్రవణం చైవ గ్రహణం ధారణం తథా - ఊహాపోహార్థవిజ్ఞానం తత్త్వజ్ఞానం చ ధీగుణాః॥ అనియెడు అష్టాంగంబగు బుద్ధిప్రజ్ఞయును - దుఃఖసమయమునం దవిషణ్ణత నొందకుండు ధైర్యంబును - సామర్థ్యంబను - నిశ్చయరూపంబగు సామర్థ్యంబను - జయసంపత్తియు - ఇంద్రియజయమని భావము - రాజు స్వయమింద్రియ జయసంపన్నుండగు నేడ ప్రకృతులును - పుత్రులును జితేంద్రియులగుదురు గావున నింద్రియజయసంపత్తియు వశ్యంబనుట - తనచే దెలియబడు విషయంబుల చిరకాలము జ్ఞాపకమునం దుంచుకొనుట॥ శ్లో॥ దాక్ష్యం శైఘ్ర్యం తథామర్షః శౌర్యం చోత్సాహలక్షణం॥ పరాక్రమంబును - అమర్షణంబును - సమర్థతయును గూడి యుంటయుత్సాహమనుట - నందు దాక్ష్యంబనునది విశేష నాయకగుణంబనియు శీఘ్రకారితయు ననుట - వాగ్మిత్వంబును - దృఢగాత్రతయు - ఆపత్కాలంబున శ్రమ లనోర్చుటయు - యట్టి పుణ్యాతిశయచేష్టాయుక్తంబగు దండధారిత్వముచే పరులచే ననవమానితుండగునదియు ప్రభావంబనుట - అట్టి ప్రభావంబును పరస్త్రీపరద్రవ్య పరహింసలయందాసక్తుడు గాకుండుట శుచితయనునది - సర్వభూతంబులయందు మైత్రియు - సత్పాత్రంబులయందర్థము వ్రయించుట - త్యాగము - అబద్ధాలాపములు జేయకుండుట సత్యము - ఒరులచే జేయబడిన యుపకారమునకు ప్రత్యుపకారము జేయవలయునను తలంపుతోగూడినది కృతజ్ఞత - మాతామహపితామహవంశశుద్ధియు - శుకంబగు తాత్పర్యంబును - ఇంద్రియనిగ్రహములు మొదలగు గుణంబు లైశ్వర్యకారణంబులగునని విచారించవలయును.................౨౩

ఇట్టి గుణంబులచే సాధ్యుండగు రాజాత్మవంతుడనంబరగు నతండు రాజ్యమునకంగభూతుండగు నయినను స్వభావవినయసంపత్తిమాత్రముచే శాస్త్రనిశ్చయము సంభావితంబగుటవలన రాజ్యమును బొందిన రాజుచే వినయానుష్ఠానమవశ్యకరణీయము మనుష్యులకింద్రియసుఖంబులు విచిత్రంబులును మనోహరంబులున

గుటం జేసియు చిత్తమునకు చాంచల్యము స్వాభావికగుణంబగుటం జేసియు రాజగువాడు సర్వకాలంబును వినయంబున నింద్రియజయంబునం దతిజాగరూకుండు గావలయుననుట......... ...

శ్లో॥ ఆత్మానం ప్రథమం రాజా వినయేనోపపాదయేత్।
తతోఽమాత్యాం స్తతో భృత్యాం స్తతః పుత్రాం స్త
తః ప్రజాః॥......... ....౨౪

తొలుత రాజగువాడు స్వకీయేంద్రియజయశాలి గావలయు నందువలన ప్రకృతులును జితేంద్రియులగుదురనుట-పిదప మంత్రులు భృత్యులు - పుత్రులు - మొదలగువారి నాత్మతుల్యులగునట్లు శిక్షింపుచు వారలచే ప్రజలనున్నతి గుణయుక్తులగునట్లు జేయుచుం డవలయుననుట ౨౪

వినయమునకు ప్రయోజనం బేమనిన.

శ్లో॥ సదానురక్తప్రకృతిః ప్రజాపాలనతత్పరః। వినీతా
త్మా హి నృపతిర్భూయసీం శ్రియమశ్నుతే॥ ౨౫

రాజ్యసప్తాంగంబులయందు ప్రసన్నుడగు రాజు చిరకాలము మహదైశ్వర్యమున ననుభవించునని విచారింపవలెను... ... .౨౫

ఇట్టి ఇంద్రియజయము కష్టసాధ్యమనుట.

శ్లో॥ శబ్దాదివిషయాహారే ధావంతం ప్రమాథినం। జ్ఞా
నాంకుశేన కుర్వీత వశ్యమింద్రియదంతినం। ఆత్మా
ప్రయత్నేనాపేక్షాభ్యో మనస్సమధితిష్ఠతి। సంయో
గాదాత్మమనసోః ప్రవృత్తిరుపజాయతే। విషయా
మిషలోభేన మనః ప్రేరయతీంద్రియం। తన్నిరుం
ధ్యాత్ప్రయత్నేన జితే తస్మిన్ జితేంద్రియః॥ ౨౬

శబ్దస్పర్శరూపరసగంధంబులనియెడు పంచేంద్రియవిషయంబులు బహువిధంబులగుటం జేసియు నవి మనోహరంబుల గుటం జేసియు విషయంబులయందాసక్తి గలుగు మనస్సింద్రియంబుల ప్రేరేపించుటవలనను ఆత్మమనస్సంయోగంబులవలన ప్రవృత్తి గలు

గుటవలనను జితేంద్రియుండు గావలయును రాజు జ్ఞానంబను నంకుశంబువల ననింద్రియంబులను మదమేనుగలను నిగ్రహించి జితేంద్రియుండనంబడు....... ....

ప్రధానేంద్రియంబగు మనస్సునకు పర్యాయనామంబులు.

శ్లో॥ విజ్ఞానంహృదయం చిత్తంమనోబుద్ధిశ్చతత్సమం।
అనేనాత్మా కరోతీహ ప్రవర్తననివర్తనే॥ ౨౯

కార్యప్రవృత్తి మనఃప్రధానంబగుటం జేసిబుద్ధిచే కర్తవ్యాకర్తవ్యంబులను ప్రవర్తనని వర్తనంబులనగు విషయంబుల దెలిసి మనస్సుచే శాస్త్రవిహితానుష్ఠానంబులయందు ప్రవృత్తియు అకార్యనివర్తియు జేయనగు....... ....౨౯

శ్లో॥ ధర్మాధర్మౌసుఖందుఃఖమిచ్ఛాద్వేషౌతథైవచ। ప్రయత్నజ్ఞాన సంస్కారాః ఆత్మలింగముదాహృతం॥...................... ....౩౦

స్వర్గమోక్షఫలప్రదంబులగు ప్రవృత్తిలక్షణము ధర్మంబనియు - నరకాదిదుఃఖఫలదంబగు ప్రవృత్తియధర్మంబనియు - శబ్దంబునకు బుద్ధీంద్రియంబులర్థంబులు గావున నట్టి బుద్ధీంద్రియంబులకు సంతోషము సుఖమనియు - అనర్థము దుఃఖమనియు - కోరికయు - ద్వేషంబును - మొదలగు స్వరూపంబుల దెలియుట యాత్మస్వరూపంబనబడు....... ....౩౦

శ్లో॥ జ్ఞానస్యాయుగపద్భావోమనసోలింగముచ్యతే। నానార్థేషుచసంకల్పఃకర్మచాస్యప్రకీర్త్యతే॥౩౧

శబ్దస్పర్శాది ఇంద్రియార్థంబుల దెలియుట మనఃస్వరూపంబనియు, నానార్థంబులయందు ప్రయత్నంబు లొనర్చుట దానికృత్యంబనియు, దెలియనది.........................౩౧

ఇంద్రియేంద్రియార్థస్వరూపము.

శ్లో॥ శ్రోత్రంత్వక్చక్షుషీజిహ్వా నాసికాచేతిపంచమీ।
పాయూపస్థంహస్తపాదౌవాక్చేతీంద్రియసంగ్రహః। శబ్దస్పర్శశ్చరూపంచ రసోగంధశ్చపంచ

మః| ఉత్సర్గానందనాదానగత్యాలాపాశ్చ తత్క్రియాః||........................... ౩౩

శబ్దంబుల నెఱుంగు చెవులును, సోకుడు దెలియుత్వగింద్రియంబును, రూపము చెలియుకన్నులును, రుచులు దెలియునాలుకయు వాసనలు దెలియు ముక్కును, ననుజ్ఞానేంద్రియంబులును. మల విసర్జనము జేయుగుదేంద్రియంబును, స్త్రీపురుషుసంయోగానందమనుభవింపంజేయు నుపస్థంబును, తీసుకొనుటయు నిచ్చుటయునువృత్తిగాగలుగు హస్తంబులును, గమనక్రియాపాటవంబగు పాదంబులును, మాటలాడు నోరునునను, కర్మేంద్రియంబులు, ను - నిదియశింద్రియదశకము తత్కార్యంబులు... .... ౩౩

బహిరంతర్విభాగములకు కారణం.

శ్లో|| ఆత్మామనశ్చతద్విద్భిర్ద్వేరంతఃకరణముచ్యతే| ఆభ్యాతుంసప్రయుత్నాభ్యాంప్రవృత్తిరుపజాయతే||

ఆత్మయు మనస్సునను రెండును నంతఃకరణంబులనంబడు వీటి ప్రేరణచేత పూర్వోక్తంబులగు దశేంద్రియముల ప్రవృత్తిగలుగు|| ౩౪

శ్లో|| ఆత్మబుద్ధీంద్రియాణ్యాథ బహిఃకరణముచ్యతే|
సంకల్పాధ్యవసాయాభ్యాంసిద్ధిరాసాం ప్రకీర్తితా|
ఉభేప వేహిఃకరణే యత్నానంతర్యకేస్మృతే|
తస్మాత్ప్రయత్నసంరోధాద్భావయేన్నిగ్రహమనస్యతాం||.............................. ౩౫

స్వకీయంబగు బుద్ధీంద్రియంబులుబహిఃకరణంబులనంబడు - నెట్లన అంతఃకరణ ప్రవృత్తిలేనియెడ నింద్రియ ప్రచారంబునకు హేత్వభావంబగుటవలనను, ఇంద్రియంబులప్రవృత్తి సంకల్పానంతరంబగుటవలనను,యత్నముననాసంకల్పమునిగ్రహించిలహంకారమునునిగ్రహింపవలయుననుట ౩౬

శ్లో|| ఏవంకరణసామర్థ్యాత్సంయమ్యాత్మానమాత్మనా|నయాపనయవిద్రాజాకుర్వీతహితమాత్మనః ౩౭

ఇట్లంతఃకరణబహిఃకరణంబుల స్వాధీనము జేసికొని న్యాయాన్యాయవిదుండగు భూపతితనకును రాష్ట్రంబునకును హితంబగు కార్యంబనుష్ఠించవలయుననుట॥...................౩౬

శ్లో॥ యత్పృథివ్యాం వ్రీహియవం హిరణ్యం పశవ స్స్త్రి
యః। ఏకస్యాపి న పర్యాప్తం తస్మాదతితృషాం త్య
జేత్॥...............................౩౭

భూమియందుఁగలిగియుండు ధాన్యహిరణ్యపశు ప్రమదాజనంబులు నింద్రియజయము లేని యొకపురుషుని యనుభవమునకు జాలినవిగ నుండవు గావున నత్యాశను వర్జించవలయుననుట- ఇట్లుండవు నెడల నింద్రియనిగ్రహిం గానివాఁడు................ ౩౭

శ్లో॥ ఏకస్యాపి న యశ్శక్తో మనసస్సంనిబర్హణే మహీం
సాగరపర్యంతాం స కథం నువి జేష్యతి॥..........౩౮

ఏ రాజు వకటియైన స్వాయిర హితంబును అణువు మనసు తన మనస్సును జయించుటక సమర్థుండగు నో అట్టివాఁడు జయింపబడవలయు- ననేక రాజులచే పూరితంబగు సముద్రపర్యంత భూమి నెట్లుజయింపచాలుననుట॥.... ....౩౮

ఇంద్రియనిగ్రహము లేని వానికిఫలము.

శ్లో॥ క్రియావసానవిరసైర్విషయైరపహారిభిః। గచ్ఛ
న్నాక్షిప్తహృదయః కరీవనృపతిర్గ్రహం। సజ్జ
మానోహి కార్యేషు విషయాంధీకృతేక్షణః। అవ
హత్యుగ్రభయదం స్వయమేవాపదం నృపః॥ ...౪౧

విషయములందాసక్తంబగుచు పురుషునవశునింజేసి క్రియాపరిణామానంతరంబున నిష్ఫలంబులు ననిష్టప్రదంబులును నగు నింద్రియంబులచే నిగ్రహీతుండగుచు మదమేనుగ వలెనన్యులచే పట్టుబడుటయేగాక విషయములగుడ్డివాడగుచు దుష్కార్యప్రవర్తనచే భయంకరంబగు నాపదను తనంతననుభవించుననుట.....౪౧

శ్లో॥ శబ్దస్స్పర్శశ్చ రూపంచ రసో గంధశ్చపంచమః।
ఏకైకమేవ మే తేషాం వినాశప్రతిపత్తయే। శుది

శష్పాంకురాహారో విదూర క్రమణక్షమః । లు
బ్ధకాద్గీతమోహేన మృగో మృగయతే వధం। గిరీం
ద్రశిఖరాకారో లీలయోన్మూలితద్రుమః । కరిణీ
స్పర్శసంమోహాత్ ఆలానంయాతి వారణః। స్ని
గ్ధదీపశిఖాలోక విలోభితవిలోచనః । మృత్యుమ్
చ్ఛత్య సంజేహాత్ పతంగస్సహసాపతన్। దూరే
పిహిభవన్నుష్ఠ రసాభేసలిలేచరన్ । మీనస్తు
సామిషం లోహ మాస్వాదయతిమృత్యవే। గం
ధలుబ్ధోమధుకరో దానాస వపిపాసయా। ప్రా
ప్నోత్యసుఖసంచారాం గజకర్ణఝుళంఝుళాం।
ఏకైకశోపినిఘ్నంతి విషయావిషసన్నిభాః । జే
నీనుసకథంనస్యా ద్యస్సమంపంచసేవతే॥...౨౮

విశికిడియు - స్పర్శము - రూపము - రుచి-వాసన - యను నై
దింద్రియార్థంబులు జంతువినాశకరంబులుగావున నందొక
టొకటికి దృష్టాంతరంబులు క్రమంబునజెప్పంబడియె - నందుశ
బ్దము చేగలుగునర్థంబు - పరిశుద్ధంబగుగడ్డిమేసవి అశ్రమంబు
ననతిదూరముబారగలజింకలు మృగయునిచేశ్రావితంబగు సంగీ
తమోహముచే వధమునొందుటయు - పర్వతశిఖరమువంటి దే
హముగలిగివృక్షములనవలీలగావిరువజాలునేనుగు ఆడయేనుగు
చేనగు స్పర్శమాత్రముచే గట్టబడుటయు - యత్యంత మనోహ
రంబగురూపముగలదీపకళికాలోకనమాత్రముచే ఫలభ్రాంతిగలిగి
మిడతమృతినొందుటయు - నీటియందగుపడని యట్టిలోతుననుం
డియు గాలగర్భితంబగు మాంసాస్వాదలోభముచే మత్స్యములు
మృతినొందుటయు - పుష్పరసములుచే సులభముగాస్వాదువస్తు
వులాస్వాదించునదియయ్యు ఏనుగమదముచేనైన వాసనాలుబ్ధం
బగు భృంగంబులయేనుగలకర్ణతాడనవివశత్వమునొందుటయు-
క్రమంబుననొకటొకటికి దృష్టాంతంబులగుచుండు విషతుల్యము
లగు విషయంబులనన్నిటియందును పరవశుండగు నరుండెట్లు

సౌఖ్యమనుభవింపఁగలఁడనుట............................ ౪౮

ఇట్టియుపన్యాసమువలన సుతరాం విషయంబులను భవయో
గ్యంబులుగా వేయననుభవవిభాగము.

శ్లో॥ సేవేత విషయాన్కాలే ముక్త్వా తత్పరతాం వశీ। సు
ఖం హి ఫలమర్థస్య తన్నిరోధే వృథా శ్రియః॥ ౪౯

ద్రవ్యసంపాదనమునకుఁ బ్రయోజనమాత్మసౌఖ్యంబయినటువలనను - అట్టియాత్మసుఖము గలుగనియెడ నైశ్వర్యము వృథయగుట వలనను కేవలము తత్పరత్వముచే పూర్వోక్తానర్థ సంభావితమగుటవలనను మేధావియగు పురుషుఁడింద్రియార్థంబులయందత్యాసక్తి జెందక పూర్వికులచే మూఁడుముక్కాలు గడియమితంబగుచు ముహూర్తనామకమయిన నెనిమిది భాగంబులుగా విభజింపఁబడు పగటియందు మొదటి కాలంబున నంతఃపురవిషయంబులను నాదాయవ్యయంబులవిచారణయు - రెండవకాలంబున దండవిషయంబును - మూఁడవ కాలంబున స్నానభోజనంబులును - నాలగవ కాలంబున ద్రవ్యార్జనవిషయంబును - నైదవ కాలంబున మంత్రులతోడ నాలోచనయు - నారవ కాలంబున నంతఃపురసంచారంబు - నేడవ కాలంబున చతురంగబలావలోకనంబును - ఎనిమిదియవ కాలంబున పరాక్రమచింతయు - రాత్రియందలి ప్రథమకాలంబున గూఢచరులవిచారణయు - రెండవకాలంబున భోజన గ్రంథావలోకనంబులును - మూఁడవ కాలంబున గీత వాద్యనాట్యావలోకనంబును - చతుర్థ పంచమ కాలంబుల నిద్రయు - నారవకాలంబున శాస్త్రచింతా కార్యచింతలును - నేడవకాలంబున పురోహితాదులతోడ వైదికంబగు దైవమానుషోత్పాతిక ప్రతీకారచింతయు నను తత్తత్కాలవిభాగపూర్వకంబులును పరస్పరబాధాభావంబులు నగునట్లింద్రియసుఖంబుల ననుభవించదగునని ఫలితార్థము.

శ్లో॥ నికామాసక్తమనసాం కాంతాముఖవిలోకనే। గ
ళంతి గళితాశ్రూణాం యవ్వనేన సహ శ్రియః॥ ౫౦

కామినీముఖావలోకనమునందే సదాసక్తుడగు రాజు తదేక పరవశుండగుటచే కార్యాంతరాభావమువలన యవ్వనంబును ద్రవ్యంబును సమీపవర్తినియగు ప్రియురాలి కన్నీళ్లతోడనజారుననియర్థము - అనగా ప్రకృత్యమునందే ముఖ్యానురాగము గల పురుషుడు విషయాంతర స్వరూప నిరూపణాజ్ఞానముచేత దర్శనమాత్రపరవశుండగుచు జెడుననుట ౫౦

ధర్మార్థకామవిషయంబులప్రయోగవిభాగము.

శ్లో॥ ధర్మాదర్థోఽర్థతఃకామః కామాత్సుఖ ఫలోదయః। ఆత్మా నంహంతితౌహిత్వాయోయుక్త్యాన నిషేవతే॥ ౫౧

ధర్మప్రవర్తనచేద్రవ్యార్జనంబును- ద్రవ్యార్జనముచే కామభోగోపపత్తియుపరస్పర సంబంధప్రవర్తనంబులగుటను నందు కేవల ధర్మాసక్తుండగుచు నతిదానాదులవలననర్థంబును నతి తపస్సుమొదలగు క్రియానుష్ఠానంబులచే కామంబును - నశింపజేయుటవలన శరీరక్షయాపాదకంబగుట - దానిచేనశించుననియు కేవలార్థాసక్తుండగుచు త్యాగముజేయకుండుటవలన ధర్మంబును- నంతఃపురరక్షణాదికంబుల వ్యయించకుండుటచే కామంబును- నశింపచేయుటవలన ధర్మకామవిరోధంబుగలుగుటచేదాను నశించుననియు కేవలకామాసక్తుండగుచు స్త్రీమృగయామద్యాతాసక్తుండగుచుధర్మార్థంబులనశింపజేయుటవలనరాజయక్ష్మాదిరోగప్రాప్తుండగుచునశించుననియు, నేకైకానుష్ఠానంబుననితరద్వయక్షయమగుటవలననందుచేతానునునశించుంగావుననట్లుచేయకపరస్పరసాపేక్షంబులగుయుక్తిచేత్రివర్గమనుష్ఠించవలయుననుటకు౫౧

స్త్రీ విషయకామమునందలిదోషము.

శ్లో॥ నామాపి స్త్రీతిసంహ్లాది వికరోత్యేవమానసం। కిం పునర్దర్శనంతస్యా విలాసోల్లాసితభ్రువః। రహః ప్రచారకుశలామృదుగద్గదభాషిణీ। కంననారీచల

యతిరక్తం రక్తాంతలోచనా । ముఖేనాపి మనోహ
శ్యం స్వరాగం కురుతేంగనా।ప్రసన్నం కాంతిజననం
సంధ్యేవశశిమండలం । మనః ప్రహ్లాదయంతీభిః స్మర
డయంతీభిరప్యలం।మహాంతోపిహి ధైర్యంతే స్త్రీభి
రద్భిరివాచలాః॥ ౫౫

శ్లో॥ నారీతినామమాత్రేణ కామ్యం నమతి నిష్ఠురం।పీనోన్నతస్త నీనారీకం వాననమయెన్నరం। అనుచాటూక్తిననుసరించి రూపౌదార్యసౌందర్యాలంకార భాషారాగపరిచర్యాదిక్రియా విశేషములచే బుద్ధులనేనియు నాత్మవశ్యము జేయుటచే కొండలనుపగలదీసునట్టియుదకస్వభావంబును - కఠినంబగు కాష్ఠంబును వంగజేయునట్టియగ్నిత్రాటి స్వభావంబునుంగల ప్రమదా జనంబులను రక్తుండగు భోగపరుండగు పురుషునేలవశ్యము జేసికొనదని తాత్పర్యము ౫౫

మృగయాదులదోషము.

శ్లో॥ మృగయాతుస్తథాపానం గర్హితాని మహీభుజాం ।
దృష్టాస్తేభ్యస్తువిపదః పాండునైషధవృష్ణిషు॥ ౫౬.

అతిమృగయాసక్తుండగు పాండురాజు మృగరూపధారియగు ఋషిచే శప్తుండగుచు నాపదనొందెననియు, నతిద్యూతాసక్తుండగు నల చక్రవర్తి పుష్కరునిచే నోడి ఆపదజెందెననియు, నతిపానాసక్తులగు యాదవులు పరస్పరహతులగుచు మృతిబొందిరనియు, ప్రసిద్ధంబులగుట, రాజులచే నీమూడును నత్యనుష్ఠానార్హంబులుగావనుట ౫౬

కామక్రోధాదులదోషనిరూపణము.

శ్లో॥ కామః క్రోధస్తథా లోభో హర్షో మానో మదస్తథా।
షడ్వర్గముత్సృజేదేనమస్మింస్త్యక్తే సుఖీ నృపః॥ ౫౭

పూర్వోక్తలక్షణలక్షితంబగు కామంబును ప్రాణిద్రోహబుద్ధిజనకంబగు క్రోధంబును ద్రవ్యంబు నందత్యాసక్తిరూపంబగు లోభంబును, పరహింసా పరద్రవ్యాదులహరించునట్టిహర్షంబును,

స్వజనస్వపక్షాదులయందలి దురభిమానంబును, బలాతిశయము చేజనితంబగు మదంబును, ననునదివర్గములుటచే రాజుసుఖియగు ననుట ౨౮

వీటిననుష్ఠించినశించినరాజోదాహృతి.

శ్లో॥ దండాఖ్యో నృపతిః కామాత్ క్రోధాచ్చ జనమేజ
యః। లోభాదైళస్తు రాజర్షిః ర్వాతాపిర్హర్షతోసురః। పౌలస్త్యో రాక్షసో మానాన్మదాద్దంభోద్భవో నృపః। ప్రయాతానిధనం హ్యేతే శత్రుషడ్వర్గమాశ్రితాః॥ ౨౦

ఇక్ష్వాకుమహారాజపుత్రుండగు దండుడను రాజుశుక్రపుత్రియగునరజయందలి కామంబువలన శుక్రశాపగ్రస్తుండగుచుమృద్వర్షముచే మృతిబొందెనని యుత్తరరామాయణప్రసిద్ధము - తనచే జేయు నశ్వమేధయాగమునందు ఇంద్రప్రవిష్టంబగుపశువగునశ్వముచే కామించబడుతనభార్యయగు వపుష్టమవిషయంబున ఋషులమీదకోపించిన జనమేజయుండు ఋషిశాపముచేనశించెనని హరివంశప్రసిద్ధము - ఐళుండనురాజుతనచే జేయబడుయజ్ఞమునందలి సౌవర్ణమయంబులగు యజ్ఞపాత్రాదుల ఋత్విజులకొసంగక లోభమువలనఋషిశాపదగ్ధుండయ్యెనని ప్రసిద్ధము - వాతాపియనురాక్షసుండు అగస్త్యమహర్షిచేజచ్చుటప్రసిద్ధము - రావణాసురుండభిమానముచేజచ్చుటరామాయణప్రసిద్ధము. దంభోద్భవుండను రాజుమదాతిశయముచే నరనారాయణులపైదండెత్తియెదిరి నశించెనని యుద్యోగపర్వప్రసిద్ధము......౨౧

అరిషడ్వర్గవశ్యులుగాక సౌఖ్యమునొందినవారు.

శ్లో॥ శత్రుషడ్వర్గముత్సృజ్య జామదగ్న్యో జితేంద్రి
యః। అంబరీషశ్చ నాభాగో బుభుజాతే చిరం మహీం॥ ౨౧

జితేంద్రియులగుచు పరశురామ - అంబరీష - నాభాగులు. చిరకాలమురాజ్యపాలనము జేసి ఇహపరసౌఖ్యాదుల నొందిరని

ప్రసిద్ధము..౬౧

ఇతీంద్రియజయో నామ ప్రథమవిభాగః

ఇట్టి యింద్రియజయవిభాగము దెలిపి యందుచే సాధ్యంబ
గువిద్యావృద్ధివిషయంబును ప్రస్తుతించుచున్నారు.

శ్లో॥ వర్ధతే ఇష్యతా హి ధర్మార్థౌ సేవితౌ సద్భిరాదరా
త్। నిగృహీతేంద్రియగ్రామః కుర్వీత గురుసేవనం।
శాస్త్రాయ గురుసంయోగశ్శాస్త్రం వినయవృద్ధయే।
విద్యావినీతో నృపతి ర్నకృచ్ఛ్రేష్వవసీదతి। వృద్ధో
పసేవీ నృపతి స్సతాం భవతి సమ్మతః। ప్రేర్యమా
ణోప్యసద్వృత్తై ర్నాకార్యేషు ప్రవర్తతే॥ ... ౬౨

చతుర్విధపురుషార్థంబులకును ముఖ్యకారణభూతంబుల
గు ధర్మార్థంబులవృద్ధి జేయుకొరకు పూర్వికులచేననుష్ఠితంబగు
గురుసేవాదులచే వినయవృద్ధికొరకు శాస్త్రంబనుష్ఠించవలయు
ననియు-అట్టిశాస్త్రాభ్యాసవినయాది గుణగణంబులుగలనరపతి-
దుర్మార్గులచే ప్రేరేపింపబడియును దుష్కార్యానుష్టానంబులయం
దు ప్రవర్తించడనియు విచారింపవలెను..............................౬౩

శ్లో॥ ఆదదానః ప్రతిదినం కలాస్సమ్యఙ్మహీపతిః। శుక్ల
పక్షే ప్రతిచరఞ్శశాంక ఇవ వర్ధతే। జితేంద్రియ
స్య నృపతేర్నీతిమార్గానుసారిణః। భవంత్యుజ్జ్వ
లితా లక్ష్మ్యః కీర్తయశ్చ నభస్పృశః॥ ౬౪

పూర్వోక్తంబగు శాస్త్రాభ్యాసమనవరతము జేయుచుండు
టవలననిర్మలంబగు బుద్ధిచాతుర్యాదులుగలుగుననియు నట్టివిద్యా
శాలియు జితేంద్రియుండును నీతిమార్గానుసారియు నగు రాజున
కు నైశ్వర్యకీర్తులు వృద్ధియగుచుండుననియు విచారింపవలెను. ౬౪

సర్గోపసంహారశ్లోకములు.

శ్లో॥ ఇతీవ రాజా వినయాన్వయాన్వితో నిషేవమాణో
నరదేవసేవితం। ఖగం సమాక్రామతి భాస్వరం శ్రి
యః శ్శిరో మహారత్నగిరేరివోన్నతం॥.........౬౬

పూర్వోక్తక్రమంబున రాజగువాడు పూర్వరాజులచే ననుష్ఠితంబగు నయవినయంబుల ననుష్ఠించునేని సూర్యకాంతిచే నెడతెగక ప్రకాశించుచుండెడు మేరుపర్వతమువలెనిత్యైశ్వర్యోజ్జ్వల్యుండగుననివిచారించవలెను ౬౭

శ్లో॥ ఇయంహిలోక వ్యతిరేకవర్తినీ స్వభావతఃపార్థివతా సమున్నతా। బలాత్తదేనాంవినయైర్నిరోహజయేన్నయస్యాసిద్ధ్యైవినయఃపురస్సరః॥ ౬౮

ఇట్టిరాజధర్మములోకనిష్టజనంబులచే ననుష్ఠించదగినది యయ్యును చిరంతన వాసనాబలముచేనున్మార్గవర్తులగుట వలనను నీతిశాస్త్రానుష్ఠానమునకు వినయమేమూలంబగుటవలనను రాజగువాడట్టిలోకంబును బలాత్కారము చేసనగా దండనీతియుతులును నగునట్లు జేయదగు ననుట.......................... ౬౮

శ్లో॥ పరాంవినీతస్సముపైతిసేవ్యతాంమహీపతీనాంవినయోహిభూషణం.। ప్రవృత్తదానోప్యృదుపంచరత్కరఃకరీవభద్రోవినయేనశోభతే॥........౬౯

మదధారలనొసంగుచు మృదువుగాచలింపజేయు తొండము గలభద్రగజరాజు పూజ్యంబగు సంపదవహించినట్టుల సత్పాత్రదానాఢ్యుండును వినయయుక్తుండునునగు రాజుసత్పురుషసేవ్యుండగుననుట ౬౯

శ్లో॥ గురుస్తువిద్యాధిగమాయసేవ్యతే శ్రుతంచవిద్యాహతయేమహాత్మనాం। శ్రుతానుబంధీనిమతానివేధసాం అసంశయంసాధుభవంతిభూతయే॥.... ౭౦

నీతిశాస్త్రకారులగు పూర్వాచార్యుల తాత్పర్యము శ్రుతమనగా శాస్త్రోపదేశ శ్రవణముననుసరించియుండుటవలనను- నట్టిశ్రుతము విద్యననుసరించి యుండుటవలనను నట్టి విద్యాధిగమము గురువుసేవవలన సంభవించు నయ్యుననియు నట్టిగురుశుశ్రూషవలన సంభవించువిద్య చేతనునందు చేలభించు శ్రుతముచేతను విశేషైశ్వర్యముననుభవించుననుట........ ౭౧

శ్లో॥ సునిపుణముపసేవ్య సద్గురుంసుదిరసు వృత్తిపరో
విభూతయే। భవతిహివినయో పసంహితోన్నృప
తిపదాయశమాయచతుమః॥...... ... .౭౧

స్వచ్ఛవృత్తిగలవాడగుచు వినయసంపదచేకురు సేవియగు
రాజువినయముగలవాడును రాజ్యస్థానమున కహుఁడునునగు
ననుట. ౭౧

శ్లో॥ అవినయపశమాదరాధ్యతే వశమవశంహినయం
తి విద్విషః॥ శ్రుతివినయవిధింసమాశ్రితస్తనురపి
నైతిపరాభవంక్వచిత్॥... ....౭౨

పూర్వోక్తంబులగువిద్యావినయంబుబులేక నన్యాయప్రవ
ర్తకుండగు రాజునుసులభముగా శత్రువులుస్వాధీనముజేశికొ
నుచురుగావునను నట్లుగాకవినయశ్రుతంబులననుష్ఠించు రాజు
స్వల్పమేనియు పరాభవంబునొందఁడుగావునను విద్యావినయం
బుల ననుష్ఠించవలయునని ప్రథమసర్గోక్త ఇంద్రియజయఫలితా
ర్థము. * * * * * * * * *

ద్వితీయసర్గప్రారంభః॥ ఆన్వీక్షుక్యాదివిద్యాః।

శ్లో॥ ఆన్వీక్షుకీం త్రయీంవార్తాం దండనీతించపార్థి
వః।తద్విదైస్తత్క్రియోపేతైశ్చింతయెద్వినయా
న్వితః॥...................... ....౧

పూర్వసర్గోక్తవిధానంబున వినయయుతుండగురాజువక్ష్య
మాణలక్షణలక్షితంబులగు - ఆన్వీక్షుకీవిద్యయును - త్రయీవిద్య
యును - వార్తావిద్యయును - దండనీతివిద్యయునను - నాలుగువి
ధంబులగురాజవిద్యలను - నాయావిద్యాజ్ఞానానుష్ఠానంబులు
గలపెద్దలతోగూడి యావిద్యలులోకమునందు చక్కఁగాప్రవర్తిం
చునటుల యోచించదగుననుట.

ఇందుస్వరాజ్యపరిపాలనము సమీచీనముగాదయ్యేనేని య
న్యరాజ్యముస్వాధీనంబగుట దుర్లభంబుగావున స్వరాజ్యప్ర

త్తిష్ఠకొఱకుక్రమంబున నుపాయంబుఁజెప్ప నుపక్రమించియందునీ సర్గంబునవిద్యావిభాగంబును - వర్ణాశ్రమవిభాగంబును - దండనీతిమాహాత్మ్యంబును క్రమంబునవివరింపంబడుననుట......౧

శ్లో॥ ఆన్వీక్షకీత్రయీవార్తా దండనీతిశ్చశాశ్వతీ। వి
ద్యాశ్చతస్రఏవైతా లోకసంస్థితిహేతవః॥..౨

పూర్వోక్తంబగునీవిద్యాచతుష్టయంబునులోకముఅధర్మమార్గము నందకుండసన్మార్గ ప్రవర్తనమును చతుర్విధ పురుషార్థంబులను గలుగజేయుంగావున లోకప్రతిష్ఠకొఱకుముఖ్యహేతువులని యాతఁకాతిశయముచే పునరుదాహృతంబయ్యె నందుఁదొలుత సకలవిద్యాపరిశ్రమంబునకు ముఖ్యకారణంబుఅయిన నాన్వీక్షకియు- ష్ఠదపధర్మప్రాధాన్యంబగుటచే ధర్మస్థాపనార్థముత్రయీవిద్యయు-నట్టిధర్మమర్థసంబంధియగుటచేనర్థార్జనము కొఱకువార్తయు - నట్టిధర్మార్థాభివృద్ధులు దండనీతివలన నేరక్షితంబులు గావలయు గావునదండనీతియు- పరస్పర సంబంధంబులును వృద్ధిహేతువులునుగావునను నివిలేనియెడ లోకవ్యవస్థానాశంబగుచు జెడుంగావుననునివియవశ్యానుష్ఠేయంబులని విచారించవలెను.......... ....౨

శ్లో॥ ప్రదీపస్సర్వవిద్యానాం ఉపాయస్సర్వకర్మణాం।
ఆశ్రయస్సర్వధర్మాణాం శశ్వదాన్వీక్షకీమతా॥౩

అందుప్రథమంబగునాన్వీక్షకీ - వక్ష్యమాణంబులగుత్రయీవార్తాదండనీతి స్వరూపంబులన్వేషించుటకు దీపాయమానంబును - రాజషాడ్గుణ్యంబులు నుపాయంబులు దెలుపునదియును - సమస్తధర్మంబులకునాశ్రయంబునునగుగావున తొలుత ప్రస్తూయమానంబయ్యె.............. .. ..౩

శ్లో॥ ఉభౌలోకావవాప్నోతిత్రయ్యాంతిష్ఠన్యథావిధిః।
ఈక్షమాణస్త్రయీతత్వం హర్షశోకౌవ్యుదస్య
తి॥.......... ....౪

త్రయీవిద్యయనుద్వితీయముచేనాయాయివిద్యావిశేషంబులస్వరూపంబుల నెరుంగుటవలన సుఖదుఃఖంబులయందత్యంతమగ్నుండుగాకుండుననుట.......................................౩

ఇందుమతాంతరంబులు వ్రాసెదన.

శ్లో॥ త్రయీవార్తాదండనీతి రితివిద్యా హిమానవాః॥
త్రయ్యా ఏవవిభాగోయం యేయమాన్వీక్షికీ మ
తా॥ ౪

ఆన్వీక్షికియనునది హేతువాదంబనియునదిసాంఖ్యమీమాంసారూపంబుల రెండుదెరంగులనియు నవిరెండును త్రయీయనువేదవిద్య ననుసరించియుండుటవలన నాన్వీక్షికీత్రయీవిద్యయందంతర్భావము గావున - త్రయీ - వార్తా - దండనీతులనునది మూడువిద్యలగుననని మనుశిష్యులమతమ్మనుట.................౪

శ్లో॥ వార్తాచదండనీతిశ్చ ద్వేవిద్యే ఇత్యవస్థితే। లో
కస్యార్థప్రధానత్వా ద్బృహస్పత్యంపురోధసః॥౫

లోకముఅర్థప్రధానంబగుటవలనను- నట్టియర్థముదండనీతిచే రక్షితంబగుటవలనను - నాదండనీతియందు రాజనీతియశేషంబు నంతర్భావంబగుటవలనను బృహస్పతిశిష్యులగువారిమతమువార్తా - దండనీతులనియెడివిద్యాద్వయంబనుట.........౫

శ్లో॥ ఏకైవదండనీతిస్తువిద్యేత్యౌశనసాఃస్థితాః। తస్యాం
హిసర్వవిద్యానా మారంభాస్సంప్రతిష్ఠితాః॥...౬

దండనీతిలేదయ్యేనేని మాత్స్యన్యాయంబున బలవంతులచే దుర్బలులాత్మద్రవ్యమానాదుల నొందకపోవుదురుగావు ననట్టిదండనీతిలేనియెడల - శేషంబులగునాన్వీక్షక్యాదుల కారంభమసంభావితంబగుటవలనను - దండనీతివిద్యయేప్రధానంబనియునాన్వీక్ష క్యాదులంగంబులనియును - శుక్రశిష్యమతంబునం దొకటియవిద్యయనుట.......................................౬

శ్లో॥ విద్యాశ్చతస్రఏవైతా ఇతినోగురుదర్శనం। పృ
థక్ప్రథక్ప్రసిద్ధ్యర్థానాం యాసులోకో వ్యవస్థితః॥౭

వక్ష్యమాణక్రమంబున నాన్వీక్షికిచేసిద్ధించంబడునస్వస్వరూపజ్ఞానము - త్రయీచేతసిద్ధించబడుధర్మాధర్మవివేకము - వార్తచేలభించునర్థసిద్ధియునర్థనాశకబాధనివృత్తియు-దండనీతిచేసిద్ధించుతారతమ్యదండభేదంబులును- పృథగ్విషయంబులగుచుస్వతంత్రములగుటయు నొకటిచే నన్యంబులులభించుట యసాధ్యంబులగుటయు నీవిద్యలునాల్గును ప్రత్యేకంబులును స్వతంత్రంబులు నని విష్ణుగుప్తమతసిద్ధాంతము........................౫

శ్లో॥ ఆన్వీక్షిక్యాత్మవిజ్ఞానం ధర్మాధర్మౌ త్రయీస్థితౌ।
అర్థానర్థౌతు వార్తాయాం దండనీత్యాంన
యానయౌ॥..........................౬

ప్రత్యక్షపరోక్షంబులవలననదృష్టంబులగు విషయంబులబుద్ధిచేమరల జూచుటనాన్వీక్షికియను శబ్దార్థము గావున దానిచే వస్తుస్వరూపమాత్మయందుగలుగుట నాన్వీక్షికీవిద్యవలనను- ఇజ్యాధ్యయనదానాదిధర్మంబులును - అభక్ష్యభక్షణ- అగమ్యాగమనంబులు మొదలగునధర్మంబులును ఋగ్యజుస్సామాథర్వణలక్షణంబులగు త్రయీవిద్యయందు నిష్పన్నంబులగుటవలనను- సస్యములకాలమునందు వెదబెట్టుటచే ప్రయోజనంబును- అకాలమునందు వెదబెట్టుటచే నప్రయోజనంబును ననుట మొదలగు కృషి-వాణిజ్య-పాశుపాల్యాదులు-వార్తయందునిష్పన్నంబులగుటవలనను - న్యాయాన్యాయంబులు దండనీతివలన నిష్పన్నంబులగుటవలనను- నీవిద్యలునాల్గునుపృథక్సద్భావంబు లగుట దీనిచే కౌటిల్యమతముస్పష్టీకృతంబయ్యెననుట॥..................౭

ఇట్లయ్యుశు క్రమతానుసారంబగు దండనీతి
మూడుశ్లోకముల చెప్పంబడు మానంబగు.

శ్లో॥ ఆన్వీక్షికీత్రయీవార్తాసతీవిద్యాఃప్రచక్షతే। స
త్యోపిహీనసత్యస్తా దండనీతేస్తువిప్లవే॥ దండనీతి
ర్యదాసమ్యఙ్నేతారమధితిష్ఠతి। తదావిద్యావిద

శ్శైషావిద్యాస్సమ్యగుపాసతే॥ వర్ణాశ్చైవాశ్ర
మాశ్చైవ విద్యాస్వాసుప్రతిష్ఠితాః । రక్షేత్తార
క్షణాత్తాపాంతద్ధర్మస్యాంశభాఙ్నృపః॥ ..౧౨

బ్రాహ్మణాది వర్ణవిభాగంబులును - బ్రహ్మచర్యాద్యాశ్రమవిభాగంబులును నాన్వీక్షక్యాదులయందుండుటవలనను నట్టివిభాగంబుల బరిపడ్భాగహారియగు రాజురక్షించునెడ పుణ్యకీర్తులనొందు ననియును, నట్టి విద్యావిదుల రక్షించుట దండనీతియందుండు గావునను, నాదండనీతిచే హీనంబగు విద్యాత్రయము భ్రష్టంబయ్యు స్త్రీవిద్యలగుట స్వతంత్రప్రవర్తనానర్హంబులనియును, నట్టిదండనీతిప్రవర్తించకుండుటచే నేనియు - క్రమప్రవర్తనాభావంబుచే నేనియు నప్రయోజకంబులగుట న్యాయవిధియగుదండనీతి ననుష్ఠించిన రాజుచే సకలంబునమీచీనంబగుననుట.

శ్లో॥ ఆన్వీక్షక్యాత్మవిద్యాస్యాదీక్షణాత్సుఖదుఃఖయోః।
ఈక్షమాణస్తయాతత్వం హర్షశోకౌవ్యుదస్య
తి॥..౧౩

పూర్వోక్తలక్షణలక్షితంబగు నాన్వీక్షకీ విద్యచే సుఖస్వరూపంబును-దుఃఖస్వరూపంబును-దాని నాలోచించుటచే ॥శ్లో॥ సుఖస్యానంతరందుఃఖందుఃఖస్యానంతరంసుఖం - అనుక్రమంబు ననీరెండును నిహంబుననిత్యంబులనియు పరలోకంబునను ధర్మఫలోపభోగానంతరంబున నధర్మఫలోపభోగంబును అధర్మఫలోపభోగానంతరంబున ధర్మార్జనప్రాప్తియునగునను క్రమంబును దెలియుటచే సుఖదుఃఖముల యందత్యంతాసక్తుండు గాకుండ నాత్మను రక్షించుకొనుటయాన్వీక్షకీవిద్యాభ్యాసఫలమనుట ౧౩

శ్లో॥ ఋగ్యజుస్సామ నామానస్త్రయో వేదాస్త్ర
యీస్మృతా। ఉభౌలోకావవాప్నోతిత్రయ్యాం
తిష్ఠన్యథావిధి ॥ ౧౪ ॥ శ్లో ॥ అంగానివేదాశ్చ

శ్చాదో మీమాంసా న్యాయవిస్తరః। ధర్మశాస్త్రం
పురాణం చ త్రయీదం సర్వముచ్యతే॥.....౧౫

ఋగ్యజుస్సామంబులను మూడు వేదముల సముదాయ నామముగ్ర యీవిద్యాయనంబడునది కేవల వేదమాత్రము గాక చతుర్దశ విద్యాస్థానంబులును త్రయీ విద్య యందంత ర్భావము..

శ్లో॥ శిక్షా వ్యాకరణం కల్పో జ్యోతిషామయనం తథా।
ఛందస్సహనిరుక్తేన వేదాంగానివదంతిషట్॥...

అను న్యాయంబున వేదాక్షరోచ్చారణ ధర్మ ప్రతిపాదకంబగు శిక్షయు - ౧ - ప్రకృతి ప్రత్యయావాంతర కార్యపద శబ్ద స్వరూపశిక్షకంబగు వ్యాకరణంబును - ౨ - నానాశాఖా భేదంబులచే నిష్పన్నంబులగు నశ్వమేధాదికంబుల విధినిర్ణయంబుజేయు కల్పంబును - ౩ - నట్టియజ్ఞానుష్టానాది కాలభేదంబులని ర్ణయించు జ్యోతిషంబును - ౪ - ఉక్త్యత్యుక్త మొదలుగాగల నానావృత్తభేదంబులును - మయరసాదిగణంబులాదిగాగల స్వరూప ప్రతిపాదకంబగు ఛందశ్శితియును - ౫ - వేదంబులయందుండు నపూర్వశబ్దార్థంబుల బోధించునిరుక్తంబును - ౬ - నను వేదాంగంబులారును - మరియును - పరబ్రహ్మమును ప్రతిపాదకంబగు మీమాంసయు - ౭ - న్యాయదర్శననిష్పన్నము దెలు పుతర్క శాస్త్రంబును - ౮ - మన్వాదిప్రణీతంబులగు నష్టాదశస్మృతిరూపంబులగు ధర్మశాస్త్రంబును - ౯ - భారతరామాయణ భాగవతాదులగు పురాణంబులును - ౧౦ - మరియునిందు నాయాయివిషయంబుల ప్రపంచితంబులగు శాఖాసహస్రంబులును త్రయీవిద్యాంతర్భావమనుట..౧౫

శ్లో॥ పాశుపాల్యం కృషిః పణ్యం వార్తా వార్తోపజీవనం।
సంపన్నోవార్తయాసాధు నావృత్తేర్భయమృచ్ఛతి॥..౧౬

గౌతమశాలిహోత్రాది ఋషిప్రణీతంబులగు గవాశ్వ
రక్షణచికిత్సా విషయాదికంబులగు పశుపాలనంబును- ౧- పరా
శరప్రోక్తంబగు కృషిబీజావాపపరికర్మాదులగు కృషియు- ౨-
విదర్భరాజప్రోక్తంబగు వర్తకవిషయకంబగు పణ్యంబును- ౩-న
నుభేదత్రయంబులు గలిగిన వార్తాశాస్త్రంబనుష్ఠించువాడు తే
నతని స్వభావవృత్తియందాసక్తుండై యుండుటవలన... .. ..

శ్లో॥ కర్షకాణాంకృషిర్వృత్తిః పణ్యం విపణిజీవినాం ।
వైశ్యానాం గోపురావృత్తిర్వార్తాభేదైరియం
త్రిభిః। విద్యయానయయా యుక్తస్స్యాదే
వతామహాత్ । సైవపూజ్యార్చనీయాచ సైవత
స్యోపకారికా॥..............................

అను భాగవత-౧౦-స్కం-భగవద్వాక్యముననుసరించి దరిద్రక్లేశ
మునొందడుగావున వార్తావిద్యాభ్యాసఫలంబిట్టిదని తెలుపుటకు.

శ్లో॥ దమోదండ ఇతి ప్రోక్తస్తస్యద్దండో మహీపతిః ।
తస్యనీతి ర్దండనీతిర్నయనాన్నీతిరుచ్యతే । త
యాత్మానంచ లోకాంశ్చ విద్యాః పాయాన్మహీప
తిః । విద్యాలోకోపకారిణ్యస్తత్పాతాహిమహీ
పతిః॥.................................౧౭

వధపరిక్లేశ అర్థహరణాదులగు నిగ్రహంబుల చేనున్మార్గ
వర్తులగు వారిస్వాధీనపరచుట.................................

శ్లో॥ సర్వోదండ జితోలోకో దుర్లభో హిశుచిః క్వ
చిత్ । దండస్యహిభయాత్ కృత్స్నం జగద్భోగా
యకల్పతే॥..............................

అను న్యాయంబున లోకంబున శుచిష్ఠుండగు పురుషుండరు
దుగనుక- దండభయమువలన నెల్లోకముభోగాపవర్గంబులగునిహా
పరసౌఖ్యంబులనొందుగావున నట్టిదండధారియగు రాజుదండస్వ
రూపుండుగావున నాదండమును....

శ్లో॥ అదండ్యాన్దండయన్ రాజాదండ్యాంశ్చైవా
ప్యదండయన్। అయశోమహానాప్నోతినరకంచాధి
గచ్ఛతి॥..............................

అనుచితనిపక్షపాతముగా నుండునట్లున యుంచుటనీతియనుట నట్టిదండనీతి శాస్త్రాభ్యాస ప్రయోగములవలన నాన్వీక్షిక్యాది విద్యాత్రయంబును దండధారియగు నాత్మీయదేహంబును నాత్మస్థానీయంబగు రాజ్యంబును శత్రుచోర ఈతిబాధాదులనుండి రక్షించుగావున నిట్టిలోకోపకారకంబగు దండనీతియభ్యావిధానంబుననుష్ఠించదగుననుట- యిందు ఈతియనగా॥ శ్లో॥ అతివృష్టిరనావృష్టిశ్శలభామూషకాశ్శుకాః। అత్యాసన్నాశ్చరాజానష్షడైతే ఈతయస్స్మృతాః। అనునది..............................

శ్లో॥ విద్యాద్యదాభినిఘ్నుణం చతుర్వర్గముదారధీః।
విద్యాత్తదాసాంవిద్యాత్వంవిదజ్ఞానేనిరుచ్యతే॥౧౯

విదజ్ఞానే - విదవిచారణే - అను ధాత్వర్థబలంబుచేనీచతుర్విధ విద్యాబలంబున చతుర్వర్గంబుల దెలియుగావున విద్యలనియభిధానము..............................౧౯

ఇతివిద్యాప్రకరణం.

శ్లో॥ ఇజ్యాధ్యయనదానాని యథాశాస్త్రంసనాతనం।
బ్రాహ్మణక్షత్రియ విశాంసామాన్యో ధర్మఉ
చ్యతే॥.............................. ౨౦

బ్రాహ్మణ - క్షత్రియ - వైశ్యులను - ద్విజాతిసామాన్యంబునకు- యజ్ఞములుజేయుటయు- వేదాధ్యయనమొనర్చుటయు- దేశకాల పాత్రంబులననుసరించి దానమొసంగుటయు-ననుమూడు ధర్మంబులును సాధారణంబులనుట - ఇందుపూర్వోక్తంబగువిద్యాస్వరూపానంతరంబున దండతారతమ్యజ్ఞానాధరంబుగా ణాశ్రమలక్షణంబుల నొడువుటకారంభించబడెనని విచారించవలెను..

శ్లో॥ యాజనాధ్యాపనే శుద్ధేః శుద్ధాచ్చ ప్రతిగ్రహః। వృ
త్తిత్రయమిదం ప్రాహుర్మునయో జ్యేష్ఠవర్ణినః ౨౧

అందగ్రజుండగు బ్రాహ్మణునకు పరిశుద్ధులగువారిచే యజ్ఞము లుచేయించుటయు - నట్టివారలకధ్యయనము జెప్పుటయు - నట్టి వారలచే ద్రవ్యపరిగ్రహంబు జేయుటయునను మూడువిధంబులగు వర్తననునట ౨౧

శ్లో॥ శస్త్రేణజీవనం రాజ్ఞో భూతానాంచాభిరక్షణం। పా
శుపాల్యంకృషిఃపణ్యంస్మృతం వైశ్యస్యజీవనం ౨౨

ఆయుధము చేజీవించుటయన్నగా దేశకంటకులగువారినిహిం సించిరాజ్యపరిపాలనము జేయుటయు, రాజసమీపమునందుశస్త్ర రూపంబగు సేవయు, సర్వభూతరక్షణంబునను రెండుకృత్యంబులు క్షత్రియజాతికివిశేషంబులనియు - పూర్వోక్తలక్షణలక్షితంబగు - పశుపాలనంబును, కృషి జేయుటయు, వర్తకమొనర్చుటయు, ననుకర్మత్రయము వైశ్యజాతికివిశేషంబులనియు, విచారింపవలెను ౨౨

శ్లో॥ శూద్రస్యధర్మశ్శుశ్రూషా ద్విజానామనుపూర్వ
శః। శుద్ధాచవృత్తిస్తత్సేవా కారుచారణకర్మచ॥ ౨౩

పూర్వోక్తులగుబ్రాహ్మ - క్షత్రియ - వైశ్యులను - మూడువర్ణంబులకును యథా క్రమంబుననిష్కల్మషంబగు మనోభావముచేపరిచర్యయొనర్చుట ముఖ్యంబును - పరిశుద్ధంబును - నగువృత్తియు. శ్లో॥ శూద్రస్యద్విజశుశ్రూషా జీవనంశుద్ధమాహితం। శిల్పైర్వావివిధైర్జీవేద్ద్విజాతిహితమాచరన్ ॥ అనువిధిచేతమరియు - వర్ణ - రంగోపజీవనము మొదలగుకృత్యంబులునుశూద్రవృత్తికరంబులనివిచారింపవలెను ౨౩

శ్లో॥ గురౌ వాసోఽగ్నిశుశ్రూషాస్వాధ్యాయో బ్రహ్మ
ధారణం । త్రికాలస్నాయితా భైక్ష్యం గురౌ ప్రా
ణాంతికీస్థితిః । తదభావే గురుసుతే తథా సబ్రహ్మ
చారిణి। కామతో వాశ్రమాన్యత్వం స్వధర్మో బ్రం
హ్మచారిణః॥ ....

శ్లో॥ సమేఖలీజటీదండీ ముండీవాగురుసంశ్రయః॥ అవి
ద్యాగ్రహణాద్గచ్ఛేత్తా- మతోవాశ్రమాంతరం.౨౪

అందుబ్రహ్మచర్యాశ్రమస్థుండగు బ్రాహ్మణుఁడు - త్రికాలస్నానంబును - నగ్నిశుశ్రూషయు- మౌంజీపాలాశ దండధారణంబులును- మాధుకరము జేయుటయును - గురు - గురుపుత్ర- సహపాఠులసమీపంబులయందు పరిచర్యాదులొనర్చుచుండుటయు - దీక్షవహించియేనియు - క్షౌరంబు జేసుకొనుచు నేనియు- విద్యాగ్రహణావసానముపర్యంతము వసించితదనంతరంబైనగ్రహస్థ - వానప్రస్థ - సన్యాసాదులను - వక్ష్యమాణాశ్రమాంతరంబులయందొకటి అంగీకరించుటయేనియు - నట్లు లేక నైష్ఠిక బ్రహ్మచారి వ్రతముధరించియేనియు నుండుట బ్రహ్మచారిధర్మంబనఁ ఇట్టియాశ్రమధర్మంబులు విస్తృతంబులుగావున గ్రంథాంతరంబులవలన తెలియదగు...............................౨౪

శ్లో॥ అగ్నిహోత్రోపచరణం జీవనంచస్వకర్మభిః।
ధర్మదారేషుకల్యేషు పర్వవర్జంరతిక్రియా॥
దేవపిత్రతిథిభ్యశ్చపూజాదీనానుకంపనం॥...౨౫

అందుగ్రహస్థాశ్రమవిధియన- నాద్యులగు బ్రహ్మక్షత్రియ వైశ్యులగుద్విజులకు సామాన్యముగా నగ్నిహోత్ర పరిచర్యయును- దేవపితృఅతిథిపూజయు నదీనులయందుదయయును- మఱి యం బ్రాహ్మణాదులకు..............................౨౫

శ్లో॥ యాజనాధ్యాపనేశుద్ధేవిశిష్టాచ్చప్రతిగ్రహః। శ
మోదమస్తపశ్శౌచంక్షాంతిరార్జవమేవచ॥ జ్ఞా
నంవిజ్ఞానమాస్తిక్యంబ్రాహ్మంకర్మస్వభావజం॥౨౬

అనుయజ్ఞములు జేయించుటయు- నధ్యయనము జేయించుటయు- పరిశుద్ధద్రవ్యగ్రహణంబును - అంతరింద్రియములనగా: రిపడ్వర్గంబులజయించుటయు- బాహ్యేంద్రియంబులనగాహస్తపాదాదులకుపాకార్యమునంబ్రవర్తించకుండునటుల నిగ్రహించి

టయు క్షత్రపంబోనర్చుటయు - ఓపుటను - పెద్దలయందు భక్తిగలిగి యుండుటయు - లౌకికశాస్త్రాదిజ్ఞానంబును - పరమార్థజ్ఞానంబును వేదశాస్త్రదేవతాప్రామాణ్యబుద్ధియును బ్రహ్మజాతిగుణంబులుగలిగి... ....

శ్లో॥ చతుర్వేదవిదశ్చాపి దేహవడ్వృషళాస్మృతాః
క్షత్రియాస్సప్తవిజ్ఞేయా వైశ్యాస్త్వష్టౌ ప్రకీర్తితాః। నియతాః పాండవ శ్రేష్ఠ శూద్రాణామేకవింశతిః। కామః క్రోధశ్చ లోభశ్చ మానశ్చమదవేవ చ।మద్యమోహశ్చ ఇత్యేతే దేహవడ్వృషళా స్మృతాః। గర్వస్తంభోహ్యహంకార ఈర్ష్యాచ ద్రోహఏవచ। పారుష్యం క్రూరతాచేతి సప్తైతే క్షత్రియాస్మృతాః। తీక్ష్ణతానికృతిర్మాయా శౌర్యస్తంభోహ్యనార్జవం। పైశున్యమనృతంచైవ వైశ్యాస్త్వష్టౌ ప్రకీర్తితాః॥ తృష్ణాబుభుక్షానిద్రాచ ఆలస్యంచాఘృణాదయా। అధిశ్చాతివివాదశ్చ ప్రమాదోహీనసత్వతా। భయంపిక్లబతాజాడ్యం పాపకంమన్యురేవచ। ఆశాచాశ్రద్ధధానత్వం మనసశ్చాప్యయంత్రణం। అశౌచంమలినత్వంచశూద్రాహ్యేతే ప్రకీర్తితాః। యస్మిన్నేతేనదృశ్యంతే సవైబ్రాహ్మణ ఉచ్యతే॥...... ....౨౭

చతుర్వేదవేత్తయగు బ్రాహ్మణునందే నియు - కామ - క్రోధ - లోభ - మానమద - మద్యమోహంబులను నారువృషళగుణంబులును - గర్వ - ౧ - స్తంభమునగా మొద్దుతనంబును - ౨ - అహంకారంబును - ౩ - ఓర్వమియును - ౪ - ద్రోహంబును - ౫ - పరుషములుబలుకుటయు - ౬ - క్రూరత్వంబును - ౭ - నను నేడు క్షత్రియగుణంబులును - చుఱుకును - ౧ - నమ్మినవారి జెరుచుటయు - ౨ - మోసంబును - ౩ - శౌర్యంబు - ౪ - మూఢతయు - ౫ - అణిగియుండమియు - ౬ - పాపములు జేయుటయు - ౭ - అబద్ధములుబలుకుటయు - ౮ - అను నెనిమిది వైశ్యగుణంబు

లు-అతిదాహిత్వంబును- ౧- నాస్త్యాకలియు-౨- అతినిద్రయు- ౩ సోమారితనంబును-౪-అఘృణయనగాహింసావిహారంబును-౫దయ యలేమియు- ౬- మనోవ్యాధిత్వంబును- ౭-అతివివాదంబును ౮ అజాగ్రతయు-౯- స్థైర్యములేకునికియు- ౧౦-అతిపిరికితనంబును- ౧౧-జేలతనంబును- ౧౨- మోసకృత్యంబును- ౧౩ పాపములుజే యుటయు- ౧౪- దీర్ఘక్రోధంబును- ౧౫- అత్యాశయు- ౧౬- కార్యములందు శ్రద్ధలేకునికియు- ౧౭- తనమనస్సునుస్వాధీనప రిచికొనమియు- ౧౮- మైలతనంబును- ౧౯- అంటునకురోయకు కియు- ౨౦- ననుశూద్రగుణంబులిరువదియును లేకునికియు - రో గముచేబాధితగాని ధర్మదారయందనగాతనభార్యయందు సం తానదారసంరక్షణ - కామోపభోగంబులకొరకు ఏకాదశ్య మాపూర్ణిమాదిదేవతాపితృతిథులదప్పించియుతుకాలంబులయం దుసంచరించుటయును బ్రాహ్మణవృత్తియు..................౨౭

శ్లో॥ శౌర్యంతేజోధృతిర్దాక్ష్యం యుద్ధే చాప్యపలా
యనం। దానమీశ్వరభావశ్చ క్షాత్రంకర్మస్వభా
వజం॥.......... ....

అనుపరాక్రమంబును - ప్రభావంబును - ధైర్యంబును - స మర్థతయు - యుద్ధమునందోటమిలేకునికియు - త్యాగంబును - దొరతనంబును - మరియుబాహుబల - మనోబల- ఉపాయబల- బంధుబలంబులను చతుర్విధబలంబులునుగలపూర్వోక్తసామా న్యగుణంబులననుష్టించుక్షత్రియవృత్తియు॥ శ్లో॥ కృషిగోరక్షవా ణిజ్యం వైశ్యంకర్మస్వభావజం॥..............................

అనుపైరుజేయుటయు- పశురక్షణంబును- వర్తకముజేయు టయు - గలిగిపూర్వోక్తసామాన్యలక్షణంబులననుష్టించు వైశ్య వృత్తియు - ననువర్ణత్రయగృహస్థాశ్రమలక్షణంబనుట. ౨౮

శ్లో॥ జటిత్వమగ్నిహోత్రిత్వం భూశయ్యాజినధా
రణం। వనేవాసఃపయోమూల నీవారఫలవృత్తి

శ్లో॥ ప్రతిగ్రహనివృత్తిశ్చ త్రిస్నానంబ్రహ్మచారితా। దేవతాతిథి పూజాచ ధర్మోయం వనవాసినః॥..౨౯

జడలు ధరించుటయు - అగ్నిపరిచర్యయు - భూమియందు పరుండుటయు - కృష్ణాజినధారణంబును - వనమునందుండుటయు - ఉదకము - గడ్డలు - నివ్వరిధాన్యము - ఫలంబులు మొదలగువాటి చేనగు దేవతాపిత్రతిథిపూజా శేషముపయోగించుటయు - త్రికాల స్నానంబును పుత్రేషు భార్యాంనిక్షిప్య వనంగచ్ఛేత్సహావా॥ శ్లో॥ అనువిధి ప్రకృతోనుండునవుడును బ్రహ్మచర్యవ్రత ధారణంబును అత్యాపత్కాలంబులయందేనియు ప్రతిగ్రహవర్జనంబును నగు లక్షణంబులుగలది వానప్రస్థాశ్రమంబనుట........ ౨౯

శ్లో॥ సర్వారంభపరిత్యాగో భైక్ష్యాశంవృక్షమూలితా।
నిష్పరిగ్రహతాద్రోహాసమతాసర్వజంతుషు।
ప్రియాప్రియాపరిష్వంగస్సుఖదుఃఖావికారితా।స
బాహ్యాభ్యంతరంశౌచంవాగ్యమోవ్రతచారితా।
సర్వేంద్రియసమాహారోధారణాధ్యాత్మనిత్యతా।
భావసంశుద్ధిరిత్యేష పరివ్రాడ్ధర్మ ఉచ్యతే॥...౩౦

సకలైహికస్వర్గ సాధనంబులగు కామ్యానుష్ఠానపరిత్యాగంబును - బిచ్చముచే దేహయాత్రనడుపుట - చెట్టుక్రింద నేనియు శూన్యాగారదేవాలయాదులందు నేనియునునికియు - పరిగ్రహవర్జంబును - ద్రోహము జేయకుండుటయు - సర్వభూతసమత్వంబును - సుఖదుఃఖంబులయందు మన్నుడుగాక సమత్వము నొందుటయు - అతివాదము జేయకయు - వ్రతధారణంబును - మనోవాక్కాయంబుల నిగ్రహించుటయు - ధ్యానంబును - ధారణయు - అధ్యాత్మశాస్త్రచింతనంబును - మొదలగునది సన్యాసధర్మంబులని విచారింపవలెను...౩౦

శ్లో॥ అహింసాసూనృతావాణీసత్యంశౌచందయాక్షమా।వర్ణినాంలింగినాంచైవసామాన్యోధర్మఉ

చ్యతే। స్వర్గానంత్యాయధర్మోయం సర్వేషాం వ
ర్ణలింగినాం। తస్యాభావేచలోకోయం సంకరా
న్నాశమాప్నుయాత్॥.......................౩౧

అవిహింసజేయకుండుటయు - సత్యముబలుకుటయు - పరి
శుద్ధనయు - భూతదయయును - ఓర్పును - బ్రాహ్మణాదివర్ణం
బులకును - బ్రహ్మచర్యాద్యాశ్రమంబులకును సామాన్యంబగుధ
ర్మంబగుటవలనను - నట్టిధర్మముచే స్వర్గంబును మోక్షంబునుగ
లుగుటయు నట్టిధర్మములేనియడ కర్మసంకరంబును - వర్ణసంక
రంబునునను ద్వివిధసంకరములచే లోకమునశించుననుట...౩౧

శ్లో॥ ధర్మస్యాస్యయథాన్యాయ్యం భూపతిస్సంప్రవర్త
కః। తస్యాభావేధర్మనాశస్తదభావేజగచ్చ్యుతిః॥ ౩౨

పూర్వోక్తాదాహృతంబులగు వర్ణాశ్రమధర్మంబులుయథాశ్రీ
మంబున ప్రవర్తింపజేయుటకు దండధారుండగురాజు మూలము
గావున నట్టిరాజులేనియడ ధర్మనాశంబగుచు లోకమునశించు
ననుట..౩౨

శ్లో॥ వర్ణాశ్రమాణాంచారయతో వర్ణాశ్రమవిభాగవిత్।
పాతావర్ణాశ్రమాణాంచ పార్థివస్స్వర్గలోక
భాక్॥.......................................౩౩

పూర్వోక్తాదాహృతంబులగు వర్ణాశ్రమాచారంబు లెరింగినడి
పింపుచు రక్షించుచుండురాజు రాజ్యానంతరంబున స్వర్గసౌ
ఖ్యమనుభవించుననుట.......................................౩౩

దండమాహాత్మ్యము.

ఇతియస్మాదుభౌలోకౌ ధారయత్యాత్మవాన్నృ
పః। ప్రజానాంచాత్మనస్సమ్యగ్దండాందండీవధార
యేత్॥.......................................౩౪

జితేంద్రియుండగురాజు ఇహపరలోకంబులును దండనీతిచే
జయించుననుపూర్వహేతువులవలన తనయందును ప్రజలయందు

ను సత్యానంబగు ధర్మముచే యముఁడవలెదండమునకు జనులుభయ మొందుచునకృత్యంబులఁబ్రవర్తింపకుందురనుటలోఁ జెప్పఁబడె ననుట.. ....౩౪

దండతారతమ్యము

ఉద్వేజయతి తీక్ష్ణేన మృదునా పరిభూయతే । దం
డేన నృపతి స్తస్మాద్యుక్తదండః ప్రశస్యతే॥ ...౩౫

అపరాధమునకధికంబగు దండముగలయెడ జనులు హింసింపఁబడుట మిక్కిలి భయము నొందుదురు గావునను - అపరాధమునకు న్యూనంబగు దండముగలయెడ రాజునవమతి నొనర్చి దుష్కార్యప్రవృత్తులగుదురు గావునను - యుక్తంబగు దండముగలయెడ లోకహితంబగు గావునను - రాజగువాఁడు యుక్తదండప్రవర్తనం బొందవలయుననుట. ౩౫

త్రివర్గం వర్ధయత్యాశు రాజ్ఞో దండో యథావిధి।
ప్రయుక్తోऽథాసమంజస్యాద్వనస్థానపి కోపయేత్॥ ౩౬

పూర్వోదాహృతంబగు యుక్తదండము - ధర్మార్థ - కామంబులను త్రివర్గంబును వృద్ధి జేయుటవలనను - అట్లుగాక వ్యత్యస్తముగునప్పుడు లోకబాహ్యులగుచు వనంబున నుండు సన్యాసులకును కోపము గలుగఁజేయునన గృహస్థులకున్నవేసిద్ధముగాఁ గోపముత్పాదకంబగు గావున యుక్తదండముండు గావలయుననుట ౩౬

శ్లో॥ లోకో శాస్త్రానుగో వేగో దండోऽనుద్వేజనా
చ్ఛ్రియః । ఉద్వేజనాదధర్మస్స్యాత్తస్మాత్స్వస్థం సో
మహీపతేః॥ ౩౭

లోకవ్యవహారమునఁగా నాయాయా దేశమర్యాదలను శాస్త్రమర్యాదలను నతిక్రమించక యుక్త దండముండుగుట విశ్వర్య వృద్ధియగుననియు - నట్లుగానియెడల ధర్మబాహుళ్యంబగుట నైశ్వర్యంబుతోడన రాజునాశమగుననియు విచారించవలెను. ౩౭

శ్లో॥ పరస్పరామిషతయా జగతోభిన్నవర్త్మనః । దండా

భావేపరిధ్వంసీ మాత్స్యన్యాయః ప్రవర్తతే॥ ३७

దండము లేకుండెనేని లోకము నేకమార్గములగుటవలన మత్స్యన్యాయముగా బలవంతులనేదుర్బలులధనప్రాణమానదారాదుల పహృతంబులగుగావున దండధారిత్వము రాజునకవశ్యకార్యంబనుట॥...३७

శ్లో॥ జగదేతన్నిరాలంబం కామలోభాదిభిర్బలాత్ ।
నిమజ్జమానంనిరయే రాజ్ఞాదండేన ధార్యతే॥ ३८

కోరికయు-లోభంబును మొదలుగాగల యరిషడ్వర్గంబులవలన నాధారశూన్యంబగు పురుషుని నీటియందు ముంచునట్లు నరకంబున-లోకంబును మునుగ-జేయుగావుననట్టిలోకంబును వెదురుకఱ్ఱ మొదలగుసాధనంబులచే నీటియందుమునుగువాని నెట్లుపయికుద్ధరించునట్లు దండనీతివలన రాజుచే నుద్ధరించబడునను ట...३८

సర్గోపసంహారము.

శ్లో॥ ఇదంప్రకృత్యా విషయైర్వశీకృతం పరస్పర స్త్రీధన
లోలుపంజగత్ । సనాతనేవర్త్మనిసాధుసేవితే ప్రతి
ష్ఠతేదండభయోపపీడితం॥..............................४०

స్వభావికంబుగా నన్యోన్యదారధనాదులయం దాసక్తంబగుచు విషయోపహతంబగులోకము దండధరుండగు రాజునకుభయముజెందుచు న్యాయమార్గమునందు వర్తించునను ట... ..४०

శ్లో॥ నియతవిషయవర్తీప్రాయశోదండయోగాజ్జగతిపర
వశేస్మిన్దుర్లభస్సాధువృత్తః। కృశమధవికలంవా
వ్యాధితోవాధనం వాపతిమపికులనారీదండనీత్యా
భ్యుపైతి॥...४१

సాధారణముగా విషయపరవశంబగు నీలోకంబునదండముచే నియడక్రమవర్తనము దుర్లభంబుగావునను - వివాహపరిగృహీతయయ్యు కృశుండును - పిచ్చివాడును - రోగియు - ధనహీనుండును - నగుపతిని విడుచుగావునను... ... ...

వాక్యం.

భర్తారంద్వేష్టియానారీ సుస్నాత్వాప్య మండ
నా యథానా పితదానీమే వసంస్నాప్యాభర
ణంవిధాయభర్తారమనయాస హాశయానము
పశయీత - ఇతి కౌటిల్యః॥.......................

అట్లు పెనిమిటిని విడలినకులాంగన తత్కాలంబున రజస్వల యు నలంకారహీనయునగా నుండిన నైనను నాతుణంబున స్నానము జేయించియలంకృత - జేసిదానితోడను భర్తనుశయనమునం దు పరుండజేయ వలయునను దండనీతివలన అతిక్రమించుటకు భయము నొంది వర్తించుగావున నవశ్యముదండనీతి నవలంబించవ లయుననుట...౪౧

శ్లో॥ ఇతిపరిగణితార్థశాస్త్రమార్గానుసారిణియాను
యథోచితాత్మాయఃప్రజాందండనీత్యా। అపునరపగ
మాయప్రాప్తమార్గప్రచారాసరిత ఇవ సముద్రంసం
పదస్తంవిశంతి..౪౨

ఇట్లుధర్మశాస్త్రంబును నర్థశాస్త్రంబును ననుసరించి జితేం ద్రియుండగుచు దండనీతినిధరించురాజును సముద్రము నొందున దులవలె సమస్తసామంతరాజమండలైశ్వర్యము శాశ్వతముగా ననుభవించునట్లు తనంతసంభవించునని ద్వితీయసర్గఫలితార్థ ము...౪౨

తృతీయసర్గప్రారంభము.

శ్లో॥ దండందాడీనభూతేషు ధారయన్ధర్మవత్సరః ప్ర
జాస్సమనుగృహ్ణీయాత్ప్రజాపతిరివస్వయం ॥..౧

పూర్వసర్గోక్తంబగుదండముయమునివలె నిష్పక్షపాతబుద్ధి చేననుష్ఠింపుము - భూమివలెనూపుర్ణను - బ్రహ్మవలెలోకవృద్ధి

తాత్పర్యమునుం గలవాడగుచు జనులరక్షించుట భూపాలకునకు
కార్యంబనుట.. ౧

శ్లో॥ వాక్సూనృతాదయాదానందీనోపగతరక్షణం। ఇ
తిసంగస్సతాం సాధుహితంసత్పురుషవ్రతం॥...౨

సత్యముబలుకుటయు - దయయును - దీనులకొసంగుటయును
శరణాగతరక్షణంబును - ననుకర్తృచతుష్టయంబును-సత్సహవా
సంబును సాధుగువారికి హితంబొనర్చుటయును సత్పురుషవ్ర
తంబులనంబడును... ... . ౨

దయాస్వరూపము.

శ్లో॥ ఆపిష్టస్యదుఃఖేన నగ్నతెనగరీయసా। సమన్వితః
కరుణాయాపరయాదీనమద్ధరెత్। న తెభ్యోభ్యధి
కాస్సంతిసంతఃసత్పురుషవ్రతాః। దుఃఖపంకార్ణ
వెమగ్నందీనమభ్యుద్ధరంతియె॥...... 3

దీనుండగువానిదుఃఖము తనను జెందినట్లుల దుఃఖించుచు మి
క్కిలికరుణగలవాడగుచు దుఃఖంబను సముద్రమున మునిగినవార
లదుఃఖముతోనిరీక్షించినివృత్తిజేయువాగలకన్న నధికులు లేరనియు
వారెసత్పురుషవ్రతముగలమహాత్ములనియు నొడువుట దీనులర
క్షించవలయుననుట... 3

శ్లో॥ దయామాస్థాయపరమాంధర్మాదవిచలన్నృపః।
పీడితానాము నాథానాం కుర్యాదశ్రుప్రమార్జ
నం॥.................................. ....౪

స్వధర్మమునందుచలించకుండుచు దయాయుక్తుండైయన్యు
లచే పీడితులగు దిక్కులేనివారలకన్నీళ్లుదుడువదగుననుట ....

శ్లో॥ ఆనృశంస్యంపరోధర్మస్సర్వప్రాణిభృతాంమతః।
తస్మాద్రాజానృశంస్యేనపాలయెత్కృపణంజనం॥౫

సమస్తప్రాణులకును దయయుంచుట ముఖ్యధర్మంబుగా
వున కృపణులగుజనంబును రాజురక్షించవలయుననుట...... ..౬

శ్లో॥ నహిస్వసుఖమన్విచ్ఛ న్పీడయెత్కృపణంజనం। కృ
పణః పీడ్యమానోహి మన్యునాహంతిపార్థివం॥

స్వకీయంబగు సౌఖ్యంబుకొరకు దీనులను పీడించెనేని యట్టి రాజు ౭

శ్లో॥ ప్రజాపీడనసంతాప సముద్భూతో హుతాశనః।
రాజ్ఞః శ్రియం కులం ప్రాణా న్నాదగ్ధ్వా వినివర్తతే॥ ౭

అనుక్రమంబున నట్టికృపణజనంబుల దుఃఖంబుచే నశించున నట ౭

శ్లో॥ కో హి నామ కులే జాతః సుఖలేశోపలోభితః।
అల్పసారాణి భూతాని పీడయేదవిచారయన్॥ ..౮

పూర్వోక్తంబగు దీనులబాధించుట దుష్కులప్రసూతకృత్యంబుగావున - నట్టి స్వకీయంబగు సుఖలేశమునకాశించి యల్పసత్వంబులగు దీనులనాత్మీయ యశశ్శ్రీ నాశంబులకొరకు కులీనుండగు రాజేల యోచించక నకృత్యము చేయుననుట. ౮

ఆధివ్యాధిపరీతాయ అద్యశ్వో వా వినాశినే। కో
హి నామ శరీరాయ ధర్మాపేతం సమాచరేత్॥౯

మనఃపీడలచేతను దేహజాడ్యములచేతయు - నానావిధ తాపత్రయంబులచేతయు స్థిరతనొందక క్షణభంగురంబగు తన శరీరసుఖార్థము బుద్ధిమంతుండగు రాజేల నధర్మప్రవర్తకుండగుననుట.. ....౯

శ్లో॥ ఆపాతరేణీయమానంహి క్షణందుఃఖైరహ్యా
ద్యతాం। ఛాయామాత్రకమేవేదం పశ్యేమన
కబిందువత్॥... ... ...౧౦

స్వభావముచేకంపును - దుఃఖదంబును - చమట మొదలగు వాటిచే నసహ్యకరంబునునగు దేహంబును మహాత్ప్రయత్నలబ్ధంబులగు సుగంధానులేపనవస్త్రాభరణంబులచే క్షణకాలమునకు మనోహరంబుగానొనర్చుట నీటియందు వాయుసంఘట్టనచేనిర్మితంబగు జలబుద్బుదమువలె నూహించదగియుండనట్టిస్వల్పంబగునాత్మసుఖంబుకొరకు కేలకులీనుండగు రాజకార్యప్రవర్తనుండగునని వైరాగ్యపూర్వక నిషేధము... .. .. .. ౧౦

శ్లో॥ మహావాతాహతిభ్రాంత మేఘమాలానిభైశ్చలైః।
కథంనామ మహాత్మానో హ్రియంతే విషయారి
భిః॥ ౧౧

పెద్దగాలిచే విచ్చు మేఘములవలె నత్యల్పంబగు విషయంబులయందు మహాత్ములగు రాజులేటికి భ్రమించుచు దీనుల రక్షించ కుండుదురనుట... .. .. ౧౧

శ్లో॥ జలాంతశ్చంద్రచపలం జీవితంఖలుదేహినాం। త
థావిధమితిజ్ఞాత్వా శశ్వత్కల్యాణ మాచరేత్॥ ౧౨

నీటియందు ప్రతిఫలితంబగు చంద్రునియట్లు మనుష్యజీవితకాలంబస్థిరంబుగావునను - ఐశ్వర్యంబుననిత్యమైయగుటచేతను మంగళకరంబును కీర్తికరంబునునగు దీనదయాగుణ తనవలంబించదగుననుట... ... ... ౧౨

శ్లో॥ జగన్మృగతృష్ణాతుల్యం వీక్ష్యేదంక్షణభంగురం।
సుజనైస్సంగతంకుర్యాద్ధర్మాయచ సుఖాయచ॥ ౧౩

ఈలోకంబునుయెండమావులతుల్యముగా క్షణస్థితంబులని బుద్ధిచేనాలోచించినవాడగుచుధర్మార్థ కామంబులక్రమలబ్ధికొరకు వృద్ధోపసేవ జేయవలయుననుట... .. .. ౧౩

శ్లో॥ సేవ్యమానస్సుసద్వృత్తై మహానతివిరాజతే।
సుధాలిప్తఇవశ్రీమాన్ప్రాసాదశ్చంద్రరశ్మిభిః॥ ౧౪

సుధాధవళితంబగు ప్రాసాదము చంద్రకిరణ కాంతిచే నతిప్రకాశితంబగునట్లు స్వభావతఃకల్యాణగుణయుక్తుండగు రాజు వృద్ధోపసేవచే నత్యంతప్రకాశితుండగుననుట.. .. .. ౧౪

శ్లో॥ హిమాంశుమాలీనతథా నచోత్ఫుల్లోత్పలంసరః।
ఆనంద యతిచేతాంసి యథాస్సజ్జనచేష్టితం॥ ౧౫॥

స్మరణమాత్రముచే నంతకంతకు నత్యంతానందదంబగు సజ్జనచేష్టితమువలె - చూచినపిదప నానందకరంబగు శరత్కాలచంద్రమండలంబును నందుచే వికసితంబగు కుముదవనంబును నేత్రానం

దము గలుగజేయుననుట — ఇచ్చట సజ్జనసహవాస మాహాత్మ్య ప్రకటనము ఫలితము... ... ... ౧౫

ఇచ్చట సజ్జనసహవాసాధిక్యముకొరకు దుర్జన సంగదోషంబులదెలుపంబడు.

శ్లో॥ గ్రీష్మేమార్తాండంశుసంతప్తముద్వేజనమనాశ్రయం మరుస్థలమివాత్యుగ్రం త్యజేద్దుర్జనసంగతిం॥౧౬॥

జనవృక్షగుల్మవల్లీప్రహీణంబులచే వర్జితంబును గ్రీష్మకాలసూర్య కిరణంబులచే దహ్యమానంబునునగు మరుకాంతారంబులను విడుచునట్లు త్యంతత్వరితముగా దుర్జనసాంగత్యము వదలదగు ననుట... ... ... ౧౬

శ్లో॥ ప్రాకృశీలోపసంపన్నా నకస్మాదేవదుర్జనః। అంతఃప్రవిశ్యదహతి శుష్కంవృక్షమివానలః॥ ౧౭॥

ఎండినచెట్టు బొరియయందు లగ్నంబగు నగ్ని పైమాత్ర మెట్లావృక్షంబునరూపుమాపు-నాక్రమంబున విద్యాకులీనగుణంబులచేగూడియుండు మహాత్ములసకృద్దర్శనమాత్రముచే విశ్వాసము గలుగజేసి మూలోత్పాటనము జేయుగావున దుష్టసంసర్గలేశంబును మహాత్ములంగీకరించనగదనుట... .. .. ౧౭

శ్లో॥ నిశ్వాసోద్గీర్ణహుతభుగ్ధూమధూమ్రీకృతాననైః। పరమాశీవిషైస్సంగం కుర్యాన్నత్వేవదుర్జనైః॥... ... . ౧౮

అతిక్రూరంబులగుచు స్పర్శమాత్రముచే దహించు కృష్ణసర్పవిషంబుకన్నను దుర్జనసాంగత్య మధికంబుగావునను విషము స్పర్శించువానిమాత్రము సంహరించునదియు-దుర్జనసాంగత్యము క్షణక్షణంబును కులదాహకరంబునుగావున సుతరాం వర్జించదగుననుట.. .. .. ౧౮

శ్లో॥ దీయతేస్వచ్ఛహృదయైః పిండోయేనైవపాణినా। మార్జారఇవదుర్వృత్తస్తానేవహింసలుంపతి॥౧౯॥

తనకన్న మొసగువానిచేతిని గరచుపిల్లివలె స్వచ్ఛహృద

యులగుచు దనకన్న మెుసగుదాతలగృహంబునకును రాజ్యంబు
నకును నక్షణంబున భంగము గలుగజేయు దుర్జనసాంగత్యము
వర్జించదగుననుట.. ... ... ౧౯

శ్లో॥ అసాధ్యం సాధుమంత్రాణాం తీవ్రం వాగ్విషముద్వ
మన్। ద్విజిహ్వం వదనం ధత్తే దుష్టో దుర్జనపన్న
గః॥.. .. .. ౨౦

మహామంత్రములకు నసాధ్యమును భయంకరమును నగు వి
షంబు గక్కుచు రెండునాలుకలుగల దుష్టసర్పమువలె కుశలులగు
వారి మంత్రాలోచనరూపంబగు ప్రతిక్రియలచే సాధించదగని
దురాలాప దుష్కార్యాలోచనంబులు జెప్పుచు కుత్సితవచనము
లచే వాజ్ఞ్న యతినొందని దుర్మార్గుని నమ్మగూడదనుట.... ౨౦

శ్లో॥ క్రియతే హ్యర్హణీయాయ సుజనాయ యథాం
జలిః। తతస్సాధుతరః కార్యో దుర్జనాయ శివా
ర్థినా॥... .. .. ౨౧

పూర్వోక్తలక్షణలక్షితుండగు దుర్జనసాంగత్యమెంతమా
త్రము జేయగూడదనియు నట్లు కదాచిత్కముగా సంభవించిన
యెడ.. .. .. ౨౧

శ్లో॥ మూర్ఖానద్రష్టవ్యాద్రష్టవ్యాశ్చేన్న తైశ్చసహ
తిష్ఠేత్। యదితిష్ఠేన్న తుకథయేత్ యదికథయే
త్ మూర్ఖవత్కథయేత్॥... .. .. ౨౨

అను న్యాయము ననుసరించి యథోచితముగా మాట్లాడు
టయును గాక సుజనుండును మాన్యుండును నగు పండితునకొనర్చు
మర్యాదారూపంబుగా.. ... ...౨౨

శ్లో॥ మధురం రసవద్వాచి వస్తునా విరసస్థితః। యేనమా
ద్యంతిధీమంతో మధునేవమధువ్రతాః॥... ... ౨౩

అనుక్రమంబున సుజనునకొనర్చు మధురాలాపాంజలిబం
ధాదులకన్న నధికముగా సుఖార్థియగువానిచే దుర్జనుండా
దరించదగుననుట - అట్లుగానియెడ స్వకీయదౌరాత్మ్యప్రకటన
ముచే ననర్థమగు కృత్యంబుల జేయుననుట... ... ... ౨౩

శ్లో॥ హ్లాదినీంసర్వసత్త్వానాం సమ్యగ్జనజిహీర్షయా।
భావయన్పరమాంమైత్రీంవిసృజేత్ ల్లౌకికీ గిరం॥౨౪

లోకజనంబుల సౌజన్యసంపదకొఱకు సమస్తజనమనోల్లాసకరంబును మధురంబునునగు వాక్కుల ప్రయోగింపవలయుననుట.

శ్లో॥ ఉద్వేజనీయోభవతిక్రూరా వాగర్థదోపిసన్।
హృదివిద్ధ ఇవాత్యర్థంయయాసంతప్యతేజగత్।
పీడితోపిహి మేధావీ నతాంవాచముదీరయేత్ । తీ
క్ష్ణవాణుద్వేగకారిణివిసృష్టాన్యశమాత్మకైః । కృం
తంతిదేహినాంమర్మశస్త్రాణీవవచాంసిచ॥... ౨౫

లోకవ్యవహారప్రయోగకుశలుండగువానిచే లౌకికవ్యవహారమునకసంగతంబును - గర్వదూషితంబును హృదయదుఃఖకరంబునునగుమాటలు.... .. .. ౨౫

శ్లో॥ వాక్సాయకావదనాన్నిస్సరంతియైరాహతశ్శో
చతిరాత్ర్యహాని । పరస్యనామర్మసుతేపతంతి
తాన్పండితోనావసృజేత్పరేషు॥ ౨౬

అనువిధంబున దుష్టవాక్కులచేలోకము బాణవిద్ధుండగువానివలె దుఃఖించుగావున పరులచేహింసితుడయ్యును మేధావియగువాడు పరుషములుబలుకదగదనుట... ... ... ౨౬

శ్లో॥ ప్రియమేవాభిధాతవ్యంసత్సునిత్యంద్విషత్సుచ।
శిఖీవకేకామధురైఃప్రియవాక్యస్యనప్రియః॥ అలం
క్రియంతేశిఖినఃకేకయామదరక్తయా। వాచాలిప
శ్చితోత్యర్థంమాధుర్యగుణయుక్తయా। మదరక్త
స్యహంసస్యకోకిలస్యశిఖండినః। హరంతిన తథా
వాచోయథాసాధువిపశ్చితాం॥... ... ... ౨౭

మదించియుండెడి హంసలయొక్కయు- కోకిలములయొక్కయు- నెమళ్లయొక్కయు - పలుకులకన్నను పండితులగువారలచేనభిహితంబులగు వాగ్జాలంబులతి మనోహరంబులు గావున నట్టి వాక్కుల శత్రువులయందును నొడువదగదనుట... ౨౭

శ్లో॥ గుణానురాగీస్థితిమాన్ శ్రద్ధధానో దయాన్వితః।
ధనంధర్మాయవిసృజేత్ప్రియాంవాచముదీరయన్।
యేప్రియాణిప్రభాషంతేప్రయచ్ఛంతిచసత్కృతం।
శ్రీమంతోవంద్యచరితాదేవాస్తేనరవిగ్రహాః॥... ౨౭

జనంబులయందుండు గుణంబులకు మెచ్చుచు శ్రద్ధగలవాఁడై దయగలవాఁడై ప్రియము వచనంబుల తోడను సత్కరించి ధనంబుల నొసంగు మహాత్ములు నరరూపము ధరించిన దేవతలనుటకు సందియము లేదనుట. ఇట్లు- యుక్తదండంబును - దయయును- పరుషాలాపవర్జనంబును- మధురాలాపంబులును - దానంబు జేయుటయునను- నైదువిధంబులగు లోకసంగ్రహోపాయ కథనానంతరము విశేషము జెప్పబడు... ... ...౨౮

శ్లో॥ శుచిరాస్తిక్యపూతాత్మా పూజయేద్దేవతాస్సదా।
దేవతావద్గురుజన మాత్మవచ్చ సుహృజ్జనం॥ ౨౯

అంతరంగశుద్ధియనగాన ధర్మాన్యాయంబుల స్మరించకుండుట- బహిరంగశుద్ధియనగా దుష్కార్యములు జేయకుండుటయును- ద్వివిధంబగు అశుచిచే విముక్తుండగుచు స్వవర్ణాశ్రమోచితానుష్ఠానము చేయు చుండగుచు - దేవత' వేదప్రామాణ్యముచే పరిశుద్ధుండగుచు సర్వకాలంబునందు దేవతాపూజయు - అట్లుగురుపూజయు - స్వకీయదేహపోషణాక్రమంబున స్నేహితసమూహంబును నర్చించవలెననుట... ... ... ౨౯

శ్లో॥ ప్రణిపాతేనచగురూన్ సతోనూచానచేష్టితైః। కు
ర్వీతాభిముఖాన్ భూత్యై దేవాన్ సుకృతకర్మణా॥
శ్లో॥ సద్భావేనహరేన్మిత్రం సంభ్రమేణచ బాంధ
వాన్। స్త్రీభృత్యాన్ ప్రేమదానాభ్యాం దాక్షి
ణ్యేనేతరాన్ జనాన్॥... ....౩౦

గురువులనమస్కారముచేతయు- కులక్రమాగతంబగు సన్మార్గవర్తనముచే పెద్దలగువారలను- పుణ్యకర్మములచేదేవతలను- కపటము లేనినడతచే మిత్రగణంబును - అత్యంతప్రీతిచే బంధుజ

నంబునను- ప్రీతిచేయుటచే ప్రమదాజనంబును- దానముచే భృత్య
వర్గంబును- దాక్షిణ్యాతిశయముచే నితరజనంబులను మనఃకార్యాదులా
నర్చుటచే నాత్మీయప్రభుతాదులగు సంపదభివృద్ధియగుననుట ౩౨

సద్వృత్త సముదాయ స్వరూపము.

శ్లో॥ అనిందా పరవృత్తేషు స్వధర్మ పరిపాలనం । కృపణేషు
దయాళుత్వం సర్వత్ర మధురా గిరః ॥ ప్రాణైరప్యుప
కారిత్వం మిత్రాయావ్యభిచారిణే । గృహాగతే పరి
ష్వంగశ్శక్త్యా దానం సహిష్ణుతా । స్వసమృద్ధిష్వను
త్సేకః పరవృద్ధిష్వమత్సరః । నాన్యోపతాపి వచ
నం సర్వద్వంద్వసహిష్ణుతా । బంధుభిర్బంధుసం
యోగస్స్వజనే చతురశ్రతా । తచ్చిత్తానువిధాయి
త్వం ఇతి వృత్తం మహాత్మనాం॥ ౩౬

పూర్వోదాహృతంబులగు విషయకథనానంతరంబున సత్పు
రుషులగు వారిచే ప్రయోక్తవ్యంబులగు సముదాయ ధర్మంబుల
నగా- నన్యులయందలి దోషంబుల నిందించకుండుటయు- స్వకీయ
వర్ణాశ్రమ ధర్మము నతిక్రమించకుండుటయు - దీనదయయును-
మధురములగు వచనంబులనొడువుటయును - నిష్కల్మషమైనట్టి
మిత్రవిషయంబున నాత్మీయ ప్రాణత్యాగము నొనర్చియైనను
నుపకారము జేయుటయును - నాత్మీయగృహాగతులను గాఢాలింగ
నంబులనర్చుటయును- తనశక్త్యనుసారంబుగా దేశకాలపాత్రము దె
లిసి దానము జేయుటయును - ఓర్పును - నాత్మీయంబగు నైశ్వ
ర్యంబుచే గర్వము నొందకుండుట - ధర్మార్జితంబులగు నన్య
సంపదలయందసూయా త్యాగంబును అనగా నిచ్చట వివక్షిత
ము రాజధర్మము గావున దుష్టసంపన్నిగ్రహము నూహింపబడుననుట॥ అన్యులు దుఃఖించునట్టి పరుషములు పలుకకుండుటయు -
లాభాలాభ- సుఖాసుఖ- శీతోష్ణాదులగు ద్వంద్వదుఃఖములయం
దోర్పును- బంధువుల యెడ బంధుత్వ ప్రకటనంబును- సుజనుల
యందార్జవముగలిగి సకలవిషయంబులయందును వారలనను
వర్తించుటయునను కృత్యములుగలిగియుండుట ముఖ్యమనుట ౩౭

సర్గోపసంహారము.

శ్లో॥ సనాతనేవర్త్మని సాధుభిర్వృతా మయం హి పంథాః
గృహమేధినాం గుణః। అనేనగచ్ఛన్నియతం మహా
త్మనామిసుంచలోకం పరమంచవిందతి॥..... ౩౭

ఆప్తపురుషోపలాలితంబగు మార్గము ననుష్ఠించు - సర్వా
శ్రమమూలభూతులగు గృహస్థాశ్రమస్థుల మతంబిదియగావు
ననీవిధిననుష్ఠించుసుజనులిహపరసౌఖ్యంబులొందుదురనుట. ౩౭

శ్లో॥ ఇతిపథివిని వేశితాత్మనోరిపుసపిగచ్ఛతి సాధుమి
త్రతాం। కిముసుజనగణ స్తు ప మత్సరోవినయగు
ణేనజగద్వశంనయేత్॥... ... .౩౮

ఇట్లుపరిశుద్ధంబును మధురంబునునగు మార్గంబునలోకయాత్ర
ను నడుపుగృహమేధియగు రాజునకుశత్రుగణంబులును వశ్యుల
గుననమత్సరశూన్యులగు సుజనంబులేటికివశ్యులుగాక యుందు
రుగావున రాజగువాడు ఈర్ష్యాసూయారహితుండగుచువినయ
సంపదచేలోకమునుస్వాయత్తమొనర్చుకొనవలయుననుట. ౩౮

శ్లో॥క్వచనరపతిగర్వస్సంగ్రహఃక్వప్రజానాం మధురవచ
నబోంగాల్లోకము భ్యాదదీత।మధురవచనపాశై రా
యతాలాకతస్సన్నదమువినహిలోకస్సంస్థితే భేదమేతి॥.. .. .. ౩౯

గర్విష్ఠుండగునరపతిచే లోకసంగ్రహము సాధ్యంబగుటవలన
ను- మధురవచనంబులచే లోకసంగ్రహంబసాధ్యంబగుటవలనను
అట్టిమధురవచనంబులను పాశంబులచే కట్టబడియుండులోకం
బు న్యాయవర్తనమునందెంతమాత్రము భేదంబు నొందకుండు
గావునను- ఇంద్రియనిగ్రహియగు రాజుచేలోకరక్షణంబొనర్చ
వలయుననుట... ... ... ౩౯

ఫలితార్థము.

ఇట్లుతృతీయసర్గముసమాప్తము.

కామందకీచతుర్థసర్గప్రారంభము.

శ్లో॥ స్వామ్యమాత్యశ్చ రాష్ట్రంచ దుర్గంకోశో బలం
సుహృత్। పరస్పరోపకారీదం సప్తాంగం రాజ్య
ముచ్యతే॥ ౧

పూర్వసర్గోక్తవిధిక్రమంబున జితేంద్రియుండగు రాజు విద్యావృద్ధులతోడ వర్ణాశ్రమస్థాపన మొనర్చిన పిదప రాజ్యస్వరూపంబగు ప్రధానంబగు స్వామిత్వలక్షణము పూర్వోక్తము- అట్టిలక్షణములుగల రాజుచే జీవనాదులొసంగుటవలనను- నతనిబుద్ధిసహాయమువలన నాత్మరక్షణంబును రాజ్యాదిరక్షణంబులు నొనర్చుటవలననీ రెండును పరస్పరోపకారంబులగు స్వామి - మంత్రులు ప్రధానాంగములనుట పూర్వోక్తులగు రాజమంత్రులచే రాజ్యము సురక్షితంబగుటయు నారాష్ట్రముచే నుత్పన్నంబులగు ద్రవ్యాదులవలన సంరక్షితులగుటయు నిదియుతృతీయాంగమనుట- ప్రభుత్వశక్తిచేతయు నాలోచనచేతయు రాష్ట్రసంపాదితద్రవ్యముచేతయు నిర్మించబడుటయు నట్లునిర్మింపబడిన దుర్గముచే రాష్ట్రరాజాదులు రక్షింపబడుటయు నను హేతువు వలన దుర్గము చతుర్థాంగమనుట- స్వామియధికారమువలనను మంత్రియుక్తిచేతయు- రాజ్యజనంబులగుణములచేతయు కృష్యాదులచేతయు- మర్గము సేనైన సంరక్షచేతయు వృద్ధియగుటయు- నట్లు ప్రవర్ధితంబగు కోశమనగా బొక్కసముచే రాజునకు త్యాగభోగోపయోగంబును- మంత్ర్యాదులకు వేతనంబుచే నుపకారంబును రాజ్యమునకు ద్రవ్యము ఋణము మొదలగు విధంబుల నొసంగుటచే నుపకృతియు- ద్రవ్యవ్యయము లేక దుర్గనిర్మాణమసాధ్యంబగుటయు నను కారణంబులచే కోశము పంచమాంగమనుట - స్వామిమంత్రిరాజ్యదుర్గకోశరక్షణంబులకొరకు చతురంగబలాభావంబగుటచే నసాధ్య బగుటయు నట్టిబలమునకు తారతమ్యము లెరింగి ద్రవ్యదానమానదానాదులచేత రక్షించుటచే రాజుచేతయు - సామర్థ్య మెరింగి కార్యనియోగము చేయుటవలన మంత్రిచేతయు - స

స్వసమృద్ధిచే రాష్ట్రముచేతయు- శత్రుబాధానివారకమగు దు
ర్గముచేతయు- వేతనాదులచే కోశముచేతయు బలమువృద్ధి
నొందుటవలన బలము ఆరవయంగమనుట- నిట్టిషడంగయుక్తంబ
గు రాజ్యము స్వతుల్యుండగు నంతరంగరాజుచే పరస్పరసంరక్షి
తంబగుటవలనను రాజ్యము సప్తాంగయుతంబనుట. ... ౧

శ్లో॥ ఏకాంగేనాపి వికలమేతత్సాధు న వర్తతే। తస్యా
మగ్ర్యభావన్విచ్ఛన్ కుర్వీతాశు పరీక్షణం॥ ౨

పూర్వోక్తంబులగు రాజ్యసప్తాంగంబులలో నొకటి వైకల్యం
బైనను- దేహమునందుండు నవయవలంబులగు హస్తపాదాదులం
దొకటిచే హీనమగు మనుజునకు రాశి సర్వకార్యనిర్వహణ సామ
ర్థ్యాభావంబగుంగావునను- మనుష్యదేహమునందగు వ్యాధి
వ్యాధుల సజ్జనమైత్రిచేతయు నౌషధసేవచేతయు సంరక్షించు
నట్టు రాజుచేసు పరిపూర్ణపూర్వకరక్షణాభావముచే వైకల్యము
నొందు గావున నట్లుగాకుండునట్లు సప్తాంగములననవరతము ప
రీక్షించదగుననుట. ౨

అందు ప్రధానాంగంబగు రాజాత్మపరీక్ష జేయువిధి.

శ్లో॥ ఆత్మానమేవ ప్రథమమిచ్ఛేద్గుణసమన్వితం। కుర్వీ
తగుణసంపన్నస్తతశ్చైషపరీక్షణం॥ ౩

పూర్వసర్గోక్తంబులగు శాస్త్రజ్ఞానార్జనవృద్ధోపసేవలవల
ననుగుణసంపత్తులుగలవాడగుచు తదనంతరంబున మాత్యాదుల
గు ప్రకృతుల పరీక్షించదగు - పటికనినగుణహీనుండును విద్యాహీ
నుండును నాచారహీనుండును నగు రాజుచే- అన్యులగుణదోషం
బు లెరుంగుటయసాధ్యంబును ప్రయోజనాభావంబునునగుటయు-
సంభవించుటవలన తొలుత తాను పరిశుద్ధుండుగావలయుననుట. ౩

శ్లో॥ సాధుభూతల దేవత్వందుష్ప్రాపమకృతాత్మభిః।
ఆత్మసంస్కారసంపన్నో రాజాభవితుమర్హతి॥ ౪

జితేంద్రియులుగాని వారికి లభించుటకర్హంబుగానట్టి ప్ర

భుత్వాఖ్యసద్గుణసంపత్సారంబగునట్టిగుట రాజగువాడు వక్ష్యమాణంబులగుసుగుణసంపదలతోఁగూడినవాఁడుగావలయుననుట. ౮

శ్లో॥ లోకాధారాత్రిశ్శ్రీరాజ్ఞాం మహాపామపూరిర్గ్రహాః॥ క్షిప్తా త్యాపణివాధారేదిగమాత్మనిసంస్థితే॥ ౫

లోకంబునకాధారంబగుచును జితేంద్రియులుగాని వారిచేఁ బొందఁదగనిదియు - గ్రహింపఁదగనిదియుఁగాక ఘట్టికట్టలేకుండు స్థలంబునస్రవించుజలంబులవలె లభ్యంబయ్యు ప్రయోజనాభావంబగుచును నుండెడు రాజ్యసంపద పూర్వోక్తుండగు రాజునందుండె నేని దృఢతరసేతుబద్ధంబగు జలాశయంబునందలిజలంబులవలె శాశ్వతంబుగానుండుననుట... ... ... ౫

అందుసాధునేతృగుణగణకథనము.

శ్లో॥ కులంశీలంవయస్సత్వం దాక్షిణ్యంక్షిప్రకారితా। అవిసంవాదితాసత్యంవృద్ధసేవాకృతజ్ఞతా। దైవసంపన్నతాబుద్ధిరక్షుద్రపరివారతా। శక్యసామంతతాచైవతథాచదృఢభక్తితా। దీర్ఘదర్శిత్వముత్సాహశ్శుచితాస్థూలలక్షతా। వినీతతాధార్మికతాగుణాస్సాధ్వభిగామికాః॥ ౬

అకులీనుండును మహా కులీనుండునునగువానియందుకులతారతమ్యజ్ఞానపూర్వకంబగు సన్మానముగలిగియుండదుగావున రాజగువాఁడుభయవంశపరిశుద్ధుండుగా నుండవలయునిందువలన కులీనులగువారలతారతమ్యజ్ఞానముగలిగి వర్ణాశ్రమోచితసన్మానము జేయుటంజేసి పండితాగ్రగణ్యుఁడనఁ గాధారభూతంబుగావున కులీనతము ఖ్యగుణమనుట - మంచిస్వభావముగలిగియుండుట శీలము - బాలుండునువృద్ధుండునునగు రాజుచేకార్యనిర్వహణసామర్థ్యముగలుగదుగావున మధ్యవయస్కుఁగా నుండవలయున

నాట - వ్యసనసంతోషాదులయందవి కారిత్వముగనుండుటయి సగా ధైర్యముసత్వమనుట - భృత్యులు మొదలగువారియందలీ యనగుటదాక్షిణ్యము - మంత్రనిశ్చితములగుమంగళ కార్యంబుల దీర్ఘసూత్రము జేయక త్వరితమునగడిపించుట ఇందువలన శీఘ్రకార్యలభ్యమువలన జనులచ్చటలగ్నులగుదురనుట. అవిసంవాదితయనగా తనచేపలుకబడినపలుకునకపార్థము జేయుట - ఎట్లననొకనికిస్వర్ణదానమొనరుదునని ప్రతిజ్ఞజేసిమగుల మొత్తుదానము జేయునెడ స్వర్ణదానమనుసాధారణ ప్రతిజ్ఞానిర్వాహణంబ దుల్పల్పదానమువలననుపయోగాభావమొందుటవలన లుబ్ధత్వము ప్రసిద్ధముగుంగావునన ట్లు నసమంజసంబులు బలుకకునికియనుట - వాస్తవము నొడువుట వృద్ధోపసేవయు - అన్యునిచే జేయబడినయుపకారము ప్రత్యుపకారపూర్వకముగానిర్వహించవలయుననుగుణముకృతజ్ఞతయనుట. దైవానుగ్రహముచే స్వల్పయత్నముచే మహత్కార్యము నిర్వహించుట. ... ...

శ్లో॥ గ్రహణంధారణంచైవ స్మరణం ప్రతిపాదనం। ఊహాపోహార్థవిజ్ఞానంతత్వజ్ఞానంచధీగుణాః॥

పరులచేజెప్పబడుతాత్పర్యము గ్రహించుటయు - నదిమరువకుండుటయు - సమయమునందుజ్ఞాపకము దెచ్చుకొనుటయు - దానిప్రయోగించుటయు - నయ్యర్థముమీదసాధకంబును బాధకంబును నెరుంగుటయు - నావిషయక తాత్పర్యము నెరుంగుటయు వాస్తవజ్ఞానంబునునను అష్టాంగంబులును - మరియు. .. ..

శ్లో॥ దేశకాలజ్ఞతాదార్ఢ్యం సర్వక్లేశసహిష్ణుతా। సర్వవిజ్ఞానితాదాక్ష్యమూర్జస్సంవృతమంత్రతా।
అవిసంవాదితాశౌర్య శక్తిజ్ఞత్వంకృతజ్ఞతా। శరణాగతవాత్సల్యం అమర్షిత్వమచాపలం॥ .. ..

దేశమును - కాలమును నెరుగుటయు - దృఢముగప్రవేశంబును - ఆపదకోర్చుటయు - కార్యసర్వస్వము నెరుంగుటయు - సమర్థతయు - తేజంబనగా బుద్ధిసూక్ష్మతయు - సుగుప్తమంత్రంబనగా

కార్యపరీక్షావసపర్యంతము మంత్రముభిన్నముగాకుండుట - పూర్వోక్తలక్షణలక్షితంబగునవిసంవాదితయు - పరాక్రమంబునుఅన్యసామర్థ్యా మెరుంగుటయు- కృతజ్ఞతయు-శరణాగతదయయు ఓర్పుగలుగుటయుచపలము లేకునికియునను పమనాల్గులక్షణంబులును- మఱియు. ....

శ్లో॥ స్మృతిర్వ్యతీతవిషయామతిరాగామిగోచరాబు
ద్ధిస్తాత్కాలికీజ్ఞేయా ప్రజ్ఞాత్రైకాలికీమతా। బు
ద్ధినవనవోన్మేషశాలినప్రతిభావిదుః॥.. ... ..

గడచినవిషయంబోహించుస్మృతియు - భవిష్యదర్థవిచారంబగుమతియు - వర్తమానవిషయవిచారణదక్షబగుబుద్ధియు- భూతభవిష్యద్వర్తమానకాలంబుల నెరుంగుప్రజ్ఞయు- అంతకంతకుజ్ఞానవికాసముగలుగజేయు ప్రతిభయునను- భేదంబులచే ప్రసిద్ధంబగుబుద్ధియు- దుర్మార్గులుగాని పరిజనంబులనుంచుటయు - సామంతరాజుల స్వాధీనపరిచికొనుటయు - పెద్దలయందవ్యభిచారియగుభక్తియు - దూరగమాలోచించుటయు- హరకారాలచే దెలియుటయునను ద్వివిధంబగు దీర్ఘదర్శిత్వంబును - శౌర్యసంస్త్రాదులగూడియుండుట - పరదార పరధనాదులకాశించకపవిత్రుడుగుట. విశేషద్రవ్యములు లక్షలపర్యంతము త్యాగములొసంగుట - అధికులయందునైచ్యానుసంధానంబును- ధర్మప్రాధాన్యముగాకార్యములనిర్వహించుట- మొదలగునిరువది యొక్క గుణంబులాశ్రితజనాకర్షకములగుననుట... ... ...౮

శ్లో॥ గుణైరేతైరుపేతస్సన్‌సుధ్యక్తస్సఃభిగమ్యతే। తథా
చకుర్వీతయథాగచ్ఛేల్లోకోభిగమ్యతాం॥ ౯

పూర్వోక్తలక్షణలక్షితంబులగునే కవింశన్మహాగుణంబులుగలుగుటచేలోకము సౌముఖ్యముగానుండుగావున నట్టి గుణంబుగలిగియుండవలయుననుట... .. .. ౧౦

రాజపరివారస్వరూపకథనము.

శ్లో॥ ప్రఖ్యాతవంశ్యమక్రూరంలోకసంగ్రాహిణం శు

చిం॥ కుర్వీతాత్మ హితాకాంక్షీ పరివారంమహీ
పతిః॥ ౧౦

స్వకీయరాజ్యమునకును తనకును సౌఖ్యంబును కీర్తిగోరు
చుండురాజు కులమునందు ప్రసిద్ధుడును - క్రూరస్వభావము లేని
వాడును - లోకజనులందయాదాక్షిణ్యగుణంబులచే స్వాధీన పఱచి
కొనుగుణముగలవాడును - పరిశుద్ధాచారవంతుడును - నగుపరి
వారంబును జేర్చవలయుననుట.. ... . ౧౦

సన్మార్గదుర్మార్గపరిజనంబుచేనగుగుణదోషంబులు.

శ్లో॥ క్రూరోపిభోగ్యతామేతి పరివారగుణైర్నృపః । న
క్రూరపరివారస్తు వ్యాళాక్రాంత ఇవద్రుమః॥౧౧

సుగుణంబులుగల భృత్యవర్గములుగలరాజు క్రూరస్వభావుం
డయ్యు పుష్పవాసనచే భావితంబగు పిణ్యాంబువులవలె భో
గ్యుండగుగావునను - దుర్గుణంబులుగలభృత్యవర్గంబులచే పరివే
ష్టింతుండగురాజు సుస్వభావుండయ్యుసర్పములచే నాక్రాంతం
బగు చందనవృక్షమువలెమడదాశుండగుంగావునను - సుగుణం
బులుగలపరిజనపరివృతుండుగావలయుననుట.. ... ... ౧౧

శ్లో॥ నిరుంధానాస్సతాంమార్గంభక్షయంతిమహీపతిం।
దుష్టాత్మానస్తుసచివాస్తస్మాత్సుసచివోభవేత్॥ ౧౨

దుర్మార్గులగుమంత్రులు రాజసమీపంబునకు పెద్దలగువారి
రాకలేకుండునట్లొనర్చి రాజ్యంబును - నైశ్వర్యంబును - రాజు
నునాత్మీయమొనరింతురుగావునపరిశుద్ధులగుమంత్రులనుంచికొని
యుండవలయుననుట... .. .. ౧౨

శ్లో॥ విభూతీఃప్రాప్యపరమాః సతాంసంభోగ్యతాంవ్ర
జేత్ । యాసుసంతోనతిష్ఠంతిత్యాజ్యైదైవవిభూత
యః॥.. ... ... ౧౩

సత్పురుషులచేననుభవించబడనుండెడు రాజైశ్వర్యమువ్య
ర్థముగావున రాజగువాడాత్మీయసంపదపండితోపయోగము
గునట్లొనరించవలయుననుట.. ... ... ౧౩

శ్లో॥ అసద్భిరసతామేవ భుజ్యంతేషు సంపదః । ఫలం
కింపాకవృక్షస్య ధ్వాంక్షైర్భక్ష్యంతి నేతరే॥ ...౧౪

వేపచెట్లుపండ్లను కాకులుదినునట్లు- దుష్టులగువారికిగల సంపద్విశేషంబులు దుష్టభోగ్యమెయగుననుట... ... ... ౧౪

౧ ౨ ౩ ౪ ౫ ౬
శ్లో॥ వాగ్మీ ప్రగల్భః స్మృతిమానుదగ్రో బలవాన్వశీ । నే
౭ ౮ ౯ ౧౦
తాదండస్య నిపుణః కృతశిల్పః స్వవగ్రహః । పరాభి
౧౧ ౧౨
యోగప్రసహస్సర్వ దుష్టప్రతిక్రియః । పరచ్ఛిద్రాన్వ
౧౩ ౧౪ ౧౫
వేక్షీ చ సంధివిగ్రహతత్వవిత్ । గూఢమంత్రప్రచా
౧౬ ౧౭
రజ్ఞో దేశకాలవిభాగవిత్ । ఆదాతా సమ్యగర్థా
౧౮
నాంవినియోక్తా చ పాత్రవిత్ । క్రోధలోభభయ
౧౯
ద్రోహదంభచాపలవర్జితః । పరోపతాపపైశున్య
౨౧
మాత్సర్యేర్ష్యానృతాతిగః । వృద్ధోపదేశసంపన్నశ్శ
క్తో మధురదర్శనః । గుణానురాగిస్థితవాగాత్మసం
పత్ప్రకీర్తితా । ఇత్యాదిగుణసంపన్నే లోకయా
త్రావిధిస్థితే । నివ్యర్ణః పితరీవాస్తే యత్రలోకస్స
పార్థివః । ఆత్మసంపద్గుణైస్సమ్యక్సంయుక్తంయు
క్తకారిణం । మహేంద్రమివ రాజానంప్రాప్యలోకో
భివర్ధతే॥ ౨౧

సభలయందువాక్సంపదగలవాడును ౧ న్యాయ విషయమునందు నిగ్రహించిచెప్పదగినవాడును ౨ జ్ఞాపకముగలవాడును ౩ సమర్థుండును౪ యుద్ధమునందు యొగురుటలు మొదలగు క్రియలు మబ్బలుచేనసాధ్యముగావున బలవంతుండును౫ స్వాధీనేంద్రియుండును ౬ చతురంగ బలంబుల దేశకాలము లెరింగినడుపువాడును - మరియునిందు - ఆజ్ఞాధారకుండనియు దండ

నీతిసమర్థుండనియు - నన్వయించదగు - ౭ చాతుర్యయుతుం
డనియు నానావిధశిల్పవిద్యలయందును సమర్థుండును౯ మరి
యు వర్తకాదులయందును నృత్తగీతాదులయందు సమర్థుం
డును౯ - ప్రమాదమువలన కార్యమునందు తగులుబడియుచాతు
ర్యముచే నివర్తించువాడును ౧౦ అన్యులచేననగా శత్రులచే
జేయబడు పరాక్రమాదులనూచిక ప్రతిక్రియలొనరు [illegible]వాడును
౧౧ అన్నివిధంబులగుసంకటంబులకును ప్రతిక్రియాపా[illegible]గల
వాడును ౧౨ శత్రువులపొరబాటు వెతు[illegible]త్వమాం
ణంబగు సంధివిగ్రహంబులెరుంగువాడును [illegible]చనయు
ను నాలోచితకార్యప్రయోగంబును రహస్యముగా నెఱవేర్పుచా
తుర్యముగలవాడును ౧౫ దేశభేద కాలభేదంబులెరింగి తమప
యుక్తకార్యకరణసమర్థుండును ౧౬ న్యాయమార్గముదప్పక
ద్రవ్యార్జనమొనర్చువాడును ౧౭ పాత్రములెరింగిద్రవ్యముప్ర
యించువాడును ౧౮ కోపము - లోభము - భయము - ద్రోహ
ము - ఆలస్యము - చపలతయు మొదలగుదుర్గుణంబులు లేనివా
డును౧౯ పరులను బాధించుటయు - చాడీలుబలుకుటయు - మ
త్సర మొనర్చుటయు - ఓర్వకునికియు నిట్టివాటి విడుచు వా
డును ౨౦ పెద్దల యుపదేశము వినువాడును ౨౧ స్వచ్ఛంబగు
నడతగలవాడును ౨౨ మనోజ్ఞంబగు సౌష్ఠవముగలవాడును౨౩
మంచిగుణములు గలవారలజూచి సంతోషించి ప్రియమొనర్చు
వాడును౨౪ నవ్వుచుమాట్లాడువాడును ౨౫ నగు రాజగుణంబు
లుపూర్వాచార్యులచే రాజసంపద్గుణంబులనబడియెంగావున ని
దిమొదలగు సుగుణసంపదగలిగిలోకవ్యవహారము దెలిసియుండు
రాజునందు పుత్రుండుతండ్రిచే పోషితుండగునట్లు రాజ్యముపో
షింపబడుఁగావున నిట్టిగుణసంపన్నుండగు రాజును జెందినరాజ్య
ము ఇంద్రునిచే దేవలోకమువలె క్షేమము జెందియుండుననుట.౨౧

శ్లో॥ శుశ్రూషా శ్రవణం చైవ గ్రహణం ధారణం తథా।ఊ

హోపోహార్థ విజ్ఞానం తత్వజ్ఞానంచ ధీగుణాః॥ ౨౨

వినవలయు విషయంబుల వినుకోరికెయు - వినుటయు - న య్యర్థము గ్రహించుటయు - నదిమరువకుండుటయు - నట్టివిష యంబునందలి సాధకబాధకంబులవిచారణచే వాస్తవజ్ఞానము దెలియుటయు బుద్ధిగుణంబులనుట.. ... ... ౨౨

ఉత్సాహగుణంబులు.

శ్లో॥ దాక్ష్యం శైఘ్ర్యం తథామర్షః శౌర్యంచోత్సాహలక్షణం। గుణైరేతైరుపేతస్స్యా ద్రాజాభవితుమర్హతి॥... .. .. ౨౩

ఆలస్యము జేయకునికియు - త్వరయు - పరాభవమునోర్వకుండుటయు- పరాక్రమంబును నుత్సాహలక్షణంబులుగావుననిట్టి గుణంబులు రాజునకుగలిగియుండవలయు.. ... . ౨౩

మహాగుణంబులు.

శ్లో॥ త్యాగస్సత్యంచశౌర్యంచత్రయ ఏతేమహాగుణాః। ప్రాప్నోతిహిగుణా న్సర్వా నేభిర్యుక్తో మహీపతిః॥... .. .. ౨౪

ద్రవ్యమును పాత్రమెరింగి వ్యయము జేయుటవలన సజ్జనసమూహానురాగంబును లోకసంగ్రహణంబును- సత్యవాక్యమువలనకృషి వాణిజ్యాదివృద్ధియు జనులకునమ్మకంబును- శౌర్యంబువలననాత్మ రాజ్యరక్షాపూర్వకపరరాష్ట్రసంపాదకంబునుం గ లుగుగావుననుపూర్వోక్తంబులగు రాజగుణంబులన్నియునీగుణత్రయముచే సంపాదించదగుంగావునను నీమూడునుమహాగుణంబులనంబడుగాన నీగుణత్రయంబులగూడినవాడు రాజుగావలయు ననుట... .. .. ౨౪

శ్లో॥ త్యాగేనవిక్రమాదిత్యఃఫలంశౌర్యేణశూద్రకః। సత్యేయుధిష్ఠిరో రాజ్యం ప్రాప్తవానితిశ్రూయతే॥౨౫

అతిదాతృత్వగుణ ప్రాధాన్యముగల విక్రమాదిత్యుండనేక రాజ్యమనుభవించి శరీరముతో స్వర్గగమనాగమనముల నను

భవించెనని విక్రమార్కచరిత్రాదులవలనను - శూద్రకుండును రా
జు పరాక్రమముచే ఫలంబనుభవించెనని కాదంబర్యాదులవల
నను- సత్యప్రతిజ్ఞవలన యుధిష్ఠిరుండు రాజ్యముజెందెనని భా
రతాదులవలనను ప్రసిద్ధంబులుగావున నీగుణంబులయందొకటొ
కటిననుష్ఠించు వారిట్లుండగుణత్రయవిశిష్టుని సాంబ్రాజ్యమత్య
ధికంబగుననుటకేమి సందియమనునిదృష్టాంతర రూపంబున మహో
గుణంబుల నిర్ణయింపఁబడియెనని విచారించవలెను...... ......

ఇట్లు ప్రధానాంగంబగు రాజగుణసంపత్కథనానంతరంబు
నద్వితీయాంగంబగు అమాత్యసంపల్లక్షణము.

శ్లో॥ కులీనాశ్శుచయశ్శూరా గుణవంతోనురాగిణః। దం
డనీతేఃప్రయోక్తారస్సచివాస్స్యుర్మహీపతేః॥ ౨౬

హీనకులజాతుండగు వాడు రాజసమీపాగ్రాసనాది మ
ర్యాదాహరుండు గానేరడుగావున మంచికులంబుగలవారును-
సదాచారయుక్తులును- రణమునందును - వాదమునందును- త్యా
గమునందును- శూరులును- జనానురాగసంపాదనగుణయుక్తులు
ను- ఆన్వీక్షిక్యాదిదండ నీతిజ్ఞులును- నగువారు రాజమంత్రులు
గావలయుననుట. నివియారునుమంత్రిముఖ్యగుణంబులు ..

శ్లో॥ ఉపధాశోధితాస్సన్త్యాగీహమానాః ఫలోదయం।
తేస్యుస్సర్వంపరీత్యైరనానురాగాఃకృతాకృతం॥ ౨౭

ధర్మవిషయంబులయందు స్వపక్షపరపక్షములు లేకుండన
డుచునమ్మికయనుధర్మోపధయుఁ అర్థార్థికుండగు వానియందలి
యర్థంబును గ్రహించిధర్మవ్యయము జేయుటయందనాసక్తుండగు
టయనునర్థోపధయుఁ రాజమహిష్యాదుల కామించు వారలని
ష్పక్షపాతముగానిగ్రహించుటయునట్టి కామకార్యకృత్యములయం
దుతాను ప్రవర్తించకుండుటయును కామోపధయును ౩-మంత్రుల
యందొకఁడపరాధమొనర్చునెడ శేషసమాజమునందయ్యపరాధ
నిదర్శన రూపంబగు దండంబువలన భయముగలుగజేయునభ
యోపధయుననుట నీనాల్గువిధంబులగుపరీక్షలచే. ... ...

శ్లో॥ నచైవకుర్యాదాత్మానం దేవీంచాత్యమీశ్వరః।
క్రీంచ హేతోరమాత్యానామేతత్కౌటిల్యలక్షణం॥

పరీక్షితులు గాని భృత్యవర్గంబుల మొదట రాజు గాని రాజ భార్యలు మొదలగువారు గాని విస్రంభము గా సంచరించదగదను కౌటిల్యమతము ననుసరించి యుపధాశుద్ధులగు మంత్రులు రాజ్య ఫలములనభివృద్ధి నొనర్చు తాత్పర్యము గలవారగుచు కృతాకృతంబులగు రాజకార్యంబుల ప్రియముతోడుత పరీక్షించదగునరనుట.

శ్లో॥ ఉపేత్యాధీయతేయస్మాదుపధేతితతస్స్మృతా। ఉపాయా ఉపధాజ్ఞైస్తా తయామాత్యాన్ పరీక్షయేత్॥ ౨౯

పూర్వోక్తంబులగు నాల్గు విధంబులగు ధర్మార్థకామభయరూపంబులగు వ్యాజముల చేమంత్రుల పరీక్షించదగునని నుట. ౨౯

అందు ప్రధానమంత్రిగుణనిరూపణము.

శ్లో॥ స్వవగ్రహోజానపదఃకులశీలబలాన్వితః। వాగ్మీ ప్రగల్భశ్చక్షుష్మానుత్సాహీప్రతిపత్తిమాన్। స్తంభచాపలహీనశ్చమైత్రఃక్లేశసహశ్శుచిః। సత్యశౌర్యధృతిస్థైర్యప్రభావారోగ్యసంయుతః। కృతశిల్పశ్చదక్షశ్చప్రజ్ఞావాన్ ధారణాన్వితః। దృఢభక్తిరకర్తాచవైరాణాం సచివోభవేత్॥... ...౩౧

స్వకీయగుణసంపదచే రాజ్యమునందలిజనంబులన సన్మార్గవర్తులుగాకుండ జేయువాడును ౧- స్వదేశవృత్తాంతము దెలిసి స్వాభిమానమువలన దేశసంరక్షకుండగుగావున - నాగరికుండును ౨-బ్రాహ్మణాద్యసంకరవర్ణజాతుండును ౩-మంచినడతగలవాడును ౪- దృఢదేహముగలవాడును ౫- స్వల్పాక్షరములచే న

ర్థపౌష్కల్యముగలిగి మధురంబులగువాక్ప్రయోగకుశలుండును౬- సమర్థుండును౭- చారశాస్త్రజ్ఞానంబులను కన్నులుగలవాడును౮- పూర్వోక్తంబులగుశౌర్యామర్షదాక్ష్యంబులనునుత్సాహగుణంబులుగలవాడును౯- ఆపత్ప్రతిక్రియాకుశలుండును- నమ్మకముగలవాడును౧౦ - జడత్వంబునుతొందరయు లేనివాడును ౧౧- దయగలవాడును ౧౨- తొందరనోర్చువాడును౧౩- పరిశుద్ధుండును౧౪- సత్యముబల్కువాడును౧౫- పరాక్రమమును౧౬- ధైర్యంబును౧౭- స్థిరబుద్ధియు౧౮- మాహాత్మ్యంబును౧౯- ఆరోగ్యంబును౨౦- గలవాడును- నానావిధశిల్పకళానిపుణుండును౨౧- శీఘ్రకారియు౨౨- ప్రాజ్ఞుండును౨౩- జ్ఞాపకముగలవాడును౨౪- స్వామియందుదృఢభక్తిగలవాడును౨౫- వైరకృత్యంబులజేయనివాడును౨౬- మంత్రిగావలయుననుట౩౧

శ్లో॥ స్మృతిస్తత్పరతార్థేషు వితర్కో జ్ఞాననిశ్చయః।
దృఢతామంత్రగుప్తిశ్చమంత్రిసంపత్ప్రకీర్తితా॥౩౨

చిరకాలజ్ఞాపకంబును- కార్యములయందాసక్తియు- విషయవిచారంబును- జ్ఞానమువలనవిషయస్వరూపనిశ్చయంబును-పట్టుదలయును - కార్యములనెరవేర్చునంతకు మంత్రగోపనంబును- మంత్రిముఖ్యగుణంబులనుట.. ... .౩౨

పురోహితగుణకథనము.

శ్లో॥ త్రయ్యాంచదండనీత్యాంచకుశలఃస్యాత్పురోహి
తః।అథర్వ విహితంకుర్యాన్నిత్యంశాంతికపౌష్టి
కం।సాధుతేషామమాత్యానాంతద్విద్యైభ్యస్తుబు
ద్ధిమాన్। చక్షుష్మతాంచశిల్పంచ పరీక్షేతగుణ
ద్వయం। కథాయోగేషు బుధ్యేత వాగ్మిత్వంస్ప
ష్టవాదితాం। స్వజనేభ్యోవిజానీయాత్కులంస్థా
నమవగ్రహం। పరికర్మసుదాక్ష్యంచవిజ్ఞానంధార
యిష్ణుతాం। గుణత్రయంపరీక్షేతప్రాగల్భ్యంప్ర
తిభాంతథా। ఉత్సాహంచప్రభావంచతథా క్లేశ

సహిష్ణుతాం। ధృతించైవాను రాగశ్చస్థైర్యంచా
పది లక్షయేత్ । భక్తింమైత్రించ శౌచంచజానీ
యాత్వ్యవహారతః। సంగ్రామేభ్యోబలం సత్వ
మారోగ్యంశీలమేవచ। అస్తబ్ధతామచాపల్యంవై
రాణాంచాప్య కత్థనతాం। ప్రత్యక్షతో విజానీ
యాత్ భద్రతాంక్షుద్రతాం ... స్సర్వత్ర పరోక్షగుణవృత్తయః। ... రోక్ష
వృత్తీనాంఫలైఃకర్మవిభావయేత్॥.. .. ౪౦

వక్ష్యమాణంబులగు నష్టాదశ తీర్థంబులయందు పురోహి
తుండును మంత్రితుల్యుండుగావుననట్టి పురోహితుండుపూర్వో
క్తలక్షణలక్షితంబులగు త్రయీదండనీతులశక్తుండును.. ... ౧

శ్లో॥ తాదృక్సాంవత్సరోప్యస్య జోతిశ్శాస్త్రార్థచింత
కః। ప్రశ్నాభిధానకుశలో హోరాగణిత తత్వ
విత్॥... .. ..

అనుజ్యోతిజ్ఞానముగలుగుటచేత దేశ కాల భూచరఖేచరం
బులగుఉత్పాతంబుల నెరింగితదనుగుణంబులగుశాంతికపౌష్టికా
థర్వణికక్రియలవలన సౌఖ్యముగలుగ జేయువాడును౨ - ప్రత్య
క్ష - పరోక్ష - అనుమానంబులచేతయు తత్తుల్యవిద్యావంతుడ
గుటచేతయు మంత్రులగుణంబులు దెలియువాడును౩ - శిల్పకళా
కుశలుం డగుటవలన శిల్పంబులుపరీక్షించు వాడును౪ - సర్వవిష
యంబులయందలి ద్వివిధంబులగు గుణంబులపరీక్షించు వాడును
౫ - పండిత గోష్ఠియందహంకారమిథ్యా జ్ఞానాదివర్జితుండగు
చు ప్రసంగవశంబులచేస్ఫుటవాగ్మితయు వాచాలకంబును కుల
స్థానయుక్త ప్రతి క్రియాదులును భూత వ్యాపారప్రతిక్రియలును
నెరుంగువాడును౬- దుర్గాదికర్మలయందు శక్తిగలవాడును నాల
స్యము లేనివాడును౭- ప్రజ్ఞగలవాడును౮- జ్ఞాపక శక్తిగలవాడు
ను౧౦- కృతక్రియమాణ కరిష్యమాణంబులగు క్రియారూపంబుల
గు గుణత్రయంబులయందు ప్రగల్భతయు బుద్ధిచాతుర్యంబునుగ

లవాడును౧౧- ఉక్తలక్షణలక్షితంబులగు ఉత్సాహ ప్రభావంబులుగలవాడును౧౨- కష్టముల నోర్చువాడును౧౩- ధైర్యంబును౧౪- రాజప్రీతియు౧౫- స్థిరబుద్ధియు౧౬- ధనురాస్థానలక్షణంబులు నెరుంగువాడును౧౭- వ్యవహారమార్గంబులయందు మంత్రులు మొదలగువారికి రాజునందుగల భక్తియు ప్రీతియును వారి శౌర్యములు మొదలగువాటి నెరుంగువాడును౧౮- మరియు గాజునకు యుద్ధములయందుగల పరాక్రమంబును బలంబును ఆరోగ్యతయు నంతకవర్తనంబును జడిమయు చపలత్వంబులు నైరంబులు లేకునికియు మొదలగు విషయంబు లెరుంగువాడును౧౯- నిది మొదలగు ప్రత్యక్షపరోక్ష విషయంబుల నెరింగిద్భూను రాగుండుగానుండు పురోహితుండు గావలయుననుట...... ......౪౦

మంత్రిపురోహితుల కార్యప్రయోజనము.

శ్లో॥ సజ్జమానము కార్యేషు నిరుంధ్యుర్మంత్రిణోన్నృపం।
గురూణామివ చైతేషాం శృణుయాద్వచనం నృపః॥
నరేశ్వరే జగత్సర్వం నిమీలతి నిమీలతి। సూర్యోద
య ఇవాంభోజం తత్ప్రబోధే ప్రబుధ్యతి। తదోస్యథ
యెజ్జగన్నాథం సంబుధ్యేత యథాతథా। ధీసత్వో-
ద్యోగసంపన్నైస్తత్కార్యం తముపాశ్రితైః॥...౪౩

రాజగువాడు జ్ఞానచారనీతిరూపంబులగు నేత్రంబులవలన జాగరితుండుగాని యడ రాత్రియందు ముకుళితంబులగు తామరసపుష్పంబులజోకను లోకము నిద్రించుగావున నిట్లు నిద్రితుండు గాకుండునటుల బుద్ధిశాలులగు మంత్రి పురోహితులు హితోపదేశంబులచే బోధింపవలయుననియు నట్టిమంత్రులబోధ చేపూర్వమునందకార్యాసక్తుండయ్యును గురూపదేశమునందు శ్రద్ధధానుండగు శిష్యునివలె సత్కార్యప్రవర్తన దుష్కార్యనివర్తనారూపంబులగు ననుష్ఠానపరత్వంబున రాజగువాడువినుచుండవలయుననుట... .. ..౪౩

శ్లో॥ నృపస్య తేహిసుహృద స్తఏవగురవోమతాః। యఏ
నముత్పథగతంవారయంత్యనివారితాః॥ ... ౪౪

దుష్కార్యప్రవర్తితుండగు రాజును బలాత్కారముగానే నియుస్వాతంత్ర్యతచేనివర్తింపజేయుచు సత్కార్యప్రవృత్తిగలుగునట్లుజేయువారగలే రాజునకు హితులును గురువులును నగుదురనుట.. ... ... ౪౪

శ్లో॥ సజ్జమానమకార్యేషు సుహృదో వారయంతియే। న
కేవలం తేసుహృదో గురవోగురవోహితే॥ ... ౪౫

రాజగువాడుజేయు అకృత్యంబులస్వతంత్రముగా నివారించుస్నేహితులునుగురువులును సాధారణులుగారు గావునట్టివారులుమహాత్ములని వారివిశేషసన్మానముజేయుచు రాజు వారియాజ్ఞాధారకుండుగావలయుననుట... ... ... ౪౫

శ్లో॥ కృతః పిద్యోపిబలిభిర్విషయైరనురజ్యనాత్ । రాగో
పరక్తవిత్తస్సన్నకుర్యాత్కించిభూపతిః॥.. ౪౬

బలవంతంబులగువిషయములచే గృహీతుండగునేని మహావిద్వాంసుండగు రాజున ఇంద్రియపరవశుండగుచునకార్య ప్రవర్తకుండగునపుడు- విద్యాహీనుండగువాడెంతయనుట.. ౪౬

శ్లో॥ పశ్యన్నపిభవత్యంధః పుమాన్రాగావృతేక్షణః।సు
హృద్వైద్యాశ్చికిత్సంతి నిగ్రహైర్వినయాంజనైః॥౪౭

పూర్వోక్తంబులగునింద్రియవ్యాపారంబులచే పరవశుండగు పురుషుండిహలోకద్వయంబులయందును హానికరంబగు కార్యస్వరూపంబులదెలియమిచే కందంపన్యం విని చెవుడును కనిగుడ్డియుజననాథులకెల్లనివియ సహజగుణంబుల్ అనునీతిక్రమంబున గుడ్డివాడగురాజును మంత్రులగువారుసద్బోధరూపంబగునీతియనునంజనముచే వినయంబనుదృష్టినిగలుగజేయుదురనుట .. ౪౭

శ్లో॥ రాగమానమదాంధస్య స్ఖలతః శత్రుకంటకైః। హ
స్తావలంబోభవతి సుహృత్సదివచేష్టితం॥.....౪౮

విషయములందభిమానరూపంబగు రాగంబుచేతను గర్వముచేతను- ఐశ్వర్యాభిజన విద్యావయోరూపంబగు మదంబుల చేతను - అంధుండగుచుననగా కృత్యాకృత్య వివేకహీనతచే గుడ్డివలెనుండుచునంధుల ఫలరూపంబగుశత్రుకంటకాముల వలని సంకటంబులవలన దూగాడుచుండెడు రాజునకునీతిశాస్త్రము బుద్ధిశాలియగు సుహృత్తునునగుమంత్రిప్రచారంబులుఆధారదండరూప బగుచు కాపాడుననుట... .. .. ౪౮

శ్లో॥ మహోత్పథస్యనృపతెస్సంకీర్ణస్యైవదంతినః।గచ్ఛతశ్చాన్యయున్నృత్తస్యనేతా రోవాచ్యతాంఖలు॥ ౪౯

మదమెక్కినఏనుగువలెగర్వముచే నన్యాయప్రవర్తనుండగు రాజునుపూర్వోక్తక్రమంబునమంత్రులు శిక్షించరేని యామంత్రులు లోకమునందపకీర్తికిపాల్పడుదురనుట.. .. .. ౪౯

మూడవఅంగంబగు రాష్ట్రసంపత్స్వరూపము.

శ్లో॥ భూగుణైర్వర్ధతె రాష్ట్రం తద్వృద్ధిన్నృపవృద్ధయె। తస్మాద్గుణవతీంభూమింభూత్యైభూపతి రావిశేత్॥ ౫౦

భూగుణంబులనగా రాజ్యజనంబులమంచిగుణంబులును భూమియందలి సస్యసంపదయు నను నుభయవిధగుణంబులచే రాజ్యమువృద్ధి బొగుననియు- నట్టి రాజ్యవృద్ధిచే రాజకోశాదివృద్ధియు క్రమంబుననగుంగావున పూర్వోక్తగుణద్వయయుతంబగు రాజ్యమునుసంపాదించదగుననుట.. ... . ౫౦

శ్లో॥ సస్యాకరవతీపణ్యాఖనిద్రవ్యసమన్వితా।గోహితా భూరిసలిలాపుణ్యైర్జనపదైర్యుతా।రమ్యాసకుంజరవనా వారిస్థలపథాన్వితా। అదెవమాతృకాచేతి శస్యతెభూర్విభూతయె॥ ౫౧

సకలపైరులుపుట్టినదియు వాణిజ్యోపయుక్తంబులగుకస్తూర్యాదులుగలుగునదియు- బంగారు మొదలగులోహములయొక్క

ను-రత్నములయొక్క-నుఖనులుగలదియు-పశువులవృద్ధిగలది యు-కీనీరుగలదీ యురమణీయ్యంబగునది యు-ఏనుగులఅడి గలది యు-ఓడలునుబండ్లునున చరించదగినమార్గంబులుగలదియు- పస్లుకాల్వలుగలదియుపుణ్యాత్ములగు బ్రాహ్మణాదివర్ణంబులచే సమృద్ధంబగునదియునగు రాజ్యంబైశ్వర్యదాయకంబు గావున నట్టిగాజ్యమాక్రమించదగుననుట.. .. .. ౫౨

శ్లో॥ శర్కరాపాషాణాటవీః త్యతస్కరా। రూ
షాసకంటకవనాసవ్యాళీ నేతిభూరభూ॥ .. ౫౩

క్షుద్రపాషాణంబులుగలదియు- చవుడు మెండుగాగలది యు రాతిభూమిగానుండునదియు మహారణ్యంబుగలదియుదొంగలు మెండుగానుండునదియు- రోగభూమియు - శత్రుబాధగలదియు నన గాదుష్టజనంబులు నిండుగా నుండునది యు- పాములుగలదియునగుభూమివాసయోగ్యము గాదనుటవలననిట్టిదుర్గుణసహితంబునపూర్వోక్తగుణవిశిష్టంబుసునగు రాజ్యము సంపాదించదగుననుట.. ... ... ౫౩

ఊరిలక్షణము.

శ్లో॥ స్వాజీవోభూగుణైర్యుక్తస్సానూపః పర్వతాశ్రయః। శూద్రకారువణిక్ప్రాయోమహారంభకృషీవలః। సానురాగోరిపుద్వేషీపీడాకర్మసహఃపృథుః। నానాదేశ్యైస్సమాకీర్ణోధార్మికః పశువృద్ధిమాన్। ఈదృగ్జనపదశ్శస్తోఽమూర్ఖవ్యసనినాయకః। తంవర్ధయేత్ప్రయత్నేనతస్మాత్సర్వం ప్రవర్ధతే॥ ౫౪

వర్తకములు మొదలగువ్యాపారములచే చక్కనిజీవనము గలదియుమంచిగుణంబులుగలజనంబులుగలదియు- నదినేనియుసముద్రమునేనియు అంచునగలది అనగానింముచేత నూడలజేరంబునుసర్వసస్యసమృద్ధియుఁగలుగుననుట। తృణకాష్ఠసమృద్ధియుపుష్టి

కరంబగునసస్యోత్పాదనకారణంబుననగుటచేత కొండనాశ్రయిం చినదియు- శూద్రులునుఅన్నివన్నెబాబులవాండ్రునుగలదియు-వి శేషపయిలుజేయుబలవంతులగు సంసారులుగలదియు - రాజు న-దుప్రియముగలజనభరితంబును- శత్రులకవకాశము కలుగజే యని అనగాస్వామిద్రోహిజనులచేరహితంబగునదియు - గొప్ప పన్నుగలప్పుడును నిర్వహించునదియనగా విశేషపంటగలభూమి గలదియు- విస్తారభూమిగలదియు నానాదేశజనంబులచే నిబిడం బగునదియు నిందువలన నాగరీకముగలుగుననుట- పశుసమృద్ధిగల దియు- మూర్ఖులగు వారిచే విడువబడినదియనగా పండిత సమృ ద్ధంబును నగుగ్రామంబునుబస్తీ చేయుటవలన రాజకోశాదివృద్ధి యగుననుట... .. .. ౫౬

కోటస్వరూపము.

శ్లో॥ పృథుసీమంమహాఖాతం ఉచ్చప్రాకారగోపురం।
సమావసేత్పురం శైలసరిన్మరువనాశ్రయం॥ ౫౭

చుట్టునువిస్తారము బైలుగలదియు- విశాలంబు పెద్దకొత్తలును గల అగడ్తలుగలదియు- మిక్కిలి యున్నతంబగు కోటగోడలును పెద్దవాకిళ్లునుగలదియు- కొండయు - నదియు- సముద్రము- దుర్గ మంబగు కనములు అడవులును చుట్టునుగలదియగా కోటనిర్మించ వలయుననుట.... ... ... ౫౭

శ్లో॥ జలవత్త్యాప్తసంధాన్యం దుర్గంకాలసహంమహత్ ।
దుర్గహీనోనరపతిర్వాతాభ్రావయ్యవై స్సమః॥౫౮

నీరుపాగీగలదియులోపలజలసమృద్ధిగలదియు - ధాన్యసంగ్ర హముగలదియు- ఆయోధసంపదచే సమృద్ధంబగునదియు - చిర కాలయుద్ధమందేనియు చలించకయుండునదియు నగుదుర్గములేని రా జుగాలిచెచీకాకుపడు మబ్బువలెవిచ్చు గావుననీలక్షణములుగల కోటలుండవలయుననుట.. ... ...౫౮

శ్లో॥ ఔదకంపార్వతంవార్క్షం మైరిణంధాన్వనంత

ధాశ స్తంప్రశ స్తమతిభిస్సర్గందుర్గోపచింతకైః॥౫౯

కోటిస్వరూపంబులుపదేశించుశుక్రాచార్యులచే- అగడ్తలుగ లదియు- కొండసహాయముగలదియు- చుట్టును నిజలంబగునది యగుటచేశత్రులకసాధ్యంబగుననుట - ఆయుధపాణులుచేనిండి నదియునగుకోటగలుగవలయుననుట... ... ... ౫౯

శ్లో॥ జలాన్నాయుధయంత్రాఢ్యం వీరయోధైరధిష్ఠి
తం। గుప్తిప్రధానమాచార్యాదుర్గంసమనుశేరే॥౬౦

రాజరక్షణమునకు ప్రధానసాధనంబగుకోట - నీటిసమృద్ధిచేతయు- ధాన్యసమృద్ధిచేతయు- ఆయుధపూర్తిచేతయు - నానావిధశత్రునిరాసకరంబులగు యంత్రంబులచేతయు ధైర్యవంతులును పరాక్రమవంతులునునగు సరదారులచేతయుగూడియుండ వలయుననుట ౬౦

శ్లో॥ సాపసారాణిదుర్గాణి యవసానూపజాంగలాః।
నివాసాయ ప్రశస్యంతే భూభుజాం భూతిమిచ్ఛ
తాం॥ ౬౧

ఐశ్వర్యకాములగురాజులకు - ఆపత్కాలమునందు తొలిగితప్పించికొను నవకాశముగలదియు - చుట్టువిశాలముగలదియు అడివిగలదియు ధాన్యసమృద్ధిగలదియునగు కోటవాసార్థముగా నుండవలయుననుట... ... ... ౬౧

కోశస్వరూపము.

శ్లో॥ బహ్వాదానోల్పనిస్స్రావః ఖ్యాతఃపూజితదైవతః।
ఈప్సితద్రవ్యసంపూర్ణః హృద్యస్సాప్తైరధిష్ఠితః॥
ముక్తాకనకరత్నాఢ్యఃపితృపైతామహోచితః।
ధర్మార్జితోవ్యయసహః కోశఃకోశజ్ఞసమ్మతః।ధ
ర్మహేతోరథార్థాయభృత్యానాంభరణాయ
చ। ఆపదర్థంచ సంగత్యః కోశఃకోశవతాస
దా॥... ... ... ౬౪

ధర్మపరిపాలనకొరకును- స్వప్రయోజన ప్రాప్తియును గాధర్మావిరోధంబగు కామపూరణకొరకును- భృత్యవేతనంబు కొరకును- ఆపత్కాలరక్షణంబు కొరకును నగు నాల్గువిధంబుల ప్రయోజనార్థమగు బొక్కసము- ధర్మావిరోధంబగు నానోపాయములచే నార్జితమగునదియు- వక్ష్యమాణంబగు విధానంబున సల్పవ్రయము గలదియు- ప్రసిద్ధమగునదియు- కుబేరాది దేవతాపూజలు గలదియు- నానావిధ నాణ్యములు గలదియు- నలంకారము గలదియు- నమ్మకము గలవారిచే కాపాడబడునదియు- బంగారమణి నవరత్నములు మొదలగువాటిచే నిండినదియు కులక్రమాయాతంబగు ద్రవ్యసంపత్పరిపూర్ణంబుగా నుండవలయుననుట... .. ౬౪

బలసంపత్కథనము.

శ్లో॥ పితృపైతామహోవశ్యస్సంహతోదత్తవేతనః।
విఖ్యాతః పౌరుషైర్జన్యః కుశలః కుశలైర్వృతః।
నానాప్రహరణోపేతో నానాయుద్ధవిశారదః। నా
నాయోధ సమాకీర్ణో నీరాజితహయద్విపః। ప్ర
వాసాయాసదుఃఖేషు యుద్ధేషు చ కృతశ్రమః। అ
ద్వైధ్యః క్షత్రియప్రాయో దండో దండవిదాం
మతః॥ ౬౭

కులక్రమంబుగా శౌర్యాదిగుణంబులు గలవాడును- రాజునకు వశంవదుండనగా స్వాధీనంబగు నడవడిగలవాడును -శత్రువులచే లోబడనివాడును- తనక్రిందనుండు సైనికుల తారతమ్యము దెలిసి సంబళములు క్రమముగా నొసంగువాడును- పరాక్రమముచే ప్రసిద్ధుండును- జయశీలుండనగా యుద్ధమునందు జయించక మరలనివాడును- నానావిధ ఆయుధవ్యాపారాదులగు శిల్పంబుల నిపుణుండును- బుద్ధిమంతుల సహవాసము గలవాడును- నానావిధంబులగు నాయుధంబుల నుపయోగించువాడును- నానాయుద్ధవిధానకుశలుండును- వివిధవంశోద్భవులగు శూరులచే గూడియుండువాడును- గజహయాదులకనగా చతురంగబలములకు గలని రాజనం

బను శాంతివిధి దెలిసినవాడును- దేశాంతరభ్రమణసమర్థుండును- యుద్ధసమర్థుండును- నిశ్చలబుద్ధిగలవాడును- క్షత్రియుడు గాని అట్టిక్షత్రియప్రాయుండనగా సూతకులప్రసూతుడేసి యుంగకులంబునబుట్టినవాడేనియునగువాడును - అనగా బలాధ్యక్షుండుగావలయునను. ఇట్టివాడుబలాధ్యక్షుండగునేనిఅతని శౌర్యశక్తిచేబలంబులును ఇట్టిగుణంబులుగలవి గానుండుననుట ౬౭

మిత్రసంపత్కథనము.

శ్లో॥ త్యాగవిజ్ఞానసత్వాఢ్యంమహాపక్షంప్రియంవదం।
ఆయతిక్షమమద్వైధ్యంమిత్రంకుర్వీతసత్తులం॥౬౮

ధనవ్యయ శీలుండును- జ్ఞానముగలవాడును- వికారములేని సాత్వికగుణమనగా స్థిరబుద్ధిగలవాడును - విశేషస్వజనపరివారాదులుగలవాడును- మనోజ్ఞవాగ్వ్యాపారుండును- భావికాలప్రియకరుండును అనగాకృచ్ఛ్రమగుసంకటకాలంబుల సహాయముజేయు స్థిరబుద్ధిగలవాడును- రెండువిధంబులగు బుద్ధులులేనివాడును- మంచికులముగలవాడును- నగువానిమిత్రునిగానంగీకరించదగుననుట... .. .. ౬౮

శ్లో॥ సముత్పన్నేషు కృచ్ఛ్రేషు దారుణేష్వప్య సంశ్రయం। దళాయిత్యచ్ఛహృదయః కులీనశ్చతురస్రతాం॥... .. .., ... ౬౯

కులీనుండగు వాడు భయంకరంబులగు సంకటకాలంబుల యందును నిర్వహించు వాడగుచు నిజంబగుహృదయనైర్మల్యము గలిగి వక్రగుణంబులు లేనివాడగుచుండుగావున సత్కులప్రసూతుండు మిత్రుండు గావలయుననుట... ... . ౬౯

శ్లో॥ పితృపైతామహం నిత్యమద్వైధ్యంహృదయానుగం। మహత్వఘుసముత్థానం మిత్రంమిత్రార్థణమిష్యతే... ... ..., ... ౭౦

కులక్రమముగా మిత్రుండగుచు నిత్యమైత్రిగలవాడును. అంతరంగబహిరంగ వ్యాపారతుల్యుండును. మనోజ్ఞుండును- మం

త్రబలముచే కార్యముల సులభోపాయంబున సాధించువాడును-
నగువాడు పరస్పరము మైత్రికలిగియుండుటకుదగుననుట.... ౭౦
శ్లో॥ దూరాదేవాభిగమనం స్పష్టార్థ హృదయానుగా। వాక్సత్కృత్య ప్రదానంచ త్రివిధో మిత్రసంగ్రహః॥... ... . ౭౧
మిత్రాగమన సమయంబున దూరమెదురేగుటయు - స్నేహముతోఁగూడియుండు కపటరహితంబులగు వాగ్వ్యాపారంబులును- మర్యాదాపూర్వకంబగునుడుగర లొసంగుటయునను మూడును మిత్రసంపాదనవ్యాపారంబులనుట... ... ... ౭౧
శ్లో॥ ధర్మకామార్థసంయోగో మిత్రాత్తు త్రివిధం ఫలం। యస్మిన్నేతత్త్రయం నాస్తి నతం సెవెత పండితః॥౭౨
యుక్తిసహాయంబును దేహసహాయంబును ఉత్సాహమొనర్చుటయు - బలసహాయమొనర్చుటయు మొదలగు క్రియావిశేషముల చే ధర్మార్థకామములను త్రివర్గవృద్ధి జేయుటమిత్రగుణంబు గావుననట్టిసహాయుఁడగు మిత్రునిమిత్రత్వము వ్యర్థమనుట ౭౨
శ్లో॥ ఔరసం మాతృసంబంధం తథావంశక్రమాగతం। రక్షితం వ్యసనేభ్యశ్చ మిత్రం జ్ఞేయం చతుర్విధం ౭౩
స్వకీయులగు పితృసంబంధులును - తల్లివంకవారును - కులక్రమముగా స్నేహసంబంధము గలవారును - ఆపత్కాలమునందు రక్షించువాడును- ననుచతుర్విధంబులగు వారును మిత్రులనదగు ననుట... ... ... ౭౩
శ్లో॥ శుచితా త్యాగితా శౌర్యం సమానసుఖదుఃఖతా। అనురాగశ్చ దాక్ష్యంచ సత్యావాచస్సుహృద్గుణాః॥ తదర్థేష్వనురాగశ్చ సంక్షిప్తం మిత్రలక్షణం। యస్మిన్నేతన్న తన్మిత్రం తత్ర త్యాగం న సంవిశేత్ ౭౪
మనఃపరిశుద్ధతయు- దాతృత్వంబును - పరాక్రమంబును- సమానసుఖదుఃఖత్వంబును-ప్రీతియు సమర్థతయు - సత్యంబు బల్కుటయు - మిత్రుని కార్యంబులయందనురాగంబును మిత్రము

ఖ్యగుణంబులుగావున నిట్టిగుణంబులులేనివానితో నమిత్రస్నేహము జేయదగదనుట ౭౫

శ్లో॥ ఆదౌతన్వ్యోబృహన్మధ్యా విస్తారిణ్యః పదేపిచ।
యాయిన్యోన నివర్తిన్యఃసతాంమైత్ర్యస్సరిత్స
మాః॥... ... ... ౭౬

మంచివారలస్నేహము స్వల్పారంభముగలిగియు అంతకంతకధికంబగుచు ప్రతిక్షణమునందును నధికరించుచు నశోష్యముగా ప్రవాహ రూపంబగుచుండుననుట.. .. ... , ... ౭౬

సర్గాంతశ్లోకములు.

శ్లో॥ ఇతిస్వరాజ్యంసకలంసమీరితం పరాప్రతిష్ఠాస్యధనంససాధనం। గృహీతమేతన్నృపుణేన మంత్రిణా। త్రివర్గనిష్పత్తిముపైతిశాశ్వతీం। యథాంతరాత్మా ప్రకృతీరధిష్ఠితశ్చరాచరంవిశ్వమిదంసమశ్నుతేతథానరేంద్రః ప్రకృతీ రధిష్ఠితః పరంశ్రియంజానపదంసమశ్నుతే। ప్రకృతిభిరితి సమ్యగన్వితోజనపదమాదరవాన్ప్రపాలయేత్ । జనపదపరిపాలనాచ్చిరంస్పృశతినృపః పరమంపదంశ్రియః॥ ప్రకృతిగుణసమన్వితస్సుధీర్వ్రజతినృపః స్పృహణీయతాంపరాం। సచభవతిరణేష్వపిద్విషాంప్రళయఇవశ్వసనః పయోముచాం॥.. ... . ౮౦

పూర్వోక్తంబులగుప్రకృతిసప్తకంబులకును ద్రవ్యసాధనపూర్వకంబగు రాజ్యవృద్ధియు త్రివర్గప్రాప్తియుగలుగుంగావునను. ప్రకృతిగుణంబులతోగూడిన అంతరాత్మలోకము ననుభవించునట్లు రాజు రాజ్యసుఖములనుభవించుచు శత్రులకజేయుండగుగావుననీవిధిని సప్తాంగరక్షశోధనములజేయదగుననుట... ... ..

నాల్గవసర్గముసమాప్తము.

పంచమసర్గ ప్రారంభః.

శ్లో॥ వృత్తస్థంవృత్తిసంపన్నంకల్పవృక్షోపమంనృపం।
అభిగమ్యగుణైర్యుక్తం సేవేరన్ననుజీవినః॥ ... ౧

పూర్వసర్గంబున ప్రకృతిసప్తకలక్షణంబులునొడువుటచేనీస ర్గంబునభృత్యలక్షణంబుచెప్పుట కారంభమొనరంచియందు-మం చినడతగలిగినట్టియు ద్రవ్యముగలిగినట్టియు- కల్పవృక్షమువలెకో రినప్రయోజనంబులొసంగునట్టియు కులశీలాచారాదులచే నాశ్ర యించదగుగుణంబులుగలిగినట్టియు రాజునుపూర్వోక్తులగుమం త్ర్యాదులాశ్రయించదగుననుట... .. .. ౧

శ్లో॥ ద్రవ్యప్రకృతిహీనోపి సేవ్యస్సేవ్యగుణాన్వితః భ
వత్యాజీవనంతస్మాచ్ఛ్లాఘ్యం కాలాంతరాదపి॥ ౨

కాలవశముచే ద్రవ్యసంపద్హీనుండయ్యు ను మంచిగుణంబు లుగలవాడగు రాజు నాశ్రయించెనేనియా రాజువలన మరియొ కసమయంబుననేనియు సంపూర్ణవృత్తికరంబగు శ్లాఘ్యజీవనము గలుగుననుట... ... ... ౨

శ్లో॥ నన్వేవానాత్మసంపన్నాంవృత్తిమీహేతపండితః।
అపిస్థాణువదాసీతశుష్యన్పరిగతఃక్షుధీ॥ .. ౩

పూర్వోక్తశ్లాఘ్యగుణయుక్తుండుగాక ద్రవ్యసంపదయుక్తుం డగురాజు నాశ్రయించుకంటె వృత్తిహీనుండగుచు నాకలిచేశు ష్కించుచు నేనియునుండదగుగాని పండితుండగువాడు దుష్టరాజ సేవచేలభించుజీవనమునపేక్షించదగదనుట.. ... .. ౩

శ్లో॥ అనాత్మవాన్నయద్వేషీ వర్ధయేదరిసంపదం।
ప్రాప్యాపిమహదైశ్వర్యంసానుజీవీవినశ్యతి॥ ౪

ఇంద్రియజయములేక నీతిశాస్త్రమునాక్షేపించుచుండు రా జుమహదైశ్వర్యవంతుండయ్యుశత్రుసంపద్వృద్ధికరుండగుచు భృ త్యకోశసహితంబుగానశించుననుట... ... . ౪

శ్లో॥ లబ్ధావకాశో నిపుణమాత్మవత్యవికారవాన్ ।స్థానె
స్థైర్యమవాప్నోతిమంత్రసాధ్యేషునిశ్చితః॥ ౫

ఆత్మసంపద్గుణాదులుగలుగు రాజుసదస్సునందు ప్రవిష్టుండగు పండితుండగుభృత్యుండుమంత్రసాధ్యంబులగు క్రియావిశేషంబులయందునిశ్చితుండగుచు రాజవృద్ధిపూర్వకంబగు నాత్మస్థైర్యమునొందుననుట.. ... . ౫

శ్లో॥ ఆయత్యాంచదదాత్వేచ యత్స్యాదాస్వాదపే
శలం। తన్నిఃశ్యన్నపికుర్వీ తనలోకద్విషమాచ
రేత్॥ ౬

ఆదాయవ్యయవిషయంబులయందుసర్వజనసమ్మతంబగుక్రమంబగువృత్తినాత్మీయశ్రమచేతనేనియునను ష్ఠించదగుగానిలోకద్వేషకరంబగుకృత్యములుపజీవి జేయదగదనుట... ... ... ౬

శ్లో॥ తిలాశ్చంపకపుష్పస్యసంశ్లేషాద్యాతిగంధవత్ ।ల
సోనభక్షాస్తద్గంధాస్సవేసాంక్రామికాగుణాః॥ ౭

సంపెంగపువ్వులతోచేరినను వ్వులవలనగంధతైలము త్పత్తియగుటయు- ఉల్లిగడ్డభక్షించువానినోరు కంపుకొట్టుటయుప్రసిద్ధముగావున దుష్టసహవాసమువర్జించి శిష్టపండిత జనమైత్రిగలిగియుండదగుననుట. ౭

శ్లో॥ అపాంప్రవాహో గాంగోపిసముద్రంప్రాప్యత
ద్రసః।భవత్యవశ్యంతద్విద్వాన్నాశ్రయేదశుభా
త్మకం॥ ౮

మధురస్వభావముగల గంగోదకంబును సముద్రసంగమముచేనుప్పగుచునపేయంబగుగావున పండితుండగువాడుదుష్టసంపర్కము జేయదగదనుట.. ... ... ౮

శ్లో॥ క్లిశ్యన్నపిహి మేధావీశుద్ధంజీవనమాచరేత్ ।తేనై
హశ్లాఘ్యతామేతిలోకేభ్యశ్చనహీయతే॥ ... ౯

బుద్ధిశాలియగుభృత్యుడుదుష్టరాజసేవ జేయుటచే లభించు విశేషలాభమునిచ్ఛించక కించిచ్ఛ్రమచేనైనను యోగ్యుండగు రాజసేవయుం బరిశుద్ధంబగునడతయు గలిగియుండెనేని లోకద్వయంబులయందును కీర్తిప్రతిష్ఠలుగలవాడగుననుట... ... ౯

శ్లో॥ అభిలష్యంస్థిరంపుణ్యంఖ్యాతంసద్భిర్నిషేవితం। సే
వేతసిద్ధిమన్విచ్ఛన్ శ్లాఘ్యంవింధ్యమివేశ్వరం॥ ౧౦

సత్పురుషులచేనిచ్ఛించదగువాడును - అచలంబగునను రాగముఁగలవాడును- పుణ్యాత్ముండును- పెద్దలచే సేవింపబడువాడును- నగురాజును ఆత్మీయ సేవాసాఫల్యముకొరకు సేవించదగుననుట.. ... . ౧౦

శ్లో॥ యదాపమపిలోకేస్మిన్యద్యద్వస్త్వభివాంఛతి। తత్త
దాప్నోతిమేధావీతస్మాత్కార్యస్సముద్యమః॥ ౧౧

యత్నము జేయుటవలనలోకమునందుఁలభించదగినవస్తువిశేషంబులునులభ్యంబగుగావున బుద్ధిశాలియగువాడు నిరుద్యోగిగాక పూర్వోక్తలక్షణలక్షితుండగురాజసేవ జేయదగుననుట ౧౧

శ్లో॥ ఆరిరాధయిషుస్సమ్యగనుజీవీమహీపతిం। విద్యావి
నయశిల్పాద్యైర్గుణైరాత్మానముపపాదయేత్॥ ౧౨

విద్యచేతయు- వినయముచేతయు - నానావిధ చమత్కారములచేతయు - రాజునారాధించుచు నతనియనుగ్రహపాత్రుండుగావలయుననుట.

రాజ సేవ జేయనిచ్ఛించుపురుషుండు- ఆన్వీక్షిక్యాది విద్యలచేతయు- ఇంద్రియనిగ్రహాదిగుణములజేతయు- నానావిధ శిల్పచాతుర్యముచేతయు మఱియుసమయోచితాలాప కౌశలముజేతయుసడిసన్నవాడుగావలయుననుట...... ... ... ౧౨

శ్లో॥ కులవిద్యాశ్రుతౌదార్యశీల్పవిక్రమధైర్యవాన్। వ
పుస్సత్వబలారోగ్యస్థైర్యశౌచదయాన్వితః। పైశు
న్యద్రోహసంభేదశౌర్యలౌల్యానృతాతిగః। స్తంభ
చాపలహీనశ్చ సేవనంకర్తుమర్హతి॥ ౧౪

మందిరములీనతయు-పూర్వోక్తంబులగు నాన్వీక్షిక్యాదివిద్యా యుక్తతయు-వృద్ధసేవయు-దాత్యంతత్వంబును-నానావిధ శిల్ప కౌశలంబును-ధైర్యంబును-పరాక్రమంబును-దేహదృఢతయు-సత్వగుణంబును-బలంబును-నిరోగతయు-కార్యములయందుస్థిరబుద్ధియు-లంచముదీయకుండుట మొదలగు పరిశుద్ధగుణంబులును-భూతదయయుగలవాడును-పాపంబును-ద్రోహంబును మిత్రభేదము జేయుటయు-దుష్టత్వంబును-చపలతయు-నసత్యమాడుటయు-జిహ్వాదిచాపల్యంబును మొదలగుదుర్గుణంబులు లేనివాడును రాజసేవకుడగుననుట. ౧౪

శ్లో॥ దక్షతాభద్రతాదార్ఢ్యం క్షాంతిఃక్లేశసహిష్ణుతా। సంతోషశ్శీలముత్సాహామండయత్యనుజీవినం॥... ... ... ౧౫

కార్యములనతిత్వరితంబున శ్రేష్ఠముగానిర్వహించుటయు-మంగళాచరణంబును-దేహపటుత్వంబును-ఓర్పును-సంకటములనోర్చుటయు-ఆత్మవృత్తివలన సంతోషించుటయు-కార్యోద్యోగనిత్యతయు-భృత్యముఖ్యగుణంబులు. ... .

శ్లో॥ అర్థశౌచపరోనిత్యంగుణై రేతైస్సమన్వితః। భూతయేభూతిసంపన్నంసాధువిశ్వాసయేన్నృపం॥౧౬

ద్రవ్యవిషయంబున మిక్కిలిపరిశుద్ధుండగుటయుపజీవిప్రధానగుణంబుగావున నట్టిగుణముగలిగి పూర్వోక్తదాహృతగుణియగుచు-స్వకీయవృద్ధికొరకు ఐశ్వర్యవంతుడగు రాజునకుతనయందు నమ్మకముగలుగునట్లు ప్రవర్తించవలయుననుట. ౧౬

శ్లో॥ ప్రవిశ్యసభ్యానుదితేస్థానేతిష్ఠేత్సువేషవాన్। యథాకాలముపాసీతరాజానంవినయాన్వితః॥ ౧౭

స్వకీయంబగువిద్యోచితకాలంబున యుక్తవిధానంబుగానాస్థానమునజొచ్చి తనకుదగిన వేషముగలవాడగుచు తనకుచితంబగుస్థలంబునగూర్చుండి వినయాదిగుణంబులుగలవాడగుచు రాజసేవజేయదగుననుట. ౧౮

శ్లో॥ పరస్థానాసనం క్రౌర్యం మత్సరం సహసాత్యజేత్। నీ
గృహ్యైకద్ధనం చైవ నకుర్యాజ్జ్యాయసా సహ॥ ౧౮

అన్యుఁడుగూర్చుండుస్థలంబును అన్యుఁడుగూర్చుండు ఆసనంబును క్రూరతయు. దీర్ఘవైరంబును. తిరస్కరించుటయు. పైయుద్యోగస్థుని నెదిరించుటయు. మొదలగుదుర్గుణంబులు విడవదగుననుట.

శ్లో॥ విప్రలంబంచ మాయాంచ స్తైన్యందంభంచవర్జయేత్।
పుత్రేభ్యశ్చనమస్కుర్యాద్వల్లభేభ్యశ్చ భూపతేః॥ ౧౯

వ్యర్థప్రలాపంబులును. మోసంబును. దొంగిలించుటయు. డాంబికంబునువిడిచి. రాజపుత్రులకును రాజపురోహితులు మొదలగుమన్ననగలవారలకును నిత్యనమస్కారములు జేయదగుననుట. ౧౯

శ్లో॥ ననర్మసచివైస్సార్థంకించిదప్యప్రియంవదేత్। తే
హిమర్మాణ్యభిఘ్నంతి ప్రహాసైర్నైవసంసది॥ ౨౦

రాజునకువినోద సహాయులగు విదూషకాదులు రాజునొద్దస్వతంత్రత వహించియుండువారగుట వారలు తమకప్రియులగువారిరహస్యవృత్తాంతంబులనగా దోషంబులప్రస్తావవ్యాజంబునసభయందు నొడివియగౌరవింతురుగావున నట్టి వారితో విరోధంబునువిశేషమైత్రియు జేయదగదనుట. ౨౦

శ్లో॥ భర్తురన్వాసనేతిష్ఠేద్దృష్టింనాన్యత్రనిక్షిపేత్।
బ్రూయాత్కిఁయదపీత్యేన్యం ముఖం రాస్యంవిలో
కయన్॥ ౨౧

రాజాసనసమీపస్థానమున గూర్చుండి ఏకాలంబుననే మియాజ్ఞాపించు నోయను తాత్పర్యముచే అన్యత్రదృష్టితాత్పర్యములప్రసరింపజేయక రాజముఖావలోకనము జేయుచుండవలయుననుట. ౨౧

శ్లో॥ కోత్రేత్యహమితిబ్రూయాత్సమ్యగాజ్ఞాపయేతిచ।
ఆజ్ఞాంచాపితథాకుర్యాద్యథాశక్త్యావిలంబితం॥ ౨౨

ఎవరక్కడయని రాజు చేనాహ్వానము జేయఁగు నేఁడ నేననియు నాజ్ఞాపించదగునని విన్నవించి భర్తుఁ-రాజ్ఞను శక్తివంచన లేక సాధ్యంబగుత్వరిత కాలంబున నెరవేర్పదగుననుట. .. ౨౨

శ్లో॥ ఉచ్చైఃప్రహాసనం కాసంష్ఠీవనం కుత్సనతంధా।జృంభణం గాత్రభంగంచ పర్వస్ఫోటంచ వర్జయెత్. ౨౩

రాజసదస్సునందు - చప్పుడగునట్లు నవ్వుటయు- దగ్గుటయు- ఆవులించుటయు- అన్య నిందాదుల జేయుటయు- కేకరించుటయు- ఒడలు వికారముగా విరచుటయు - వ్రేళ్లు విరచుటయు మొదలగున ల్పకార్యములు జేయదగదనుట ౨౩

శ్లో॥ ప్రవిశ్య సానురాగస్య చిత్తం చిత్తజ్ఞసంమతః । సత్కథయఃశ్చ తత్పథ్యం సాధుభాషిత భాషితం. ౨౪

తనయందు కార్య్యకరణవిశేషంబున ప్రియుండగు రాజునకు అభిమత కార్య్యనిర్వహణ దక్షుండగుచు దయగలుగ జేయుటయె గాక రాజపార్షదులగు వారికిని ప్రియుండగుచు రాజాభిమతం బగు విషయంబును నిజబుద్ధిబలంబున రసపోషణము జేయుచు ప్రకరణానుసారంబగు మధురవాక్కుగావలయుననుట... ..౨౪

శ్లో॥ తన్నియోగేన వా బ్రూయాదర్థం సుపరినిశ్చితం । సుఖప్రబంధగోష్ఠీషు వాదె వా వాదినాం మతం॥ ౨౫

పండితుల పరస్పర ప్రసంగకాలంబున కక్షి ప్రతికక్షుల బలాబలంబు లెరింగి నిశ్చితంబగునర్థంబును పూర్వోక్తక్రమంబున నేనియు- రాజాజ్ఞానంతరంబున నేనియు నొడువదగుననుట.. ౨౫

శ్లో॥ విజానన్నపి న బ్రూయాద్భర్తుఃక్షిప్తోత్తరం వచః । ప్రవీణోపి హి మేధావీ వర్జయేదభిమానితాం॥ ౨౬

తాను సమర్థుండయ్యును నహంకారముచే రాజాభిమత్యతిరిక్తంబున రాజునొడువుట కవకాశము లేనిదియును నగు యుక్తుల దెలిసియు బలుకదగదనుట, ... ౨౬

శ్లో॥ యద్యప్యుచ్చైస్స్వవిజానీయాత్సర్వే స్తదపికీర్తయే

త్ ।కర్మణా తస్య వైశిష్ట్యం కథయేద్వినయాన్వితః॥౨౭

తనకుచక్కగా దెలిసిన కార్యంబునుకొంచముదెలుసునని వి
నయపూర్వకంబుగా విన్నవించి స్వకీయకార్యనిర్వహణశక్తిని
కార్యరూపముగానిర్వహింపజేసిపను వినయపూర్వకంబుగాభ
వదాజ్ఞప్తకార్యముభవదాజ్ఞాలంబనబలముచే నాచేయధాశక్తిని
ప్రకారముజేయబడిమెననివిషునివిజేయదగుననుట. ... ౨౭

శ్లో॥ ఆపద్యున్మార్గగమనే కార్యకాలాత్యయేపిచ। అపృష్టో

పిహితాన్వేషీ బ్రూయాత్కల్యాణభాషితం౨౮

రాజహితంబుగోరుచుండెడు భృత్యుడు- శత్రులచే నాపద
సంభవించునవసరంబునను- రాజుదుర్మార్గప్రవర్తకుండగునవసరం
బునను-రాజుచేనడుగబడకనేనియు యుక్తియుక్తంబులగు మధుర
వాక్కుల స్వతంత్రముగా పునివిజేయదగుననుట. ... ౨౮

శ్లో॥ పరార్థం దేశకాలజ్ఞో దేశేకాలేచ సాధయేత్ ।

స్వార్థంచస్వార్థకుశలఃకుశలేనార్థకారిణా॥౩౦

రాజసేవకులగువారు పరస్పరసహాయబలముచే నాత్మీయ
కార్యములుసాధించుటకవకాశంబుగావున దేశకాలభేదంబులు
దెలిసి అన్యకార్యంబులును స్వకార్యంబులు రాజకార్యవిరోధ
ముగాకుండునట్లు ప్రయోజనకరంబులగు మధురవాక్యములచే
సాధించదగుననుట... .. .. ౩౦

శ్లో॥ గుహ్యంకర్మ చమంత్రంచ నభర్తుస్సంప్రకాశయే

త్ ।విద్వేషంచవినాశంచమనసాపినచింతయేత్॥౩౧

రాజకార్యవిషయంబులగుచారప్రయోగాదులు మొదలగు ర
హస్యంబులును- రాజకార్యాలోచనయు - తనకెరింగియుండిన
ను ప్రకాశముజేయదగదనియు రాజునకువిరోధంబగు వాక్పారు
ష్యంబులు మొదలగునదియు - రాజునకు నాశకరంబులగు దుష్ట
కృత్యంబులుమనస్సునందేనియు దలచదగదనియుభృత్యానుశా
సనము.. .. .. ౩౧

శ్లో॥ స్త్రీభిస్తద్దర్శిభిఃపాపైర్వైరిదూతైర్నిరాకృతైః।
ఏకార్థచర్యాసంభాషాంసంసర్గంచవివర్జయేత్॥౩౨

రాజాంతఃపురవనితలతో నేనియు - అంతఃపురచరులగు భోనకర్తెలు మొదలగువారితో నేనియు - పాపాత్ములతో నేనియు - శత్రువులహరకారాలతో నేనియు - రాజుచేనిగ్రహించబడికార్యబహిష్కృతులగువారలతో నేనియు - సహవాససంభాషణసౌహార్దములవిడువవలయునని భృత్యానుశాసనము... ౩౨

శ్లో॥ వేషభాషానుకరణం నకుర్యాత్పృథివీపతేః।సం
పన్నోపిహిమేధావీ స్పర్ధేతనచతద్గుణైః॥౩౩

భృత్యుండు సంపన్నుండయ్యును బుద్ధిశాలియగువాడు రాజవేషంబును రాజుమాట్లాడునట్లు మాట్లాడుటయు మొదలగు క్రియలచే రాజునపహాస్యము జేయునట్లు పరిణమించుటం జేసి యందువలన నాత్మవినాశ సంభవంబగు గావునన్నట్లు జేయదగదనట ౩౩

శ్లో॥ రాగోపరాగౌజానీయాద్భర్తుఃకుశలకర్మకృత్।ఇం
గితాకారలింగాభ్యాంఇంగితాకారతత్త్వవిత్॥ ౩౪

రాజకార్యప్రవిష్టుండగుచు సత్కార్యంబులనుష్టుగా జేయుచు నావిషయంబుల రాజునకుగల ఇంగితముచేతయు నాకారముచేతయు మరియును నానావిధంబులగు అడియాలంబుల చేతయు రాజునకు తనయందుగల కోపప్రసాద స్వరూపంబులెరింగి తనయందు దయగలుగునట్లు ప్రవర్తించదగు. ౩౪

రాజానురాగేంగితము.

శ్లో॥ దృష్ట్వాప్రసన్నోభవతి వాక్యంగృహ్ణాతిచాదరా
త్। దిశత్యాసనమభ్యాశే కుశలంపరిపృచ్ఛతి। వివి
క్తదర్శనస్థానే రహస్యేచనశంకతే। తదర్థాంగ
తకృతాన్యోచ్ఛైచ్ఛరాకర్ణయతిసత్కథాం।శ్లా
ఘతేశ్లాఘనీయేష్వశ్లాఘమానంచనందతి। కథాం
తరేష్వస్మరతిప్రహృష్టఃకీర్త్యతేగుణాన్। సహతే

పథ్యముక్తస్సన్ననిందాం నానుమన్యతే । కరోతి వా
క్యం తద్రక్తః తద్వచో బహుమన్యతే । వృద్ధాప్రస
న్నో భవతి వ్యసనే సతి తప్యతే । రక్తస్య హి గుణాః
ప్రోక్తాభృత్యైః పృథవీపతేః ॥ ౩౯

చూచినంతనసంతసించుటయు- వానిచే చేయువాక్యంబుల ప్రియపూర్వకంబుగా నంగీకరించుటయు- సమీపంబున గూర్చుండుమనుటయు- క్షేమప్రశ్నజేయుటయు- ఒంటిగానుండు నెడలను రహస్యప్రదేశంబులను జూచు నెడ సందేహము లేకుండుటయు- భృత్యునిచే జెప్పబడు మాటలును కార్యంబులును సావధానుండగుచు వినుటయు - పొగడదగు పనులయెడ బహుమానించుటయు నన్యులతని పొగడునప్పుడామోదించుటయు- కథాప్రస్తావంబుల సంతోషితస్వాంతుడగుచు గుణంబుల శ్లాఘించుటయు - భృత్యుని పొరబాటుచేనపథ్యంబులనగాన ప్రియంబులు నాడినను సహించుటయు - నతని నిందించువారినొప్పుకొనమియు - నతనియందాసక్తుండగుచు భాషించుటయు-నతని వాక్యంబులను మన్నించుటయు-నతనిశుభక్రియలయందు సంతసించుటయు - నతనికి సంకటములు సంభవించు నెడ తానుదుఃఖించుటయు - ననుచిహ్నంబులు భృత్యునియందు దయగల రాజునకు గలిగియుండుననుట.. ... ... ౩౯

రాజకోపెంగితకథనము.

శ్లో॥ ఉపకారేషు మాన్యస్తం దర్శయత్యద్భుతేష్వపి ।
తత్కృతం కస్యచాన్యేన కృతమిత్యభిభాషతే। విప
క్షముత్థాపయతి వినాశం చాప్యపేక్షతే। కార్యే సం
వర్ధయత్యాశాం ఫలే చ సుగుతే న్యథా । యద్వా
క్యం మధురం కించిత్తదప్యర్థేన నిష్ఠురం । ఆచర
త్యాత్మశంసాసు పరివాదం చ కేవలం। కోపితేపి న స
కోపాభాః ప్రసాదోపి హి నిష్ఫలః। హసత్యకస్మా
త్త్యజతి స్థాతుం చ సముదీక్షతే। విజ్ఞాప్యమానోప్య
త్యర్థం సహసోత్థాయ గచ్ఛతి। త్రిఘట్టయతి కస్మా

శిశుచీర్ణం బహుమన్యతే | ఆపాదయతి మర్మాణి
గుణాన్న బహుమన్యతే| సంభావయతి దోషేణ వృ
త్తిచ్ఛేదం కరోతి చ| సాధూక్తమపి యద్వాక్యం సమ
ర్థయతి చాన్యథా | అపర్వణి కథాభంగం కరోత్యపి
రసీభవన్| ఉపాస్యమానశ్చ యునేసు స్తల క్షేణతి
ష్టతి| యత్నేనారాధ్యమానో౽పి సుప్తవచ్చ విచేష్ట
తే| ఇత్యాదిహానురక్తస్య విరక్తస్య చ లక్షణాః॥౪౮

అద్భుతంబులగు నుపకారములొనర్చినను నూరకుండుటయు - నతనిచే జేయబడు కార్యమన్యునిచే జేయబడియెననుటయు - నతనికి శత్రులుగానుండువారి బ్రేరేపించుటయు - నతని యాపత్కాలములయందుపేక్షించుటయు - కార్య ప్రకరణంబుల నాశగలుగునట్లు జేసిఫలమునందు భ్రంశము జేయుటయు - ఒకానొకసమయమున నతని విషయంబున నొడువునప్పుడును పరుషగర్భితంబుగా నుండునట్లు బల్కుటయు - నతనిచే జేయు స్తోత్రవాక్యములవ్యత్యస్తార్థంబులు జేసిపరుషములుగా నన్వయించుటయు - కోపమువచ్చినప్పుడును నిగ్రహించమియు - దయావిషయంబులు ఫలాభావంబులొనర్చుటయు - నిష్కారణంబుగానవ్వుటయు - నిష్కారణంబుగా విడుచుటయు - కోపముగాచూచుటయు - నతడు స్వకీయభృత్యాదులకొరకు విజ్ఞాపనము జేయులేపపొవుటయు - నతడు జేయు పనులనాక్షేపించుటయు - మంచికార్యంబులనామోదించమియు - దుష్కృత్యంబుల వెదకుటయు - గుణంబులకనురాగుండుగామియు - దోషములమెండుగా నతనియందారోపించుటయు - జీ. నవాని జేయుటయు - నతనిచేనొడువబడు మంచియుక్తుల నేనియు నుక్తులొనరించుటయు - వైరస్యముగలవాడగుచు నిష్కారణముగా నతనిచే పలుకబడు వాక్యంబుల్లనడుమకథాప్రస్తావభంగమొనర్చుటయు - పడకయందు సేవించినను నిదురించువాని వలె నభినయించుటయు - భయభక్తులతో సేవించినను పలుకకుండుటయు - నిదమొదలగులక్షణంబులు విరక్తుండగు రాజేంగితంబులనుట... ౪౮

శ్లో॥ రక్తాద్వృత్తింసమీహేతవిరక్తాత్తాంపరిత్యజేత్ ।
నిర్గుణంచాపిభర్తారంత్రాపత్సునపరిత్యజేత్ ॥౪౯

భృత్యునియందనురాగముగల రాజువలన దేహయాత్ర ని ర్వహించవలయుననియు- విరక్తుండునుగుణహీనుండును నయ్యును రాజాపత్కాలమువలనవిడువదగడనియు నట్టి నిర్గుణుండైనను నాపత్కాలసహాయహేతువుచే దాజు చెననుగృహీతుండగు గావున నట్టియాపదంతకాలమును పరీక్షించి ఉక్తక్రమానుష్ఠాన మొనరించదగుననియునను శాసనము... ... ... ౪౯

శ్లో॥ తతఃపరతరోనాస్తియఆపత్సూపతిష్ఠతి। స్వచ్ఛవృత్తేషుసత్స్వాఢ్యాసూపయాంత్యఖిలత్స్యతాం । పిరోధేధర్మధుర్యాణాం తేషాంనామాపిరిచ్యతే॥౫౦

సాధారణంబగు కాలంబులయందు నసాధుజనులగువారి సామర్థ్యముప్రకాశించుటకు ప్రసక్తిలేకుండుటవలన - సేవాధర్మతుల్యులయందు ఆపత్కాలంబుననుపకరించువానికీర్తి ప్రతిష్ఠలతిశయించుగావున- నట్టియాపత్కాలంబున సహాయముజేయు భృత్యునికన్ననధికుండగువాడు లేదనుట... .. .. .. ౫౦

శ్లో॥ శ్లాఘ్యాచనందనీయాచమహతాముపకారితా।కాలేకల్యాణమాదత్తేస్వల్పాపిసుమహోదయం॥౫౧

ఆపత్కాలమునందొసరించు స్వల్పోపకారంబును రాజాదులచేమన్నించదగినదియు స్తోత్రార్హంబునుగావున నట్టియుపకారమల్పమయ్యును ప్రబలంబగుసంపత్ప్రదంబగుననుట... ౫౧

శ్లో॥ అకార్యాత్ప్రతిషేధశ్చకార్యేచైవానువర్తనం ।
సంక్షేపాదితిసద్వృత్తంబంధుమిత్రానుజీవినాం॥౫౨

రాజబంధువులును- రాజమిత్రులును- రాజసేవకులునునగువారలచే- రాజధర్మప్రాయములగు కార్యప్రవర్తనుండగు నవసరంబునస్వతంత్రముగాని షేధించి ప్రవృత్తిలేకుండునట్లు జేయుటయు- రాజుమంచికార్యంబులప్రవర్తించు నెడలసహాయముగా నుపకరించి వెంబడించుటయు- ముఖ్యంబులనుట... ... .. ౫౨

శ్లో॥ పానస్త్రీద్యూతగోష్ఠిషు రాజానమభితశ్చరాః।
బోధయేయుః ప్రమాద్యంత ముపాయైర్నర్మ కా
దిభిః॥... .. ..౫౩

మద్యప్రసన్నాదిపానాసక్తుండును- ద్యూతాసక్తుండును కామిన్యాసక్తుండునునగు రాజును కాలాతిక్రమంబులనగా అనుష్టాన కాలాముల లతిక్రమించుననుమొదలగు కారణంబులచే సత్కార్మ ప్రవర్తకుండగునట్లు ఉపజీవులగువారు విజ్ఞాపించదగునుట.. • ౫౩

శ్లో॥ రాజానంయెప్యుపేక్షంతేసజ్జ్యమానంవిక్ర్మసు।
తేగచ్ఛంత్యకృతాత్మానస్సహతేనపరాభవం॥౫౪

పూర్వోక్తంబులగు వ్యసనాసక్తుండగు రాజును బోధించిసన్మార్గప్రవర్తకుడగునట్లు జేయనిపండితమ్మన్యమానులగుభృత్యులుఆరాజుతోడనమర్తియు నవమానంబునొందుదురనుట... ౫౪

శ్లో॥ జయాజ్ఞాపయజీవేతితథాదేవేతిచాదరాత్ । ఆ
జ్ఞామస్యప్రతీచ్ఛంతోభృత్యాఃకుర్యురుపాసనాం౫౫

జయము నొందుము- ఆజ్ఞాపింపుము- చిరకాలము జీవింపుము ఓ దేవయనియత్యంతబద్ధాసక్తులగుచు రాజాజ్ఞను చేయుచు వారిని కొలువవలయు... ... . ౫౫

శ్లో॥ భర్తుశ్చిత్తానువర్తిత్వంసద్వృత్తమనుజీవినాం।
రక్షాంస్యపిహిగృహ్యంతేనిత్యంఛందానువర్తిభిః౫౬

రాజాజ్ఞానుసారంబగునడతగల భృత్యులచే వారలపారిశుద్ధ్యకృత్యంబులవలన రాక్షసులు నుగ్రహించబడుదురన తుల్యధర్ములగుమనుష్యులుస్వాధీనులగుట కేమియాధికమనుట.. ...౫౬

శ్లో॥ ధీసత్త్వోద్యోగ యుక్తానాంకిందురాపం మహాత్మ
నాం। ఛందానువర్తినాంలోకేకఃపరః ప్రియా
వాదినాం॥.. ... . ౫౭

మమకారంబులగునర్థంబులస్వాధీనము జేయుటకుపూర్వోక్తాష్టగుణాలంకృతంబగుబుద్ధియు-సత్త్వగుణంబునుమంచినడతయుగలు

గుటచేతయు ప్రియములు నొసఁగు మనుష్యులవలన నందరు ప్రసన్ను లగుచుందురు గావున అనుజీవియగువానికి రాజస్వాధీనవర్తితయు బుద్ధిసత్త్వప్రయత్నంబులును ముఖ్యములుగా నుండవలయు ననుట॥

శ్లో॥ అలసస్యాల్పదోషస్య నిర్విద్యస్యాకృతాత్మనః। ప్ర
దానకాలే భవతి మానినీవ పరాఙ్ముఖీ॥ ... ౫౮

కార్యవిషయములయందు యత్నహీనుండును- అశక్తివలనయు దృష్టాలాభముచేత సంతుష్టుండగువాడును- విద్యాహీనుండును- ఇంద్రియస్వాధీనుండును- నగువానికి లక్ష్మియును చక్కఁగా విచారించదను నెడను తరుల నేల జెప్పవలయు ననుట.. .. ... ౫౮

శ్లో॥ యేశూరా యే చ విద్వాంసో యే చ సేవావిపశ్చితః।
తేషామేవ హి సంభోగ్యా నృపతిసంపదః॥ ౫౯

శూరులును- విద్వాంసులును - సేవాధర్మవిదులునగు వారలచే రాజైశ్వర్యమనుభవించదగినదనుట.. ... ౫౯

శ్లో॥ అప్రియోఽపహితః పథ్యస్స్యాదితి వృద్ధానుశాసనం। వృ
ద్ధానుశాసనే తిష్ఠన్ ప్రియతామధిగచ్ఛతి॥ ... ౬౦

వృద్ధసేవచేతను శాస్త్రజ్ఞానముచేతయు కుశలుండగుచు క్రమప్రవర్తనుండగు భృత్యుండొకకాలంబున రాజునకప్రియుండుగా నుండినను సతతక్రమప్రవర్తనమువలన మరియొకకాలంబున నేయుప్రియుండగుఁ గావున క్రమప్రవర్తనయవశ్యంబనుట౬౦

ఇంక రాజుభృత్యులయందుండు నడుచుక్రమ మెరుగింపంబడియెడు

శ్లో॥ ఆజీవ్యస్సర్వభూతానాం రాజా పర్జన్యవద్భవే
త్। నిరాజీవ్యం త్యజంత్యేనం శుష్కం సర ఇవాం
డజాః॥ ౬౧

దానాశ్రయగుణంబులవలన వానదేవునివలె సమస్తులను నాదరించువాడుగా వలయుననుట- అట్లాదరించని రాజును యెండిపోయినకుంటను నీరుపక్షులు విడచినట్లు విడుతురనుట.....౬౧

శ్లో॥ కులంవృత్తంశ్రుతంశౌర్యంసర్వమేతన్నగణ్యతే।
దుర్వృత్తేవాఽకులీనేవా జనోదాతరిరజ్యతే॥ ౬౨

జనుల-లీనుండును ద్రవ్యపూర్ణుండైనను దాతయగు స్వామియందుజనులు ప్రీతిగలవారగుదురు - ని దాతృత్వము లేని మహాకులీనుండును మంచినడతగలవాడును- శాస్త్రవేత్తయు- పరాక్రమశాలియునగువాని జనులు ప్రీతి నొందరనుట- త్యాగోగుణశతాధికోమతః - అనేన్యాయము ననుసరించి యెంతసద్గుణాంఢ్యుడైనను పూర్వశ్లోకోక్తంబులగు దానాశ్రయాది గుణంబులను త్రిగుణంబులుగలవాడుగావలయుననుట.. .. .. ౬౨

శ్లో॥ లబ్ధమేవాన్నదో లోకే నైతత్ప్రతిపత్తయః।
పుష్పకోశబలం దృష్ట్వా నశ్యతి లోకోపజీవినః॥ ౬౩

ద్రవ్యముగలిగియుండుటే కులీనత్వాదులుగావునను- అట్టి నికులీనత్వాదులు గణింపబడవు- ఎవనియొద్ద ద్రవ్యదాతృత్వంబులుగలిగియుండు వానినే లోకజనులను వర్తింతురనుట. ౬౩

శ్లో॥ ఉద్యతా ఏవ సర్వే హి [illegible]।
శత్రువన్నిత్య కోపనం [illegible]॥...౬౪

కార్యార్థులగు జనులచేత ధనార్థులగు [illegible] రుగాని నోకొక్కడు పడియుండవలసిన నేరముగాదనుట. ౬౪

శ్లో॥ అర్థార్థీ జీవలోకోయం జ్వలంతమపి సేవతే।
క్షీరహీనాం నిరాజీవ్యాం వత్సస్త్యజతి మాతరం। అత్ర
పాఠాంతరం। త్యజంతి చ నిరాజీవ్యం వత్సా గోమాతరం యథా॥... .. .. ౬౫

లోకజనంబులు ధనార్థులగుట ద్రవ్యదాతృత్వంబులు గల వానినాశ్రయించునుగాని ద్రవ్యము లేనివాని రాజును - పాలు లేనియావును విడుచునట్టి దూడవలె విడుచుననుట. .. ౬౫

శ్లో॥ అహాపయన్ నృపః కాలం భృత్యానామనుజీవినాం।
కర్మణామనురూపేణ వృత్తిం సమనుకల్పయేత్ ౬౬

రాజగువాడు తనవద్దజీవించుచుండు భృత్యులకు వారివారియుద్యోగానుసారముగా నేర్పఱచబడిన ద్రవ్యమును కాలాతిక్రమము గాగా వాయిదాతప్పక నిచ్చుచుండవలయు... .. ౬౬

శ్లో॥ కాలేష్వేషు చ పాత్రేషు చ నహీన్యద్వృత్తివిలోపనాత్ ।
ఏతద్వృత్తివిలోపేన రాజా భవతి గర్హితః॥ ౬౭

తన పెద్దలచేత నేనియు దనచేత నేనియు పుణ్యకాలంబులందును - దేవతాయతనాది స్థానంబుల యందును - శ్రోత్రియులు మొదలగు పాత్రంబులయందును - నెవ్వరికే కాలంబున నే దేశంబున నేది యొసంగునట్లు తమపూర్వికులచే నేనియు దనచే నేనియు నిర్ణయింపంబడియెనది వ్యత్యస్తము జెందకుండునట్లొసంగవలయుననియు నట్లొసంగక జనులవృత్తి లోపము జేయుటవలన రాజునిందితుండగుననియు తాత్పర్యము ౬౭

శ్లో॥ అపాత్రవర్షణం జాతు నకుర్యాత్ద్విగర్హితం। అపాత్రవర్షణాదన్యత్కిం స్యాత్కోశక్షయాదృతే॥ ౬౮

అపాత్రమునందు వ్రయించు ద్రవ్యమువలన బొక్కసము శూన్యంబగుటదక్క నెరిదేమియు ప్రయోజనము లేదు గావునను - అక్కార్యము పెద్దలచే నిందితంబగుటవలనను వ్యర్థవ్రయము జేయదగదనుట... ... ... ౬౮

శ్లో॥ కులం విద్యాం శ్రుతం శౌర్యం సౌశీల్యం భూతపూర్వతాం। వయోవస్థాం చ సంవీక్ష్య స్వాద్రియేత మహామనాః॥ ౬౯

భృత్యుండగువానికులీనతయు - విద్యయు - నీనికియు - పరాక్రమంబును - వానిచే నింతకుముందు జేయబడిన కృత్యంబులును - వయస్సును - నిదానించి యందుకు దగినట్టి వృత్తికల్పన పూర్వికంబగు నాదరము జేయుట రాజునకుచితంబగుననుట.. .. ౬౯

శ్లో॥ కులీనానేవ మన్యేత సమ్యగ్వృత్తాన్మనస్వినః।
త్యజంత్యేతే వమంతారం ఘ్నంతి హా మానహేతవే॥ ౭౦

కులీనులును - మంచినడతగలవారలును నగు వారి నవమానము జేయుటవలన వారలయందు మనస్వియనగా సాత్వికగుణ

ముగలవాడు ఆరాజునువదిలి వెళ్లుటయేనినియు - నితరులవమాన
కుపితులగుచు నారాజుం జంపుటయు- సంభవించుగావుననట్టివా
రియవమానము జేయదగదనుట.. ... .. ౨౦

శ్లో॥ గుణైరుదారైస్సంపన్నాన్ ప్రోన్నయేన్మధ్యమా
ధమాన్ । మహత్త్వం ప్రాప్నువంతస్తే వర్ధయంతి
నరేశ్వరం॥ ౨౧

మధ్యమాధమంబులగు నుద్యోగంబులయందుండెడు మంచి
గుణంబులుగలవారును వారియోగ్యతానుగుణంబగు నుత్తమం
బులగు నుద్యోగంబులొసంగి యుత్సాహపరచుటచే రాజునకువృ
ద్ధికరంబులగు కార్యంబులచేతయు నాశీర్వచనాదులచేతయు రా
ష్ట్రరాజులను వృద్ధియగునట్లు జేయుదురనుట... .. ...౨౧

శ్లో॥ ఉత్తమాభిజనోపేతాన్నసీచైస్సహవర్తయేత్ ।
కృశోపిహి వివేకజ్ఞో యాతి సంశ్రయణీయతాం॥ ౨౨

ఉత్తమకులీనులును-గుణవంతులును నగునుపజీవులను-నధమ
కులీనులును హీనబుద్ధులునునగువారలతోగూర్చుటచే రాజునక
వమానధనప్రాణహానిగలుగుననియు- నట్లుజేయక క్రమవర్తకుం
డగువివేకియగు రాజుస్వల్పరాజ్య కోశబలంబులుగలవాడయ్యు
వివేకులచే నాశ్రయింపబడుటవలనమాహాత్మ్యముగల వాడగున
నుట.. ... ... ౨౨

శ్లో॥ కృశోపిరాజా పివృద్ధిర్యాతి సంశ్రయణీయతాం।
కృశోపిహి వివేకస్త్యైర్వివేకముపలభ్యతే॥... ౨౩

రాజ్యకోశబలంబులచే సన్నగిలినవాడయ్యును పండితులచే
నాశ్రయింపబడు రాజువారివివేకబలమువలన తానును వివేకియ
గుచు రాజ్యకోశబలంబుల వృద్ధిబొంద జేయుననుట.. ...౨౩

శ్లో॥ నిరాలోకేహిలోకేస్మిన్ నాసతేతత్రపండితః।
జాత్యస్యహిమణేర్యత్ర కాచేనసమతా మతా॥ ౨౪

ఏరాజ్యంబునరాజు అంధప్రాయుండగుచు పండితపామరు
ల తుల్యులుగా జూచునచ్చట- నన గాజాతిరత్నంబును గాజురా

యునతుల్యముగా చూచునట్లనుట- అట్టి రాజ్యంబున పండితుండగు వాఁడుండుననుట... .. .. ౭౪

శ్లో॥ విశ్రామ్యంతి మహాత్మానో యత్ర కల్పతరావివ।
సశ్లాఘ్యం జీవతి శ్రీమాన్ సత్సంభోగఫలా శ్రియః॥ ౭౫

రాజైశ్వర్యము పెద్దలగు సత్పురుషులకుపయోగించుటయే ఫలముగాఁగలదిగావున నట్టి సత్పురుషులు కల్పవృక్షసమీపమునందుండునట్లు సకలసౌఖ్యంబులనే రాజు రాజ్యంబున ననుభవింతురట్టి రాజు శ్లాఘ్యముగా బ్రతుకుననుట... ... . ౭౫

శ్లో॥ లక్ష్మ్యా [illegible]వతాం లోకే వికాసిన్యాపి కింతయా।
బంధుభిశ్చ సుహృద్భిశ్చ విస్రంభం యా న భుజ్యతే॥ ౭౬

ఏ రాజుయొక్క ఐశ్వర్యము బంధువులచేతను - స్నేహితులచేతను స్వతంత్రముగా ననుభవించబడకయుండునట్టి రాజుయొక్క సంపద ప్రబలంబయ్యు నేమి ప్రయోజనంబనుట.. ...
ఇందుకు మహాభాగవతమునందర్జునుండింద్రునితో జెప్పినశ్లోకము.
బంధుభిర్యా న భుజ్యేత శత్రుభిర్యా న దృశ్యతే । కిం తయా మమదేవేశ విదేశగతయా శ్రియా॥ అనఁగా బంధువులచే స్వతంత్రముగాననుభవించు సంపదయే శ్లాఘ్యంబనుట.. ... ౭౬

శ్లో॥ ఆయద్వారేషు సర్వేషు కుర్యాద్రాజా పరీక్షితాన్।
ఆదదీత ధనం తేభ్యో భాస్వాన్ పాదైరివోదకం॥ ౭౭

ద్రవ్యోత్పాదనద్రవ్యాగమన కార్యంబులయందు పరీక్షింపబడియుండెడు కులీనులగు వారలనిలిపి వారలవలన సూర్యుండు తనకిరణంబులచే భూమియందలి యుదకంబుల బీల్చినటుల ద్రవ్యార్జనమొనర్పదగుననుట... ... ... ౭౭

శ్లో॥ అభ్యస్తకర్మణస్తజ్ఞాన్ శుచీన్ క్ష్మానాథః సంగ
తాన్ । కుర్యాదుద్యోగసంపన్నా నధ్యక్షాన్
సర్వకర్మసు॥ ౭౮

పూర్వోక్తంబులగు నాయవ్యయాదియుద్యోగంబులయందు ఆయా యాక్రియావిశేషంబులయందభ్యాసముగలవారును - బుద్ధిశాలు

లును - లంచముదీయనివారును - కార్యనిశ్చయముగలవారును - రాజునకుద్రవ్యమువిశేషముకూర్చునందుప్రయత్నపరులునునగు వారినధ్యక్షులనొనర్చవలయుననుట... .. .. ౭౮

శ్లో॥ యోయద్వస్తువిజానాతి తత్రతం వినియోజయే
త్। అభ్యస్తంకర్మయేస్తేతాన్ విజానంతిహి
నేతరాః॥ ౭౯

ఎవ్వడేయుద్యోగవిషయంబుకృత్యంబభ్యసించియుండున ట్టివానివలెతదితరుండుదానినేర్చియుండడుగావున నెవ్వనికే కార్యంబున పాండిత్యముగలిగియుండునకార్యంబునవానిని యోగించదగుననుట ౭౯

శ్లో॥ లక్షణజ్ఞోనికృష్టస్తు లక్ష్యవేదీతుమధ్యమః। ఉభ
యోయోవిజానాతి। సఉత్తమఇతీరితః॥ ..౮౦

కార్యలక్షణముదెలిసినవాడధముండును - అనుభవముగల వాడుమధ్యముండును - అనుభవంబును లక్షణంబును దెలిసినపు రుషుండుత్తముండుననగుటనట్టివిషయంబులను త్తమమధ్యమా ధమంబులదెలిసి నియోగించదగు... .. .. ౮౦

శ్లో॥ తాఃశుచీనుపధాశుద్ధాంతజ్ఞైరాప్తైస్సంగతాః।
ఉపయుంజీతపురుషైస్త్రిర్బంధనళికాదిభిః।అశేష
విషయప్రాప్తైరింద్రియార్థాఇవేంద్రియాః॥౮౧

ఏవిషయంబునెయ్యింద్రియంబుగ్రహించ సమర్థంబగునా విషయంబునన్యేంద్రియంబుగ్రహించచాలదుగావున నట్టిపంచేం ద్రియంబులచే నాత్మఆయాయి విషయంబుల గ్రహించిసుఖియ గునట్లు పూర్వోక్తంబులగు, నెయ్యేకార్యంబులయం దెవ్వడునే పారి యుపరిశుద్ధుండునుతగు సహాయముగలవాడునునగు భృ త్యశ్రేష్ఠుని పరివారపరికరసహితంబుగా నిలిపివానివలననయ్యా ర్థలాభముజెందదగుననుట... .... ౮౧

శ్లో॥ కోష్ఠాగారేభియుక్తస్స్యాత్తత్రాయత్తంహిజీవితం
నాత్యాయంచవ్యయంపర్యాత్పశ్యేత్ప్రత్యవేక్ష్యేత్తద
న్వహం॥.. ... ... ౮౨

కోష్ఠమనగా ఉదరము - గావునలతుణప్రయుక్తముగా ధా న్యాదులు మొదలగునది అనగా మోదీఖానా- కమీసరేరి- అను పర్యాయనామములుగలకొలుచు అన్నివస్తువులకన్నను రాజునకు సైన్యంబునకు ప్రాణాధారముగావున నందువిశేషఆయ మనగా అన్యాయముచే ధాన్యార్జనము గాకుండునటులను వత్యమా నాక్రమంబున అధికవ్రయముగాకుండునటులను రాజుప్రతిదినంబు ను విచారించదగుననుట... .. .. ౮౨

అష్టవిధాయద్వారాణి.

శ్లో॥ కృషిర్వణిక్ప థోదుర్గస్సేతుఃకుంజరబంధనం । ఖ
న్యాకరఃకరాదానంశూన్యానాంచనివేశనం । అ
ష్టవర్గమిమంసాధుస్వర్థ చిత్తోభివర్ధయేత్ । జీవనా
ర్థమిహాజీవ్యైఃకారయేత్కరణాధిపైః॥.. ౮౪

వయిలుగ జేయించుటయు ౧- వర్తకమనగావర్తకమూలద్ర వ్యార్జనమొనర్చుట ౨-వంతెనలు మొదలగుసాధకములచేతదు గ్గమస్థలంబులసులభంబునాక్రమించి యచ్చటియపూర్వవస్తు విశేషంబులసాధించుట-౩-౪- రేవులుగులయాడవిని బందోబస్తుజే సి తగుకాలంబులనేనుంగుల బట్టించుట మొదలగునది ౫- రత్నా దులు బంగారుమొదలగుఖనుల బందోబస్తుజేయుట ౬- పన్నుతీ ర్వ మొదలగురోక్కాదాయముల కాలక్రమంబునవసూలుజేయు ట ౭- పాడుగుల్లమొదలగు స్థలంబులనొకసమయంబున ద్రవ్యం బులుసంభవించుగావుననట్టివాటినన్యాంక్రాంతముగాకుండ కా పాడుట-౮-యనునీఆర్జనద్వారంబు లెనిమిదింటినిచలచిత్తము లేకుండ జాగరూకుండగుచు స్వకీయస్వామ్యమాత్యాదుల జీవ నముకొరకు జాగ్రతగావిచారించదగుననుట.. .. ౮౪

శ్లో॥ యయాయయామహావర్తేతవృత్త్యాక్షీణో౽పి పార్థివః। తస్యాంతస్యాంనసంరోధంకుర్యాత్పణ్యోపజీవినాం॥... ... ... ౭౫

అన్యదేశములనుంచి వాడలమీదనేనియు గట్టుమీదనేనియు వస్తువిశేషంబులఁగొని వర్తకము జేయుచుండు వర్తకులెవరెవ రేవిధంబగువర్తకంబొనర్చినను- నట్టివారివలన మోతరఫాతీర్వలు మొదలగు ద్రవ్యముగ్రహించువిషయంబున రాజు ఐశ్వర్యహీనుండయ్యెను నధికద్రవ్యముబుచ్చికొనదగదనుట... ... ౭౫

శ్లో॥ సుసంరక్షితనిపుణస్స్యాంకంటకశాఖయాః ఫలాయలగుడః కార్యః దస్యుభోగ్యమిదంజగత్॥ .. ౭౬

ఈలోకముచోరులచేప్రాయంబుగ భోగింపబడుచుండుగావుననిపుణుండగువాడు ముండ్లకట్టెలకంచె వేయుటచేత పశువులు మొదలగువాటిచే నష్టముగాకుండ సంరక్షించునట్లును- గొప్పవృక్షములందుండు ఫలంబునుదోటి మొదలగువాటిచే పక్వసమయంబున చోరగృహీతముగాకుండ స్వాధీనమొనర్చుకొను - నట్లురాజును దుర్మార్గులగు వారిని నిబంధము చేతయును - దండమువలన శత్రుచోరులవలనను- ప్రజలసంరక్షణ మొనర్చదగునట్లొనర్చినతని రాజ్యముయథేచ్ఛాభోగయోగ్యంబగుననుట౭౬

శ్లో॥ ఆయుక్తకేభ్యశ్చోరేభ్యః పరేభ్యో రాజవల్లభాత్। పృథివీపతిలోభాచ్చ ప్రజానాంపంచధాభయం। పంచప్రకారమప్యేతదపోహ్యానృపతిస్స్వయం। ఆదధీతధనంకాలేత్రివర్గపరివృద్ధయే... ... ... ౭౭

తగనియుద్యోగస్థులవలనను-౧-దొంగలవలనను-౨ శత్రురాజులవలనను-౩-రాజబంధువులవలనను-౪-రాజలోభము అనగా ద్రవ్యాశచేతయు-౫-నను నైదువిధంబులప్రజలకుభయంబుగలుగుగావుననట్టిభయంబులఁబోగొట్టి స్వకీయకోశాదుల వృద్ధివాగల వలన జేయదగునట... ... . ౭౭

శ్లో॥ యథాగౌః పాల్యతేకాలెదుహ్యతేచతథాప్రజాః।
సిచ్యతేపుష్ప్యతేచైవలతాపుష్పప్రదాయథా॥ ౮౯

ఆవునుదొలుత సంరక్షించిపిదప క్షీరమనుభవించునట్లును- తీగెలు మొదలగువాటికి జలసేకాదులగు దోహదములొనర్చి పిదప పుష్పాపచయమొనర్చునట్లును రాజ్యజనములమన్నించుట మొదలగు కృత్యములచేస్వాధీనమొనర్చిద్రవ్యార్జన మొనర్చదగుననుట.. ... ... ౮౯

శ్లో॥ ఆస్రావయేదుపచితాన్ సాధుదుష్టవ్రణానివ। ఆయుక్తాస్తేచవర్తేరన్ వహ్నావివమహీపతౌ॥..... ౯౦

లంచము తీసుట మొదలగు దుష్టకార్యములుజేయు భృత్యులను- రాజగువాడు రణచికిత్సకునివలె వారల శిక్షించుటచే శేషభృత్యులు అగ్నికి భయంపడునట్లు రాజదండభీతులగుచు క్రమప్రవర్తకులగుచు రాజ్యకోశంబుల నభివృద్ధియొనర్తురనుట॥ ౯౦

శ్లో॥ స్వల్పమప్యపకుర్వంతి యేపాపాఃవృదిపీపతేః। తే
వహ్నావివదహ్యంతే పతంగామూఢచేతసః॥ ౯౧॥

మూఢాత్ములును పాపిష్ఠులునునగు భృత్యులు స్వల్పంబగు నపరాధంబొనర్చియు అగ్నియందు బడుమిడుతలవలె మాడిపోవు వారనుట.. ... ... ౯౧

శ్లో॥ సంవర్ధయేత్సదాకోశ మాప్తైస్తజ్ఞైరధిష్ఠితం। కా
లేచాస్యవ్యయంకుర్యాత్త్రివర్గప్రతిపత్తయే॥ ౯౨

ఆప్తులును బుద్ధిశాలులునునగు భృత్యులచేబొక్కసమునభివృద్ధిజేయుచుత్రివర్గసిద్ధికొరకు కాలదేశపాత్రంబు లెరింగితగు వ్యయముజేయదగుననుట... ... ... ౯౨

శ్లో॥ ధర్మేణక్షీణకోశస్యకృశత్వమపిరాజతే। సురైః
పీతావశేషస్యశరద్ధిమరుచేదివ॥... ... ౯౩

ధర్మముకొరకు బొక్కసమువ్యయించిక్షీణుండగురాజు- దేవతులకమృతమొసంగి కృశుండగుశరత్కాలచంద్రునివలె నత్యంత ప్రకాశుండగుననుట... ... . ౯౩

శ్లో॥ బృహస్పతేరవిశ్వాస ఇతిశాస్త్రస్యనిశ్చయః। అ
విశ్వాసీతథానస్యాద్యథాసువ్యవహారవాన్। వి
శ్వాసయేదవిశ్వస్తానాత్మనోనచవిశ్వసేత్। యస్మి
న్విశ్వాసమాయాతిపిభూతేఃపాత్రమేవసః॥ ౯౫

భృత్యులనెవ్వరినినమ్మఁదగదనియు- నటులసుతరాంనమ్మకుం డఁదగదనియు- నట్టిరాజునకుతనయందు నమ్మకముగలుగునట్టి వర్తనము భృత్యుండగువాఁడానర్పఁదగుననయు- ఏభృత్యునియందు రాజునకు నమ్మకముగలుగునతఁడు రాజుసంపదకు పాత్రుండని యు- నీతిశాస్త్రప్రవర్తకుండగు బృహస్పతిమతమని దెలియఁద గుననుట... .. .. ౯౫

శ్లో॥ ప్రాదుర్భవంత్యర్థసమంయస్మాచ్చిత్తాన్యనుక్ష
ణం। తస్మాద్యోగివసతతంతానపశ్యేత్సమాహితః॥ ౯౬

మనుష్యులచిత్తవృత్తులాయాయి విషయంబుల ననుసరించి వ్యత్యస్తంబులగుచుండుం గావునభృత్యాదులు సుపరీక్షితులయ్యు రాజుగువాఁడు నిరంతరమండగుచు నాయావిషయప్రయోగసమ యంబుల వారిప్రవర్తనల చారముఖంబున పరీక్షించుచుండవల యుననుట... ... ... ౯౬

శ్లో॥ ఉద్యోగాదనివృత్తస్యసుసహాయస్యధీమతః। ఛా
యేవానుగతాతస్యనిత్యంశ్రీస్సహచారిణీ॥.. ౯౭

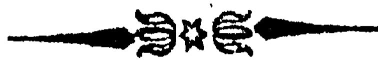
సహాయసంపన్నుఁడగుచు మనుష్యయత్నముసంపూర్ణం బుగఁజేయుచుండు ధైర్యవంతుండగు భృత్యునకు సంపదఛాయవ లెననువర్తించియుండుననుట... ... ... ౯౭

శ్లో॥ స్వనుగతపరితోషితాను జీవీమధురవచశ్చరితాను
రక్తలోకః। సునిపుణతరమాప్త మంత్రతంత్రోభ
వతినృపస్సుచిరంప్రదీప్తరశ్మిః॥... ... ౯౮

అనుసరించియుండెడుమంచినడతగల భృత్యులసంతోషింపఁ జేయుచు- మధురవచనంబులచే జనంబులప్రీతినిసంపాదించుచు- ఆప్తులగువారితోడను సుకరంబగుమంత్రాలోచన మొదలగుకా

ర్యంబులనడచుచుండు రాజు - సూర్యుని వలె చిరకాలము ప్రకాశితుండగునని సర్గోపసంహారము.......................... *

తి కామందకీ టీకాయాంభృత్యసేవా ధర్మోనామ పంచమస్సర్గః.

కామందకీ షష్ఠసర్గ ప్రారంభః

శ్లో॥ లోకే వెదేచకుశలైఃకుశలైఃపరివారితః।ఆదృతఃవిం తయేద్రాజ్యంసబాహ్యాభ్యంతరంనృపః।..... ౧

పూర్వసర్గోక్తక్రమంబున భృత్యులతోగూడిన వాడగుచు - లోకవ్యవహారమునందును- వేదము మొదలగుసమస్తశాస్త్రవేత్తయు- శాస్త్రవేత్తలగు సమర్థులచేపరివృతుండగుచు। రాజ్యవ్యవహారంబులును మంత్రులు మొదలగు వారి వృత్తాంతములు ఆదరణపూర్వకంబుగ తెలియదగు.. ... . ౧

శ్లో॥ అభ్యంతరంశరీరంస్వంబాహ్యంరాష్ట్రముదాహృతం। అన్యోన్యాధారసంబంధా దేవమేవేదముచ్యతే॥.. .. .. ౨

అభ్యంతరంబనరాజదేహంబును- బాహ్యంబనగా రాజ్యమనియును - రాజుచేరాష్ట్రంబును రాష్ట్రంబుచేరాజునురక్షితంబగుచుండుటవలన ఈరెండొకటియయనియర్థము... ... ౨

శ్లో॥ రాజ్యాంగానాంతుసర్వేషాంరాష్ట్రాద్భవతిసంభవః। తస్మాత్సర్వప్రయత్నేనరాజారాష్ట్రంవివర్ధయేత్॥ 3

రాజ్యసప్తాంగంబులకును రాజ్యముత్పత్తిస్థానంబగుగావునసకలప్రయత్నంబులచేతను రాజ్యమువృద్ధిజేయదగు.........3

శ్లో॥ శరీరపాలనమపిరాజ్యాయభవతిధ్రువం।తస్యానుగ్రహమన్విచ్ఛన్శరీరమనుపాలయేత్॥.........౪

ధర్మిష్ఠుండగురాజు లేనియెడ రాజ్య మరాజకమగుచునశించుంగావుననట్లు రాజ్యమునశించకుండ వృద్ధియగుటకుధార్మికుం

గును రాజు ప్రధాన కారణంబగుట లోకానుగ్రహముకొరకు రాజ దేహము కాపాడవలయుననుట... .. .. ౪

శ్లో॥ ధర్మ్యైమారేభిరేహింసామృషికల్పామహీభుజః।
తస్మాదసాధూన్పాపిష్ఠాన్హింసన్దోషైర్నలి
ప్యతే॥ ౫

ఋషితుల్యులగు పూర్వరాజులు ధర్మంబగుననగా లోకబా ధకరులగు దుష్టులను వధించుట-అట్టిధర్మహింస నారంభించి పాపా త్ములగు దుష్టులను చంపుటచే దోషము గలుగనేరదనుట... .. ౫

శ్లో॥ ధర్మసంరక్షణపరోదర్మాంగూర్ధాంవివర్ధయేత్। యే
యేప్రజారౌద్రకరాస్తాంస్తాన్హన్యాన్మహీపతిః॥౬

ధర్మమునురక్షించుట ప్రధానకార్యముగాగలవాడగుచు నట్టి ధర్మము నెరవేరుకొరకు ద్రవ్యమభివృద్ధి యొనర్చుటయెగాక లోక కంటకులైయుండు వారిని హింసించవలయుననుట.. .. ౬

శ్లో॥యమార్యాః క్రియమాణంహిశంసంత్యాగమవేదనః।
సధర్మోయంవిగర్హంతితమధర్మంప్రచక్షతే॥....౭

ఆగమశాస్త్రవేత్తలగు పెద్దలు ఏక్రియలను స్తోత్రము జేయు చుందురది ధర్మంబనియు- అసహ్యపడునదియధర్మంబనియు తాత్ప ర్యము... ... . ౭

శ్లో॥ ధర్మాధర్మౌవిజానన్హిశాసనైభిరతస్సతాం।ప్ర
జారక్షేన్నృపస్సాధుహన్యాచ్చపరిపంథినః॥...౮

పెద్దలసేవచే ధర్మస్వరూపంబును అధర్మస్వరూపంబును నె రింగి శత్రువధపూర్వకంబుగా ప్రజాసంరక్షణచక్కగనొనర్పవ లెననుట.. ... ... ౮

శ్లో॥ రాజ్యోపఘాతంకుర్వంతియెపాపారాజవల్లభాః। ఏ
కైకశస్సంహతావాతాన్హన్యాత్తాన్పరిచక్షతే॥౯

రాజబంధువులగువారలైనను-యేపాపాత్ములు-ఒంటిగానే నియు సమూహముగానేనియు రాజ్యఘాతము జేయుదురట్టివారు దూషితులనగా దండనార్హులగుదురనుట.. .. ... ౯

శ్లో॥ దూష్యానుపాంశుదండేన హన్యాద్రాజావిలంబి
తం । ప్రదూష్యవాప్రకాశం వాలోకవిద్వేషమాగ
తాన్॥ ౧౦

పూర్వోక్తలక్షణలక్షితులగుదూషితులదండించక కాలహర
ణము జేయుటచే రాజు రాష్ట్రహానియగుంగావున తత్క్షణంబున న
నగాదూషితులని దెలియబడినమాత్రంబుననిందింపుయు రాజ్య
మునందంతటప్రసిద్ధంబగునట్లొనర్చియు విషపానాది నానావిధ
ములచేదండించదగుననుట.. .. . . ౧౦

శ్లో॥ రాజారహసికూష్యంహి దర్శనాయోపమంత్ర
యేత్ । గూఢశస్త్రావిశేయుస్తంపశ్చాదాస జ్జితా
నరాః॥ ౧౧

ఆయుధములుదెలియకుండునట్లుంచికొనిదూషితునివెంబడిం
చివచ్చునట్లుశస్త్రధరులకాజ్ఞాపించిరహస్యప్రదేశంబునకుస్వకీయ
దర్శనార్థముగావచ్చునట్లుదూషితునిరప్పించవలయుననుట.౧౧

శ్లో॥ విశ్వస్తాహివిచిన్వీయుః ద్వాస్థాః కక్ష్యాంతరంగ
తాన్। తేశస్త్రగ్రాహిణోబ్రూయుః ప్రయుక్తాస్మఇ
తిస్ఫుటం॥ ౧౨

రాజద్వారికులుమిక్కిలినమ్మికగలవారలగుటనచ్చటికివ
చ్చుగూఢాయుధపాణులశోధించునెడ రాజుచే ననుజ్ఞాతులమని
నొడువదగుననుట.. .. .. ౧౨

శ్లో॥ ఇత్యాదిదూష్యాన్సంహృత్య ప్రజానామభివృద్ధ
యే । నిర్నీష్కణ్టకముత్కృష్టం రాజాశల్యం స
ముద్ధరేత్॥ ౧౩

పూర్వోక్తోపాయంబులదుర్మార్గులదండించి రాజ్యాభివృద్ధి
యుం కంటకశోధనంబును జేయుచు ప్రబలంబగు నైశ్వర్యంబనుభ
వించదగుననుట... ... ... ౧౩

శ్లో॥ యథాబీజాంకురస్సూక్ష్మః పరిపుష్టోభిరక్షితః। కాలే
ఫలాయభవతిసాధుతద్వదియంప్రజాః॥ ... ౧౪

సూక్ష్మంబగువిత్తనముక్రమముగా నాటివృద్ధిబొందినట్లొనర్చినపిదపస్వాదుఫలప్రదంబగునట్లు రాజ్యంబును సంరక్షించుట చేభోగప్రదంబగుననుట... ... ... ౧౪

శ్లో॥ ఉద్వేజయతితీక్ష్ణేనమృదునాపరిభూయతే। తస్మా
ద్యథార్హతోదండంనయేత్పక్షమనాశ్రితః॥ ౧౫

తీక్ష్ణదండన జేయుటదుఃఖకరంబగుటను- మృదువగుటనవమానకరంబగుటను గావున రాజగువాడుపక్షపాతము లేక క్రమదండనీతి ప్రవర్తింపవలయుననుట.. ... . ౧౫

ఇతి కామందకీయే షష్ఠస్సర్గః.

సప్తమసర్గప్రారంభః.

శ్లో॥ ప్రజాత్మశ్రేయసే రాజాకుర్వీతాత్మజరక్షణం। లో
లుభ్యమానాస్తేహ్యర్థైర్ఘ్నంత్యేనమరక్షితాః॥...౧

రాజ్యమునందలి ప్రజలయొక్కయు - తన దేహము యొక్కయు- సౌఖ్యాభివృద్ధికొరకు రాజపుత్రులద్రవ్యదానలాలనతాడనవిచారణాదులచే సంరక్షించవలయు నట్లొనర్పకుండెనేనియారాజపుత్రులు ద్రవ్యాపేక్షగలవారలగుచు రాజునకుద్రోహముజేసి చంపుదురనుట... ... ... ౧

శ్లో॥ రాజపుత్రామదోన్మత్తాగజాఇవనిరంకుశాః। భ్రా
తరంవాపినిఘ్నంతిపితరం వావమానితాః॥.. ...౨

అంకుశము లేని మదమేనుగులవలెనుండు రాజపుత్రులుతమకనురూపంబులగు మన్నన లేనియెడ తండ్రినేనియు తోబుట్టువుల నేనియు జంపుదురనుట... ... . ౨

శ్లో॥ రాజపుత్రైర్మదోన్మత్తైఃప్రార్థ్యమానమితస్తతః।
దుఃఖేనరక్ష్యతేరాజ్యం వ్యాఘ్రాఘ్రాతమివామిషం॥ ౩

మదించియుండెడు రాజకుమారులచేనంతటంతటనపేక్షించబడు రాజ్యమును పులిచేవాసనజూడబడుచుండు మాంసమువలెబహుప్రయాసచే రక్షించబడవలయుననుట... ... ౩

శ్లో॥ రక్ష్యమాణాపదిభిర్ద్రంకథంచిత్ప్రాప్నువంతిహి।
సింహశాబాఇవఘ్నంతిరక్షితారమసంశయం॥..౩

అట్టి రాజపుత్రులు రక్షించబడు నెడల కొంచమేనియు నెడబడుసమయంబున సింహకిశోరములవలెనంతకుముందు తమకు కావలియుండువారల నిస్సందేహము గాజంపుదురనుట॥... ... ౩

శ్లో॥ వినయోపగ్రహాద్భృత్యైః కుర్వీత నృపతిస్సుతాన్।
అపినీతంకుమారంహికులమాశువినశ్యతి॥.. ...౪

తగుమైనభృత్యులవలన వినయము మొదలగు గుణములుగలుగునట్టుల రాజపుత్రులరక్షణ శిక్షణాదులొనర్పదగుననియు-నట్లుగాక దుష్టుండగు రాజకుమారునివలన నారాజకుటుంబమునశించుననియు-తాత్పర్యము.. ... ... ౪

శ్లో॥ వినీతమౌరసంపుత్రంయౌవరాజ్యేభిషేచయేత్।
దుష్టంగజమివోద్వృత్తంకుర్వీతసుఖబంధనం॥...౫

మదమేనుగనులాలించికట్టునట్లు సమర్థుండును వినయసంపన్నుండునునగు పుత్రునియువరాజ్యమునందభిషిక్తుజేయదగు౫

శ్లో॥ రాజపుత్రః పరిత్యాగం సుదుర్వృత్తోపి నార్హతి। క్లిశ్యమానః పరిత్యక్తః పరానాశ్రిత్యహంతితం॥.....౬

దుర్మార్గప్రవర్తకుండగువానినైనను రాజపుత్రుని విడుచుటచేతయు బాధించుటచేతయు వాడు శత్రువులనాశ్రయించి తండ్రినిజంపునుగావున రాజపుత్రునివిడువదగదనుట... ... ... ౬

శ్లో॥ వ్యసనే సజ్యమానంహి క్లేశయేద్వ్యసనాశ్రయైః।
తథాసంక్లేశయేదేనం యథాస్యాత్పితృగోచరః॥..౭

ద్యూతపానాదులగు వ్యసనంబులయందాసక్తుండగువానినాయాయికృత్యంబులయందు దుఃఖముగలిగి వాటినివిడిచి తండ్రియందువినీతుండగునట్టులతనుకుసుఖ్యులతోజేయించవలెననుట ౭

రాజదేహారక్షణవిషయము.

శ్లో॥ యానేశయ్యాసనేభోజ్యేపానేవస్త్రవిభూషణే।
సుప్రమత్తోనాప్రమత్తస్సన్ బుధ్యేత విషదూషితం॥౮

రథాదులగు సవారీలవిషయంబునను - పడకలయందును - సింహాసనాదులగు నాసనంబులయందును - భోజనపదార్థంబుల యందును - పానకాదులగు త్రాగుడు వస్తువులయందును - ధరించువ స్త్రభూషణాదులయందును - శత్రువులచేఁ బ్రోత్సాహితులగు దుష్టభృత్యులు విషాదిమారకవస్తువులనుంచియుందురుగావున నట్టివిషయంబులజాగరూకుండగుచు పరీక్షయొనర్చి దుష్టంబులగు దానివిడువదగుననుట... .. .. ౯

శ్లో॥ విషఘ్నైరుదకైస్స్నాతో విషఘ్నమణిభూషితః।
పరీక్షితం సమశ్నీయాజ్జాంగలీవిద్భిషగ్వృతః॥౧౦

తెల్లతామరపూలు - వృంతాకము యీరెండువస్తువలు చేర్చి కాచినయుదకంబులన్ని విషంబుల హరించునని వైద్యశాస్త్రప్రమాణము గావున నట్టివిషహరంబగుజలంబుల చేస్నాతుండగుచు - విషఘ్నమణులనగా... .. ..

శ్లో॥ రచితో గరుడోద్గారమణిర్యస్యవిభూషణం। స్థావరం జంగమం తస్య విషం నిర్విషతాం వ్రజేత్॥.... ..

అనేక్రమంబున గరుడపచ్చలచే నిర్మితంబగు నాభరణంబులు ధరించి (కారస్కరం - కరవీరం మొదలగు స్థావరవిషంబులును - పాముదవిషము - తేలువిషము మొదలగు జంగమవిషంబులును - నిష్పండ్లరసముతో పచ్చకర్పూరము కలుపుటయు - నెయ్యి తేనె కలిపి మెసంగుటయు మొదలగు కృత్రిమవిషంబులును చక్కఁగా నెరింగి దానిపరీక్షలును ప్రతిక్రియలును దెలియుటచే జాంగలులను పేరంజ్ఞగల వైద్యులసమీపంబున ననగా వారలతోఁగూడి భోజనము జేయునగు.. ... ... ౧౦

శ్లో॥ భృంగరాజశ్శుకశ్చైవ శారికాచేతిపక్షిణః। క్రోశంతిభృశముద్విగ్నాఃవిషపన్నగదర్శనాత్॥౧౧

భృంగరాజంబనియు - కృష్ణపక్షియనియు - గోపుచ్ఛకమనియు - సంజ్ఞగలపక్షియు - చిలుకయు - గోరువంకయు. విషదూషితవస్తువు నేనియు - పాము నేనియుఁజూచినమాత్రానఁ భయంపడు

స్వభావముగలది గావున భోజనాత్పూర్వము భోజ్యంబగు పదార్థంబుల నాపక్షులచేపరిక్షించి పిదపభుజించదగు... ... ౧౧

శ్లో॥ చకోరస్యవిరజ్యంతె నయనెవిషదర్శనాత్ । సువ్యక్తంమాద్యతిక్రౌంచో మ్రియతె మత్తకోకిలః॥౧౨

చకోరంబను పక్షికికండ్లెప్పుడును యెఱ్ఱగానుండుటవలనను విషదూషిత పదార్థదర్శనమాత్రముచే దానికండ్లు తెలుపగుట వలనను దానిచేతయు - విషదుష్టపదార్థ దర్శనమాత్రముచే క్రౌంచంబనుపక్షిమదించుటచే నాయడియాలముచేతయు - మత్తకోయిలవిష పదార్థముచూచినమాత్రముచే జచ్చుటవలన నయ్యడియాలముచేతయు - విషస్వరూపము దెలియనగు .. ౧౨

శ్లో॥ జీవంజీవస్యచగ్లానిర్జాయతేవిషదర్శనాత్ । ఏషామన్యతమెనాపి సమశ్నీయాత్పరీక్షితం॥ ౧౩

జీవంజీవంబను పక్షివిశేషంబునకును విషపదార్థముగనుగొనినంత వాడుటగలుగుగావున నీమూడుశ్లోకంబులందు నొడువంబడినపక్షులచేత నేనియు నిందొకటిచే నేనియు పరీక్షించ బడిన యన్నంబు భుజింపదగుననుట.. ... . ౧౩

శ్లో॥ మయూరపృషతోత్సర్గె నభవంతిభుజంగమాః । తస్మాన్మయూరపృషతౌభవనెనిత్యముత్సృజేత్॥౧౪

నెమలియు - పృషతంబనగా - జింకలలో తెల్లచుక్కలున్నూ ఒకకొమ్మున్నూగల జంతువిశేషము పొడదుప్పియూ రెండునుసర్పముల భక్షించునది గావున నీరెంటిని పెంచియింటియందు సంచరింపజేయదగు... ... ... ౧౪

శ్లో॥ భోజ్యమన్నంపరీక్షార్థంప్రదద్యాత్పూర్వ మగ్నయె । వయోభ్యశ్చతతోదద్యాత్తతోలింగానిలక్షయెత్ । ధూమార్చిర్నీలతావహ్నెశ్శబ్దస్ఫోటశ్చ జాయతె । అన్నేనవిషదిగ్ధేన వయసాం మరణం ధ్రువం॥ ౧౫

విషదుష్టంబగు పదార్థము నిప్పులో వేశినమాత్రముచేనగ్నిం

టపొగయును మంటయును చిట్లుటయుగలుగుటవలన తొలుతనిప్పు లలోనుంచియు- పక్షులుభక్షణమాత్రముచేచచ్చుటవలన వాటికి వేసియును పరీక్షించి పిదపభక్షించదగుననుట... ... ౧౬

శ్లో॥ అస్నిగ్ధతాసోదకత్వంఆశుశైత్యంవివర్ణతా। అ
న్నస్యవిషదిగ్ధస్య క్వధనంశ్యామఫేనతా॥౧౭

విషదిగ్ధంబగునన్నము - కాంతిరహితముగాను - తడిగలది గాను - త్వరగాచల్లారుటయు - వర్ణభేదముగాను - వాసనా హీనముగాను - నురుగుగలదిగాను నుండుననిదెలియదగు, ౧౭

శ్లో॥ వ్యంజనస్యాశుశుష్కత్వం క్వదనంశ్యామఫేన
తా। గంధస్పర్శరసాశ్చైవ నశ్యంతివిషదూష
ణాత్॥... ... ... ౧౮

విషదుష్టంబగుపప్పుమొదలగు కొంచముతడిగలవస్తువులుత్వ రితమున నెండుటయు - వాడివివర్ణముజెంది నురుగుకట్టినట్లుం డుటయు - అయాయివసునైజంబగు - వాసనయు - మృదుత్వాక ఠినత్వంబులును ముద్దయు జావయును - మొదలగుగుణంబులున శించుననుట ౧౮

శ్లో॥ ఛాయాతిరిక్తాహీనావాద్రవేచవిషదూషితే। దృ
శ్యతేరాజిరూర్ధ్వాచ ఫేనమండలమేవచ॥... ౧౯

విషదుష్టంబగు - పులుసు - నెయ్యిమొదలగు పలచనద్రవ్యం బులయందు - దానిస్వభావంబగు వన్నెంటునకన్ననధికంబుగా నే నియు - తక్కువగానేయుండుటయు - పైన నురుగులుగట్టు టయు మరియు నానావిధవికారంబులు గలిగియుండుననుట. ౧౯

శ్లో॥ రసస్యనీలాపయసస్యతామ్రామద్యస్యతోయస్య
చకోకిలాభా। శ్యామాచదధ్నోవిషదూషితస్య
మధ్యేభవత్యూర్ధ్వగతాచరేఖా॥ ... ౨౦

విషదుష్టంబగుచెరుకురసంబునందునల్లనిరేఖయు- పాలయం దెఱ్ఱరేఖయు- కల్లుమంచినీళ్లనీటియందు కోకిలపిట్టవంటిఛాయగ

లశేషయు - పెరుగునందుచామనివర్ణంబునుగల చారపొడుగుగా నగుపడుచుండుననుట... ... ... ౨౦

శ్లో॥ ఆర్ద్రస్యసర్వస్యభవేత్తుసద్యః ప్రమ్లానభావోవిష
దూషితస్య। ఉత్పక్వతాక్వాథవినీలితాచప్రమ్లాన
తాచేతివదంతితజ్జ్ఞాః... .. .. ౨౧

విషదూషితంబగు తడిగలదాడిమపండ్లు మొదలగువాటియందు - అప్పుడేవాడుటయు - పక్వభేదంబును - వాసనలేకునికియు - నల్లబడుట - మిక్కిలివాడుటయు - గలుగుననుట... .. ౨౧

శ్లో॥ శుష్కస్యసర్వస్యవిషోపసంగాద్విశీర్ణతాచాశువివ
ర్ణతాచ। ఖరంమృదుఃస్యాన్మృదునఃఖరత్వంవదంతి
కేచాల్పకజంతుఘాతం... ... . ౨౨

విషసంబంధియగు - ఎండువస్తువులకు - పగులుటయు - వర్ణభేదంబులగుటయు - మృదువగువస్తువుగట్టియగుటయు - గట్టివస్తువు మెత్తనయగుటయు - చిన్నజంతువుల జంపుటయుననుగుణంబులు గలిగియుండుననుట... .. .. ౨౨

శ్లో॥ ప్రావారాస్తరణానాంచశ్యామమండలకీర్ణతా। తం
తూనాంపక్ష్మణాంరోమ్ణాంస్యాద్భ్రంశశ్చవిషాశ్ర
యాత్॥... .. .. ౨౩

విషసంబంధియగు - వస్త్రములయందును - తివాసులు మొదలగునందును - ఎండలోవెయ్యకుండియు బీటికలుబాసి పెటులుటయు - ధారములుపురివీడుటయు - పట్టు - వెంట్రుకలు మొదలగునవి రాలిపోవుటయుగలుగు... ... ... ౨౩

శ్లో॥ లోహానాంచమణీనాంచమలపంకోపదిగ్ధతా। ప్రభా
వస్నేహగురుతావర్ణస్పర్శవధస్తథా॥.. ... ౨౪

విషసంబంధియగు బంగారు - రత్నములు పీటికి వైవర్ణ్యంబును - కాంతియందుమాంద్యంబును సోకుడుయందుమనోజ్ఞతలేమనికియుగలుగు.. ... ... ౨౪

విషమొసంగినవానిలక్షణము.

శ్లో॥ సశబ్దచ్ఛాయమవక్త్రత్వం వాక్యంగోభ్రమణం
ముహుఃస్ఖలనం వేపథుః స్వేదఆవేగోదిగ్విలోకనం।
స్వకర్మణిస్వభూమౌచఅనవస్థానమేవచ । లింగా
న్యేతానినిపుణంలక్ష్యేద్విషదాయినాం॥ ...౭౬

విషము పెట్టినవారి లక్షణంబులు - మొగమెండుట - ముఖము దేబరించుటయు - మాటతడబాడుటయు - నిలిచినచోట నిలువకుండుట - తొట్రుపడుట - వణకుట - చెమర్చుట - దిగులొందుట - దిక్కులుచూచుట - తనపనియందుండమి - తానుండవలసిన స్థలంబున నుండమి - యనినిదిమొదలగు గురుతుల నిదానించదగుననుట. ౭౬

శ్లో॥ ఔషధానిచసర్వాణి పానంపానీయమేవచ । త
త్కల్పకైస్సమాస్వాద్యప్రాశ్నీయాద్భోజనా
నిచ... ... ... ౭౭

విషహరంబులగు నౌషధంబులును - అట్టియుదకంబులును - నాయాయిఅనుపానంబులముందుగా భుజించిపిదపభోజనము జేయదగుననుట ౭౭

శ్లో॥ ప్రసాధనాదియత్కించిత్సర్వంతత్పరిచారకాః। ఉ
పనయేయుర్నరేంద్రాయసుపరీక్షితముద్రితం॥ ... ౭౮

రాజోపభోగయోగ్యంబులగు చందనతాంబూలశలాకాంజనాదివివిధపదార్థంబులాయాయి కార్యంబులకధికారులచేపరీక్షింపబడి ముద్రితంబగువాటి నాయాయిపరిచారకులు రాజుసమ్ముఖంబుననునుపురనుట... ... ... ౭౮

శ్లో॥ పరస్మాదాగతంయత్తుతత్సర్వంసుపరీక్షయేత్ । స్వ
భృత్యైపరైభృత్యైశ్చతథారక్ష్యోరాజాహిరక్షితా॥౭౯

తమవారివద్దనుండేనియు - నన్యులవద్దనుండేనియు - కానుకరూపంబులుగా వచ్చువస్తుజాలంబులాయాయధికారులవలన చక్కగాశోధింపంబడినపిదప రాజసమ్ముఖము జేర్చనగుననుట ౭౯

శ్లో॥ యానంవాహనమారోహే ద్జ్ఞాతం జ్ఞాతోపపాద
తం। అవిజ్ఞాతేనచపథా సంకటేనచనవ్రజేత్॥ ౩౦

రథమేనియు- అందోళికామేనియు, పరీక్షించబడినభృత్యు నిచేదేబడియేనేని యారోహించివిశాలంబగు రాజమార్గంబున నరుగదగుం గాని- గురుతెరుగనిమార్గంబున నేనియు సందులయం దేనియునరుగదగదనుట... ... . ౩౦

శ్లో॥ వీక్షితాదుష్టకర్మాణం ఆప్తంవంశక్రమాగతం।సం
విభక్తంచకుర్వీతజనమాసన్నవర్తినం॥.. ......౩౧

దుర్మార్గకార్యములుజేయనివాడని పరీక్షింపబడినట్టియు ఆ ప్తుండును- కులక్రమంబున దనరాజ్యమునందు జీవించినవాడును తాగ్యాకార్యవిచక్షణుండునునగువాని రాజుతనవద్దనుంచికొనద గుననుట... .. .. ౩౧

శ్లో॥ అధార్మికాన్ క్రూరాన్ దృష్టదోషాన్నిరాకృ
తాన్। పరేభ్యోభ్యాగతాంశ్చైవదూరాదేతా
న్విసర్జయేత్॥.. .. .. ౩౨

ధార్మికులుగానియట్టియు- క్రూరులగునట్టియు- తప్పుజేసిత్రో యబడినట్టియు - అన్యరాజులవద్దనుంచివచ్చినవారును - నిట్టివార లవిడువదగుననుట... ... ... ౩౨

శ్లో॥ మహావాతసముద్ధూతాపరీక్షితనావికాం। అ
న్యనౌ ప్రతిబద్ధాంతాం నౌసేయాన్నావ మాతు
రాం॥... .. .. ౩౩

పెద్దగాలిచేకొట్టుబడినట్టియు- పరీక్షితుడుగాని కర్ణధారు డుగలిగినట్టియు- యితరులవాడతో సంబంధబడినట్టియు- శిథిలము గునట్టియు వాడమీదరాజు ఎక్కదగదనుట... .. ౩౩

శ్లో॥ పరితాపిషువాసరేషుపశ్యేత్తటరేఖాస్థితమాప్త
సైన్యచక్రం।పరిశోధితమీనన క్రజాలంవ్యవగాహే
తజలంసుహృత్సమేతః॥... ... .. ౩౪

ఎండకాలంబులయందు- తనచే పరీక్షింపబడి విషాదులచేత

యు-(మొసళ్లు మొదలగు దుష్టజంతువులచేతయు దూషితముగా నిగుంటయందు చుట్టుసైన్యంబులరక్షణము గలుగునట్లొనర్చి విహితులతోడస్నానము జేయదగుననుట- నిట్లొనర్చక పోవునెడల దండికృతంబగు- దశకుమారచరిత్రయందు- మంత్రగుప్తుండనువాని చేకవక లేఖయను స్త్రీకొరకు అంధ్రదేశాధిపుండగుజయ సింహ్ముండను రాజుకృత్రిమోపాయమువలనజలాశయంబునజంపబడియెనని యుకహరింపంబడియుండుటజూడదగు - నాకథగ్రంథ విస్తరభయంబున దిఙ్మాత్రముసూచింపబడియె... ... ౩౪

వనవిహారవిధిః.

శ్లో॥ గహనానివిసర్జయిత్వా శుద్ధంబహిరుద్యానవనం
సమభ్యసేయాత్ । విహరన్మధురంవయోనురూ
పైర్జనచమాప్త్యైర్విషయోపభోగరాగాత్॥ ౩౫

వనవిహారము జేయవలయునెడ తనవయస్సునకను రూపులగు హితులతోడను కేవలవిషయాసక్తుండనగా విశేషపానాదులయందాసక్తిగలిగినవాడనుట - అట్లుగాక జాగ్రతగలవాడగుచు - బాధకరములగు మృగములచేతనేనియు శత్రులగువారిచేతనేనియు నట్టివారిభృత్యులు మొదలగు వారిచేతనేనియు నాక్రమించబడక పరిశుద్ధంబులును, మధురఫలంబులునుగల వృక్షులతో సముదాయములచే శోభితంబగునగరబహిరుద్యానవనంబునక్రీడించదగుననుట... .. .. ౩౫

మృగయాయానవిధిః.

శ్లో॥ సుపినీతసువేషపృష్టయానఃసుఖగమ్యాముదితాంచ
లక్ష్యసిద్ధ్యై।సుపరిక్షితరక్షితాంతసీమాలఘుకో
ష్టశ్చమృగాటవీముపేయాత్॥ ౩౬

వక్ష్యమాణంబగు వ్యసనసర్గంబునందలి విధిననిర్మితంబగు వేటలాడదగు- నడవియందు చలాచలంబులగు జంతుజాలంబుల లక్ష్యభేదంబులు వాడుకబడుటకొరకు పరిక్షించబడినట్టియు వే

టకుతగిన యలంకారములుగలిగియు భయభక్తులుగలిగియునుం డునట్టి శూరులగుభృత్యవర్గములతోడను మితాహారముగలవాఁడ గుచు వేటలాడదగు. ౩౬

అన్యగృహప్రవేశవిధిః.

శ్లో॥ కార్యమేకాపవనశోధనమాదౌ మాతురంతికమపి పవి పితుః । ఆప్తశోధ్యనుగతప్రవిశేత్తత్పంక్తి చ గృహే న చ నతిష్ఠేత్ ॥ ౩౭

కార్యవశంబున నెచ్చటికేనియునను గా తనతల్లి మొదలగు వారి గృహములకుబోవలయునెడ ముందురాజాగమనము దెలియకుం డేని వారలన్యకార్యాసక్తులగుచు రాజుగౌరవము నెరవేర్పు టకసంభావితమగుటంజేసియు - మరియునానేకసంకటాస్పదముగ గుటంజేసియు ముందాయిల్లుజనసంమర్దాదులులేకుండునట్లుశో ధించినమ్మకముగల ఆయుధపాణులువెంబడించిరాగా నరుగదగు ననియు, నట్టిస్థలంబున యిరుకుగలయెడనేనియు సందులయందేని యునిలువక విశాలస్థలంబున, నచ్చటికార్యము చూచికొనిరా దగు.. ... ... ౩౭

శ్లో॥ పాంసూత్కరాకపిహితాశివాతివాతే సంసక్తధారాజలదేచ దేవే । శీతాతపేచాపితథాంధకారే స్వస్థస్తు సన్న క్వచిదభ్యుపేయాత్ ॥ ౩౮

మిక్కుటముగా గాలియు దుమ్ముగాలియు- మిక్కుటమగు వానయు - అధికంబగు నెండయు - చీకటియు - చలియు - నిది మొద లగు దుష్టకార్యంబులయందుశత్రువులొనర్చు కపటోపాయం బుల కవకాశముగలుగుగావున నట్టికాలంబున రాజగువాఁడు బ యిటవెళ్లదగదనుట.. .. .. ౩౮

శ్లో॥ నిర్గమేచ ప్రవేశేచ రాజమార్గం సమంతతః ప్రోత్సారితజనం గచ్ఛేత్సమ్యగావిష్కృతోన్నతిః॥......౩౯

రాజు దేహసౌఖ్యార్థముగా- బయిలువెళ్లు సమయంబులుం దును మరలప్రవేశించుసమయంబులందును మార్గముచక్కజేయు

టయు - శస్త్రపాణులగు వారు వెంబడించియుండుటయు గలుగ వలయుననుట.. ... ... ౩౯

శ్లో॥ యాత్రోత్సవసమాజేషు జనసంబాధశాలిసః ప్రదేశాన్నావగాహేత నాతివేలం వసంవిశేత్॥ ..౪౦

విస్తారముజనముచేరుచుండెడు ఉత్సవములు - వసంతయాత్రలు- మఱియు నానావిధ సమాజములుగల ప్రదేశంబులు శత్రుప్రయుక్తంబులగు మారణాదిక్రియల కవకాశంబులగుటం జేసియట్టియెడలకుబోవదగదనుట- మఱియుట్టిసహాయంబులగమనమావశ్యకమగు నెడపూర్వోక్తంబగుసన్నాహయుక్తుండగుచు - స్వల్పకాలంబునమఱలి రాదగుననుట.. .. .. ౪౦

అంతఃపురరక్షావిధిః.

శ్లో॥ నిషేవితోపస్థవర్ధైఃకంచుకోష్ణీషధారిభిః । అంతర్వృహే చవిచరేత్కుబ్జకైరాతవామనైః॥..... ౪౧

తలపుస్తులును- చొక్కాలును నిరంతరముధరించి వయసుచెల్లినవారనగా యవ్వనవయసునతిక్రమించిన ఖోజాలు- కుబ్జులు- మిక్కిలిపొట్టివారు మొదలగువికారదేహములు గలిగియు- పుంస్త్వహీనులయ్యునుండెడునప్పుకముగలయంతఃపురజనులచేనను గతుండగుచునంతఃపుర సంచారము జేయదగు... .. ౪౧

శ్లో॥ స్త్రీచైరంతఃపురామాత్యాశ్చ చయుక్త్వాత్తవేదినః । శస్త్రాగ్నివిషయోరత్యే స్తథారంగోపజీవభిః॥ ... ౪౨

పూర్వోక్తులగునంతః పురభృత్యులురాజచిత్తానువర్తనులగుచు- దుర్మార్గులగువారి చేప్రయుక్తంబులగుకృత్రిమంబులగు - శస్త్ర- అగ్ని- మొదలగువిషమప్రయోగములవలన రాజదేహంబున కపాయంబురాకుండుననటుల రక్షించదగుననుట.. ... ౪౨

అత్ర పాఠాంతరం.

శ్లో॥ స్త్రీచైరంతఃపురామాత్యాశ్చ చయుక్త్వాత్తవేదినః । శస్త్రాగ్నివిషజ్వాలాంహిస్త్రయోయుర్మహీపతిం॥ ౪౩

అంతఃపురంబునందలి నర్మసఖులగు వారలు నమ్మకముగల వారలగుటం జేసి చిత్తానువర్తనులగుచు- రాజు కేవలమును అంతఃపుర స్త్రీవ్యసనమునం దాసక్తుండు గాకుండునటుల- శస్త్రములు- నిప్పు- విషము- యీలాటి సంబంధములు గలుగని క్రీడలచే కాలక్షేపము జేయదగుననుట... ... ..., ౪౩

శ్లో॥ అంతర్వంశికసైన్యం హి సన్నద్ధం సాధుసమ్మతం। ర
క్ష్యేదాయుక్తకుశలమంతఃపురగతం నృపం॥ .. ౪౪

అంతఃపురగతుండగుచు క్రీడాసక్తుండగు రాజును కపాయంబు రాకుండునట్లు అంతఃపురరక్ష యందాజ్ఞప్తులగుచు పరీక్షితులగుచు సన్నద్ధులగుచుండు జనంబులు రక్షించదగు.. .. ౪౪

శ్లో॥ అశీతికాశ్చ పురుషాః పంచాశత్కాశ్చ యోషితః।
బుద్ధ్యేరన్నవరోధానాం శౌచమాగారికాశ్చ యే॥ ౪౫

అంతఃపురరక్షణకై పరీక్షాపూర్వకంబుగా నేర్పరచబడియుండెడు- ఎనబది సంవత్సర వయసుగల పురుషులును- ఏబది సంవత్సరముల వయసుగల స్త్రీలును అంతఃపుర స్త్రీల విషయంబగు పరిశుద్ధతను గనిపెట్టియుండదగుననుట॥ ఇట్టివయసునకు తక్కువగు స్త్రీపురుషులకింద్రియజయము గలుగదుగాన నంతఃపుర క్రియలకు తగినవారుగారని తాత్పర్యము.. .. ... ౪౫

శ్లో॥ రూపాజీవ్యాస్త్రియస్స్నాతాః పరివర్తితవాససః।
రాజానముపతిష్ఠేయుర్విచిత్రస్రగ్విభూషితాః॥ ౪౬.

మిక్కిలి రూపవంతులగు రాజాంతఃపురవనితలు పరిశుద్ధంబులగు జలములచే స్నానమొనర్చియు- యోగ్యవసనంబుల ధరించియు- విచిత్రంబులగు పుష్పాభరణములనలంకరించికొనియు- రాజసన్నిధికి రాదగుననుట... ... .౪౬

ఇచ్చట రూపాజీవ్యాశబ్దమున కొకవ్యాఖ్యానకారుడు వారాంగనల నర్థముగా వ్రాసియున్నది ధర్మవిరోధంబగుట వల్లనను- వ్యాఖ్యానాంతరంబు ననంతఃపుర స్త్రీవిషయముగానుండుటవలనను నంతఃపురపరముగా నర్థము వ్రాయబడియె.. ..

శ్లో॥ కుహ్వైకైర్జటిలైశ్చైవ ముండైశ్చాభ్యంతరో జనః । సంసర్గంనక్వచిద్గచ్ఛే ద్బాహ్యైర్దాసీజనైరపి॥ ౪౭

శత్రురాజప్రేషితులగు దూతలు వేషగాంల్లస్వరూపముచేతయు - జటాధరరూపములచేసయు - బోడితలలుగలిగియు- దాసీరూపములచేతయు రాజద్రోహముకొఱకు కనిపెట్టియుండుదురు గావుననట్టివారితో నంతఃపురపరిజనులు కలయదగదనుట... ౪౭

శ్లో॥ నిర్గచ్ఛేత్ప్రవిశేచ్చాపిసర్వత్రాభ్యంతరోజనః । విజ్ఞాతద్రవ్యసంచారీ కరణైర్నోపలక్షితః॥ .. ౪౮

అంతఃపురసంచారులగు పరిజనంబులు బయిలు వెళ్లునప్పుడును మగలప్రవేశించునెడలను వాకిలియందు కావలియుండెడువారలకు శోధనమొసంగిరప్పటుప్రాయించిప్రవేశనిర్గమము లొనర్పదగుననుట - అటులజేయనియెడ అంతఃపుర సామగ్రివిషయంబులను విషప్రయోగాదులయందును పరిజనంబులయెడ సంశయముగలుగు గావున శోధనయొసంగుటయావశ్యకమనుట... ౪౮

శ్లో॥ నచానుజీవినంపశ్యేదకల్యంపృథివీపతిః, అన్యత్రాత్యయికాద్రోగాత్సర్వత్రైవాతురో గురుః॥...౪౯

కొన్నిరోగములుచూచినమాత్రముచేతయు - కొన్నిగాలిబాకినమాత్రముచేతయు - కొన్నిరోగితోమాటలాడినమాత్రముచేతయు సంభవించుటవలన - రోగియగుభృత్యునిజూడదగదనియు - నట్టిముఖ్యుండగు భృత్యునికిప్రాణాంతికంబగు రోగముసంభవించియుండునెడ - నతనికు నోరథపూరణార్థముదర్శనమొసంగుటయవశ్యముగావున నారోగంబునకు ప్రతిక్రియారూపంబగు విషపరిహారకవస్తుభూషణభూషితుండగుచు దర్శనమొసంగదగుననుట... .. ..౪౯

రహఃప్రవేశవిధిమాహ

శ్లో॥ స్నాతోనులిప్తస్సురభిస్స్రగ్వీరుచిరభూషణః । స్నాతాంస్వదత్తవసనాంపశ్యేద్దేవీమలంకృతాం॥ ౫౦

స్త్రీలకు ప్రీత్యతిశయమగుటకొఱకు సురభిజలంబుల స్నాన
మొనర్చి వాసనలుగల కలపములలంది వాసనగల పుష్పములముడి
చి దివ్యాభరణవస్త్రాదులచే నలంకృతుండగుచు నిజనివాసంబు
న నాప్తులగు పరిచారికాజనంబులచే సిద్ధము జేయఁబడిన యుదకం
బుల స్నానమొనర్చి యచ్చటివస్త్రభూషణానులేపనములచే న
లంకృతయగు స్వకీయనాయికనుజూడఁదగుననుట ౫౦

శ్లో॥ నహిదేవీగృహంగచ్ఛేదాత్మీయాత్సంనివేశనాత్।
అత్యంతవల్లభోస్మీతివిస్రంభం స్త్రీషునవ్రజేత్॥ ౫౧

స్త్రీలతాత్పర్యమతిచంచలంబును సాహసాత్మకంబునుం
గావున వక్ష్యమాణహేతుబలంబున - దానెయా స్త్రీలకత్యంత
ప్రియుండనని నమ్మి తనయంతఃపురమునుండి స్త్రీలయంతఃపురంబున
కుజనఁదగదనియు- క్రీడించుసమయంబున తనయెడకు నిజ భార్య
వచ్చునపుడును తదీయకపటంబునలన రాజదేహమున కపాయ
ముసంభవించనియటుల పూర్వశ్లోకోక్తక్రమంబున స్నానాదులొ
నర్చి రాదగుననియు దెలియదగు ౫౧

విశ్వాసాత్ స్త్రీభిర్వినాశితానాముదాహరణం.

శ్లో॥ దేవీగృహగతంభ్రాతా భద్రసేనమమారయత్।
మాతుశ్శయ్యాంతరేలీనః కారూషం చౌరస
స్సుతః॥ ౫౨

కళింగదేశరాజగు భద్రసేనునకు తమ్ముండగు వీరసేనుండను
వాఁడు భద్రసేనునిపత్నియగు -శకుంతయనుదాని ప్రీత్యతిశయ
ముచే శయనగృహంబున దాగియుండి భద్రసేనుం జంపెననియు ౫౨
మరి యొకకుమారునకు రాజ్యమొసంగవలయునను తాత్ప
ర్యముగల కరూశదేశరాజును తల్లిచే ప్రేరేపితుండగు మరియొక
పుత్రుడు తల్లిపడకలో దాగియుండి తండ్రిజంపెననియు .. ..

శ్లో॥ లాజాన్విషేణసంయోజ్య మధునేతి విలోభితం। దే
వీతు కాశీరాజానం నిజఘానరహోగతం॥ ౫౩

కాలాంతరము చేకోమారుని నిర్బంధించుటచేత కుపిత యగు భార్య - ఒకపాత్రంబునకొన్ని విషముగలిపినవియు కొన్ని తేనెకలిపినవియుగా విభజించియుంచిన పేలాలను రహస్యప్ర వర్తకంబును తనపేరిమిటియగు కాశిరాజునకు విషముగలిపియు న్నదానినొసంగి శుద్ధంబగుదానిఁదాభక్షించుచు రాజ్యలోభంబు నబెసిమిటింజంపెననియు ౫౩

శ్లో॥ విషార్తె నచ సౌవీరం మెఖలామణినానృపం। నూ

పురేణచ వైరంత్యం జారూపం దర్పణెనచ॥... ౫౪

సౌవీరరాజును నతని చేబలుకంబడు వాక్పరుషంబులచేగుపి తయగునతని రాణి విషమునందుతడపబడినబర్యాణముచేత ప్రణ యకుపితయను వ్యాజముచే ప్రహరించి చంపెననియు.. ..

మిథ్యారూపంబగు ప్రవాదమువలన కుపితుండగు నిజనాయ కుని విషమునందు తడపబడిన వెలపలితట్టుగలఅందెచే ప్రణయ కుపితవ్యాజముచే వైరంత్యండను రాజుందన్నిజంపెననియు. ...

అన్యాసంభోగదుఃఖితయగు కాంత చేవిషచూర్ణము చేకప్పబ డిన అద్దముయొక్క స్పర్శమాత్రముచే జారూపుండను రాజు చంపంబడియెననియు... ... .

శ్లో॥ వెణ్యాంశస్త్రంశమాధాయ నిజఘానవిదూరథం॥

అసమానశీలయగుమరియొకస్త్రీనిఅంతఃపురకాంతలతో డనుంచుటకు యత్నించినవి దూరధుండను రాజును భార్య తన జడయందు దిన్నదియగు నొక కత్తినుంచుకొని, రాజు నిద్రించు సమయంబున జంపెననియు- పూర్వరాజచరిత్రంబులం దుండు టంజేసి.. .. ..

శ్లో॥అపామృత్యుపరిహారేచ్ఛ త్రాత్వేతత్ప్రయోజయేత్॥౫౫

రాజులేనియు రాజాంతఃపురస్త్రీలేనియు నిజాప్తులను వా రివిషయంబులందెల్లంటివిపాంపాభిప్రాయంబులు బొందనగడనియుని ట్టికృత్యంబులకు తువిషయంబుల ప్రయోగించవలసినదనియు దెలి యవలెను... ... .

దారగుప్తప్రయోజనం.

శ్లో॥ యస్యదారాస్సుగుప్తాస్స్యుఃపురుషైరాప్తకారిభిః।
సర్వభోగాన్వితంతస్యహస్తేలోకద్వయంస్థితం॥ ౫౬

పూర్వోక్తంబులగుదారావమానంబులవలనప్రమాదంబులు గలుగుటం జేశియట్లుగాకుండ నాప్తు లగునంతఃపురరక్షకులచేమర్గ్గప్రవిష్టలుగాకుండునట్లు అంతఃపురంబును రక్షించుటవలననిహా లోకంబున నట్టిసులాంగనా సంభోగసౌఖ్యాదులును ధర్మ ప్రజోత్పత్తియనను హేతువులచే నైహికసంతోషంబును- స్త్రీలుపరిశుద్ధలగుటవలన పరలోకంబునసుఖంబునుగలుగుననుట... ... ౫౬

శ్లో॥ ధర్మమిచ్ఛన్నరపతిస్సర్వాన్దారాననుక్రమాత్।
గచ్ఛేదనునిశంనిత్యంవాజీకరణబృంహితః॥ .. ౫౭

ధర్మముగాపరిగ్రహించియుండెడుభార్యలయెడకుధర్మలోపముగలుగకుండునటుల ప్రతిదినంబును భోగార్థము గాబోవదగుననుట - ఇట్టి బహుస్త్రీసంభోగబలముకొరకు వాజీకరణంబను ప్రయోగము - వైద్యశాస్త్రోక్తముగావుననందుజూడందగు- నీవాజీకరణప్రయోగవిషయంబునరతి రహస్యప్రకరణము నొకవ్యాఖ్యాతవిశేషముగావ్రాశియున్నను ప్రకృతకాలీనానర్హంబగుటవిచ్చటసంక్షేపింపబడియె.. ... .

అహోరాత్రకార్యభేదాః.

శ్లో॥ విచార్యకార్యాణ్యవయవాన్ దినస్యయె విసృజ్యలోకంప్రమదాకృతక్రియః। అశస్త్రవధ్యేన హిసాధుపాణినాస్వ పేదబస్రంపరమాప్తరక్షితః॥... ..౫౮

ప్రథమసర్గంబునందు దాహృతంబగు 'దినరాత్రులపదియారుభాగంబులుగావిభజించి యాయాకాలంబులయందాయాకృత్యములం జేయుచు నంతఃపురవర్తనకాలంబునకుపూర్వంబ ఆయాయికార్య సామాజికులనిండ్లకనిపి స్త్రీలచేయథోచితపరిచర్యలంగీకరించిపరమాప్తులగు నంతఃపుర రక్షకులచేరక్షితుండగుచు నిజదే

హాసంరక్షణార్గ మొకశస్త్రమునుసమీపంబుననునిచి కొని నిద్రిం చవలెను... ... ... ౫౮

ఏతేషాంప్రయోజనమహ.

శ్లో॥ నయోనజాగ్రత్యనిశంన రేశ్వరేసుఖంస్వపంతీ హని రాధయఃప్రజాః। ప్రమత్తచిత్తేవిషయేషుతస్యయా త్ ప్రజాగరేణాస్యజగత్ప్రబాధ్యతే॥... .. ౫౯

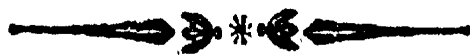
నీతిశాస్త్రోక్తమార్గముచే రాజుజాగరూకుండగు నేడనాడు పీడలులేక జనులు నిర్భయముగా నిద్రింతురనియునట్లుగాక వి షయాసక్తుండగుచు నున్మార్గవర్తనుండయ్యె నేని నితనిమార్గ మువలన బాధించబడుదురనియు ఫలితార్థము... ... ...

సర్గోపసంహారమాహ.

శ్లో॥ ఇతిస్మపూర్వేమునయోబభాషిరే నృపస్యరాజ్య స్యచసాధురక్షణం। తదేతదేవం పరిపాలయన్న యాత్ నరేశ్వరఃపాలనకల్యతాంవ్రజేత్॥ . ౬౦

ఇట్లుస్వకీయరాజ్యంబును స్వకీయదేహంబునురక్షించురీతి ని పూర్వీకులగునీతిశాస్త్రజ్ఞులగు ఋషులచేవివక్షితంబగుటంజేసి యీ కమంబున రాజ్యముపాలించెడురాజు నిదోషంబుగా రా జ్యపరిపాలనజేయువాడనంబడుననుట.. .. ..

ఇతికామందికీయేసప్తమస్సర్గః.

కామందకం అష్టమస్సర్గః.

శ్లో॥ ఉపేతఃకోశదండాభ్యాంసామాత్యస్సహమంత్రి భిః।దుర్గస్థశ్చింతయేత్సాధుమండలంమండలాధిపః॥౧

పూర్వోక్తంబులగు నేడు సర్గలయందు తనరాజ్యమును పా లించువిధినినొడివి యిచ్చటనన్యరాజ్యముల సాధించువిధినిజెప్ప నారంభింపుచున్నాడు గావునపూర్వోక్తంబులగు ద్రవ్యసంపద చేతయు దండనీతిచేతయు సంపూర్ణుండగు రాజు మంత్రసామం

తులతోగూడి స్వకీయరాజధానియందు రహస్యప్రదేశంబున వక్ష్యమాణంబగు మండలసంపద నాలోచింపదగుననుట... ...

శ్లో॥ రోచతెసర్వభూతేభ్యశ్శశీవాఖండమండలః। సంపూర్ణమండలస్తస్మాద్విజగీషుస్సదాభవేత్ ॥ ౧

షోడశకళా పరిపూర్ణంబగు చంద్రమండలమువలె వక్ష్యమాణంబగు రాజమండలముతోగూడి జయశీలుండగుచుజయము నిచ్ఛించుచుండెడు రాజుసర్వజనాహ్లాదకారియగుననుట·· ... ౨

శ్లో॥ రథీవరాజతె రాజా విశుద్ధేమండలెచరన్। అశుద్ధమండలెసర్వంజీర్య్యతెరథచక్రవత్

వక్ష్యమాణంబగు సంపూర్ణమండలవర్తియగు రాజుసవరణలతోగూడిన। రథికునివలెప్రకాశించుననియు నట్లుగానియెడల ట్లుపీడబడిన చక్రమువలెనశించుననియు దెలియనగుననుట....౩

శ్లో॥ అమాత్యరాష్ట్రదుర్గాణికోశోదండశ్చపంచమః। ఏతాఃప్రకృతయస్తజ్జైర్విజిగీషోరుదాహృతాః॥ ౪

అన్యరాజ్యముజయించతలంపుగల రాజునకు (విజిగీషుః) అని యెడు విశేషనామముగలిగియుండునుగాన నట్టివిజిగీషునకుమంత్రిసంపదయు౧ స్వకీయదేశక్షేమంబును౨ కోటలు దుర్గంబులు మొదలగునవియు ౩ ధనముచే నిండియుండెడి బొక్కసంబును౪ దండనీతిక్రమములనప్పకుండుటయు౫ అనునైదుపరికరంబులుముఖ్యముగాగలిగియుండవలయు.. .. ..

శ్లో॥ ఏతాఃపంచతథామిత్రఃసప్తమఃపృథివీపతిః। సప్తప్రకృతికం రాజ్యమిత్యువాచబృహస్పతిః॥... ... ...౫

దేవతాచార్యుండగుబృహస్పతిమతంబున పూర్వోక్తంబగు నైదుప్రకృతులునే మిత్రుండను రాజసంపత్తియు౬ రాజనుదా. నును౭ గూడసప్తప్రకృతిసంపన్న విజిగీషునకు గలిగియుండవలయు ననుట... .. ..

శ్లో॥ సంపన్నస్తుప్రకృతిభిః మహోత్సాహఃకృతశ్రమః। జేతుమేషణశీలశ్చవిజిగీషురితిస్మృతః॥... ౬

పూర్వోక్తంబులగు సప్తప్రకృతులతోఁ గూడి యుత్సాహగుణ సంపదగలవాఁడును — నానావిధాయుధయుద్ధములఁ జితశ్రముఁడును ప్రథమసర్గోక్తక్రమంబగు ఇంద్రియజయయుక్తుండగు రాజునకు విజిగీషుఁడను సంజ్ఞయనుట.. ... .

విజిగీషుగుణానాహ పంచభిః.

౧ ౨ ౩ ౪
శ్లో॥ కౌలిన్యం వృద్ధసేవిత్వం ఉత్సాహః స్థూలలక్షితా।
౫ ౬ ౭ ౮
చిత్తజ్ఞతా బుద్ధిమత్త్వం ప్రాగల్భ్యం సత్యవాదితా।
౯ ౧౦ ౧౧ ౧౨
అదీర్ఘసూత్రతా ఔంద్రం ప్రశ్రయస్సప్రధానతా
౧౩ ౧౪ ౧౫ ౧౬
దేశకాలజ్ఞతా దార్ఢ్యం ఆపత్క్లేశసహిష్ణుతా। స
౧౭ ౧౮ ౧౯ ౨౦
ర్వవిజ్ఞానతా దాక్ష్యం ఊర్జా సంభృతమంత్రతా।
౨౧ ౨౨ ౨౩ ౨౪
అవిసంవాదితా శౌర్యం భక్తిజ్ఞత్వం కృతజ్ఞతా। శర
౨౫ ౨౬ ౨౭
ణాగతవాత్సల్యం అమర్షిత్వమచాపలం। స్వకర్మదృ
౨౮ ౨౯ ౩౦ ౩౧
ఢశాస్త్రత్వం కృతిత్వం దీర్ఘదర్శితా। జితశ్రమ
౩౨ ౩౩ ౩౪
త్వం వాగ్మిత్వమక్రూరపరివారతా। ప్రకృతిస్థిత
తా చేతి విజిగీషోర్గుణాస్స్మృతాః॥ ౧౧

మంచికులంబున జనించియుండుటయు ౧- విద్యావృద్ధులగు పెద్దల సేవించుట ౨- పూర్వోక్తలక్షణలక్షితంబగు నుత్సాహంబును ౩- దండవిషయంబులగు ప్రభువిషయంబులయందు లౌభ్యము లేక ప్రబలముగా వ్యయము జేయుట స్థూలలక్షితయనుట ౪- పరులయభిప్రాయంబుల నింగితాదులవలన దెలియుటయు ౫- కాలోచితంబుల నూహించుటయు ౬- సర్వదేశకాలంబులయందును వెనుకతీయ్యని సామర్థ్యంబును ౭- నిజముబలుకుటయు ౮- దీర్ఘముగా నాలోచించుటలేకునికియనఁగా క్షిప్రకార్యకరణతయు ౯- పాపగు

జ్ఞాభావతయు ౧౦- ఆశ్రయించినవారి నాదరించుటయు ౧౧- తన తాత్పర్యము అతిశయగుణోదయముగా నుండునట్లు యోచించుటయు ౧౨- దేశభేదంబులును కాలభేదంబులు దెలిసి కార్యము నందు ప్రవర్తించుటయు ౧౩- దేహబలంబు గలిగియుండుటయు ౧౪. ఆపత్కాలంబులయందోర్చుటయు ౧౫- సమస్తకార్యంబుల దెలియునట్టి జాగరూకతయు ౧౬- కార్యంబుల త్వరితము గా నడిపించుటయు ౧౭- దేహపటుత్వ కాంతులు గలిగియుంటయు- పక్షాంతరంబున ఉదారగుణంబును ౧౯-రహస్యముగా నాలోచించుటయు ౨౦- వ్యర్థాలాపములు జేయకుండుటయు ౨౨- శూరగుణంబును ౨౩- భృత్యులు జేయుచుండెడు భక్తిని దెలియుట ౨౩- భృత్యులు జేయు మంచి కార్యంబుల ప్రత్యుపకారబుద్ధిచే దెలిసికొనుటయు ౨౪- శరణాగతుండగువానిదయతో డరక్షించుటయు ౨౫- స్వల్పాపకారులయందు కోపము జెందక సహించుటయు ౨౬- బుద్ధిచపలత లేకునికియు ౨౭ - స్వకీయంబగు ప్రజారక్షణ యుద్ధజయాది రూపంబులగు కర్మంబులకుతగు నానాశాస్త్రపరిజ్ఞానంబును ౨౮- కృతిత్వమనగా పాండిత్యము గలిగియుండుటయు ౨౯ - చక్కగా నాలోచించుట - ఇచ్చట దీర్ఘసూత్రతకును దీర్ఘదర్శిత్వంబునకు భేదము విచారించదగు ౩౦ -యుద్ధాదులయందు వాడికెగలిగియుండుట ౩౧- చక్కగాయుక్తులు వచించుట ౩౨- దుష్టులు గాని యోగ్యపరివారము గలిగియుండుటయు ౩౩- పూర్వోక్తంబులగు సప్త ప్రకృతులు గలిగియుండుటయు ౩౪- ననుముప్పది నాల్గుగుణంబులు విజిగీషునకు గలిగియుండవలయుననుట.. .. .. ౧౧

ప్రతాపోత్కర్షమాహ.

శ్లో॥ సర్వైర్గుణై ర్విహీనోపి సరాజ్ఞాయః ప్రతాపవాన్। ప్రతాపయుక్తాత్త్రస్యంతిపరే సింహాన్మృగా ఇవ ॥ ౧౨ ॥ ప్రతాపయుక్తోనృపతిః ప్రాప్నోతిమహతీంశ్రియం। తస్మాదుత్థానయోగేన ప్రతాపంజనయేత్పరె॥ ౧౩

పూర్వోక్తవిజిగీషునకు వలయునన్నిగుణంబులు లేకుండినను ప్రధానంబగుప్రతాపగుణంబువలనమహదైశ్వర్య ప్రాప్తియగుట వలనను- సింహమునకితరమృగంబులు భయపడునట్లు ప్రతాపగుణంబులుగలవానికితరులుభయము జెందుదురు గావునను- ప్రతాపము చేనితరరాజులనుతపింపజేయదగుననుట... ... ... ౧౩

శత్రులక్షణం.

శ్లో॥ ఏకార్థాభినివేశిత్వమరిలక్షణముచ్యతే। దారుణ
స్తుప్రకృతశ్శత్రుర్విజిగీషోర్గుణాన్వితః॥ ... ౧౪

భూ- హిరణ్య- కాంతావిషయంబులు మొదలగువిషయంబులయందొకటియం దిరువురపేక్షించుట శత్రులక్షణమనియు అందుసమర్థుండగువాడుపూర్వోక్తంబులగు విజిగీషుగుణంబులుగలవాడైయుండుటవలననతనిజయించుటప్రయాసంబనుట.. ..౧౪

సుచ్ఛేద్యశత్రుమాహ.

శ్లో॥ లుబ్ధః క్రూరోలసోసత్యః ప్రమాదీభీరురస్థిరః। మూ
ఢోయోధావమంతాచ సుఖోచ్ఛేద్యో రిపుః
స్మృతః॥ ౧౫

లోభియు౧ - క్రూరబుద్ధియుననగా పందివారలజేర్చనివాడును౨ - సోమారియు౩ - అబద్ధముచెప్పువాడును౪ - జాగ్రతలేనివాడును౫ - పందయనగాభయపడువాడును౬ - నిలకడగలబుద్ధిలేనివాడును౭- తెలివిలేనివాడును౮ - నిజభృత్యులయందుగల పరదారులనవమానముజేయువాడును౯ - నిట్టిదుర్గుణంబులుగల శత్రువుసులభముగాజయించబడుననుట.. ... ... ౧౫

మండల లక్షణమాహచతుర్భిః.

శ్లో॥ అరిర్మిత్రమరేర్మిత్రం మిత్రమిత్రమతఃపరం। త
థారిమిత్రంమిత్రంచ విజిగీషోఃపురస్సృతాః॥౧౬

విజిగీషుండను సంజ్ఞగలయుద్ధజయముకొరకు దండుదీసుకొని శత్రులమీదనేగువానికిముందువెనుక నుభయపార్శ్వంబులరాదగుసామంతరాజమండలము నుడువబడుచుండనందు - విజి

గీషునకు యెదురుగానుండదగువారు క్రమక్రమంబున పశ్చిమాంబగు నంతరభూములయందు నడవదగువారు - తనసమీపంబునకు మిత్రుండును ౧-శత్రువునకుమిత్రుడుగానుండి యతనివిడిచినవాడును ౨- తనమిత్రునకుమిత్రుండును ౩ - శత్రునకుమిత్రుండగుచుననతివర్ధనుండువాడును ౪- శత్రునకుమిగులమిత్రుండును ౫- శత్రువును ౬ - ననువారు విజిగీషునకుముందరనుండదగినవారనుట.

శ్లో॥ పార్ష్ణిగ్రాహస్తతఃపశ్చాదాక్రంద స్తదనంతరః।
ఆసారావనయోశ్చైవ విజిగీషోశ్చపృష్ఠతః॥ ౧౭

వెనకనుండదగువారిసంజ్ఞలు - సమీపంబునపార్ష్ణిగ్రాహుండును - నతనివెన్కటఆక్రందుండును - ఆసారులనువారలిరువురునుగూడిపదివందిరాజులును గలిగియుండువాడు సార్వభౌముండుగుచుభూమియంతయుజయించుననుట... ... ... ౧౭

అత్రాపి శేషమాహ.

శ్లో॥ అరేశ్చవిజిగీషోశ్చ మధ్యమోభూమ్యనంతరః॥ అనుగ్రహే సంహతయోర్వ్యస్తయోర్నిగ్రహే
ప్రభుః॥ ౧౮

శత్రువునకును విజిగీషునకును మధ్యభూమియందుండు మధ్యసంజ్ఞగలరాజు శత్రువిజిగీషులు ఐక్యమగునెడల నిరువురననుగ్రహించుటకును - యుద్ధముజేయునెడధార్మికుండగుమబలునకు సహాయమొనర్చుటకును స్వతంత్రుడుగానుండుననుట... ౧౮

శ్లో॥ మండలాద్బహిరేతేషా ముదాసీనోబలాధికః।
అనుగ్రహే సంహతానాం వ్యస్తానాంచ వధే
ప్రభుః॥ ... .౧౯

పూర్వోక్తులగుశత్రు - విజిగీషు - మధ్యముల మండలమునకన్నవెలపటనుండు బలాధికుండగు - ఉదాసీనసంజ్ఞగలరాజు - ఈ ముగ్గురుకలసినయెడ వీరియందనుగ్రహించుటకును - వీరుపరస్పరశత్రువులగునపుడు ధార్మికుండగు దుబలునిపక్షమునవలంబించి

బలవంతులజంపుటకునుస్వతంత్రుండగునిట్లు - మిత్రుండును౧ - శత్రుమిత్రుండును౨-మిత్రమిత్రుండును౩ - శత్రుమిత్రుండునుర-నతనియత్యంతమిత్రుండును౫- శత్రువు౬-పార్ష్ణిగ్రాహుండును౭- ఆక్రందుండును౮- ఆసారద్వయంబును౧౦-మధ్యముండును౧౧- ఉదాసీనుండునునను౧౨పంన్రెండుమంది; రాజమండలంబని సంజ్ఞగలిగియుండు... ... ...౧౯

అత్రమతాంతరాణ్యాహ.

శ్లో॥ మౌలప్రకృతయస్త్వేతాః శ్చతస్రః పరికీర్తితాః। తైరేత త్తంత్రకుశలః చతుష్కంమండలంయమః॥

యముండను నాచార్యునిమతంబున అరియు- మధ్యముండును - ఉదాసీనుండును- మూలప్రకృతులునను నలుగురుమండలాధిపతులని యీ రాజశాస్త్రతంత్రకుశలుండగునీతనిమతము-౨౦ మరియునిచ్చట ప్రత్యంతరంబున మయుండని వ్రాయబడియున్నది. ఏనను తాత్పర్యము సమానమగుటవలన నామభేదమావశ్యకముగా విచారించుట యనావశ్యముగా దోచుచున్నది... ౨౦

శ్లో॥ విజిగీషురరిర్మిత్రః పార్ష్ణిగ్రాహశ్చమధ్యమః। ఉదాసీనః పులోమేంద్రౌషట్కంమండలమూచతుః॥౨౧

పులోముండను నింద్రునిమామయు- ఇంద్రుడును- వీరియుభయులమతంబున- పూర్వోక్తలక్షణలక్షితుండగువిజిగీషుండును౧ - శత్రుండును ౨- మిత్రుండును౩ - పార్ష్ణిగ్రాహకుండునుర- మధ్యముండును౫- ఉదాసీనుండును౬- నను నారుగురు మండలసంజ్ఞగలవారనుట... ... ... ౨౧

శ్లో॥ ఉదాసీనోమధ్యమశ్చవిజిగీషోశ్చమండలం। ఉశనామండలమిదమాహాద్వాదశ రాజకం॥......౨౨

పూర్వోక్తవ్యాఖ్యాతంబగుపదియారవశ్లోకము మొదలు ౧౯వ శ్లోకపర్యంతము నుదహరింపబడిన ద్వాదశరాజమండలము శుక్రాచార్యమతంబనుట... ... ... ౨౨

శ్లో॥ ద్వాదశానాంనరేంద్రాణా మరిమిత్రేపృథక్పృథ
క్॥ షట్త్రింశతమితిప్రాహు స్తేచతేచమహాషట్॥ ౨౩

పూర్వోక్తంబగుపన్నెండుమంది రాజులకును అరి-మిత్ర-
అను వేర్వేరసంజ్ఞలచే ముప్పదియారుమండలంబులుగలవనియనే
కులగురువుల తాత్పర్యము. ౨౩

శ్లో॥ ద్వాదశానాంనరేంద్రాణాం పంచపంచపృథక్పృ
థక్॥అమాత్యాద్యాశ్చ ప్రకృతీరామనంతిహిమా
నవాః... ... ...౨౪

పూర్వోక్తులగు పన్నెండుగురు రాజులకును వేర్వేర-అమా
త్య-రాష్ట్ర-దుర్గ-కోశ-దండాదులగుపంచప్రకృతులు వేర్వే
రనియోగించినఅరువది సంఖ్యయగు మండలముగలదని మనుశి
ష్యులమతమనుట... ... ... ౨౪

శ్లో॥ మూలాద్వాదశచైవైతా అమాత్యాద్యాస్తథాచ
యాః। సప్తతిద్వ్యేకాధిహ్యేషాం సర్వంప్రకృ
తిమండలం॥... ... . ౨౫

పూర్వోక్తంబగునమాత్యాదుల మండల మరువదియు-దీని
తోడనపన్నెండురాజులకును మూలప్రకృతులు పన్నెండుగురును
గూడి డెబ్బదిరెండు పూర్ణరాజమండల మనిమను శిష్యమ
తము... ... . ౨౫

శ్లో॥ సంయుక్తస్వారిమిత్రాభ్యాముభయాదిస్తథాసు
హృత్। మూలాద్వాదశరాజాన ఇత్యష్టదశకం
గురుః॥... ... ... ౨౬

పూర్వోక్తవిజిగీషుశత్రుమంబువనరిపతుంబునను మండలముగ
ల్పించునెడ పదునెనిమిదియగుగావున నష్టాదశమండలంబని బృ
హస్పతిమతము ౨౬

శ్లో॥ అష్టాదశానామేతేషాంఅమాత్యాద్యాఃపృథక్పృ
థక్। అష్టోత్తరశతంహ్యేతన్మండలం కవయో
విదుః॥... ... ...౨౭

పూర్వశ్లోకోక్తబృహస్పతిమతంబగుపదునెనిమిది మండలంబులకును నమాత్యాదులవేర్వేరగూడిననూట యెనిమిదిమండలంబులగునని యతనిశిష్యులగు పెద్దలతాత్పర్యము... .. ౨౭

శ్లో॥ ఏతేషాం దశ చాష్టానాం శత్రుమిత్రే పృథక్ పృథక్ ।
చతుఃపంచాశతమితి విశాలాక్షః ప్రభాషతే॥ ... ౨౮

పూర్వోక్తంబగు బృహస్పతిమతసిద్ధంబగు నష్టాదశ రాజమండలంబునకు నుశత్రుమిత్రులగూర్చి నయబదినాలుగు సంఖ్యయగు మండలంబగునని విశాలాక్షుండను నాచార్యునిమతమనుట... ౨౮

శ్లో॥ చతుఃపంచాశతం రాజ్ఞామమాత్యాద్యాః పృథక్పృ
థక్ । చతుర్వింశతిసంయుక్తం మండలం త్రిశతం
మతం॥ ౨౯

నిందు జెప్పబడిన విశాలాక్షుమతంబగు నేబది నాలుమండలరాజులకును- అమాత్యాదులగు షడ్వర్గంబుల గూర్పగా మున్నూట యిరువదినాల్గుమండలంబులగుననుట.. ... ... ౨౯

శ్లో॥ సప్తప్రకృతికం తత్తు విజిగీషోరరేశ్చ యత్ । చతు
ర్దశకమేవేదం మండలం పరిచక్షతే॥ ... ౩౦

(౧)స్వామి- (౨)అమాత్య- (౩)రాష్ట్ర- (౪)దుర్గ- (౫)కోశ- (౬)బల- (౭)సుహృత్- అను సప్త ప్రకృతులు. విజిగీషునకును - శత్రునకును నీప్రకారము గల్పించు నెడ పదునాలుగుసంఖ్యగలమండలమగుననిపక్షాంతరము.

శ్లో॥ మండలత్రికమిత్యాహుర్విజిగీష్వరిమధ్యమాః। మి
త్రయుక్తాః పృథక్చైతే షట్కమిత్యపరే జగుః॥ ౩౧

విజిగీషు- అరి- మధ్యములను మూడుమండలంబులని కొందఱిమతంబును- ఈ విజిగీషు- అరి- మధ్యములు- వేర్వేరమిత్రయుక్తులగుచు నారుమండలంబులగునని మరికొందఱిమతంబుననుట ౩౧

శ్లో॥ అమాత్యాద్యాః ప్రకృతయః ప్రత్యేకస్యైవ భూపతేః।
మండలం మండలవిదః షట్త్రింశత్కం ప్రచక్షతే॥ ౩౨

పూర్వోక్తులగు విజిగీషు- అరి- మధ్యములు మిత్రయుక్తుల

గుచుండునార్వురకును వేర్వేరఅమాత్యాదిషట్ప్రకృతులచేమూ
నెడముప్పదియారుమండలంబులగుననుట... ... ... ౩౨

శ్లో॥ సప్తప్రకృతికాహ్యేతేవిజిగీష్వరిమధ్యమాః। ఏక
వింశతికంప్రాహురపరేనయవేదినః... ... ౩౩

పూర్వోక్తములగు- విజిగీషు- అరి- మధ్యములు తమతమసప్త
ప్రకృతులుగలవారగుటనిరువదియొక మండలంబగునని. అన్యులగు
నీతిశాస్త్రవేదులమతమనుట... .. .. ౩౩

శ్లో॥ చత్వారః పార్థివామూలాఃపృథక్తే త్రిసప్తాష్ట
కం।అమాత్యాదిభిరేతేచజగత్యత్రసంమితాః౩౪

అరి- విజిగీషు- మధ్యమ-ఉదాసీనులనుమూలరాజులు నలుగు
రికిని వేర్వేరమిత్రులగూర్చ ఎనిమిదిమండలంబులగుననియు వీరల
కు అమాత్యాదులగు పంచవర్గముజేర్చనలుబదెనిమిది మండలమ
గుననియుపక్షాంతరము.. .. .. ౩౪

శ్లో॥ విజిగీషోఃపురస్తాచ్చయేచపశ్చాత్ప్రకీర్తితాః। దశ
కంమండలమిదంమండలజ్ఞాఃప్రచక్షతే॥.. ..౩౫

పూర్వోదాహృతంబులగు- ౧౬ - ౧౭ శ్లోకంబులయందువి
జిగీషునకుముందు వెనకలయందుండు మండలదశకంబమండల వే
త్తలతాత్పర్యము... ... ... ౩౫

శ్లో॥దశానాంభూమిపాలానాంఅమాత్యాద్యాఃపృథక్పృ
థక్।మండలంమండలవిదఃషష్టిసంఖ్యంప్రచక్షతే॥౩౬

పూర్వశ్లోకోక్తమండల దశకంబునఅమాత్యాదిపంచప్రకృ
తులగూర్చనరువదిసంఖ్యయగుమండలంబగు ననిపక్షాంతరము౩౬

శ్లో॥ ప్రాంచౌద్వౌవిజిగీషోశ్చపశ్చిమావితిపంచకం। అ
మాత్యాద్యాఃపృథక్చైషాంత్రింశత్స్యాదిహిప్రచ
క్షతే.. ... ...౩౭

విజిగీషునకుముందరనడుచుమిత్రుండును - శత్రుండును- వెన
కనడచుపార్ష్ణిగ్రాహ - ఆక్రందులునువిజిగీషుతోడ-నైదుగురు

గావునవీరికి అమాత్యాదులగుపంచప్రకృతులగూర్పమూర్వమం
డలంబగుననుట... .. ..

శ్లో॥ అరేరప్యేవమేవేతిదృష్టోదృష్టిమతాంవరైః। పంచ
కింమండలంన్యాయ్యంత్రింశత్కంచమనీషిభిః॥ ౩౭

విజిగీషునకుంబలెశత్రువునకును గల్పించుట యుక్తముగావు
న నీతిశాస్త్రదృష్టియుక్తులగు బుద్ధిశాలులవలన శత్రుపక్షంబున
ను ముప్పదిసంఖ్యయగు మండలముగలదనిదెలుపంబడియెననుట...

శ్లో॥ ద్వేఏవప్రకృతీన్యాయ్యేఇత్యువాచపరాశరః। అభి
యోక్తృప్రధానత్వాత్తథాన్యాన్యభియుజ్యతే ౩౯

విజిగీషుండు- అరియునను రెండు ప్రకృతులుగావునశేషమం
డలంబులు తదంతర్భూతంబులగుటవలనను నిదియెప్రధానంబని
పరాశరఋషితాత్పర్యమనుట.. ... . ౩౯

శ్లో॥ పరస్పరాభియోగేనవిజిగీషొరరేస్తథా। అరిత్వవి
జిగీషుత్వేఏకాప్రకృతిరేకతా॥... ... ౪౦

విజిగీషుండనియు- అరియనియు సంజ్ఞామాత్రము భేదముగా
నివారల యందొకరికొకరికి ప్రకృతిస్వభావభేదంబు లేదుగావు
నను విజిగీషునకు- అరిశత్రుస్థానాపన్నుండును- అరికివిజిగీషు శ
త్రుస్థానాపన్నుండునగుట ప్రధానమండల మొకటియెయనిప
రాశరఋషితాత్పర్యమనుట.. .. .. ౪౧

శ్లో॥ ఇతిప్రకారైర్బహుధామండలంపరిచక్షతే। సర్వ
లోకప్రతీతంహిస్ఫుటంద్వాదశరాజకం॥ .. ౪౧

ఇట్లు ౨౦యవశ్లోకము మొదలు ౪౦యవ శ్లోకముపర్యం
తంబును ననేకవిధమండలభేదంబులుగలిగియున్నను సమస్తలో
కంబులందును ప్రసిద్ధంబును నిశ్చితంబునునగుమండలము- ౧౬-
౧౭-౧౮-౧౯ శ్లోకములందు నిరూపింపబడినద్వాదశమండల
ముప్రసిద్ధమనుట... ... ... ౪౧

శ్లో॥ చతుర్మూలంచాష్టశాఖంషష్టిపత్రంద్వయోస్థితం।
షట్పుష్పంత్రిఫలంవృక్షంయోజానాతిసనీతివిత్ ౪౨

ప్రకరణోపసంహారమునందు ఫలితార్థరూపంబగుమండలమును వృత్తరూపంబున జెప్పంబడియె నెట్లన- విజిగీషు-, అరి- మధ్యమ- ఉదాసీనులను నాల్గుపేళ్లను- వీరలకు ప్రత్యేక ప్రత్యేకముగా నేర్పరుపబడిన శత్రు- మిత్రులను నెనిమిదికొమ్మలును-౧౨ వాలవశ్లోకోక్తంబును శిష్యమతంబగు నరువది ప్రకృతిమండలమును నాకులును- దైవ- పురుషకారంబులను క్రియాన్వయంబులాధారంబును- వక్ష్యమాణంబగు- సంధి- విగ్రహ- యాన- ఆసన- ద్వైధీభావ- సమాశ్రయంబులను రాజషాడ్గుణ్యరూపంబగు నారుపువ్వులును- వృద్ధియు- యథాస్థితియు- క్షైన్యంబును - అధమంబునను నదియు- పర్యాంతరంబున - ఉత్తమంబును - మధ్యమంబును- అధమంబును- ననుఫలత్రయంబులును-గలమండలవృక్షము నెరుంగదగుననుట... .. .. ౪౨

పార్ష్ణిగ్రాహాదీనాం శత్రుమిత్ర భేదానాహ.

శ్లో॥ పార్ష్ణిగ్రాహ స్తథాసారశ్శత్రుమిత్రే ప్రకీర్తితే।
ఆక్రందోపి తథాసారో విజిగీషోరుదాహృతే॥ ౪౩

పార్ష్ణిగ్రాహుండును- ఆసారుండుననువారు శత్రునకు ప్రియులును- ఆక్రందుండును- ఆసారుండుననువారు విజిగీషునకు ప్రియులుననని భేదము విచారించదగుననుట... ... ౪౩

శ్లో॥ పురో యాయాద్విగృహ్యైవ మిత్రాభ్యాం పశ్చిమావరీ। పశ్చిమావివ పూర్వాభ్యాం అరిం తస్మాత్ర మేవచ॥... ... ... ౪౪

పార్ష్ణిగ్రాహుండును - అసారుండుననువారలు శత్రుప్రియులుగావున తనకుమిత్రులగు ఆక్రందాసారులచే వారలనిగ్రహించియు- ఆక్రమంబున శత్రువును తనమిత్రునియు- పార్ష్ణిగ్రాహాసారువలన సామాద్యుపాయంబులచే నిగ్రహించియు - శత్రువునుగూర్చి విజిగీషుండగువాడు దండయాత్రారంభము జేయదగుననుట... ... ... ౪౫

శ్లో॥ అరిమిత్రస్యమిత్రంతు కృతకృత్యే స భూయసాసం

స్థభోఽప్యుభయమిత్రేణపశ్చాద్గచ్ఛేన్నరేశ్వరః॥ ౪౫

విజిగీషుండగురాజు - తనకును శత్రువునకును మిత్రుండగునుభయమిత్రసంజ్ఞగలవానివలన విశేష ద్రవ్యదానాదులవలన శత్రునకుమిత్రుండగువాఁడు శత్రునకుసహాయమురాకుండునట్లునిలిపి పిదపదండయాత్ర జేయదగుననుట.. .. .. ౪౫

శ్లో॥ ఆక్రందేనాత్మనాచైవ పార్ష్ణిగ్రాహం ప్రపీడయేత్ । ఆక్రందేనతథాసారం ఆక్రందాసారభాగినా॥ ౪౬

విజిగీషువగురాజుతానును ఆక్రందుఁడునుంగూడి శత్రుపక్షీయుడగు పార్ష్ణిగ్రాహునిపీడింపుము - ఆక్రందునిచే శత్రుపక్షీయుండగు నాసారునియట్లయొనర్పదగుననుట... ... ౪౬

శ్లో॥ స్వమిత్రేణాత్మనాచైవ కుర్వీతోద్ధరణంరిపోః। మిత్రేణహిసమిత్రేణ రిపుమిత్రంప్రపీడయేత్॥ ౪౭

తానునుతనమిత్రుండునుగూడి శత్రుభూపతినిన్ని - మిత్రుండును అతనికిమిత్రుంఁడునుంగూడి అరికిమిత్రుండగువానినిన్ని బాధించదగుననుట... ... ... ౪౭

శ్లో॥ అరిమిత్రస్య మిత్రస్యపీడనంపృథివీపతిః । కుర్వీతోభయమిత్రేణ మిత్రమిత్రేణచైవహి॥ ౪౮

ఉభయులకుమిత్రుండగువాఁడును- తనమిత్రునకుమిత్రుండగువాడునుంజేరి శత్రునకుమిత్రమిత్రునిబాధించునట్లు విజిగీషుండొనర్పదగు... ... . ౪౮

శ్లో॥ అనేనక్రమయోగేన విజిగీషుస్సదోద్ధతః॥పీడయేదహితంశత్రుంమిత్రాణామంతరాంతరా॥.. ౪౯

ఇట్లువిజిగీషుండగురాజు ఎల్లకాలంబును జాగరూకుండగుచు - తనకుహితులుగాని శత్రువులఅంతరాంతరంబును దేశకాలంబులును - తాత్పర్యంబులునునెరింగి శత్రుపక్షీయుల పీడింపుచుండదగుననుట... ... .౪౯

శ్లో॥ పీడ్యమానోహ్యుభయత స్సదోద్యుక్తైర్మనీషి
భిః। రిపురుచ్ఛేదమాయాతితద్వశేవావతిష్ఠతే॥ ౫౦

ఇట్లు - సతతజాగరూకులును బుద్ధిశాలులునునగు - విజిగీషు తత్పక్షీయులచేతయు - విజిగీషుచే సామదానాదిక్రియలచే భిన్నులగుస్వపక్షీయులచేతయు నెల్లప్పుడు బాధింపబడుచుండుశత్రువుమూలనాశంబు నేనియు విజిగీష్వాజ్ఞాపర తంత్రుండేనియు నగుననుట.. ... .- ౫౦

శ్లో॥ ప్రాధాన్యేనహిసర్వత్ర సర్వాస్వం సర్గయోత్ప్రజాః। తాసాంసంసర్గణాద్రాజా సర్వాంగింశ్రియమశ్నుతే॥ ౫౧

ముఖ్యముగావిజిగీషుండగు రాజు తనదేశప్రజల ననురాగపూర్వకంబుగాపాలింది వారి ప్రీతివడయుటయెగాక శత్రురాజ్యవర్తులగుప్రజలనుయథోచితసత్కారంబులవలన నాత్మీయులుగానొనర్చికొనుటవలననధికైశ్వర్యవంతుండగుననుట... ౫౧

శ్లో॥ దూరేచరాన్మండలినఃతథాన్యాన్దుర్గవాసినః। మిత్రీకుర్వీతతాన్ప్రాణాఃసాధయంతీహామంగళం॥ ౫౨

దూరదేశములయందుండుమండలాధిపతులను - మరియును దుర్గాధ్యక్షులగు వారిని తనకుహితులగునట్లుసామాద్యుపాయంబులొనర్చుటవలన విజిగీషునకత్యంతశుభోదయంబగుననుట ౫౨

శ్లో॥ సర్వోపాయైఃప్రకుర్వీత సామాన్యంమిత్రమాత్మసాత్। భవంతిమిత్రాదుద్విగ్నాస్సుఖచ్ఛేద్యోహివిద్విషః॥ ౫౩

శత్రువునకునుతనకును సమానంబగుమిత్రతగలరాజునుపూర్వోక్తసామాద్యుపాయంబులవలనతనకత్యంతమిత్రునిగా నొనర్చుటవలన- శత్రువు- తనమర్మజ్ఞుండగుమిత్రుండన్యమిత్రుండగుటవలనమర్మభేదభయంబుచే సులభంబునసాధ్యుండగుననుట ౫౩

శ్లో॥ కారణేనైవజాయంతేమిత్రాణిరిపవస్తథా। రిపవోమేనజాయెరన్ కారణంతంపరిత్యజేత్। ... ౫౪

శత్రువులగుటయు, మిత్రులగుటయు, నెద్దియేని యొకహేతు వులవలననే గావున. నెట్టిహేతువవలన శత్రులగుమరట్టిహేతు భూతంబులగుకార్యంబులవిడువదగుననుట... ... ... ౨౪

శ్లో॥ చలేచ్చాదూజితబలోమధ్యమోఽవిజిగీషయా। ఏ కీభూయారిణాతిష్ఠేదశక్తస్సంధినానమేత్॥ ౨౫

మిక్కిలిబలిష్ఠుండయ్యేనేని దండయాత్ర జేయదగుననియు - మధ్యమబలుండగునేని శత్రుజయేచ్ఛచే నతనితో సంధియొనర్చి ఐకమత్యతగానుండదగుననియు - అశక్తుండగువాడు శత్రునకు సంధిమూలంబున స్వాధీనుండుగాదగుననియు తారతమ్యమెఱుంగదగు.. .. .. ౨౫

శ్లో॥ ఉదాసీనేవిచలతి సర్వేమండలినస్పృహ । సంధిధ ర్మేణతిష్ఠేయు స్సన్నమేయుగశక్తయః॥ ... ౨౬

పూర్వోక్తమండలచతుష్టయంబునఉదాసీనుండనువాడంద రికన్నను బలాధికుండు గావున నతడన్యులమీదదండయాత్ర జే యునవసరంబున మండలంబుననుండు వారందరుననతనిం జేరిసం ధియొనర్తురు గావున నశక్తులగువారతని కాజ్ఞాపరతంత్రులు గా దగు.. .. .. ౨౬

శ్లో॥ సముత్పన్నేషుకృత్యేషు సంభూయస్వార్థసిద్ధ యే।ఆపత్ప్రతరణంసమ్యక్సంధిధర్మ ఇతిస్మృతః॥ ౨౭

కోశబలంబులచే హీనుండగురాజు తనకాపదసంభవించు నెడస్వకార్యార్థసిద్ధికొఱకు బలిష్ఠుండగు విజిగీషుతోడనుకలిసి యుండుటకొఱకు యత్నము జేయుటసంధి ధర్మంబనంబడు.. ...

శత్రుస్వరూపనిరూపణం.

శ్లో॥ సహజఃకార్యజశ్చైవద్వివిధశ్శత్రురిష్యతే। సహజః స్వకులోత్పన్న ఇతరః కార్యజస్స్మృతః॥........౨౮

తనకులంబుననుత్పన్నుండనజాతి. యనగా రావణునకు విభీ షణుండును. వాలికి సుగ్రీవుండును కౌరవులకు పాండవులునను రీతిగలసహజులుసహజశత్రువులనియు - నెద్దియేని యొకహేతువ

వలననగా దేహజాతిసంబంధాదులులేక శ్రీరామునికి రావణు నింబోలెనేక కారణంబులవలననగు శత్రువుకార్యజుండనియు శత్రు స్వరూపము రెండువిధంబులనుట... ... ... ౫౯

శ్లో॥ ఉచ్ఛేదాపచయౌకాలె కర్శనంపీడనంతథా। ఇతి
విద్యావిదః ప్రాహుశ్శత్రావృత్తంచతుర్విధం॥ ౫౯.

శ్లో॥ ఉచ్ఛేదనంతువిజ్ఞేయం సర్వప్రకృతినాశనం। ఆశా
ఖండనయోగస్తుబుధైరపచయస్స్మృతః॥౬౦రేచనం
కోశదండాభ్యాం మహామాత్రవధ స్తథా। ఏతత్క
ర్శనమిత్యాహు రాచార్యాఃపీడనంపరం॥ ౬౧

శత్రునకుగలస ప్తప్రకృతులు మొదలగువాటిని నశింపజేయు ట - ఉచ్ఛేదనంబనియు, సాధనములవైకల్యమొనర్చుట అపచ యంబనియు,-బొక్కసదండనీత్యాదులుసంభవించకుండునట్లొ నర్చుటకర్శనంబనియు, ముఖ్యామాత్యులగువారి వధబంధాది కృత్యంబులచే శత్రునకుసహాయమొనర్చుటకు సంభవించనియ ట్లొనర్చుట పీడనంబనియు,నీచతుర్విధంబులగుకృత్యంబుల శత్రు విషయంబున నుపయోగించదగుననుట... ... ... ౬౧

శ్లో॥ సమాశ్రయవిహీనోవా దుర్బలోప్యాశ్రయోపి
వా।శక్యోరిస్సంపదాయుక్త ఉచ్ఛేత్తుంభూమ్యనం
తరః॥ ౬౨

ఆశ్రయబలములేనివాడును - దుర్బలుండగువానినాశ్రయిం చినవాడుననగు సమీపదేశవర్తియగురాజు సంపద్యుక్తుండై యుండినను సులభసాధ్యుండగుననుట.. .. ... ౬౨

శ్లో॥ కర్శనంపీడనంకాలె కుర్వీతాశ్రయమానినః । స
మాశ్రయందుర్గమాహు ర్మిత్రంవాసాధుసంమతం॥౬౩

ఆశ్రయబలముచే విజిగీషువును జయించవలయునను దురభి మానముగలవాని పూర్వోక్తలక్షణలక్షితంబగు - కర్శన - పీడ నంబులొనర్పదగుననియు, నాశ్రయించునవసరంబున ప్రబలంబగు కోటనేనియు, యోగ్యుండగుమిత్రునినేనియు నాశ్రయించదగు

ననియు - నట్లాశ్రయించిన రాజు దురుచ్ఛేద్యుండగుననియు, తాత్పర్యము. ౬౩

శ్లో॥ విభీషణస్య సోదర్య స్తథా సూర్యసుతస్య చ । సర్వ
తంత్రాపహారిత్వా త్తథోచ్ఛేద్యో నిజోరిపుః॥ .. ౬౪

విభీషణునిసర్వరాజ్యసుఖవిషయంబుల రావణుండపహరించి దాసునివలె నవమానమొనర్చుటవలనను - నట్లు సుగ్రీవునిరాజ్యసౌఖ్యకళత్రాదుల వాలియపహరించుటవలనను వారిరువురును శ్రీరామాశ్రయమువలన స్వకీయశత్రులనిర్మూలించుటయుక్తంబనుట... ... ...౬౪

శ్లో॥ ఛిద్రంమర్మచవీర్యంచ విజానాతినిజోరిపుః । దహ
త్యంతర్గతశ్చైవ శుష్కంవృక్షమివానలః॥... ౬౫

పూర్వోక్తలక్షణలక్షితుండగుజ్ఞాతి - తనమర్మంబులును-వివరంబులును - పరాక్రమంబును- సమర్థముగా నెరుగుగావునలోపలనుండియు యెండుచెట్టును - కోటరస్థితంబగునగ్నివలె సమూలముగాల్చుననుట... ... ... ౬౫

శ్లో॥ వర్తతేపక్షపాతేన మిత్రశ్చోభయాత్మకః । వజ్రీ
వహంస్త్రిశిరసం సముచ్ఛింద్యాత్కృతత్వరః॥ ౬౬

మిత్రుండగువాడు శత్రువునకుసహాయము జేయుచుండెనేని యతని నతిత్వరితంబున నింద్రుండు విశ్వరూపునిజంపినయట్లు జంపదగుననుట-పూర్వంబునత్వష్టృప్రజాపతిపుత్రుండగువిశ్వరూపుండను ఋషి సోమపానము జేయు తలయొకటియు - సురాపానము జేయుతలయొకటియు - అన్నముదినుతలయొకటియు- నను మూడుతలలుగలవాడగుచు నింద్రునకు పురోహిత కృత్యంబు జేయుచుండునెడ రాక్షసులచే ప్రోత్సాహితుండగుచు రహస్యంబున నింద్రునకు ద్రోహము జేయవలయునను తలంపుచే తపమొనర్చుచుండ నావృత్తాంతవేదియగు నింద్రుండతనివజ్రాయుధముచే ఖండించెనని భారతాదులయందు ప్రసిద్ధము... ... ౬౬

శ్లో॥ బలినాపిగృహీతస్య ద్విషతాంకృచ్ఛ్రవర్తినః । కు

ర్విత్తోపచయంశత్రో రాత్మవిచ్ఛిత్తిశంకయా॥౬౭
బలిష్ఠుండగువానిచే నిగ్రహించబడి యుండెడు తనశత్రువును తనచేతనగుసహాయమొనర్చియతనివిడిపింపదగుననుట - అట్లు జేయనియడ నబ్బలియుండగువానికి శత్రువుస్వాధీనంబగుటవలన పిదపతనమీద దండయాత్రజేయుగావున, నాహేతువునకై యట్లుజేయదగుననుట.. ... . ౬౭

శ్లో॥ యస్మిన్నుచ్ఛిద్యమానేపి రిపురన్యఃప్రవర్తతే। నత
స్యోచ్ఛిత్తిరిచ్ఛేత కుర్వీతైనంస్వగోచరం॥ ... ౬౮

ఒకనిజంపుటవలన మరియొకశత్రువుకలుగునట్లైక్కడ తెలియంబడునక్కడ నతనిజంపుటమాని సామాద్యుపాయంబులవలన నతనిస్వాధీనముజేసి కొనదగుననుట.. ... ..౬౮

శ్లో॥ వంశాగతోరిపుర్యస్తు విచలేద్దురుపగ్రహః। తస్య
సంశమనాయాశుతత్కులీనంసమున్నయేత్॥౬౯

కులక్రమముగా చిరకాలశత్రుండగువాడు తనమీదదండెత్తు నవసరంబున నతనినిగ్రహించుటకై యతనిదాయాదిని సామాద్యుపాయంబులవలన ప్రేరేపింపదగుననుట - అదియెదానికి ప్రతిక్రియయనుట.. .. ..౬౯

తత్కారణేనదృఢయతి.

శ్లో॥ విషంవిషేణవ్యథతే వజ్రంవజ్రేణభిద్యతే। గజేం
ద్రోదృప్తసారేణ గజేంద్రేణైవబధ్యతే॥ ... ౭౦

శ్లో॥ మత్స్యోమత్స్యముపాథత్తే జ్ఞాతిర్జ్ఞాతిమసం
శయం॥రావణోచ్ఛిత్తయేరామోవిభీషణముపూ
జయత్॥.. ... ... ౭౦౧

భీమసేనునకు దుర్యోధనాదులచేనొసంగబడు విషముపాతాళలోకమునందు నాగరాజుచేనొసంగినవిషముచే బాధించబడియెననియు - నిచ్చట - మృగయాక్రీడార్థము బాల్యమునందుపాండవకౌరవులు అరణ్యమునకేగిక్రీడించుచున్నయవసరంబున భీమ్మబలాసూయాపరులగు దుర్యోధనాదులు భీమునకు విష

సంయుక్తాన్నమొసంగి యతఁడామైకముచే నిద్రించుచుండ దుర్యోధనుచేఁ దనికాళ్లుచేతులుగట్టి గంగలోఁబడవైచిన నతని నాజలచరులగు సర్పరాజులు కరవంబోయియతనిచే తాడితులగుచునతని నాగలోకంబునకు నాగరాజగువాసుకిసమీపంబునకు గొనిపోయి నయతని బలాతిశయంబునకు సంతుష్టుండగు వాసుకిచేవిషహరణపూర్వక బలోత్కర్షముకొరకు విషరసముపానము జేయించి తదనంతరంబున మర్త్యలోకంబునకు దొడుకొనివచ్చిరని ఆదిపర్వప్రసిద్ధము - గావునవిషమువిషముచేత శమించుననియు - వజ్రమువజ్రంబుచేత పగల్చబడుననియు - అడివియందుండుమదగజము బలిష్టంబగు పెంపుడు జగముచేతబంధింపబడుననియు - బలహీనంబగుమత్స్యముబలిష్టంబగుమత్స్యముచేనిగ్రహింపబడు ననియుదృష్టాంతంబులవలనను - రావణవధార్థమ్మునకు శ్రీరాములువిభీషణునికి రాజ్యదానాదులచే స్వాధీనమొనర్చిరనియు దెలియదగు.. .. .. ౭౧

శ్లో॥ యస్మిన్మండలసంక్షోభం కృతేభవతికర్మణి
నతత్కుర్వీత మేధావీ ప్రకృతీరనురంజయేత్ ॥ ౭౨

ఎట్టికార్యము జేయుటచే అమాత్యాదులగు మండలంబునకు సంకటంబుగలుగునట్టి కార్యము జేయక ప్రకృతులనుసంతోషపెట్టుచుండవలయుననుట... ... . ౭౨

శ్లో॥ సామ్నాదానేనమానేన ప్రకృతీరనురంజయేత్ ।
ఆత్మీయాన్భేదదండాభ్యాంపరకీయాన్ప్రదార
యేత్ ॥ ౭౩

స్వకీయపక్షులగు ప్రకృతులను- మంచిమాటలచేతయు-ద్రవ్యదానముచేతయు - గౌరవించుటచేతయు - సంతోషింపజేయుచుండవలయుననియు- మిత్రభేదమ్ము జేయుటచేతయు- దండించుటచేతయు శత్రుపక్షప్రకృతులనిగ్రహించవలయుననియు - దెలియదగుననుట... .. .. ౭౩

శ్లో॥ ఆక్రీర్ణంమండలం సర్వంమిత్రైరరిభిరేవచ। సర్వః
స్వార్థపరోలోకఃకుతోమధ్యస్థతాక్వచిత్॥. ౭౪

మండలము- శత్రువులచేతయు- మిత్రులచేతయునిండియుండు టవలనను- లోకమంతయు స్వప్రయోజన పరతంత్రముగనుండు టవలనను మధ్యస్థవృత్తిగానుండువాడు సర్వత్రగనుపడ నేరడ నుట॥.. .. .. ౭౪

శ్లో॥ సనాస్తిపురుషోలోకేయోశ్రియంనాభివాంఛతి।
అశక్తిభగ్నమానాస్తునరెంద్రంపర్యుపాసతే॥. ౭౫

లోకంబునందలి జనులందరును ఐశ్వర్యకాములయ్యును శక్త్యభావముచేనన్య సేవజేయుదురుగాని- అపేక్షాభావమువల నగాదనుట.. .. .. ౭౫

శ్లో॥ ఎవంచకస్యచిదపిమిత్రత్వంనైవవిద్యతే॥ .. ౭౫

ఈహేతువువలన నందరు ఐశ్వర్యముగలవానికి శత్రులేగా ని మిత్రులులేరనిస్పష్టము... ... . ౭౫

శ్లో॥ భోగప్రాప్తంవికుర్వాణంమిత్రమప్యుపపీడయెత్।
అత్యంతవికృతంహన్యాత్సపాపీయానరిర్మతః॥ ౭౬

కేవలభోగాసక్తుండగు మిత్రునిపీడించదగుననియు- మిక్కిలి యునసహ్యకృత్యంబులుజేయుచుండెడు మహాపాపియగు రాజ ద్రోహినిజంపదగుననియు దెలియందగు.. .. ..

శ్లో॥ అమిత్రానపికుర్వీత మిత్రానుపచయావహాన్। అ
హితేవర్తమానానిమిత్రానపిపరిత్యజెత్॥ .. ౭౭

స్వకీయంబగువృద్ధినిచ్ఛించుచుండెడు శత్రువులనేనియు మి త్రులుగానొనర్పదగుననియు- మిత్రులైనను స్వకీయంబగుక్షయం బు గోరుచుండువారివిడువదగుననియు - అనగామిత్ర భావంబులు కృత్యానుసారిగావుననది దెలియదగుననుట... ... ౭౭

శ్లో॥ సబంధుర్యోనుబధ్నాతిహితేష్వర్త్యాదరాత్సదా।
అనురక్తంవిరక్తంవామిత్రముపకారియత్॥ ౭౮

హితంబులగు కార్యంబుల యందంత్యాదర యుతుండగుచుం డెనేని యతడు ప్రీతిగలవాడైనను విరక్తుండైనను వాడె యత్యంతోపకారియగుటం జేసి మిత్రుండనంబడుననుట... .. ౭౫

శ్లో॥ మిత్రంవిచార్యబహుశో జ్ఞాతదోషంపరిత్యజేత్। త్యజన్నభూతదోషంహిధర్మార్థావుపహంతిహి ౭౬

౧ నిష్కారణంబున మిత్రుని పరిత్యజించుటవలన ధర్మార్థంబులకులోపముసంభవించుగావున- ౨తనకుమిత్రుండగువాడు అపరాధంబొనర్చినటుల దెలియబడునెడల- ౩ పరిశీలనా పూర్వకంబుగా త్యజించదగుననుట... ... .. ౭౬

శ్లో॥ స్వయందోషగుణాన్వేషీభవేత్సర్వత్రసర్వదా। స్వయంజ్ఞాతేషుదోషేషుశస్యతేదండపాతనే॥ ౮౦

రాజగువాడు ప్రకృతిమండలాదుల గుణదోషంబులన్నివిషయంబులననవరతంబును స్వయముగా విచారింపుచు దోషముగలుగు నెడల దండించుటయు జంపుటయు మొదలగు కార్యంబుల జేయదగుననుట.. ... . ౮౦

శ్లో॥ నహ్యావిజ్ఞాతతత్వస్యకోపంకుర్యాత్కథంచన।భుజంగమివమన్యంతేనిర్దోషక్రోధినంజనాః॥౮౧

దోషము లేనియడల కోపించురాజును సర్పమువంటి దుష్టస్వభావునిగాప్రజలుదలంతురుగావున వాస్తవముదెలియక కోపించదగదనుట.. .. ..

శ్లో॥ మిత్రాణామంతరంవిద్యాన్మధ్యజ్యాయకనీయసాం। మధ్యజ్యాయకనీయాంసి కార్యాణిచపృథక్పృథక్॥ ౮౨

ఉత్తమ - మధ్యమ - అధములగు మిత్రస్వరూపంబులును-ఆ విధంబున - ఉత్తమ - మధ్యమ - అధమకృత్యంబులును వేర్వేర నెరుంగదగుననుట... ... ... ౮౨

శ్లో॥ నహిమిథ్యాభియుంజీత శ్రుణుయాద్వాపి తద్వి

థం। మిత్రభేదంచయోనర్యస్తాంస్తాన్సమస్తాన్పరిత్య
జేత్॥.. ....౮౩

అబద్ధంబులు జెప్పువారిమాటలువినుటయు - అబద్ధములాడు టయుదగదనియు - మిత్రభేదము జేయుచుండెడు దుష్టులసమీపమునందు జేరఁదగదనియు తాత్పర్యము.... ... ... ౮౩

శ్లో॥ ప్రాయోగికంమత్సరికం వ్యాధ్యస్థంపక్షపాతికం।
సోపన్యాసంచజానీయాద్వచస్యానుశయంతథా॥౮౪

అన్యులచేజెప్పబడుమాటలజెప్పువానిని - తనసమ్మదసహింపకుండువానిని - గుణదోషంబులుదెలిసియు జెప్పకుండెడువానిని - శత్రుపక్షమునవలంబించియుండువానిని - అన్యులగుణంబులుహేతువులచే నివృత్తిజేయువానిని - శత్రువులయందు ప్రీతిగలవానిని విడువందగుననుట... ... . ౮౪

శ్లో॥ భూషణాద్యుపభోగేన ప్రభుర్భవతినప్రభుః। పరై
రపరిభూతార్థోయోంభ వేత్ప్రభురీరితః॥ ..౮౫

భూషణంబులు మొదలగు నానావిధభోగంబులనుభవించుటవలన ప్రభువనంబడుగాని - భోగములేని వాడునుపరులచేనవమతుండగువాడునుప్రభువుగానేరడనుట.. ... .. ౮౫

సుహృత్కృత్యమాహ.

శ్లో॥ ప్రకాశపక్షగ్రహణంనకుర్యాత్సుహృదాస్వయం।
అన్యోన్యమత్సరంచైషాం స్వయమేవ నివార
యేత్॥ ౮౬

స్నేహితులగువారియుభయులందొకనిపక్షమునకముగా నవలంబించదగదనియు- నట్టివారలపరస్పరాసూయల నివారించదగుననియు నొడువుట... ... ...

శ్లో॥ కార్యస్యహిగరీయత్వాత్ నీచానామపికాలవిత్।
సతోపిదోషాన్ప్రచ్ఛాద్యగుణానప్యసతోవదేత్ ౮౭

కాలదేశంబులెరుంగురాజగువాడు- ఎవరివలననేనియు నెద్దియేనియు నొకకార్యము సాధింపవలయునెడ నీచులగువారినేని

యువాగల దోషంబు లెంచక సభలయందువారి గుణంబుల నొడు
వుచు కార్యసాధకము జేయదగుననుట ౬౭

శ్లో॥ సాధయో మిత్రాణికుర్వీత సర్వావస్థాసుభూపతిః।
బహుమిత్రోహిశక్నోతివశేస్థాపయితుంరిపూన్॥ ౬౮

ఎట్టిగుణంబులుగలవారలనేనియు లోకజనంబుల సాధారణం
బుగా మిత్రులుగా నొనర్చుటవలన శత్రువులు స్వాధీనులగుదు
రుగావున మిత్రజనంబుల జేర్చదగుననుట... ... .. ౬౮

శ్లో॥ నతత్రతిష్ఠతిభ్రాతా నపితా నోప్యపివా జనః। పుం
సామాపత్ప్రతీకారో సన్మిత్రోయత్రతిష్ఠతి॥... ౬౯

ఆపత్కాలమున యోగ్యుండగు మిత్రునిచే నెట్లు ఆపత్ప్ర
తీకారము సంభవించునట్టి సందర్భంబులయందు తండ్రి భ్రాత
మొదలగు నితరులవలన నట్టికార్యము సంభవించదుగావున మిత్ర
సంగ్రహమత్యంతావశ్యకంబనుట. ౬౯

శ్లో॥ అమిత్రాన్మిత్రసంఘైర్నిగృహ్ణీయాద్దృఢవిక్రమైః।
ఇతిమండలవృత్తంహి మండలజ్ఞాః ప్రచక్షతే॥ ౭౦

దృఢపరాక్రమశాలులగు మిత్రసమూహంబులవలన శత్రు
వుల నిగ్రహించదగునని మండలవృత్తఫలితార్థము. ౭౦

శ్లో॥ మిత్రోదాసీనరిపవ ఏతన్మాత్రంతు మండలం । స
మ్యక్శోధనమేతేషామితి మండలశోధనం॥... ౭౧

మిత్రుండును- ఉదాసీనుండును - శత్రుండును- ననునీమువ్వు
రివలన మండలప్రాప్తియగునియు- దీనిచక్కగా విచారించుట మండల
శోధనంబనియు- దెలియందగుననుట.... ... . ౭౧

ఉపసంహారన్నాహ.

శ్లో॥ ఇతిస్మ రాజా నయవర్త్మనా వ్రజన్ సముద్యమీమం
డలశుద్ధిమాచరేత్। విరాజతే సాధువిశుద్ధమండల
శ్శరశ్చశీవప్రతినందయన్ ప్రజాః॥ ... ౭౨

ఇందు జెప్పంబడిన నీతిమార్గముచే సంచరించుచు నన్నివిష
యంబులను జాగరూకుండగుచు పూర్వోక్తక్రమంబున మండలశు

ద్ధియొనర్చు వాడు శరత్కాలంబున పరిశుద్ధమండలముచే ప్రకాశితుండగు చంద్రునివలె ప్రకాశించుచుండుననుట.. .. ౯-౭౪

ఇతి కామందకీయే మండలయోనిర్నామాష్టమస్సర్గః.

నవమస్సర్గ ప్రారంభః.

శ్లో॥ బలవద్విగృహీతస్సన్ నృపోనన్య ప్రతిక్రియః । ఆప
న్నస్సంధి మన్విచ్ఛేత్కుర్వాణః కాలయాపనాం॥౧

పూర్వసర్గమునందు మండలస్వరూప మేరుపరుపంబడియెం గావుననిచ్చట రాజషాడ్గుణ్యంబులగు- సంధివిగ్రహయాన-ఆసన- ద్వైధీభావ- సమాశ్రయంబులను నారింటియందు ప్రాథమికంబగు సంధిప్రకార మేర్పఱుపంబడియెడు- ఎట్లనబలిష్ఠుండగు శత్రురాజునకు స్వాధీనుండగుచు వానిజయించుట కుపాయాంతరములేని దీనుండగు రాజుతనకుమంచికాలము సంభవించుపర్యంతంబును నొకయుపాయంబున కాలక్షేపము జేయుటకై దినములుగడుచు నిమిత్తము కొఱకు సంధి జేయదగుననుట... ... ... ౧

సంధిభేదానాహ.

౧ ౨ ౩ ౪ ౫
శ్లో॥ కపాల ఉపహారశ్చ సంతానస్సంగతస్తథా। ఉపన్యా
౬ ౭ ౮ ౯
సః ప్రతీకారః సంయోగః పురుషాంతరః। అదృష్టనర
౧౦ ౧౧ ౧౨ ౧౩ ౧౪
ఆదిష్ట ఆత్మామిష ఉపగ్రహః। పరిక్రియస్తథోచ్ఛిన్నః
౧౫ ౧౬
తథాచ పరదూషణః। స్కంధోపనేయ సంధిశ్చ షోడ
శః పరికీర్తితాః। ఇతి షోడశకం ప్రాహుస్సంధిం సంధివి
చక్షణాః॥ ౪

కపాలసంధియు ౧. ఉపహారసంధియు ౨. సంతానసంధియు ౩. సంగతసంధియు ౪. ఉపన్యాససంధియు ౫. ప్రతీకార సంధియు ౬. సంయోగసంధియు ౭. పురుషాంతరసంధియు ౮. అదృష్టనరసం

ధియు౯- ఆదిష్టసంధియు౧౦ - ఆత్మామిష్టసంధియు౧౧ - ఉపగ్రహసంధియు౧౨-పరిక్రియాసంధియు౧౩-ఉచ్ఛిన్నసంధియు౧౪-పరదూషణసంధియు౧౫- స్కంధోపనేయసంధియు౧౬- ననుపదియారువిధంబులుగా పూర్వాచార్యులచే భేదంబు లేర్పఱుపంబడియెననుట ౪

శ్లో॥ తథాతద్వ్యవహారేణభవత్యేకోప్యనేకధా॥ ..౪౫

ఇట్టిభేదంబులసంధియుంగాయాయి హేతు భేదంబులచెనొకటియయ్యునేకంబులగు భేదంబులుగలుగుననుట ౪౫

సంధీనాంక్రమెణలక్షణాన్యాహ॥

శ్లో॥ కపాలసంధిర్విజ్ఞేయః కేవలంసమసంధితః॥.....౫

పరస్పరగౌరవంబులకున్యూనముగానియట్లు ఎవ్వియేనియునొకనియమముచెనొకరుయుద్ధాము లోనర్పకతమంతట నిలిచియుండునటుల పరస్పరమునమ్మకముగలుగక కాలానుసారముగా సంధియొనర్చుటకపాలసంధి ఇచ్చటపగిలియుండెడు రెండుశిరశ్శకలములనేనియు ఘటఖండములనేనియుగూర్చునెడ చూచెడువారలకుమాత్రము కలిసినట్లుండుట యేనప్పవాస్తవముగాగలియకుండునట్లుజేయుట... .. .. ౫

శ్లో॥ సంప్రదానాద్భవతియ- ఉపహారస్సఉచ్యతె॥ ౫౫

రెండవది- హీనుండగువాడధికుండగువానికికప్పములుకానుకలుమొదలగువాటినొసంగి సమాధానముజేయుటఉపహారసంధి..

శ్లో॥ సంతానసంధిర్విజ్ఞెయోదారికాదానపూర్వకః॥౬

మూడవది- స్వకీయయగుపుత్రీదానమునొసంగిసంబంధపూర్వకముగా,సమాధానమొనర్చుటచే సంతానముగలిగియుభయులకునవినాభావసంబంధముగలుగుగావున నట్లొనర్చుట సంతానసంధి... .. ..

శ్లో॥ సద్భిస్సంగతసంధిస్తుమైత్రిపూర్వ ఉదాహృతః।

యావదాయుః ప్రమాణంతుసమానార్థప్రయో

జకః। సంగతస్సంధిరెవేహ ప్రకృష్టత్వాత్సువర్ణ

వత్ । అపరైస్సంధికుశలైః కాంచనస్సముదాహృతః । సంపత్తౌచవిపత్తౌచ కారణైర్యోనభిద్యతే॥౮౪

నాలవయది- కేవలస్నేహాతిశయమువలననుభయుల ఆయుర్దాయపర్యంతంబును సమానార్థప్రయోజనంబుగలదియగుచునుండునది సంగతసంధియనంబరగు. నిదిసమస్తసంధులయందును శ్రేష్ఠంబగుటవలన సంపత్కాలంబుననేనియు నాపత్కాలమునందేనియుపరప్రయత్న దుర్బోధనాదులచే భేదము నొందకయు దుర్గుణంబులకెడమీకయు స్వతస్సిద్ధంబగు నైజగుణంబుచే నైకమత్యమునొందుటవలన నీతిశాస్త్రవృద్ధులవలన కాంచనసంధియనంబరగు.. ... ... ౯౪

శ్లో॥ భవ్యామేకార్థసిద్ధింతుసముద్దిశ్యక్రియేతయః॥ స ఉపన్యాసకుశలైరుపన్యాసఉదాహృతః॥ .. ౯౪

ఐదవది- మంగళకరంబగునొక కార్యము సాధించుటకై యనగా నొకశత్రునిసాధించుకొరకు ఉభయులుగూడికొనుటయు, సముద్రమథనముకొరకుబలీంద్రులుసంధించునట్లు జేయుటయు, ననుటఉపన్యాససంధి... ... ... ౯౪

శ్లో॥ మయాస్యోపకృతంపూర్వమయం ప్రతికరిష్యతి । ఇతియఃక్రియతేసంధిఃప్రతీకారస్సఉచ్యతే॥ ఉపకారంకరోమ్యస్యమమాప్యేషకరిష్యతి। అయంచాపి ప్రతీకారో రామసుగ్రీవయోరివ॥ ౧౧౪

ఆరవది- పూర్వమితనికినాచేత నుపకారము జేయబడియుండుటవలననిపుడతడునాకుపకారమొనర్చునని సంధిజేయుటయు, ప్రకారభేదంబున రామసుగ్రీవులవలె ఉభయులునుదుఃఖించుచుండునెడలనొకడుపూర్వముపకారమొనర్చితిమేని పిదపనతడుప్రత్యుపకారముజేయునననుక్రమముచే సంధిజేయుటయు, ననునీరెండువిధంబులును- ప్రతీకారసంధి... ... . ౧౧౪

శ్లో॥ ఏకార్థాంసమ్యగుద్దిశ్యయాత్రాంయత్రహిగచ్ఛ

తః । ససంపాతప్రయాణస్తు సంధిస్సంయోగ ఉ
చ్యతే॥ ౧౨౪

ఏనవది ఒకకార్యముసాధించుటకైయొకరికొకరు తెలియక
నేసు నెడలనిరుపురుసుమార్గమునందు ఐకమత్యము జెందునట్టుల జే
రుటస్సంయోగసంధి- ఇచ్చటనుదహరించబడిన ఐనవదియును ఉప
న్యాసము మొదలు ఏడవపర్యంతంబగు ఉపన్యాస- ప్రతీకార- సం
యోగంబులు- అనభియోక్తయనగా ముందుగురు తెరుగని విష
యంబుల్ల జేయుసంధులనుట.. ... . ౧౨౪

శ్లో॥ ఆవయోర్యోధముఖ్యాభ్యాముభోయం సాధ్యతా
మితి । యస్మిన్పణశ్చక్రి యతె సనసంధిః పురుషాం
తరః॥ ౧౩౪

ఎనిమిసవది- ఇరువురు రాజులును - తమతమ సేనాపతులవలన
నొక కార్యము సాధించబడవలయుగావుననట్టిప్రతిజ్ఞారూపంబుగా
మనుష్యులమూలంబున సంధియొనర్చుటపురుషాంతరసంధి౧౩౪

శ్లో॥ త్వయైకేనమదీయోర్థః సంప్రసాధ్యస్త్వసావితి।య
త్రశత్రుఃపణంకుర్యాత్ సోదృష్టపురుషః స్మృతః॥౧౪౪

తొమ్మిదియవది- విజిగీషునకు శత్రుండగువాడు రహస్యంబు
ననావిషయంబగునట్టికార్యము నీవలన సాధించబడవలయుగాని య
స్మదీయంబగుపరికరములచే నసాధ్యముగావున నికార్యము నీ
వె సాధించదగునని ప్రతిజ్ఞాపూర్వకంబుగా దెలియజేయుటఅదృ
ష్టపురుషసంధి.. ... ... ౧౪౪

శ్లో॥ యత్రభూమ్యేకదేశేనపణేనరిపురూర్జితః। సంధీ
యతెసంధివిద్భిరాదిష్టస్సఉదాహృతః॥ ... ౧౫౪

పదియవది- శత్రుండగువాడు- విజిగీషునకు తనరాజ్యమునం
దు కొంత యొసంగి శేషమునురక్షించుకొనునట్లు ప్రతిజ్ఞయొనర్చు
టఆదిష్టసంధియనంబరగు.. .. .. ౧౫౪

శ్లో॥ స్వసైన్యేనతుసంధానమాత్మామిషఇతిస్మృతః॥౧౬

పదనకొండవది- తన సైన్యంబంతయు విజిగీషునకొసంగితన దే హంబును రాజ్యంబునుమాత్రముగక్షించుకొనుట ఆత్మామిషసంధి

శ్లో॥ క్రియతే ప్రాణరక్షార్థం సర్వదానముపగ్రహః॥౧౬॥

పదిరెండవది - ప్రాణముగలయెడ రాజ్యాదులు మొదలగు సప్తప్రకృతులమరల సంపాదించుట కవకాశముగలిగియుండుటవ లనను- దేహత్యాగమగునెడ మరలదేహముసంపాదించుట య సాధ్యముగుటవలనను- అట్టిస్వకీయదేహమురక్షించుటకై......

ఆత్మార్థే సకలంత్యజేత్.

అను న్యాయంబున స్వకీయంబగురాజ్యకోశాదులగు సర్వ స్వంబును నొసంగిదేహరక్షణమొనర్చుకొనుట ఉపగ్రహసంధి౧౬

శ్లో॥ కోశాంశేనాథకుప్యేనసర్వకోశేనవాపునః। శేష ప్రకృతిరక్షార్థం పరిక్రియఉదాహృతః॥ .. ౧౭॥

పదమూడవయది- తనబొక్కసధనమునందు ద్వితీయ- తృ తీయాదిభాగదానముచేతనేనియు- నందలి యోగ్యపదార్థదా నముచేనేనియు- సమస్తధనదానంబుచేనేనియు మిగతగలరాజ్యా దిసప్తప్రకృతులరక్షించుటకై సంధిజేయుటపరిక్రియసంధి... ౧౭॥

శ్లో॥ భువాంసారవతీనాంతుదానాదుచ్ఛిన్నఉచ్యతే॥౧౮

పదునాలవది - తనభూములయందు మిక్కిలిపంటలు మొద లగునదిగలుగునట్టి సారక్షేత్రంబుల విజిగీషునకొసంగి శేషము ర క్షించుకొనుటఉచ్ఛిన్నసంధి.. ... . ౧౮

శ్లో॥ సర్వభూమ్యుద్ధితఫలదానేనఫలదూషణః॥...౧౮॥

పదైదవది- తనరాజ్యమునందు త్పత్తియగు సమస్తద్రవ్యం బునువిజిగీషునకొసంగుట- వలననయ్యేడుసంధిఫలదూషణసంధి ..

ఇచ్చుటనిజిగీషుని దూషణమొనరింపక శత్రువుసమాధానం బునొసంగుటవలనపరదూషణ సంధియనియువ్యవహారము౧౮॥

శ్లో॥ పరిచ్ఛిన్నం ఫలంయత్రసక్కంధంస్కంధేననీయతే।
స్కంధోపనయనంచాహుస్సంధింసంధివిదోజనాః॥౧౯॥

పదియారవది శత్రువుతనదేశంబున ప్రతిసంవత్సరోత్ప త్తియందొకభాగంబును కాలనియమముచే కప్పమొసంగుచుండు

నటుల ప్రతిజ్ఞయొనర్చి యారీతినర్పించుచుండుట స్కంధోపనయ
నసంధి... ... ... ౧౯౪

శ్లో॥ పరస్పరోపకారశ్చ మైత్రస్సంబంధక స్తథా ఉప
హారశ్చవిజ్ఞేయాశ్చత్వారస్త్వేవసంధయః ౨౦౪

ఆరవదియగుపరస్పరోపకారసంధియు- నాల్గవదియగుమైత్రి
సంధయు - మూడవదియగు సంబంధకసంధియు - రెంవదియగు
నుపహారసంధియు- ననునీనాల్గువిధంబులు శ్రేష్ఠంబులనియు, తక్కి
నవి సామాన్యంబులనియు, మతాంతరము... .. ౨౦౪

స్వమతమాహ.

శ్లో॥ ఏక ఏవోపహారస్తు సంధిరేతన్మతంహినః॥ ఉపహా
రస్యభేధాస్తు సర్వేన్యేమైత్రవర్జితాః॥ .. ౨౧౪

నాలగవదియగుమైత్రిసంధిదప్ప మిగలసంధులన్నియు రెండ
వదియగు ఉపహారసంధియందవాంతరభేదంబులగుటంజేశి కా
మందకమతంబునఉపహారసంధియొక్కటియయని తాత్పర్యము

శ్లో॥ అభియోక్తాబలీయస్త్వాదలబ్ధ్వాననివర్తతే। ఉప
హారాదృతేయస్మాత్సంధిరన్యోనవిద్యతే॥ ౨౨౪

విజిగీషుబలవంతుండగుటవలన నెద్దియేనియు నొకప్రయోజ
నమునొందక తిరుగుట యసంభావితంబగుటంజేశి పూర్వోక్తంబ
గు ఉపహారముదప్ప ఇతరసంధులు ప్రయోజనకరంబులు గావ
నుట... ... ... ౨౩౪

అసంధేయానధికృత్యాహ.

శ్లో॥ బాలో౧వృద్ధో౨దీర్ఘరోగీ౩తథాజ్ఞాతిబహిష్కృతః౪
భీరుకో౫భీరుకజనో౬ లుబ్ధో౭లుబ్ధజన౮స్తథా। విరక్త౯
ప్రకృతిశ్చైవవిషయేష్వతిసక్తిమాన్౧౦। అనేకచిత్త
మంత్రశ్చ౧౧ దేవబ్రాహ్మణనిందకః౧౨। దైవోపహత౧౩

కశ్చైవ ౧౪ దైవచింతకఏవచ । ౧౫ దుర్భిక్షవ్యసనోపే
తో ౧౬ బలవ్యసనసంకులః । ౧౭ అదేశస్థో ౧౮ బహురిపుః యు
౧౯ క్తోకాలేనయశ్చసః । సత్యధర్మవ్యపేతశ్చవింశ
తిఃపురుషాఅమీ । ఏతైస్సంధింనకుర్వీత విగృహ్ణీ
యాత్తుకేవలం । ఏతేవిగృహ్యమాణాహి క్షిప్రం
యాంతిరిపోర్వశం॥ ౨౪

వ్యవహారజ్ఞానములేని పిల్లకాయయు౧ - మిక్కిలిముసలివాడును౨ - రాజయక్ష్మమొదలగురోగంబులచే కృశించుచుండువాడును౩ - తనకులీనులచే బహిష్కరింపబడియుండు వాడును౪ - పిరికియు౫ - భయముకలిగియుండెడు సైన్యముగలవాడును౬ - లోభియు౭ - లోభులగుసైన్యమంత్ర్యాదులుగలవాడును౮ - మంత్రులు మొదలగుప్రకృతులను పేక్షించువాడును౯ - స్త్రీద్యూతపానమృగయాదుల యందత్యాశగలవాడును౧౦ - నిలకడలేక మోదించుచుండువాడును౧౧ - దేవతలనుబ్రాహ్మణులను నిందించుచుండు వాడును౧౨ - దైవసహాయ హీనుండును౧౩ - దైవాధీనముగాకాగలకార్యమునకు మనప్రయత్నంబేమి యనువాడును౧౪ - కరువుచేత రాజ్యము చెడియుండువాడును౧౫ - వక్ష్యమాణలక్షణలక్షితంబులగు సైన్యవ్యసనముగలవాడును౧౬ - దేశాంతరంబున నొంటిగాజిక్కబడినవాడును౧౭ - అనేకశత్రులుగలవాడును౧౮ - కాలవైపరీత్యముచే సంకటపడువాడును౧౯ - సత్యముబలుకుటయు, ధర్మము జేయుటయు, విడిచినవాడును౨౦ - అనునీ యిరువదివిధంబుల శత్రులునుసులభముగా సాధించుటకర్హులుగావున వీరలతోనెంతమాత్రముసంధిజేయక విజిగీషువు వాడు ముఖ్యముగానిగ్రహించదగుననుట... ... ...౨౪

క్రమాదేతేషాం హేతూనాహ.

శ్లో॥ బాలస్యహ్యప్రధానత్వాన్నలోకోయోద్ధుమిచ్ఛ

ఔ। మోద్ధంస్వయముశక్తస్య పరార్థేఽకోపిహి యుధ్యతే॥ ౨౯

మొదటిది - యుద్ధముజేయజాలని పిల్లకాయముందటనిలుచుటకేసియు, సైన్యంబుల నిగ్రహానుగ్రహంబులవలన స్వాధీనపరుచుటకేనియు, నశక్తుండగుటంజేసిఉపకారార్థముగా తమప్రాణంబులుబోగొట్టుకొనుటకు లోకజనులుసంమతించరుగావున నట్టిబాలుడు సులభసాధ్యండనుట.. .. ... ౨౯

శ్లో॥ ఉత్సాహశక్తిహీనత్వాద్వృద్ధోదీర్ఘామయస్తథా। స్వైరేవపరిభూయంతె ద్వావప్యేతావసంశయం॥ ౨౯

రెండవ - మూడవవారలగు- వృద్ధుండును - దీర్ఘరోగియు- ఉత్సాహంబును దేహశక్తియులేకుండుటవలన నిస్సందేహముగాతమతమబలంబులచే నవమానమునొందుదురుగావునసులభసాధ్యులనుట.. .. .. ౨౯

శ్లో॥ సుఖోచ్ఛేద్యోహిభవతిసర్వజ్ఞాతిబహిష్కృతః। తఏవైనంవినిఘ్నంతిజ్ఞాతయస్త్వాత్మసాత్కృతాః॥౩౦

నాలవవాడగు- జ్ఞాతిబహిష్కృతుడు- జ్ఞాతులతనిరాజ్యాపహారణముజేయుటకై యతనిజంపుదురుగావున నట్టివాడును సులభసాధ్యుండనుట... ... . ౩౦

శ్లో॥ భీరుర్యుద్ధపరిత్యాగాత్ క్షిప్రమేవవినశ్యతి॥ ౩౧

ఐదవవాడగు పిరికియన్యసైన్యముజూచినమాత్రముచేనుత్తరకుమారునివలె యుద్ధమునువిడిచిపరిగెత్తుగావున నతిసులభుండనుట... .. .. ౩౧

శ్లో॥ వీరోపిభీరుపురుషస్సంగ్రామేస్వైర్విముచ్యతే॥౩౧

ఆరవవాడగు- పిరికిసైన్యముగలవాడునడి యుద్ధమునందుతనసైన్యముచే విడువబడుగావునసులభసాధ్యుండనుట.. ౩౧

శ్లో॥ లుబ్ధస్యాసంవిభాగిత్వాన్నయుధ్యంతెనుజీవినః॥౩౨

ఏడవవాడగు- లోభి- కాలదేశపాత్రంబుల నెరింగిద్రవ్యము

ప్రయించ నేరఁడు గావున సైనికులగువారు సమయంబున యుద్ధము జేయక విముఖులగుటవలన సులభసాధ్యుండనుట... ౩౨

శ్లో॥ లుబ్ధానుజీవకైరేవ దానభిన్నైర్విహన్యతే॥ ౩౨౫

ఎనిమిదియవదియగు - లోభులగు ప్రకృతులువిజిగీషుదానాదులకులోబడినవారగుచు సమయమునందు తమ రాజునుజంపుట వలనసులభసాధ్యుఁడనుట... .. .. .. ౩౨౫

శ్లో॥ సంత్యజ్యతే ప్రకృతిభిర్విరక్తప్రకృతిర్యుధి॥.....౩౩

తొమ్మిదవవాఁడగు - విరక్తప్రకృతియగు రాజు - స్వార్వమితనిచే ప్రకృతివిషయంబులగు వాక్పారుష్యదండపారుష్యాదులవలననితనియందు పేక్షితులగుటంజేసి యుద్ధకాలమునందు వారలచే విడుబడుగావున సులభసాధ్యుండునుట.. .. ౩౩

శ్లో॥ సుఖాభియోజ్యోభవతివిషయేష్వతిసక్తిమాన్॥౩౩౫

పదియవవాఁడగు - విషయాసక్తుండు - జాగ్రతలేనివాఁడగుటం జేసి సులభముగాజయించబడుననుట... .. .. ౩౩౫

శ్లో॥ అనేకచిత్తమంత్రస్తు ద్వేష్యోభవతిమంత్రిణః॥ ౩౪

పదనకొండవవాఁడగు నిలకడలేని యాలోచనగలరాజు మంత్రులకుద్వేషియగుటంజేశి సులభసాధ్యుండనుట ౩౪

శ్లో॥ సదాధర్మబలీయస్త్వాద్దేవబ్రాంహ్మణనిందకః॥౩౪౫

పదిరెండవవాఁడగు - దేవబ్రాంహ్మణనిందకుండు-అధర్మబలమువలనసులభముగాఁదెగుననుట... ... . ౩౪౫

శ్లో॥ విశీర్యతేస్వయంచైవదైవోపహతకస్తదా॥..౩౫

పదమూఁడవవాఁడగు- దైవోపహతకుఁడు- స్వయముగానేస్వల్పకాలమునశించుగాన నతనితోసంధిజేయ నగత్యము లేదనుట... ... ... ౩౫

శ్లో॥ సంపత్తౌచవిపత్తౌచదైవమేవహికారణం। ఇతిదైవపరోధ్యాయన్నాత్మనానవిచేష్టతే॥ ... .౩౬

పదునాలవవాఁడగు- దైవచింతకుండు- దైవాధీనంబున శుభాశుభంబులు సంభవించుగావునను మనుష్యయత్నము ప్రయోజ

సం ౦౬ము గాడుగావునను మన మేటికి శ్రమనొందవలయుననిప్ర
యత్నగృహీతుండైయుండుగావున నతడు సులభసాధ్యుండనుట...

శ్లో॥ దుర్భిక్షవ్యసనీచైవ స్వయమేవావసీదతి॥ ౩౬

పదియైదవవాడగు- దుర్భిక్షవ్యసనియనగా ధాన్యాదులు
లేకుండుటవలన తనంతట కృశించినశించుగావున నతనితోసంధి జే
యనగదనుట... ... ... ౩౬

శ్లో॥ బలవ్యసనయుక్తస్య యోద్ధుంశక్తిర్నవిద్యతే॥ ౩౭

పదియారవవాడగు - బలవ్యసనయుక్తుండు - బలముగస్వరై
కమత్యాభావాదులవలన యుద్ధముజేయుటకు సంభవించకపోవు
టసులభసాధ్యుండనుట... ... . ౩౭

శ్లో॥ అదేశస్థో హిరిపుణాస్వల్పకేనాపిహన్యతే। గ్రా
హోల్పీయానపిజలేగజేంద్రమపకర్షతి॥... ౩౮

పదియేడవవాడగు- విదేశస్థుండు- అల్పశరీరముగలనీటియం
దుండు మొసలిచేరూపబలములనతిశయంబగు గజేంద్రముపట్టుబ
డునట్లు అన్యదేశస్థుండగు రాజుశత్రువునకు సులభసాధ్యుండగు
ననుట... ... ... ౩౮

శ్లో॥ బహ్వమిత్రస్తుసంత్రస్తః శ్యేనమధ్యేకపోతవత్ ।
యేనైవగచ్ఛతిపథా తేనైవాశువినశ్యతి॥.... ౩౯

పదునెన్మిదవవాడగు- బహ్వమిత్రుడు- డేగలనడుమ జిక్కి
నపావురపిట్టవలెనే దిక్కునకేగిననాదిక్కునగల శత్రువుచేపట్టు
బడి నశించుగావున నట్టివానును సులభసాధ్యుండనుట... ౩౯

శ్లో॥ అకాలేయుక్తసైన్యస్తుహన్యతేకాలయోధినా। కౌ
శికేనహతజ్యోతిర్నిశీథఇవవాయసః॥... .. ౪౦

పదితొంమిదియవవాడగు- అయుక్తకాలుడు- రాత్రికాలంబు
నగుడ్లగుబ్బలచేత జచ్చుకాకిసమూహమువలె యుక్తకాలవేదియ
గు జిగీషుచే జయించబడుగావున నతనితోసంధిజేయనగదనుట.

శ్లో॥ సత్యధర్మవ్యపేతేనసందధ్యాత్కథంచన। సుసం
ధితోప్యసాధుత్వాదచిరాద్యాతివిక్రియాం॥...౪౧

ఇరువదియవవాడగు-సత్యధర్మవ్యపేతుడు - ఘనసంధియొన ర్చియుడౌరాత్మ్యమువలన త్వరితకాలంబున తిరుగబడుగావునన ట్టివానితో నెక్కాలంబును సంధిజేయదగనుట ౪౧

సంధ్యేయానాహ.

శ్లో॥ సత్యార్యౌధార్మికానార్యోభ్రాతృసంఘాతవాన్ బలీ । అనేకవిజయీత్యేతే సంధేయాస్సప్తకీర్తితాః॥ ౪౨

సత్యముబలుకువాడును- ౧- యోగ్యగుణంబులు గలవాడును-౨- ధర్మబుద్ధిగలవాడును ౩- పాపాత్ముండును ౪- జ్ఞాతిసమూహముగలవాడును ౫-అధికబలశాలియు౬- అనేకయుద్ధంబులయందు జయించియుండువాడును ౭- అనునీయేడ్గురు రాజులతోడ నవశ్యముసంధిజేయదగుననుట... ... ... ౪౨

ఏతేషాంక్రమాద్ధేతూనాహ.

శ్లో॥ సత్యోనుపాలయన్ సత్యంసంధితో నైతివిక్రియాం॥౪౨౫

మొదలివాడగు సత్యముబలుకువాడు సంధిజేశినపిదపతిరుగబడినసత్యదోషము సంభవించుననుభయముచేత వ్యత్యస్తము నొందడుగావున నసత్యముసంధిజేయదగు... ... ౪౨౫

శ్లో॥ ప్రాణాపాయేప్యపివ్యక్తమార్యో నాయాత్యనార్యతాం॥.. .. .. ౪౩

రెండవవాడగు-ఆర్యుండు- తనకుప్రాణభయముసంభవించినప్పుడును పాపకృత్యముజేయ సమ్మతినొందడుగావుననతనితో సంధిజేయదగు... ... ... ౪౩

శ్లో॥ ప్రజానురాగధర్మాచ్చదుఃఖోచ్ఛేద్యోహిధార్మికః॥౪౩౫

మూడవవాడగు- ధార్మికుండు- స్వపరమండలజనంబుల తన ధర్మగుణాతిశయమువలన స్వాధీనులనొనర్చియుండుటవలన నట్టివానిజయించుట దుస్తరముగావున నతనితో సంధియొనర్చుటయుచితంబనుట.. ... ... ౪౩

శ్లో॥ సంధిః కార్యోప్యనార్యేణ న ప్రాప్యోత్సాదయన్ ద్విషః। రేణుకాయాస్సుత ఇవ మూలేష్వపి న తిష్ఠతి॥ ౪౪

నాలవవాఁడగు - పాపాత్ముడు - మాతృఘాతకుండగు రేణుకాపుత్రుండగు పరశురామునివలె కులనిర్మూలము జేయుగావున నట్టివానితో సంధి జేయుట యుచితంబనుట... ... ...

ఇచ్చట జమదగ్న్యాశ్రమమునందలి హోమధేనువును కార్తవీర్యార్జునుండను రాజు అపహరించుటవలన నతని సంహారమొనర్చిన పరశురామునియందు కోపమునొందిన కార్తవీర్య పుత్రులు మరలనతఁడు లేనియెడ జమదగ్నిని జంపుటచేతఁ బితుండగు పరశురామునిచే క్షత్రియవంశము లిరువదియొకటి నిర్మూలించెననుట - ప్రసిద్ధము... ... . ౪౪

శ్లో॥ సంఘాతవాన్యథా వేణుర్నిబంధః కంటకైర్వృతః। న శక్యతే సముచ్ఛేత్తుం భ్రాతృసంఘాతవాంస్తథా॥ ౪౫

ఐదవవాఁడగు భ్రాతృసంఘాతముగలవాఁడు - ముండ్లచేతయు తీగెలచేతయు పెనవేయబడియుండు వెదురుపొదవలె బలిష్ఠులగు జ్ఞాతి సమూహముచే జుట్టబడియుంటచేత సాధించుటయశక్యంబగుటవలన నతనితో సంధి జేయుటయుక్తంబనుట... ... ౪౫

శ్లో॥ సమాక్రాంతస్య బలినా సర్వ యత్నవతోపి హి। హరిణస్యేవ సింహేన శరణం నైవ దృశ్యతే॥ ౪౬

ఆఁగవవాఁడగు నధిక బలశాలిచే పట్టుబడు నితరుఁడు అనేక యత్నములుగలవాఁడయ్యును - సింహముచేతఁ జిక్కబడిన జింకవలె విడిపించుకొనుట కశక్తుండగుటవలన నతనితో సంధి జేయఁదగుననుట... ... . ౪౬

శ్లో॥ ఈషదాయచ్ఛమానోపి నిరీహో మత్తానివ ద్విపాన్॥ నిహంతి బలవాన్ తస్మాత్సంధేయశ్శివమిచ్ఛతా॥ ౪౭

పదవవాఁడగు - అనేకవిజయి - స్వల్పయత్నపరుండయ్యును

సింహ్మముమదమేనుగులజయించునట్లు జంపుచుండుగావునతనకు శుభంబుగోరురాజు అతనితోసంధి జేయదగుననుట... ౪౬

శ్లో॥ బలినాసహయోద్ధవ్యమితినాస్తినిదర్శనం। ప్రతి
వాతంనహిఘనఃకదాచిదపిసర్పతి॥ .. ౪౭

యెదురుగాలిని మేఘ మెదిరించజాలనియట్లు బలవంతుని నెదిరించుట యసాధ్యంబగుటవలన నెక్కాలంబును బలవద్విరోధముగలుగకుండ సంధియొనర్చుటయుచితముగుగానియుద్ధము జేయదగదనుట... ... . ౪౭

శ్లో॥ బలీయసిప్రణమతాం కాలేవిక్రమతామపి।సంపదో
నాపగచ్ఛంతిప్రతీపమివనిమ్నగాః॥ .. ౪౮

తనకన్నబలిష్ఠుండగురాజునకువిధేయుండగుచు-దేశకాలపాత్రంబులెరింగిపరాక్రమించుచుండెడురాజుసంపదలు- నదీప్రవాహము లెదురెక్కజాలనియట్లు- శాశ్వతముగనుండుననుట ౪౮

శ్లో॥ జమదగ్నిసుతస్యైవసర్వస్సర్వత్రసర్వదా। అనేక
యుద్ధజయినః ప్రతాపా దేవభజ్యతే॥ ... ౫౦

అనేకయుద్ధజయశీలుండగురాజునకు - పరశురామునకుంబోలెనన్నిదేశంబులయందును- సర్వకాలంబులయందును సమస్తవిషయంబులయందును- నందరునుభయము జెందుచుండుదురు గావునప్రతాపముముఖ్యసాధకము.. ... ... ౫౦

శ్లో॥ అనేకయుద్ధవిజయీసంధానంయస్యగచ్ఛతి। త
త్ప్రతాపేనతస్యాశుభయంగచ్ఛంతివిద్విషః॥౫౧

అనేకయుద్ధవిజయియగువాడెవ్వనితోసంధియొనర్చునతనికిద్వేషులగు వారందరు నితని పరాక్రమభీతివలన నతనికిలోబడియుందురనుట ౫౧

శ్లో॥ నజాతుగచ్ఛేద్విశ్వాసంసంధితోపిహిబుద్ధిమాన్।
అద్రోహసమయం కృత్వావృత్ర మింద్రఃపురావ
ధీత్। ౫౨

పూర్వకాలంబున త్వష్టృప్రజాతిపుత్రుండగు త్రిశిరస్కుం

డగువిశ్వరూపుని నన్యాయముగానింద్రుండు వధించుటవలనకుపి
తుండగుత్వష్టృచే నభిచారహోమాగ్ని యందుత్పన్నుండగు
వృత్రాసురునకు పరాజితుండగునింద్రుండు దేవఋషి సమక్ష
ంబున సమస్తఆయుధ - శుష్క - ఆర్ద్ర - దివా - రాత్రుల
యందు ద్రోహముజేయనియట్లు వృత్రాసురునితో సంధియొన
ర్చుటవలన విస్రంభచారియగునతని - దధీచిమహర్షి వెన్నెము
కచేజేయబడు వజ్రాయుధంబునకుశుష్కార్ద్రంబులుగాని సము
ద్రఫేనముచే లేపనమొనర్చి రేలునుపగుళ్లునుగానిఅస్తమనకాలంబు
నజంపెగావున - శత్రువుతోడసంధి జేసినను యేమరుబాటొందద
గదనుట.. ... . ౫౨

శ్లో॥ వికారంయాతిపుత్రేపి రాజ్యోల్లిథస్తథాపితా। త
ల్లోకవృత్తాన్నృపతేరన్యద్వృత్తంప్రచక్షతే॥..౫౩

రాజ్యలోభియగుతండ్రి తనపుత్రునియందును ద్రోహబుద్ధిగ
లవాడగుంగావున - లోకవృత్తాంతముకన్న రాజధర్మము పృథ
గ్భావముగలదియనుట... ... ... ౫౩

శ్లో॥ అభియుక్తోబలవతా దుర్గేతిష్ఠన్నయత్నవాన్। బ
లీయస్తరమాహ్వానంకుర్వీతాత్మవిముక్తయే॥౫౪

కోటయందుండియు బలశాలియగు రాజుచే నిర్బంధింపను
రాజు తననిర్బంధవిముక్తికొరకుమిక్కిలిబలశాలియగు మరియొ
కరాజును సంధిపూర్వకముగా పిలుపించదగుననుట... ౫౪

శ్లో॥ స్వశక్త్యుత్సాహముద్వీక్ష్య విగృహ్ణీయాన్మహత్త
రం। కేసరీవద్విపమితి భరద్వాజఃప్రభాషతే॥౫౫

స్వకీయంబగుబలంబును- ప్రభుమంత్రోత్సాహంబులునుయో
చించినవాడగుచు బలమధికంబుగాదోచునెడ బలశాలియగువా
నిమీద - ఏనుగులమీదసింహ ముపరాక్రమించునట్లు పరాక్రమిం
చదగునని భరద్వాజఋషి తాత్పర్యము.. ... ౫౫

శ్లో॥ ఏకోపిసింహస్సాహస్రం యూథంమథ్నాతిదంతి

నాం॥ ఉత్సాహవాన్తు క్రియేషు తథైవబలినో నృపాన్॥ ౫౬

ఉత్సాహవంతుండగురాజు - ఒకటియగు సింహమ్ము వేలతరంబులగు గజయూథంబులజంపునట్లు అనేకరాజులను జయించ దగుననుట.. ... . ౫౬

శ్లో॥ జ్యాయాంసమల్పసైన్యేన బలాద్విక్రమ్య నిఘ్నతః। ప్రతాపసిద్ధాస్సర్వత్ర భజంతి రిపవోఽపరే॥ ౫౭

మిక్కిలిబలాధికుండగువాని నల్పసైన్యసహాయముచే నెదిర్చి జయించునట్టి యుత్సాహవంతునికి మిగతరాజులు తనకితటస్వాధీనులగుదురనుట.. ... ... ౫౭

శ్లో॥ సంధిమిచ్ఛేత్సమేనాపి సందిగ్ధో విజయో యుధి। నహి సంశయితం కుర్యాదిత్యువాచ బృహస్పతిః॥ ౫౮

తనకుజయము సందేహాస్పదముగు నెడల సమానుండగువాని తోడనైనను సంధిజేయుట యుక్తంబని బృహస్పతిమతము. ౫౮

శ్లో॥ అసంప్రవృద్ధై రభివృద్ధి కామస్సమేన సంధానమిహాపగచ్ఛేత్। అపక్వయోర్వాఘుటయోరవశ్యమన్యోన్యభేదీ సమసన్నిపాతః॥ ౫౯ ...

కాలనికుండలొకటికొకటి యొరుసుకొను నెడ రెంట్టికిని బాధగల్గునట్లు సమానులగువారిరువురు యుద్ధము జేయు నెడ నిరువురకును హానిసంభవించు గావున నట్టివిషయంబులసంధియొనరించుటయవశ్యకమనుట... .. .. ౫౯

శ్లో॥ యుద్ధేవినాశో భవతి యథా సుందోపసుందయోః। తిలోత్తమాభిలాషేణ సమవీర్యావుభౌ హతౌ॥ ౬౦

సమానబలశాలులగు సుందోపసుందులను రాక్షసులిరువురు తిలోత్తమయనున ప్సరస్సును వరించుటకేగు నెడ దానిచే నధికబలునివరించ బడుననుటవలన నొక్కరితోనొకరు యుద్ధమొనర్చి యిరువునుసమానముగామృతినొందుట ప్రసిద్ధంబగుటవలన సమానబలులగువారు సంధిజేయుట యుక్తంబని పూర్వశ్లోకముతో సంబంధము.. .. .. ౬౦

శ్లో॥ విహీనోపిహిసంధేయోవ్యసనేరిపురాగతః। ఎ
త్థ్ధునోతిహిమనఃతోయబిందురివతు తేః॥ ౬౧౪

దీనుండగుచుశరణాగతినిజెందిన శత్రువుతనకన్న హీనుండై
నను సంధిజేయుదగుననుట- అట్లు జేయనియెడ గాయమునందు నీ
రుబోశినటుల శరణాగతునిరక్షణమొనర్పని మనోదుఃఖము బా
ధించుచుండుననుట... .. .. ౬౧౪

శ్లో॥ నసంధిమిచ్ఛేద్ధీనశ్చే త్తత్ర హేతురసంశయః॥ తస్య
విస్రంభమాలక్ష్యప్రహరేత్తత్రనిష్ఠురం॥ .. ౬౨౪

సంధియొనర్పు విషయంబున తగుకారణంబులు; లేనియెడనట్టి
వృత్తాంతము నెరింగియ తడుమరల బ్రతుకనియటులనిష్ఠురముగా
జంపదగు.. ... . ౬౨౪

శ్లో॥ బలీయసాభిసంధాయ తంప్రవిశ్యప్రయత్నవాన్।
తథాసావనుగంతవ్యోయథావిస్రంభమాప్నుయాత్॥ ౬౩౪

తనకన్న బలిష్ఠుండగువానితోసంధియొనర్చి యతనిసమీపప్ర
వేశానంతరంబున తనయందతడుమిక్కిలి నమ్మకముగలిగి స్వకీ
యదేహాది ప్రకృతిరక్షణంబులయందేః మరియుండునట్లు ప్రవర్తిం
చదగుననుట... ... . ౬౩౪

శ్లో॥ విస్రంభనీతిముద్యుక్తో నిగూఢాకారచేష్టితః। ప్రి
యాణ్యేవాభిభాషేత యత్కార్యంకార్యమేవ
తత్॥ ౬౪౪

అట్టియెడనీతిశాస్త్రానుసారియగుచు స్వకీయాకారచేష్టలదె
లియనీక ప్రియంబులుబలుకుచుండదగుగాని సమయంబునజేయ
దగు కార్యంబులజేయుటయవశ్యమనుట... ... ..౬౪౪

శ్లో॥ విస్రంభాత్ప్రియతామేతి విస్రంభాత్కార్యమిచ్ఛ
తి। విస్రంభేనహిదైవేంద్రో దితేగర్భమశాత
యత్॥ ౬౫౪

జయజీవయనుమొదలుగు మర్యాదగల పలుకులచేతయు న
మ్మకముగల నడతలచేతయు శుశ్రూషాదులచేతయు- ప్రియాచర

ణములచేతయు నన్యులకుఁ బ్రీతి జనియించుఁ గావున నట్టివిస్రంభ
వ్యాపారములచే నయ్యరి యేమరుపాటొందు నవసరంబున స్వకీ
యకార్యము సాధించందగు ననుట.. ... ...

యిందు రాక్షసనాశముచే దుఃఖితయగు దితిదేవి తనభర్త
యగు కశ్యపుని నారాధించి యింద్రజేతయగు పుత్త్రుం బడయుట
కై సహస్రవార్షికంబగు పుంసవనవ్రతంబు ధరియించి యాచరించు
చుండ నవ్వృత్తాంతవేదియగు నింద్రుం డయ్యమకు శుశ్రూషచే
యుచు పూర్వోక్తలక్షణముచే నమ్మకము గలుగం జేసియుండు నె
డ నొకసమయంబున నయ్యమ విస్రంభముచే పగటికాలంబున త
లయిడు ప్రదేశంబున పాదంబులును పాదంబు లిడు నెడ తలయు
ను వైచి నిదురించుటం జూచి యయ్యపరిశుద్ధకాలంబున వజ్రాయు
ధధారియగుచు నయ్యమగర్భంబునం జొచ్చి యప్పిండంబును న
లుబదితొమ్మిది తునుకలుగ ఖండించె ననియు నాశకలంబులు మరు
త్తులగణం బయ్యె ననియు శ్రీభాగవతప్రసిద్ధముగా నని యిందు కదిదృ
ష్టాంతరంబుగ బలుకంబడియె... .. .. ౭౫

శ్లో॥ యువరాజేన సంధాయ ప్రధానపురుషేణ వా। అం
తఃప్రకోపం జనయే దభియోక్తుః స్థిరాత్మనః॥ ౭౬

స్థిరచిత్తుండు సమర్థుండు నగు శత్రునికటంబున నుండెడు-
యువరాజు- ప్రధానపురుషుండును- మంత్రియు- పురోహితుండును-
సేనాపతియు మొదలగువారియం దొకరిద్దరితోడ యథాసంభవం
బున గూఢంబుగ దానాదులచే సంధిగలుగుటకై యత్నంబొనర్చి
యట్టివారలచే నొండొరులకుం గలహంబు లుత్పన్నంబులగు న
ట్లొనరించి క్షుభితులగుచుండు నెడ స్వకీయకార్యసాధనం బొన
ర్పందగు ననుట.. ... ... ౭౬

శ్లో॥ అథోత్సర్గేణ మహతా లేఖైశ్చార్థాభిసంహి
తైః। ప్రధానపురుషైరేవ కారయేదర్థదూ
షణం॥ ౭౭

పూర్వోక్తులగు ప్రధానపురుషులకు నతివిపులంబగు ధనంబు

లోసంగినైనను - అట్టిధనంబులిచ్చుటకుండగిన నిజముద్రాదిచిహ్నితంబులగు పత్రికలువ్రాయుటచేనైనను వారలకుతనయెడ మక్కువగలుగఁజేసికొని వారలవలన శత్రురాజునకగునర్థాదిప్రయోజనంబులపై కల్యంబొనర్పం జేయందగుననుట... ౬౪

శ్లో॥ దూషితేహిమహామాత్యే రిపురుగ్రోపిధీమతా ।
స్వపక్షే యాత్యవిశ్వాసమిత్థం భూతశ్చనిష్క్రియః॥ ౬౫

యిట్లొనర్చుటచే మహాప్రధానులు మొదలగువారు అన్యునిచేదూషితులగుచుండు నెడ విజిగీషుండనుశత్రుండు సమర్థుండయ్యు తనపక్షీయులగువారియందు నమ్మకమునుంచక పోవుట వలన ప్రయోజనము లేనివాడేయగుననుట... ... .. ౬౫

శ్లో॥ అరేరమాత్యాఃసంధాయతదారంభంశమంనయేత్ । విషభేదేనవాశత్రుంసదానైనైవసాధయేత్॥౬౯

విజిగీషుండగుశత్రునిమంత్రుల పూర్వోక్తలక్షణములచేసంధియొనర్చియైనను - విషప్రయోగముచేనైనను - విశేషద్రవ్యదానముచేనైనను - మరియుంగలుగునానావిధోపాయంబులనైననుతనస్వాధీనుం జేసికొనదగుననుట... .. .. ౬౯

శ్లో॥ అరేస్సర్వప్రయత్నేనపశ్చాత్కోపంప్రకల్పయేత్ ।
పశ్చాత్కోపమథాలిప్సన్నుపసృత్యప్రధర్షయేత్॥౭౦

విజిగీషుండగుశత్రునిననువర్తించియైనను తుదినతనికి కోపముగలుగునట్లొనర్చి యకోపమువలన క్షుభితుండగునతనిం దీమి పరిమార్పందగుననుట... .. .. .. ౭౦

శ్లో॥ తద్దేశకృతసంవాసైస్తైస్తైర్నైమిత్తికైరరేః। ఉపోఢవ్యసనాద్దేశం కారయేత్సిద్ధలిఙ్గైః॥.. ౭౧

శత్రుండుండెడు దేశంబునందలి ప్రజలు రాజునకు నిత్యులుగానుండియు - దేశప్రీతివలనవారలునమ్మకము గలవారైయ్యుండుటవలన అట్టి దేశజనంబులకు జ్యోతిషికులు మొదలగు వేష

ధారులచే భేదంబులు గలుగంజేసి దేశవ్యసనంబు గల్పించవ
గుననుట... ... ...౨౧౯

శ్లో॥ క్షయవ్యయాపాయవధాదిదోష వ్యపేక్షయాపీ
క్షితసాధుకృత్యః। కామంతుపీడామపికాదిచ్ఛేన్న
విగ్రహంయత్ప్రభవాహిదోషాః॥.. ౨౨౯.

క్షయించుటయు- వ్యయంబగుటయు - అపాయముగలుగుట
యు- చచ్చుటయు- నసపీడలకంతయు- విరోధముముఖ్యకారణం
బగుటవలన నట్టిదోషంబులు నాలోచించి సాధుకృత్యంబుల జేయు
చుండదగుననుట.. ... ... ౨౨౯

శ్లో॥ కళత్రమాత్మా సుహృదోధనాని వృథాభవంతీహని
షేవమాత్రాత్। ముహుర్ముహుశ్చాకులితాసితా
సితస్మాన్నవిద్వానతివిగ్రహీస్యాత్॥... ౨౩౯

అతివిగ్రహము చేననగా నత్యంత కార్పణ్యము చేసంభావితం
బగు శస్త్రప్రహారముచేగత జీవితుండగు పురుషునికి ప్రాణసమా
నలగు భార్యాజనంబును- సకలశాస్త్రంబులచే సంస్కృతంబగు
తనదేహంబును- స్నేహితులును- బంధుజనంబులును- ధనకనకవ
స్తువాహనంబులును- నొకనినశించుటచే, నాకులపాటునొందుచు
ద్రుగావున నెప్పుడును అతివిగ్రహము జేయందగదనుట...౨౩౯

శ్లో॥ సుహృద్ధనంతథా రాజ్యమాత్మా నంకీర్తిమేవచ। యు
ధిసందేహాలోలస్థం కోహికుర్యాదబాలిశః॥ ౨౪౯

యుద్ధంబొనర్చుటవలన - సుహృత్తులును ధనంబులును - రా
జ్యంబును - తనదేహంబును - స్వకీయకీర్తియును - యుద్ధము జే
య నుపక్రమించువానికి సంశయాస్పదంబులగుచు వ్యాకులం
బులగుంచుడుంగావునపండితుండగువాడట్టి యుద్ధంబునకుహఠా
త్తుగయత్నము జేయుదగదనుట... ... . ౨౪౯

శ్లో॥ సామ్నాప్రదానేనవిభేదనేన సంస్తంభయేత్సాధ్వ
భియుజ్యమానః। సంధిత్సురారాత్సమసైన్యచక్రం
సామంతమాయాంతముపేతసంధిః॥ .. ౨౫౯

విజిగీషుండు తనకుసముండై యున్నను యుద్ధసిద్ధిసంశయాస్పదంబగుటవలన నట్టివానిని సామంతరాజులను-గుణసంబంధంబులుబలుకుటయు ౧ - ఓండొరుల కుపకారంబులం గనపరచుటయు ౨. అభిజాత్యంబు దెలుపుటచేతయు - శరీరకష్టముచేతయు- నిజప్రకృతిస్వభావము దెలుపుటచేతయు- తనపాండిత్యవైదుష్యాదులెరింగించుటచేతయు- మంగళకరంబులగు ద్రవ్యంబుల యాగమనముగలుగు నుపాయంబు లెరింగించుటచేతయు ననునాయుతి కనపరచుటయు ౩ - తనద్రవ్యంబంతయు నీయదియయనియు ద్రవ్యంబింతగలిగియున్నదనియు దెలుపునాశచే ననునాత్మోపనిధానము గనపరచుటయు ౪ - ననునాల్గు భేదంబులగు సామంబులచేనైనను - క్రొత్తయగునొకవస్తువొసంగుటయు ౧ - అతండు గ్రహియించినదాని ననువర్తించుటయు ౨- కోశమొసంగుటయు ౩- దేశంబునకొంతభాగంబొసంగుటయు ౪ - ననునాల్గు భేదంబులుగల దానముచేనైనను - సందియముగలుగ జేయుటయు ౧- బెదరించుటయు ౨- ననురెండుదెరంగులగు భేదంబులచేనైనను క్రమంబున కుటిలవర్తనుండు గాకుండ ప్రయోగంబొనర్చి యుద్ధముపశమించునట్లుజేయుచు సామంతరాజులతోడను సంధిగలిగి యుండందగు ననుట.. ... ... ౭౫

శ్లో॥ స్వగుప్తిమాధాయసుసంహితేనబలీవధీరోవిచరన్న
రాతిం। సంతాపయేద్యేనససంప్రతప్తఃతప్తేనసంధా
నముపైతితప్తః॥ ౭౬

లోకంబునకాచంబడనిలోహాదులొండొంటితో గలయంజాలదుగావున సంధిజేయుటకిచ్ఛగించని శత్రుండు తప్తుండగుటకై స్వకీయంబగు చతురంగబలంబులదృఢంబులుగ నొనర్చుచు తన్నుం గాచికొని యతండెవ్విధిచేతప్తుండగునట్లొనర్పందగుననుట ౭౭

శ్లో॥ ఇతిస్మసంధింషటుసంధివిత్తమాబభాషిరేపూర్వత
మామహర్షయః। బలాత్తదేనంవిమృశేన్నరేశ్వ
రన్సమీక్ష్యకార్యంగురుచేదవిక్లబః॥... ... ౭౮

సర్గోపసంహారము- పూర్వతములగు శుక్రబృహస్పతులు మొదలగు నీతిశాస్త్రాచార్యులు సంధిస్వరూపంబుల నిట్లనియుపదేశించిరి గాన రాజగువాడు ధీరుండగుచు కార్యగురులాఘవంబు లెరింగి కార్యబలీయంబగు నెడ నిట్లు జేయుందగుననుట... ౭౯

ఇట్లు కామందకము తొమ్మిదవసర్గము సంపూర్ణము.

కామందకము దశమస్సర్గము.

విగ్రహం.

శ్లో॥ అమర్షోపగృహీతానాంమన్యుసంతప్తచేతసాం। పర
స్పరాపకారేణపుంసాంభవతివిగ్రహః॥..... ..౧

పూర్వసర్గంబున సంధిభేదంబులు దెలుపంబడియెంగాననది ప్రథమతంత్రంబు ఇంక ద్వితీయ తంత్రంబగు విగ్రహము అనగా విరోధము వక్ష్యమాణంబగుటం జేసి యట్టివిరోధంబు జనియించుటకు కారణము ఓండొరులచేనగు నొండొరుల యపకారంబులవలనగలుగు నవమానముచేనగు కోపంబునమనంబుడుకుటవలన విగ్రహంబుత్పన్నంబగుననుట... .. ౧

శ్లో॥ ఆత్మనోభ్యుదయాకాంక్షీపీడ్యమానఃపరేణవా।
దేశకాలబలోపేతఃప్రారభేతేహవిగ్రహం॥.. ౨

పూర్వశ్లోకోక్తంబగునపకారంబులచేత యవిగ్రహంబు బుట్టుటమాత్రంబగాక తనకభ్యుదయంబుగోరు కారణముచేతయు ను- సన్యునిచేపీడింపంబడునప్పుడునుం జనియించుంగావుననట్టి విగ్రహముసంభావితంబగు నెడ దేశబలంబును- కాలబలంబును- సైన్యబలంబునుంజూచి విగ్రహంబారంభించందగుంగాని కేవలంబు పూర్వోక్తకారణంబులు బొడమినను గత్యంతరాభావము చేతయు దేశకాలబలంబులులేకయు ననుష్ఠింపందగదనుట... ౨

౧ ౨ ౩ ౪ ౫
శ్లో॥ రాజ్యస్త్రీస్థానదేశానాంజ్ఞానస్యచధనస్యచ।అప

హారో మదో[౬] మానః పీడా వైషయికీ[౯] తథా। జ్ఞా[౧౦]నార్థ
శక్తి[౧౧]ధర్మా[౧౨]ణాం[౧౩] విఘాతో దైవ[౧౪]మేవచ। మిత్రా[౧౫]ర్థా[౧౬]

వమానశ్చ తథా బంధు[౧౭] వినాశనం। భూతానుగ్ర

హ[౧౮]విచ్ఛేద స్తథా మండల[౧౯]దూషణం। ఏకా[౨౦]ర్థాభిని
వేశిత్వమితి విగ్రహయోనయః॥ ... ౫౭

సప్తప్రకృతికంబగు పూర్వోక్తలక్షణలక్షిత రాజ్యంబపహ రించుటయు౧ సీతాదేవిని రావణుండపహరించినటులనతః పురాంగనల నపహరించుటయు౨ - రాజధానాక్రమించి యపహరించుటయు౩ - రాజ్యంబునం గొంతయపహరించుటయు౪ - జ్ఞానము గలుగంజేయు నుపాధ్యాయులను శాస్త్రాదులను నపహరించుటయు౫ - ధనంబపహరించుటయు౬ - పూర్వోక్తుండగు దంభోద్భవుని భంగియత్యంతమదంబుఁ జెందియుంటయు౭ - రావణుని భంగి (నైవ సీతాం ప్రదాస్యామి సర్వలోకభయాదపి) అనే క్రమంబున న భిమానంబందియుంటయు౮ - దేశంబునం గల జనులం బీడించుటయు ౯ - జ్ఞానంబు గలుగంజేయు నుపకరణంబులగు నుపాధ్యాయ శాస్త్రకోశాదుల విఘాతంబొనర్చుటయు౧౦ - ద్రవ్యాగమంబులకు విఘాతంబొనర్చుటయు౧౧ - ప్రభుమంత్రోత్సాహ రూపంబులగు త్రిశక్తులకు విఘాతంబు జేయుటయు౧౨ - తనచే నొనర్పంబడిన యగ్రహార దేవాలయ గ్రామవన తటాక సత్ర ప్రపాదులకు విఘాతంబు లొనర్చుటయు౧౩ - దైవకృతంబులును పూర్వజన్మ ప్రారబ్ధానుభవరూపకంబులును సూర్యాదులగు నవగ్రహంబుల దుస్థితిచే సంభవించుటలును దైవికంబులైనను మనుష్యప్రయత్నముచే వానిం సాధించెదనను రామాయణలక్ష్మణోక్తిననుసరించి యుద్యమంబొనర్చుటయు౧౪ - స్నేహితులు మొదలగు ప్రయోజనంబుల నవమానంబులొందించుటయు నపహరించుటయు౧౫ - మాన్యజనంబుల నవమానంబొనర్చుటయు౧౬ - తనబంధువులని ష్టా

రణంబున నోరుండువధబంధ నాదులొనర్చుటయుగ ౭-భూతాను
గ్రహవిచ్ఛేదంబన నొకవనంబుననుండెడు మృగంబుల నేవ్వార
లుంజంపందగదని యభయంబొసంగి యుండు నెడ నవ్వనంబున
నోరుండు వేటలాడుటవలనంబుట్టు నాగ్రహంబును ౧౮-పూర్వో
దాహృత రాజద్వాదశమండలంబుల భిన్నంబొనర్చుటయుం౧౯-
ఏకార్థంబులన-దేశ-రాజ్య ద్రవ్యవనితాజనులు మొదలగునొకటియ
యగువిషయంబున నిరువురాసగొనుటయు౨౦ - నిదియునుమరి
యు నొండొరులంబట్టి కారాగృహంబుల బడవైచుటలును మొ
దలగు నవివిగ్రహమూలంబులనంబడు... ... . ౫

ఇట్లువిగ్రహంబుల్లు బొడమిననునిందులకుంబరిహా
రోపాయంబులుగలవు గాననయ్యనుక్రమణి.

శ్లో॥ రాజ్యస్త్రీస్థానదేశానాందానేనవదమేనచ। విగ్ర
హస్యతుయుక్తిజ్ఞైస్సమ్యక్ప్రశమనస్మృతం। ఎత
దేవతువిజ్ఞేయంత్వర్థజ్ఞానవిఘాతజేవిషయధ్వంస
జేశత్రౌవిషయస్యప్రపీడనం॥ ౭

రాజ్యమపహరించుట౧- స్త్రీలనపహరించుట౨- స్థానంబప
హరించుట౩-దేశభాగంబపహరించుట౪- గురువులు మొదలగు
వారలనపహరించుట౫- ద్రవ్యంబపహరించుట౬- యనునీయారు
విషయంబులకును నతండుదాని వైకల్యంబందకుండునట్లు మరల
నర్పించి శరణాగతుండగుట చక్కని శమోపాయంబనియు - వి
షయంబులధ్వంసంబుజేయు నెడ యావిషయంబుమరల యథా
ప్రకారంబున నిలుపంబడంజేయుటయు- శమోపాయంబనియుం
యుక్తి దెలిశినవారనగా నీతిశాస్త్రార్థవేదులచే జెప్పంబడియె
ననుట... ... ... ౭

శ్లో॥ జ్ఞానాపహారసంభూతేజ్ఞానశక్తివిఘాతజే। శమస్తు
దర్శనాత్యాగేనమిత్రజనదుహేతుణం॥.. ... ౮

జ్ఞానంబపహరించుట యనపూర్వోక్తగురువులు మొదలగు

వారలనపహరించుటయు విఘాతంబొనర్చుటయునను విషయంబులనయ్యై యర్థంబులవిడిచి పశ్చాత్తాపం బందుట శాంతియనియు - మిత్రునివిషయంబునం జేయంబడు నన్యవిగ్రహమునకై తన ప్రాణంబైననుం బరిత్యజించి యుద్ధానికిం బ్రతిక్రియయొనర్పందగుననియు దెలియుట... .. ..౮

శ్లో॥ అవమానాత్తుసంభూతం మానేన ప్రశమం నయేత్ ।
రహస్యేన ప్రయోగేన రహస్యకథనేన వా। విగ్రహం
శత్రుయోద్ధీమాన్బంధు నాశసముద్భవం॥... ...౯౪

అవమానము జేయుటచే నుత్పన్నంబగు దానినతని గౌరవించుటచే నుపశమింపం జేయందగు - ఇందు రాజగువా డొరులకు నమస్కారంబొనర్చుటకుందగకుండ శత్రువున కెట్లు నమస్కారంబొనర్పందగునను నాతేషప్రాస్తంబగు నెడ (ఇంద్రాయనప్రణామ తెయాంబలీయ సెనమతి) యను ఆచార్య కౌటిల్య వచనము ననుసరించి దోషంబందనుట - మఱియు బంధునాశనము నొంద లగువిషయంబులరహస్యంబులగు సామదానోద్యపాయంబుల బలవంతుని శమింపం జేయందగుననుట... ... ...౯౪

శ్లో - యోనపీడాన జాయేత తాదృశం తు విచక్షణః । కు
ర్యాదర్థపరిత్యాగమేకార్థాభినివేశజే॥ ౧౦౪

ఒక యర్థంబున నైపవ శ్లోకోక్తంబగు నెద్దియుపహరింప బడియె దానిం బరిత్యజించి తనకుం బీడ గలుగనట్లు జేయం దగుననుట... ... ...౧౦౪

శ్లో॥ ధనాపహారజాతేతు నవిరోధం సమాచరేత్ । క
దాచిద్విగ్రహేహ్యస్మిన్సర్వనాశస్తుజాయతే॥౧౧౪

ధనాపహారణవిషయంబగు విగ్రహ విషయంబున నొకవేళ సర్వధనాధులును నాశంబునొందిననొందుంగాన నట్టి విషయంబున విశేష విగ్రహముకోరగాదనుట.. .. ... ౧౧౪

శ్లో॥ భూతానుగ్రహవిచ్ఛేద జాతస్యాం తంనయేద్వ
శీ। దైవమేవతుదైవోపశమసంసాధుసమ్మతం॥౧౨౺

భూతానుగ్రహవిచ్ఛేదవిషయంబునంగలుగువిగ్రహంబునుం సహింపందగుననియు - దైవవశంబునంగలవిగ్రహంబునకు దైవంబే నివారకంబగుట నాగ్రహించకుండుటయ సాధువుల సమ్మతంబ నియుం దెలిసియింద్రియనిగ్రహియైయుండందగుననుట.. ౧౨౺

శ్లో॥ తృష్ణోపన్యాసయుక్తేన సంప్రదానాదికేనచ। మం
డలక్షోభసంయుక్తముపాయైశ్శమంనయేత్॥౧౩౺

రాజమండలక్షోభంబులచే గలుగువిగ్రహంబును దానాదుల చేనగు నుపాయంబులవలన శమింపంజేయందగుననుట.. ౧౩౺

శ్లో॥ సాపత్నంవాస్తుజం స్త్రీజం వైరమేవాపరాధజం।
వైరంప్రభేదనిపుణైర్వైరంపంచవిధంమతం॥ ౧౪౺

శత్రుత్వముచేనుత్పన్నంబగునదియు - ౧ - పొలిమేరలకలహ లచే బాడమునదియు- ౨- స్త్రీహరణాదులచేగలుగునదియు -౩- తప్పుజేయుటచేనగునదియు- ౪- పరాక్రమాసహిష్ణుత్వముచేత యు - నతిపరాక్రమముచేతయునగునదియు-౫-నను నైదువిధంబు లవైరంబుత్పన్నంబగునని భేదంబు లెరుంగు నీతిజ్ఞులచే దెలుపం బడియుండు... .. .. ౧౪౺

మతాంతరము.

శ్లో॥ జాతంభూమ్యుపరోక్షేతథాశక్తివిఘాతజం। భూ
మ్యానంతరజాతంచ మండలక్షోభనంతథా। చతు
ర్విధంవైరమితిప్రాహనాకాధిపస్స్వయం॥ ౧౫

భూమినికట్టుటయు యెల్లకలతయుననునదియు - ౧ - ప్రభు మంత్రోత్సాహశక్తులకువిఘాతమొనర్చుటచే గలుగునదియు -౨- చుట్టునుండు రాజులకుందనకునుయెల్లకలతలు లేకయును నుత్పన్నం బగునదియు- ౩ - ద్వాదశరాజమండలంబులగలచుటచే నగునది యు - ౪- నను నాల్గువిధంబులచేతయ వైరంబుత్పన్నంబగుచుం డునదియునుండుబలికె ౧౫

శ్లో॥కులాపరాధజైవైరేమన్యం తేద్వైచమానవాః॥౧౬౪

దాయాద్యమునంగలకలతలచే గలుగునదియు-౧- మఱియం తయు అపరాధముజేయుటచేతయసంభవించుననియు - ౨వైరం బులురెండుదెరంగులనబోడముంగాని యితర కారణంబు లన్నియు నపరాధాంతర్భూతభేదంబుల యగుటవలన మనుశ్శ్యుల కుతంబున వైరంబు రెండువిధంబులేయని తాత్పర్యము ౧౬౪

శ్లో॥ కించిత్ఫలం నిష్ఫలంచ సందిగ్ధఫలమేవచ । ఆయ

త్యాంచ తదాత్వేచమండలక్షోభ కారకం॥౧౭౪

తత్కాలంబనవర్తమానకాలంబునను ఆగామి కాలంబునను మండలక్షోభమనగా ద్వాదశరాజమండలంబుగలచుటవలన గ లుగుకలతనిష్ఫలంబగునదియు - స్వల్ప ఫలంబగు నదియుఫలంబు నందు సంశయాస్పదంబగునదియుంగాననట్టి దానివృద్ధిజేయం దగదనుట.. ... . ౧౭౪

శ్లో॥ అపరిజ్ఞాతవీర్యేణ దుష్టేనస్తోమితోపివా । పరా

ర్థఅం స్త్రీనిమిత్తంచదీర్ఘకాలంద్విజోత్తమైః॥౧౮౪

ఎదటివాని పరాక్రమము దెలియకుండు విషయంబునను- ౧దు ర్మార్గుండగువాడుప్రేరేపించు విషయంబునను-౨అన్యునిద్రవ్యా మలంకొల్లబెట్టు విషయంబులను-౩ యువతికొరకును- ౪ చిరకాల ముదగులు నట్టివిషయంబునను-౫నను నీయైదువిషయంబులునుమ హాపాపంబులతోడం సంబంధించినవగుటం జేసి పెద్దలచేనిట్టి వైరం బులసంబంధంబు జెందం దగదనియనుశాసనము... .. ౧౮౪

శ్లో॥ అకాలేదైవయుక్తేన బలోద్ధృతసఖేనచ । తదా

త్వేబలసంయుక్తమాయత్యాం బలవర్జితం॥౧౯౪

తనకుందేశకాలంబులుగాని యడను- ౧-దైవబలముగలవా నితోడను౨బలవంతుండగుమిత్రులుగలవానితోడను ౩ సద్యస్కా లంబునం బలముగలవానితోడనుర భావికాలంబునబలంబులేనివా నితోడను ౫ విగ్రహించందగదనియనుశాసనము... .. ౧౯౪

శ్లో॥ కౌర్మం సంకోచమాస్థాయ ప్రహారమభిమర్షయన్।
కాలేకాలేచ మతిమానుత్తిష్ఠేత్ కృష్ణసర్పవత్॥౨౦౫

తనకుం దేశకాలంబులను వర్తించనియెడతాఁ జేలువృత్తిన నుసరించి స్వకీయంబులగు నంగంబులముడిచికొని శత్రుని వీపుచే మోయుచున్నైనను నతనివలన గలుగు నవమానంబులకోర్చి కొనుచు తనకుం దేశకాలంబులు సమకూరిన యవసరంబున కృష్ణసర్పముకరణివిజృంభించి శత్రు నిరవశేషము జేయం దగు ననుట.. .. .. ౨౦౫

సాధ్యాసాధ్యవిభాగము.

శ్లో॥ కులోద్గతం సత్యముదారవిక్రమం స్థిరం కృతజ్ఞం ధృతిమంతమూర్జితం। అతీవదాతారముపేత వత్సలం సుహృత్సాధ్యం ప్రవదంతివిద్విషం॥... ౨౦౫

కులీనుండును-నట్టికులీనులగుపరిజనంబులచే విషువం బడని వాడును - సత్యవాదియు - అత్యతిశయ పరాక్రమశాలియు-స్థిరంబగునైశ్వర్యముచే రూఢమూలుండగువాడును - అన్యులచే జేయుమేలును ఉపకారబుద్ధితోడం దెలియువాడును - ధైర్యశాలియు - ఊర్జితుండును - విక్రమార్కుని భంగియతి దాతయు - శరణాగతవత్సలుండును - నగునిట్టియోగ్యగుణంబులు గలరాజు సాధించబడం జాలండనుట.. .. ... ౨౦౫

శ్లో ॥ అసత్యతా నిష్ఠురతా కృతఘ్నతా భయః ప్రమాదోలసతా విషాదితా। ద్వేషోభిమానోపిచ దీర్ఘసూత్రతా తథాంగనాక్షాదివనాశనం శ్రియః। ఇతి స్మదోషాన్వితమాశు విద్విషం త్రిశక్తియుక్తోవిజిగీషయాప్రజేత్॥ ౨౩

అబద్ధంబులు బలుకుటయు - నిష్ఠురంబులుబలుకుటయు - నొరులచే జేయుమంచి యొసంగమియు - భయపడుటయు - బుద్ధిని లుకడలేసనికియు - సోమారితనంబును- యేడ్చుచుండుటయు- దీ

ఘర్షద్వేషంబును - స్వాభిమానంబును - దీర్ఘసూత్రతయు - స్త్రీద్యూత పానాదులను సప్త వ్యసనంబుల నర్థంబు ప్రయించుచుండుటయునను దుర్గుణంబులుగల శత్రుండు సులభసాధ్యుండగుటం జేసి విజిగీషుండగువాఁడట్టివానిని వినిన-తన ప్రభుమంత్రోత్సాహశక్తియుక్తుండగుచు జయించుటకు దండయాత్ర జేయందగుననుట... ... ... ౨౩

శ్లో॥ అతోన్యథా సాధుజనైస్సమంతతః కరోతి విద్వానుపఘాతమాత్మనః॥ ౨౪

పూర్వోక్తములగు వానికన్న నితర విషయంబులనట్టి దండయాత్ర జేయు నెడ లభించుటయగుదైయుండుట యగాక అంతటను సాధుజనంబుల చేతనకుం బ్రాణహానియు సంభవించుం గావుననట్లు జేయదగదనుట... ... ... ౨౪

సర్గోపసంహారము.

శ్లో॥ సయత్నతో రాజ్యపదోన్నిసీష యాముసీష యావీక్షితమండలక్రియః। ఇమంన్నహివిగ్రహమార్గమాస్థితః స్థిరోద్యమస్సం ప్రయితే తసమ్యక్॥ ... ౨౫

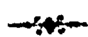
రాజ్యస్థానంబు నిర్వహించునట్టి మండలక్రియల బుద్ధియందు పలుమరునాలోచించుచు యత్నపరుండయి యేమరుపాటొందక నీ విగ్రహ ప్రకరణంబున నుపదేశింపంబడిన క్రమంబునను ష్ఠింపుచు ధృఢంబగునుద్యమముగలవాఁడగుచు జయంబునకై యత్నంబొనర్పదగుననుట... ... ... ౨౫

ఇట్లు కామందక దశమసర్గము సమాప్తము.

కామందకం ౧౧ సర్గారంభం.

యాత్రాభిధానం.

శ్లో॥ ఉత్కృష్టబలవీర్యస్య విజిగీషోర్జయైషిణః। గుణానురక్తప్రకృతేర్యాత్రాయానమిష్యతే॥ ...౧

రాజషడ్గుణంబులయందు పూర్వసర్గంబుల క్రమంబున సంధియు - విగ్రహంబునుం దెలుపంబడియెంగాననందు మూడవదియగుదండయాత్రాస్వరూపంబిందు నిరూపంబడియెడు - అతిశయంబగుబలంబుగలవాడును - పరాక్రమముగలవాడును - గుణములచే ప్రకృతిసప్తాంగంబుల సంతసింపంజేయువాడునునగు నతండుఃజయేచ్ఛచే వెడలుదండయాత్రయానంబనంబడు... .. ౧

యానభేదానాహ.

శ్లో॥ విగృహ్యాసంధాయతథాసంభూయాథప్రసంగతః।
ఉపేక్షాచేతినిపుణైర్యానంపంచవిధంస్మృతం॥ ౨

శత్రువులతానొక్కండజయించుటకు వెడలుటయు౧- సామంతభూమ్యనంతరులతోడ సంధియొనర్చికొని వెడలుటయు౨- యిద్దరునొక శత్రునిపైయగుగుటయు౩- ప్రస్థపమువలన గలయుటయు౪- బలవంతుం డొకచోటికరుగుచుండియన్యునినలక్ష్యంబుగ జయించుటకరుగటయునను నైదువిధంబులు యానంబులనుటదీనియనుక్రమణికమూలంబవ్యాఖ్యానంబైయుండు... ... ౨

విగృహ్యయానం.

శ్లో॥ విగృహ్యయాతిహియదాసర్వాంశ్శత్రుగణాన్స్వయం। విగృహ్యయానంయానజ్ఞాస్తదాతంపరిచక్షతే॥ ౩

బలవంతుండగుచు నందరశత్రులనునిగ్రహించి దిగ్విజయంబొనర్తునను నుత్సాహముచేదలుటయాన విద్యావిశారదులచే విగృహ్యయానంబనంబరగు... .. .. ౩

సంధానయానం.

శ్లో॥ ఏకీభూయయదేకత్రసామంతైర్భూమ్యనంతరైః।
సమవాయేనచరతిసంధాయగమనంహితత్॥ .. ౪

సామంతంరాజులునుభూమిసమీపంబునందుండురాజులునుం దానునుంగలసి యాలోచించి గుంపుగూడి వెడలుట సంధాయగమనబంనంబరగు.. .. .. ౪

సంభూయయానం.

శ్లో॥ ఉభయారౌతు యద్యానంద్వ్యయోః ప్రకృతినాశ
నే। సంభూయగమనం ప్రోక్తంహనూమత్సూర్య
యోరివ॥ ౫

తొలుతనొండొరులకు శత్రువులగుచు నిరువురుగల హించు
చుండ నీయిర్వురిం జెయించుటకై మరియొకండరు దెంచినయ
వసరంబున నీతొలుతటి వారిరువురుసంగలశి యమ్మూడవవాని
నెదిరింఛుట సంభూయగమనంబనునది - యీవిషయంబున పూ
ర్వంబునఁ హనుమంతుండుత్పన్నుండయి ఫలభ్రాంతిచే సూర్యు
నింమ్రింగగమకించిన యవసరంబున నాదినంబునంబర్వంబగుట
సూర్యుంగ్రసించుట కరుదెంచిన రాహువుహనుమంతుని ముఖం
బుంగనుంగొని యతనింగూడబట్టుటకుం గమకించినట్లును - న
క్కాలంబుననా రవిహనుమంతు లిర్వురుగూడి రాహువుందరి
మినట్లునుపౌరాణికసూక్తులసాదృశ్యంబుగ నెరుంగందగు ...౫

శ్లో॥ అల్పసారాను పాదాయ ప్రతిజ్ఞాయ ఫలోదయం।
గమ్యతే యత్పరంజేతుం సంభూయగమనం హితత్॥ ౬

స్వల్పబలశాలులగు చుట్టుపక్కల వారింగూర్చి శత్రుంనిజ
యించితిమేనియాద్రవ్యంబులు మనమందరము నిక్కరణిం బంచి
కొందమని ప్రతిజ్ఞలొనరించికొని యొకనిం జెయించుటకుద్యుక్తుం
డగుట సంభూయగమనంబనంబరగు... ... ... ౬

ప్రసంగ యానం.

శ్లో॥ అన్యత్ర ప్రస్థితస్సంగాదన్యత్రైవహిగచ్ఛతి। ప్రసం
గయానంతత్ప్రోక్తమత్రశల్యోనిదర్శనం॥.... ౭

ఒకనికిసహాయంబొనర్చుటకు వెడలియరుగుచుండ మరియొ
కడుతనకొనర్చిన యుపకారాదులకై సక్తుండగుచునతనికి సహా
యంబొనర్చుట ప్రసంగయానంబనంబరగు - నిందుమహాభారత
రణంబునను ద్యుక్తుండగు యుధిష్ఠిరునిచే బిలువబడియతనికిం సహా
యంబొనర్చుటకరుదెంచుచుండెడు శల్యునికి త్రోవలోనంగావ

లయు సౌప్తిక సన్నాహాదులొనర్చుచు గూఢచారుండగు దుర్యోధనుండతనియుపచారాదులచే వంచించితనవశంబు జేసికొనెన నుట ప్రసిద్ధంబు.. ... ... ౮

ఉపేక్షాయానము.

శ్లో॥ రిపుంయాంతి స్వబలినస్సంప్రాప్యారి కృతంబలం।
ఉపేక్ష్యతన్నిత్రయానముపేక్షాయానముచ్యతే।
ఉపేక్షాయానమాస్థాయనిజఘానధనంజయః। నివా
తకవచాన్ జిత్వాహిరణ్యపురవాసినః॥... ౯

బలిష్ఠుండగువాడొకశత్రుని జయించుటకై యరిగి జయింపనియరుదెంచుచుండ మరియొకనిం గూడ జయించుట యుపేక్షాయానంబనంబరగు - ఇందు ఇంద్రాజ్ఞచే నివాతకవచులం జంపుటకరిగినయర్జునుండు సముద్రతీర హిరణ్యపురనివాసులగు పౌలోమకాలకేయులజయించుట నిదర్శనంబగుట నారణ్యపర్వ ప్రసిద్ధము.

శ్లో॥ ఇతీమం షోడశవిధంనకుర్యాద్దేవ విగ్రహం। తదా
త్వాయతిసంశుద్ధమారభేతవిచక్షణః॥... ...౧౦

ఇట్లుండుయానభేదంబులు దెలిసి తత్కాలంబునను - ఆగామికాలంబునను పరిశుద్ధంబులును శుభదంబులునగు కార్యంబులం జేయందగుంగాని పూర్వసర్గోక్తంబులగు పదియాఱువిధంబులగు గర్హితవిగ్రహంబులం జేయందగదనుట... ... ౧౦

శ్లో॥ తదాత్వాయతిశుద్ధాని సర్వకార్యాణిచింతయేత్।
సాధుః లోకస్యయద్గ్రాహీ విద్వాన్కర్మసమాచ
రేత్॥ ౧౧

తత్కాలభావికాలంబులం బరిశుద్ధంబులును ఇహలోక పరలోక సాధకంబులునగు కార్యంబులం జేయదగుననుట.. ౧౧

శ్లో॥ పరలోకవిరుద్ధాని కుర్వాణందూరతస్త్యజేత్।
ఇత్యాగమప్రమాణజ్ఞో సాధుకల్యాణ మాచ
రేత్॥ ౧౨

వేదశాస్త్రంబులు పరలోక సుఖాసుఖంబుల విషయంబు నం బ్రమాణంబులను ఆస్తికజ్ఞానముననుసరించి కల్యాణంబులగు కృత్యంబులు నడుపుచుండుటయుంగాక నాస్తికులగుచు పరలోకవిరుద్ధకార్యంబులొనర్చు వారిం దూరంబునం దొలంగించుచు నుండవలెనని యనుశాసనము... ... ...౧౨

విగ్రహస్యానుకూలంకాలం.

శ్లో॥ యదామన్యేత మతిమాన్ హృష్టంపుష్టం స్వకం బలం। పరస్యవిపరీతంచతదావిగ్రహమాచరేత్ ॥౧౩

మేధావియగు విజిగీషుం డెకాలంబున దానమానాదుల చే తనబలంబులు సంతోషంబుగలదియు - వేతన దానాదులచే బలిశియుండు నదియునై యుండు నట్టిసమయంబునను - శత్రుబలంబులకీరెండును తలక్రిందులై యుండు నెడను - అనగా శత్రుబలంబు నిజస్వామి విషయంబున కుపితంబును - కార్శ్యంబునుం బొందియుండు నట్టి సమయంబున దండయాత్ర జేయం దగునుట.. ... . ౧౩

శ్లో ॥ స్వీతంచనవ్యప్రకృతంయదాప్రకృతిమండలం। మిత్రఆక్రందఆసారో యదాస్యుర్దృఢ భక్తయః।
నోపతాపియదాదైవంసువ్యక్తముపలక్షితం॥౧౪

ఎనిమిదవ యధ్యాయంబున వివరించిన క్రమంబున మిత్ర ఆక్రంద ఆసారులను ప్రకృతి మండలంబంతయు తనయందు దృఢంబగు భక్తిగలదియు శత్రునకు విసరీతంబును నగుచుతనకపకారంబొనర్పకుండునట్టదియు పుంజీ భవించియుండునదియు నగునట్టి సమయంబునను దైవప్రతికూలములేక తనకుం దైవానుకూలముగల యుపలక్షణ లక్షితంబును నగు నది జైత్ర కాలం బనుట... ... . ౧౪

ఫలవిషయకథనము.

శ్లో॥ భూమిర్మిత్రంహిరణ్యంచ విగ్రహస్య ఫలం త్రయం। యదైతన్నియతంభావి తదా విగ్రహమాచరేత్॥ ౧౫౪

జైత్రయాత్రకుంఫలంబులు రాజ్యమబ్బుటయు - సిద్ధులగు మిత్రులు గలుగుటయు - ద్రవ్యంబబ్బుటయునను నీమూడును ముఖ్యఫలంబులు గావున నట్టి కాలంబెరింగి దండయాత్ర జేయ దగుననుట.. ... . ౧౫౪

ఫలంబుల గురులాఘవంబులు.

శ్లో॥ గురువిత్తంతతోమిత్రం తస్మాద్భూమిర్గరీయసీ। భూమేర్విభూతయస్సర్వాస్తాభ్యోబంధుసుహృజ్జనాః॥ ౧౬౪

లోకంబుననుండు నన్నివ్యవహారంబులు ద్రవ్య మూలంబులుగావునద్రవ్యంబు ప్రబలంబయినదియనియు - అట్టి ద్రవ్యము గలిగియుయుద్ధాదులు ప్రస్తుతంబగు నెడమిత్రబలములేక కార్యంబు నిర్వహించంజాలదుగాన ద్రవ్యసంపదకన్న మిత్రసంపద యధికంబనియు - నీరెంటిసహాయంబులచేతయును సాధించంబడునదియును - బంధుబలసుహృద్ద్రవ్యాదులంతయు నుత్పత్తియగుటకు ముఖ్యకారణంబగునదియు నుంగాన భూమియయన్నిటి కన్నశ్రేష్ఠత్యధికంబయినదియనియుం విచారించందగు... ... ౧౬౪

శ్లో॥ సర్వసంపత్సమేశత్రావుపాయాన్నిక్షిపేద్బుధః। ఆగతంవిగ్రహంకృత్వాఉపాయైఃప్రశమంనయేత్॥ ౧౭౪

సమానంబులగు ద్రవ్యబలమిత్రసంపదలుగల శత్రునితోడ విగ్రహంబు దగకుంటయట్టి విగ్రహము శటస్థంబగు నెడ సామాద్యుపాయంబులవలన శమియింపంజేయవలయుననియు - నితరునిచేనట్టివి సంభవించు నెడ పూర్వసర్గోక్తంబులగు నుపాయంబులచే నుపశమంబొనర్చి యాత్మీయసత్త్వాంగంబులంగాచి కొనందగుననియు ననుశాసనము.. . ... ౧౭౪

శ్లో॥ విజయస్యహ్యనిత్యత్వాద్రభసేననసంపతేత్ । స
మాక్రాంతో బలవతా కాంతున్న భ్రం శినీం శ్రి
యం॥ ౧౮౪

ఒక్కొక్కసమయంబున బలవంతులగు వారలును దుర్బ
లులచే పరాజితులగుచుంద్రుగావున అర్జునునంతవానితోడం
శ్రీకృష్ణులుపదేశించునెడను (హతోవాప్రాప్స్యసేస్వర్గంజిత్వా
వాభోక్ష్యసేమహీం) అనిజయంబు సందేహాస్పదంబుగాబలు
కుటం జేసియును బలవంతునిచే నాక్రమింపంబడినయడలను తా
బలవంతుండగుచు దండయాత్రజేయునెడనునిజంబగు నైశ్వర్యం
బుగాపాడుకొనుటకైయాలోచించక హఠాత్తుగా కలహించం
దగదనుట.. .. .. ౧౮౪

దృష్టాంతరేణోదాహరణం.

శ్లో॥ ఆశ్రయేద్వైతసీంవృత్తిం నభౌజంగీం కదాచన।
క్రమాద్వైతసవృత్తిశ్శ్రీంభుజంగీవధమేవచ॥౧౯౪

నదీప్రవాహమధ్య జనితంబగు ప్రబ్బలిచెట్టుప్రవాహాధిక కా
లంబున వంగియుండుటవలన నశించకుండు గావునను - కోపప
రవశంబగుపాము మృతినొందుంగావునను నీతివిదుండగు వాడు
వేతసవృత్తినాశ్రయించి యైశ్వర్యంబు క్రమంబున ననుభవిం
పం దగుగాని భుజంగవృత్తిననుసరించి మరణంబొంద దగద
నుట... ... ... ౧౯౪

యాతవ్యలక్షణము.

శ్లో॥ మత్తం ప్రమత్తం స్థిత్వాచగ్రసేతో త్తమపండితః॥౨౦
మదించియుండెడు వానిని - విషయంబులయందు మిక్కి
లియు నాసక్తుండగువానినిం బండితుండగువాడు స్వాధీనంబొన
ర్పందగుననుట... ... . ౨౦

శ్లో॥ స్త్రీమోహపానంమృగయాతథాక్షా దైవోపహ
తాశ్చబహుప్రకారాః । ఇతిప్రదిష్టం వ్యసనం హి
నేనయు కంపయాతుం ససుఖేన సాదః॥... ౨౧

కాంతలయం దత్యాసక్తుండగువాడు ౧ పానంబునం దత్యాసక్తుండగువాడు ౨ వేటలెల్లప్పు డొనరించువాడు ౩ జూదజబులం దాసక్తుండగువాడు ౪ కరువుచేతయు - మరణంబులచేతయు - అతివృష్ట్యాదులచేతయు మరియు నిదిమొదలగు ననేకవిధంబులగు దైవోపఘాతంబులు గలవాడును నగుశత్రుండును లభసాధ్యుండనుట.. ... ... ౨౧

ఇట్లు యానభేదంబులు దెలిపి నాలవయదియగు నాసనప్రకారం బీసర్గయం దెలుపంబడియెడు... ... .

శ్లో॥ పరస్పరస్య సామర్థ్యవిఘాతాదాసనంస్మృతం ।
అరేశ్చవిజిగీషోశ్చ తత్పంచవిధముచ్యతే॥...౨౨

పూర్వోక్తక్రమంబున దండయాత్రయొనర్చి యుద్ధంబు జేయునెడ శత్రునకును విజిగీషునకును నొండొరుల సామర్థ్యవైకల్యంబగునెడ నాశత్రునగరంబువిడవక యందరికానా జేసికొని నిలుచుట ఆసనంబనం బరగు నదియు నైదు దెరంగులైయుండు...౨౨

విగృహ్యాసనము, సంధాయాసనము, సంభూయాసనము, ప్రసంగాసనము - ఉపేక్షాసనము - నను పంచవిధంబులగుచు నీసర్గోక్తద్వితీయశ్లోకోక్తంబుల యథాక్రమంబునం గనందగు.

అందు విగృహ్యాసనం బెట్లన.

అన్యోన్యాక్రాంతికరణం విగృహ్యాసనముచ్యతే । అరిం
విగృహ్యావస్థానమపితత్పరికీర్తితం.. .. ౨౩

ఒండొరులకు యేమరుపాటుగలుగునెడ నాక్రమింపం దొరకొనుననిగసిపెట్టియుండుట యొకతెరంగును - శత్రునకు సాధనసామాగ్ర్యాదులనిరోధించి ముట్టడిజేసికొనియుండుట యొకతెరంగునునను విగృహ్యాసనంబు రెండువిధంబులైయుండు ... ౨౩

శ్లో॥ యదాదుర్గగతశ్శత్రుః గృహీతుం నైవశక్యతే ।
విగృహ్యైనంతదాసీత ఛిత్వాస్యాసారవీవధౌ॥౨౪

మరియు కోటయందేనియు దుర్గంబునం దేనియు నుండెడు శత్రుండు స్వాధీనుండుగాకుండునట్టియెడ నతనికింగల సహాయవైకల్యంబొనర్పుటకును దేశస్వాస్థ్యంబుగలుగకుండ పంటలు మొ

దలగుదాని నిర్మూలంబొనర్చుచునుంగని పెట్టియుండుటయువిగృహ్యాసనంబునంగల తృతీయప్రకారంబని విచారింపందగు.. ౨౪

శ్లో॥ విచ్ఛిన్నవీవధాసారం ప్రక్షీణయవసేంధనం। విభజ్యమానప్రకృతింకాలేనైవవశంనయేత్॥ .. ౨౫

జలంబులునుధనధాన్యాయుధంబులును క్షీణంబులగుచు తజ్జన్యంబగుప్రకృతిజనుల విరోధంబునుంగలుగునంతకు విరోధించియతనింగ్రైవశంబు జేయందగుననుట.. ... .. ౨౫

సంధాయాసనం.

శ్లో॥ అరేశ్చ విజిగీషోశ్చ విగ్రహేహీయమానయోః। సంధాయయదవస్థానం సంధాయాసనముచ్యతే॥ ౨౬

చిరయుద్ధంబులచే శత్రువిజిగీషులకిరువురకును సామగ్రీన్యూనంబగు నెడలమరల సామగ్రులు జేర్చికొనునంతకునిలుతమనియొండొరులంసంధానంబొనర్చికొని నిలుచుటసంధాయాసనంబనంబరగు.. .. .. ౨౬

శ్లో॥ నివాతకవచైస్సాకం రావణశ్శత్రురావణః। బ్రహ్మణమంతరేకృత్వాసంధాయాసనమాస్థితః॥ ... ౨౭

నివాతకవచులతోడనొకసంవత్సరము యుద్ధంబొనర్చిబలక్షయంబందనిరావణాసురుండరిభయంకరుండయ్యు బ్రహ్మదేవునిమధ్యస్థంబొనర్చి సంధానంబాచరించియుండెననియుత్తర శ్రీరామాయణ ప్రసిద్ధము - ఇదిపూర్వోక్తంబగు సంధాయాసనంబునంకించిద్భేదముగలదియనియోచించందగు... ... ౨౭

సంభూయాసనం.

శ్లో॥ ఉదాసీనేమధ్యమేచ సమానప్రతిశంకయా। ఏకీభూయయవ్యవస్థానం సంభూయాసనముచ్యతే॥ ౨౮

పూర్వోక్తలక్షణలక్షితులగు నుదాసీనమధ్యములను మండలనిష్టరాజులు అరివిజిగీషుల సమానబలంబులుగలవారలని యెరింగి వారివారి తమతమయెడననిలుచునట్లు సంధియొనరించినిలుపుటసంభూయాసనంబు... ... ... ౨౮

శ్లో॥ ఉభయోరింహివాంఛంతంవినాశముభయోరపి।
సంభూయాస్యైనంప్రతివ్యూహేదధికంసంధిధర్మణా॥...

అరివిజిగీషులనిరువురనుంజంపవలయుననునిచ్చగలబలాధికుండగు ఉభయశత్రునింగను నెడనరి విజిగీషులిరువురును నొండొరులంగలశి యతని నెదిరించుటకై యత్నించుటయు సంభూయాసనభేదంబనివిచారింపందగు.. ... .

ప్రసంగాసనం.

శ్లో॥ ఇయాసోరన్యమన్యత్ర ప్రసంగేనహికేనచిత్।
ఆసనంయత్తదర్థజ్ఞైఃప్రసంగాసనముచ్యతే॥ ౩౦

ఒకనిపైయరుగుచుండు విజిగీషుండుమధ్యకాలంబున నెద్దియెనియునొకహేతువుచే నొక్కెడవిడిశియుండుట ప్రసంగాసనంబగు... ... ... ౩౦

ఉపేక్షాసనం.

శ్లో॥ ఆస్తేప్రేత్యారి మధికముపేక్షాసనముచ్యతే। ఉపేక్షాంకృతవానింద్రఃపారిజాతగ్రహంప్రతి॥ ౩౧

శత్రుండుతనకన్నబలవంతుండగుటయెరింగిచూచియుచూడనట్లుండుటయుపేక్షాసనంబనంబరగు-శ్రీభాగవతదశమస్కంధంబునపారిజాతాపహరణవిషయము-తొలుత నారదుండుపారిజాతపుష్పంబుగొనివచ్చి శ్రీకృష్ణులసమీపంబున రుక్మిణికొసంగుట సత్యభామయాకర్ణించిపారిజాతవృక్షంబుగొనివచ్చుటదక్కతనమొడకురాదగదనిబలుకుటచే శ్రీకృష్ణస్వామిదేవలోకంబునకుం జని వృక్షంబుగొనివచ్చు నెడవనపాలాదు లెదిరించినవారలనిగ్రహించినవృత్తాంతంబువినియునునింద్రుండుపేక్షించియుండెననుటదలంపందగు... ... . ౩౧

శ్లో॥ ఉపేక్షితస్యచాన్యేన కారణేనహికేనచిత్। ఆసనంరుక్మిణఇవతదుపేక్షాసనంస్మృతం॥......౩౨

ఎద్దియేనియు నొకహేతువుచే నుపేక్షించి యుండుటయున్ను- ఉపేక్షాసనంభేదంబైయ్యుండు - ఎట్లన - రుక్మిణీవివా

హ విషయంబుననయ్యామసోదరుండగు రుక్మియనువాఁడు స్వామితోడంగలహించి యవమానంబు నొందికృష్ణునింజయించకకుండిన పురంబుంజొరనొల్లననియయ్యవమానంబందిన యడనయుండి రుద్రునిం గూర్చితపంబొనర్చెనని శ్రీభాగవత దశమస్కంధ ప్రసిద్ధము... .. .. ౩౨

ఇట్లు పూర్వసర్గంబుల సంధియు । విగ్రహంబును
వేర్వేరంబలికి యీసర్గంబున యానంబును ఆస
నంబునుంబలికియు- సంద్వైధీభావంబను ఏనన
తంత్రంబునుంబలుకంబడియెడు.. .. ...

శ్లో॥ బలినోర్ద్విషతోర్మధ్యే వాచాత్మానం సమర్ప
యన్ । ద్వైధీభావేన వర్తేత కాకాక్షి వదలక్షి
తః। ౩౩

బలిష్ఠులగు నిరువురు శత్రులుగలయెడ దుర్బలుండగు వాఁడు యిద్దరికిని నాధన రాజ్యంబులునీయవియ నేనునీభృత్యుండననినొండొరులకుం దెలియకుండ మాటలచేతయ బలుకుచు వారలకిరువురకునుయెడ యీకాలమగు నంతకుమనంబునం గ్రోధంబు రక్షించి కొని ఒక దృష్టిగలకాకి రెండుకన్నులున్నట్లభినయించు లీలనిజవృత్తాంతహృదయ ప్రవర్తనను నితరులకుం దెలియనట్లువర్తించుటద్వైధీభావము... ... ... ౩౩

శ్లో॥ యాపయేద్యత్నమాస్థాయసన్నికృష్టతరంతయోః
ఉభయోరపి సంపాతే సేవేతబలవత్తరం.. ౩౪

అట్టియుభయశత్రువులలోనం మిక్కిలియుసమీపించియుండువానికి రాజ్యధనంబు లొసంగుమనను నాసలం గలిగించుచుకాలహరణంబు జేయుచుం నిరువురినినమ్మకయుండదగునిట్లుండు నెడనిద్దరును నొకకాలంబునన ఆసన్నులయి రేని యయ్యెడతన్నుం గాచికొనుటకు వారిరువురిలోనం మిక్కిలియుంబలవంతుండగువానినాశ్రయింపందగు.. ... ... ౩

శ్లో॥ యదాద్వావపి నేచ్ఛేతాం సంశ్లేషం జ్ఞాతసంవిదౌ।
తదోపసర్పేత్తచ్ఛత్రుం సంశ్రయేద్బలవత్తరం॥ ౩౫

వారిరువురును నితనియభిప్రాయంబెరింగి వీడు వాఙ్మాత్రంబు నం కాలయాపనంబొనర్చువాడు గాని శుద్ధాంతఃకరణుండుగాడనియు మోసకాడనియుం దెలిసి నితనితోడం సంధిజేయుటకును నితనిపలుకులు వినుటకును నిచ్చగించకుండుదురట్టియెడయిాయిద్దరికి నిశత్రుండగు నొకబలవంతునియాశ్రయింపందగుననుట... ౩౫

శ్లో॥ ద్వైధీభావో ద్విధా ప్రోక్తస్స్వతంత్రపరతంత్రయోః। స్వతంత్ర ఉక్తోన్యస్యశ్చ యత్స్యాదుభయవేతనః॥.. ... ...౩౬

ద్వైధీభావము స్వతంత్రంబనియు పరతంత్రంబనియు। రెండు దెరంగులగుచుండునందు పూర్వోక్త క్రమంబు స్వతంత్ర ద్వైధీభావము- రెండవయది యగు పరతంత్ర ద్వైధీభావం బెట్లనయిద్దరు దొరలయెడ గొలువుగొలిచెదనని యొప్పుకొని యొకనియెడతన సంసారం బంతయునునిచి అన్యునియెడనప్పుకముతక్కువయగుట- వేతన సాధనంబునకుం దగు నుపాయంబున కాలము ద్రోయుచుండుట పరతంత్ర ద్వైధీభావము ౩౬

ఆరవదియగు సమాశ్రయము.

శ్లో॥ ఉచ్ఛిద్యమానో బలినా నిరుపాయప్రతిక్రియః। కులోద్గతం సత్యమార్యమాశ్రయేత బలోత్కటం॥ ౩౭

పూర్వోక్తంబులగు - సామదానభేదతంత్రంబులచేతయు ద్వైధీభావతంత్రముచేతయు స్వాధీనంబు నొందక బలిష్టుండగు శత్రునిచే నిర్మూలించుట కారంభించునవసరంబున ప్రతిక్రియ జేయుట కశక్తుండగువాడు కులీనుండును - సత్యప్రతిజ్ఞుండును ఆర్యస్వభావుండును నధికబలశాలియునగు నతని ప్రాణత్రాణంబునకై యాశ్రయించందగు... ... . ౩౭

శ్లో॥ తద్దర్శనోపాస్తికతా నిత్యం తద్భావభావితా। తత్కార్యతా ప్రశ్రితాచ గుణాస్సంశ్రయిణస్మృతాః॥ ౩౮

తా నాశ్రయించువానింజూచినంత సాష్టాంగనమస్కార పూర్వకంబునఁ దనం గృతజ్ఞతచేఁగొనియాడుటయు నెల్లప్పుడు నతని భావంబునం దలంచుటయు నతనికార్యంబుల భక్తిచే నొనర్చుటయు మొదలగు ననువర్తనంబులచే.. ....

శ్లో॥ యస్యయస్యహియోభావ స్తేనతేనైవహితంనరః।
అంతః ప్రవిశ్య మేధావీ క్షిప్రమాత్మవశంనయేత్॥

అనుక్రమంబున నతనిననుసరించి నిజకార్యము సాధించికొనుట నాశ్రయించువానికి లక్షణము.. .. .. ౩౮

శ్లో॥ వినీతవ త్తత్రకాలం గమయిత్వాసురావివ। తస్యం గాత్పరిపూర్ణస్సన్ క్రమేణస్వవశోభవేత్॥ ౩౯

సురులవాసంబొనర్చునట్లు అతిభయభక్తులతోడ వినీతుం డగుచు నతనియాశ్రయముచే తనసంగల బలాదుల వృద్ధియగు నట్లాచరించి క్రమంబున నతనికి విరోధంబుగాని యట్లుస్వాధీనుండు అనగా స్వతంత్రమువహింప దగుననుట.. .. ...౩౯

శ్లో॥ సదస్థలంవాకోశం వాభూమింవాభూమి సంభవం। ఆశ్రయేతా భియోక్తారం విసంధిరనపాశ్రయః॥ ౪౦

పూర్వోక్తలక్షణ లక్షితుండగు నాశ్రయింపందగు గుణంబులుగలరాజు సంభవింపనియెడ శత్రునికి తనబలంబున కొంతయైనను - ధనంబున కొంతయైనను - రాజ్యంబునం గొంతయైనను నిది మొదలగు దానినంతయునైన నయుపాయనం బొనర్చి విజిగీషు నినాశ్రయింపందగుననుట... ... ... ౪౦

శ్లో॥ సర్వాణిచైవతాన్యాత్తః దద్యాత్త్రాణార్థమాత్మనః। యుధిష్ఠిర ఇవేత్యాది పునర్జీవన్వసుంధరాం॥ ౪౧

పూర్వోక్తంబగు కోశ బలరాజ్యాదులయందేకదేశంబున విజిగీషుండు దృష్టినొందడేని తన ప్రాణము గాపాడుకొనుటకై

రాజ్యదండ కోశాదులంతయు నొసంగి (ఆత్మార్థే సకలంత్య
జేత్) అనే న్యాయంబున ప్రాణంబుల తత్కాలంబున రక్షిం
చికొని పిదపయుధిష్ఠిరునింబలె కాలం బరుదెంచినయడశత్రునిసా
ధించందగుననుట... ... ...౪౧

శ్లో॥ కల్యాణీబత గాథేయం కాకికీప్రతి భాసతే। ఏతిజీవం
తమానందోనరంవర్షశతాదపి॥.. ... ౪౨

పూర్వోక్తక్రమంబుననన్నియునొసంగియైననుతన దేహము
గాపాడుకొనియుండెనేని నూరేండ్లకుపిదపనైనను మనుజుండా
నందంబనుభవించకపోవనేండుగావుననీమంగళకరంబగు సూక్తి
ననుసరించి ప్రాణంబులరక్షించికొనదగుననుట ౪౨

శ్లో॥ త్యజేత్కులార్థే పురుషం గ్రామస్యార్థేకులం
త్యజేత్। గ్రామంజన పదస్యార్థే విచార్యపృథి
వీంత్యజేత్॥ ఆత్మార్థేపృథివీంత్యజేదితివాపా
ఠాంతరం॥... .. .. ౪౩

ఒకపురుషుని దౌర్జన్యత చేకులంబునకంతయు హానిగలుగు
నెడనట్టి యొకనివిడువందగుననియు- ఒకయింటివారి దుర్మార్గ
నడత చే గ్రామంబంతయుం జెడునవసరంబుననట్టి యిల్లంతయువధ
నిగ్రహాదులచే నశింపం జేయందగుననియు - ఒక గ్రామము తిరగ
బాటుచే రాజ్యమునకు కలహోపద్రవంబులుగలుగు నెడనా గ్రా
మంబునంతయు నశియింపం జేయందగుననియు - రాజునకు దేహ
నాశాదులు తటస్థించు నెడ మరలమరలవిమర్శించిరాజ్యకోశా
దులంతయు విడువందగుననియు నన్నివిధంబులందన ప్రాణంబుర
క్షించికొనియవసరంబగు నెడ నభ్యుదయము జెందందగుననియును
శాసనము.... ... . ౪౩

శ్లో॥ నిష్పాతాద్యాత్మలాభేవాఽవ్యసనేవారి పోశ్శ్రి
తః। ప్రహరేద్వాబలీయ స్స్యాఃసైంహీవృత్తిము
పాశ్రితః॥ ౪౪

పూర్వోక్తంబులగు లక్షణంబులననుసరించి యెద్దియేనియు
నొకయిరుకుకలిగిన యెడనైనను - తనకు లాభకరంబగు దేశ

కాలంబుగ్గ్నినయడనైనను-శత్రునకు దుఃఖంబులును సప్తాంగ వ్యసనంబులుంబటస్థించిన కాలంబునైనను బలిష్ఠంబగు నిష్పా పుష్ణినిసుసంరిచి శత్రుని మొదలంటు జెరుపందగుననుట...౪౪

శ్లో॥ నాకారణాత్సంగ మియాజ్జ్యాయసావేతరేణవా
క్షయవ్యయకృతాద్ద్రోహాద్విస్రంభా ద్రోహజా
దపి॥ ౪౫

తనకన్నన్నధికునితోడనైనను-సమానునితోడనైనను - నిక్రృష్టునితోడనైనను- క్షయముచేతయు వ్యయము చేతయు-స్వతంత్రానచేతయు ద్రోహముచేతయు నగునా నావిధకారణంబులందో కటియుంటస్థించని మొదనిష్కారణంబుగ సంధి యొనర్చుటయు ప్రస్తుతంబనుట. ౪౫

శ్లో॥ సంయోగహేతు ముజ్ఞాత్వా నవిశ్వాసేత్పితర్యపి।
విశ్వాసమాగతం సంతం ప్రాయోద్వహ్యాంత్యసా
ధవః॥ ౪౬

లోకంబున దుష్టులగు జనులువిశ్వసించియుండెడు సత్పురుషునికిం ద్రోహంబొనర్తురుగాన నట్టివిశ్వాసంబునకుం హేతువిట్టిదని విస్పష్టంబుగ నెరుంగకయు విమర్శింపకయు తండ్రియండైనను స్వతంత్రముగ విశ్వాసముజెంది యేమరియుండందగదనుట... ... ... ౪౬

శ్లో॥ ఇతిషాడ్గుణ్యసిద్ధాంతంద్వైగుణ్యమితిచాపరేయా
నాసనేవిగ్రహస్యరూపంసంధేః పరంస్మృతం॥౪౭

ఇట్లుషడ్గుణంబుల భేదంబులువేర్వేరంబలుకం బడియుందు యూషాడ్గుణ్యంబులు విగ్రహంబనియు -సంధియనియుందగు రెండుతంత్రంబులు ప్రధానరిబులనుట - దండయాత్రయు - ఆసనంబునువిగ్రహ రూపంబనియు - తక్కినవియన్నియు సంధిభేదంబులనియు నుపసంహరింపంబడియె ౪౭

శ్లో॥ సంధింగచ్ఛతిగచ్ఛేచ్ఛవిగ్రహంకురుతేయతః। య
తోయానాసనేప్రాజ్ఞైర్విగ్రహః పరికీర్తితః॥ ౪౮

యానాసనంబులవలన విగ్రహముగల్పించుటచేతయు ద్వైధీభావసమాశ్రయాదులంతయు సంధిభేదంబులేయగుటయు నీతిశాస్త్రవేత్తలచే సంధియు విగ్రహంబులను రెండుతంత్రంబులే ప్రసిద్ధంబులనంబడియె... ... . ౪౮

శ్లో॥ అసంధాయయతోనాస్తి ద్వైధీభావస్ససంశ్రయః। త
తోద్వావపితౌప్రాజ్ఞైః రూపం సంధేరుదాహృతం॥ ౪౯

ద్వైధీభావంబును సమాశ్రయంబును సంధిలేక గలుగనేరకుండుటం జేసి ఆరెండును సంధిభేదంబులని నీతివిదులచే నిష్కర్షింపంబడియె... ... ... ౪౯

శ్లో॥ సంధాయేతిహియత్ప్రోక్తం తత్సంధేః రూపముచ్య
తే। విగ్రహేతిచయత్ప్రోక్తం విగ్రహస్యతదుచ్యతే॥ ౫౦

సంధియునుసదియంతయు సంధిభేదంబులనియు· విరోధించుటయంతయు విగ్రహభేదంబులనియు దెలుపంబడియెననుట... ౫౦

శ్లో॥ ఏతౌచసంశ్రయశ్చైవ త్రైగుణ్యమితిచాపరే। సం
ధిశ్చవిగ్రహశ్చైవ ద్వైగుణ్యమితిచక్షతే॥ ౫౧

సంధియు- విగ్రహంబునునను రెండుతంత్రంబులె ప్రధానంబులనికొందరు నీతివిదులమతంబులును - సంధియు విగ్రహంబును సమాశ్రయంబునను మూడుతంత్రంబులనియు భేదము విచారించందగు.... ... ... ౫౧

శ్లో॥ యస్మాదన్యంసంశ్రయేద్వా బాధ్యమానోబలీయ
సా। తత్సంధిస్సంశ్రయోహ్యన్య ఇత్యువాచబృ
హస్పతిః॥ ౫౨

బలవంతునిచె బాధ్యమానుండగుచు నతని నేనియు- అన్యుని నేనియు సంధిపూర్వకంబుగ నాశ్రయించుటవలన నిది సంధియనియు- సమాశ్రయంబు వేరనియు సురాచార్యమతమనుట ౫౨

సద్గోప సంహారము.

శ్లో॥ ణ్యాయోర్యాగుణోవిగ్రహ ఏవముక్తస్సంధోదయస్త
త్ప్రభవాస్తతోన్యే। అవస్థయాభేద ముపాగత

స్వః షాడ్గుణ్యమిత్యేవసురోర్మతంనః॥ .. ౪౩

స్వకీయాచార్యుండగు కౌటిల్యమతంబగుసిద్ధాంతంబెట్లనముఖ్యంబుగనన్యోన్యవిగ్రహంబు ననుసరించియ - సంధియు - యానంబును - నాసనంబును - ద్వైధీభావంబునుసమాశ్రయంబునునను నైదువిషయంబులగుప్రయోగంబులకునునవకాశంబుగలుగుటవలన విగ్రహంబొక్కటియప్రధానంబని స్వకీయాచార్యాభిప్రాయంబనుట. ౪౩

ఇట్లుకామందకముపదునొండవసర్గము.

ద్వాదశమసర్గప్రారంభము.

శ్లో॥ షాడ్గుణ్య నిశ్చితమతిస్సహ్యాంగూఢప్రచారవాన్।
మంత్రయేదిహమంత్రజ్ఞో మంత్రజ్ఞైస్సహమంత్రిభిః॥ ౧

పూర్వసర్గోక్తంబులగు షడ్గుణంబులప్రయోగంబు లెరింగి రహస్యంబుల నెరుంగు దూతలవలన వినికిగలవాడగుచుఆలోచనానిపుణులగు మంత్రులతోడ తానునుకృత్యాకృత్యవివేకముగలవాడగుచుయిచ్చటనుండు నాచే నేమికార్యంబులుసాధింపంబడు మర్గంబులును - ౧ వంతెనలును - ౨ కృషికర్మంబులును - ౩ వర్తకంబులునురక్షాన్యగృహాదులంగల ఖనులును - ౪ యేనుగలయడవులును - ఉతనకుసంభవించుటకునుశత్రునకునట్టివిలభించకుండుటకునుందగు నుపాయంబులునుతనకృత్యంబులసాధించుటయుశత్రుకృత్యంబుల విఘాతంబొనర్చుటయును విషయంబులతి రహస్యంబులుగనాలోచించందగుననుట.. ... ...౧

శ్లో॥ మంత్రార్థకుశలోరాజా సుఖంభూతిం సమ
శ్నుతే। విపరీతస్తువిద్వ ద్భిః స్వతంత్రో వ్యవధూ
యతే॥ ౨

పూర్వోక్తంబగుమంత్రకుశలుండగు రాజు శత్రువులనుల

భంబుగనాక్రమించి చిరకాలము సుఖైశ్వర్యంబులనుభవించునని యు - నట్లుమంత్రబలములేని రాజుస్వతంత్రుండయ్యును పండితులచే నవమానమునొంది రాజ్యసుఖంబులక్షిప్రకాలంబుననబోగొట్టుకొనుననియుఫలవాదము.. .. .... ౨

శ్లో ॥ దుర్మంత్రమేనంరిపవ్యోయాంతిధానాఇవక్రతుం।
సమంతతోవిలుంపంతి తస్మాన్మంత్రపరోభవేత్ ॥ 3

అలోచించు నెడలను - క్రమంబుదప్పినయడమర్మంత్రంబులం బ్రయోగించినయాగకృత్యంబులరాక్షసులాక్రమించునట్లు శత్రువులాక్రమింతురుగావుననట్లుగాకుండ దేశకాలకార్యంబులెరింగి నీతిమార్గమునతిక్రమించకమంత్రంబు ప్రయోగింపందగుననుట 3

శ్లో ॥ మంత్రయేతేహకార్యాణి సహోష్టేన విపశ్చితా।
ఆప్తంమూర్ఖమనాప్తంచవర్జయేన్మంత్రనిశ్చయే॥౪

రాజసద్గుణంబులు ప్రయోగము జేయుటకు కుశలుండును పండితుండును ఆప్తుండుననగువానితోడ నాలోచింపందగుంగాని మూర్ఖుండగు ఆప్తునితోడనేనియు - పండితుండగు నాప్తుడుగాని వానితోడనేనియునాలోచింపందగదుగానసట్టివారల విడువందగుననుట ౪

శ్లో॥ మార్గంసన్మార్గగతిభిఃపూర్వైస్సంసిద్ధకర్మభిః। స్వ
పైరాచరితంసద్భిశ్శాస్త్రీయంనపరిత్యజేత్ ॥...౫

శాస్త్రవిధిచోదితంబును - సత్కార్యానుష్ఠానులగుచు సత్కార్యంబుల సాధించి యుండెడు సన్మార్గప్రవర్తనులగు పూర్వరాజులచే నాచరింపంబడిన మార్గంబు వదలందగదని యనుశాసనము... ... . ౫

శ్లో॥ ఉచ్ఛాస్త్రపదవిన్యాస స్పష్టాసై వాభిసంపతః।
శత్రుష్విగముపన్యాసమాగత్వానివర్తతే॥

శాస్త్రమార్గము నుల్లంఘించి యతిత్వరితవృత్తియగుచుం

ప్రవర్తింపఁజేసెనే శత్రువిషయంబులం జెందక యదిరుగు ననుట శత్రువను స్వాధీనమ్మనందక తిరుగంజాలఁడనియు నభిప్రాయాంతరము ౬

శ్లో॥ ప్రాభవోత్సాహశక్తిభ్యాం మంత్రశక్తిః ప్రశస్యతే । ప్రాభవోత్సాహవాన్ కావ్యో జితో దేవపురోధసా ॥ ౭

కోశబలంబును దండబలంబును గల యది ప్రభుశక్తియు - శౌర్యంబును - అమర్షణంబును - దక్షత్వంబును గల యది యుత్సాహశక్తియు నయ్యీ రెండును మంత్రశక్తికన్న తక్కువయగుచుండు ననుట.. ... ...

ఇందులకుం దృష్టాంతరంబు పూర్వోదాహృతంబులగు ప్రభుత్వోత్సాహశక్తులు గలిగి తనమృతసంజీవనీ మంత్రబలంబునం దేవతలచేతఁ జచ్చు రాక్షసుల మరల బ్రతుకం జేయు శక్తియుం గల శుక్రాచార్యుండు మంత్రకుశలుండగు దేవతాచార్యునిచే బ్రయుక్తుండగు కచునికి నమ్మంత్రం బుపదేశించుటవలన వంచితుండగుచు - దేవాసురసంగ్రామంబున రాక్షసులు పరాజితులగునెడ నేమియుఁ జేయంజాలక పరాజితుండయ్యెనని భారతకథానుసంధానమువలన దెలియంబడుట ప్రభుత్వోత్సాహంబులకన్న మంత్రశక్తి యధికంబనుట... ... . ౭

శ్లో॥ పశ్యద్భిర్మార్గతోపాయానుపాయప్రతిపత్తిభిః ।
భవంతి హి ఫలాఢ్యైవ విపశ్చిచ్చింతితాః క్రియాః ॥ ౮

శుభకరంబు లగు సామాద్యుపాయ సామగ్రులచే దూరంబుననుండి యాలోచించియు బుద్ధిమంతులచే నిశ్చితంబులగు క్రియలు వారలమనోనిశ్చయానుగుణంబులగుచు ఫలియించుచుండు ననుట... . ... ౮

శ్లో॥ ఉపాయపూర్వం లిప్సేత కాలం వీక్ష్య సముత్పతేత్ । పశ్చాత్తాపాయ భవతి విక్రమైకరసజ్ఞతా ॥ ౯

సామాద్యుపాయంబుల క్రమంబున నుపయోగింపం జేయుచు దేశకాలంబు లెఱింగి దండయాత్రోద్యుక్తుండు గాదగుం గాని

కేవలంబగు పరాక్రమముఁజూపించు నెడపశ్చాత్తాపము జెందుటక
వకాశంబౌనంగుగావుననాలోచించుటయవశ్యకర్తవ్యంబనుటఁ

శ్లో॥ శక్త్యాశక్యపరిచ్ఛేదం కుర్యాద్బుద్ధ్యాప్రసన్నయా। కే
వలందంతభంగాయకరిణాం గ్రావతాడనం॥ ౧౦.

పూర్వోక్తంబగు కేవల పరాక్రమం బొనర్చుట రాళ్లగొ
మ్ములచేబొడిచిన యేనుగకు రాళ్లంబగల్చుచికీర్షితమునకనుకూ
లకుండుటయెగాక తనకొమ్ములు బగులుటకుం గారణంబగునట్లు
తొలుత సాధ్యాసాధ్య విభాగంబొనర్పక పరాక్రమించుట సఫ
లంబందకుండుటయెగాక పూర్వస్థితికిని హానికరంబగుననుట. ౧౦

శ్లో॥ యత్తుసమ్యగుపక్రాంతం కార్యమేతివిపర్యయం
పుమాంసం నైవదోషాయదైవాంతరితపౌరుషం॥ ౧౧

విధిప్రకారంబున ననుష్ఠింపంబడి నదియయ్యుదైవానుకూ
లము లేకుండుటచే వైకల్యంబైనను పురుషకారంబున లోపంబు
లేకునికి దోషకరంబుగా నేరదనుట.. ... ... ౧౧

శ్లో॥ ప్రయత్నస్త్వవదారబ్ధేఫలాయామలబుద్ధినా। అప
ర్వణ్యేవవైఫల్యం శేషందైవంసమాశ్రితం॥ ౧౨

స్వచ్ఛబుద్ధిగలవానిచే నారంభింపంబడుకార్యంబుల ఫలాఫ
లంబులుదైవంబు నాశ్రయించిన దగుటంజేశి ప్రతికూలంబగుదై
వముగలయెడ నిష్కారణంబుగ విఫలతయు - అనుకూలకాలంబు
గలయెడ నిష్టానుగుణఫలప్రదతయు గలుగుచుండునట్లైనను మం
త్రంబుయుక్తంబుగ నొనర్పఁదగుననుట... .. ... ౧౨

శ్లో॥ఆత్మానంచపరంచైవవీక్ష్యధీరస్సముత్పతేత్।ఎతదే
వహివిజ్ఞానంయదాత్మపరవేదనం... ... ౧౩

ధీరుండును మేధావియునగువాడు దైవతాధీనంబగుదానిం
దెలియుటకశక్తుండైనను దేశకాలమంత్రబలంబుల చేస్వకీయదే
శకాలబలంబులును అన్యునికింగల దేశకాల బలదౌర్బల్యంబులు
ను దెలిసియనుకూల కాలంబున దండయాత్ర వెడలుటయుప్రతి

మూలకాలంబున మానుటయునను నదియుమంత్రంబునం గలము
ఖ్య ప్రయోజనంబనుట.. ... . ౧౩

శ్లో॥ నిష్ఫలం క్లేశబహుళం సందిగ్ధఫలమేవచ నకర్మ
కుర్యాన్మతిమాన్ మహావైరానుబంధిచ ౧౪

ఫలములేనియట్టియు - అధిక దుఃఖముచే సాధించియుస్వ
ల్ప ప్రయోజనంబగునట్టియు - సంశయఫలంబగునట్టియు - అధి
కవైరముతోడసంబంధించినయట్టియు - కార్యంబుల బుద్ధిశాలియగు
గున తం౦డారంభింపందగదనుట ౧౪

శ్లో॥ తదాత్వాయతి యచ్ఛుద్ధం రక్షణాదితథాగతం।
క్షత్రియస్యోభయహితం సద్భిఃకర్మప్రశస్యతే॥౧౫

తత్కాలంబునకును ఆగమన కాలంబునకును మంగళకరంబు
నుపరిశుద్ధంబును రక్షణాది క్రమంబుల ననువర్తించునదియును -
ఉభయలోక హితకరంబునునగు కర్మంబులొనర్చుట నీతిశాస్త్రా
చార్యులచే ప్రశంసితంబులగుననుట ౧౫

శ్లో॥ హితానుబంధియత్కార్యంగ ఛద్యేననవాచ్య
తాం।తస్మిన్క్షణేసజ్యేతతదాత్వేకటుకేపిహి॥౧౬

తత్కాలంబున కటుకంబయ్యు భావికాలంబున హితకరం
బును నొరులచేనాక్షేపింపంబడనిదియు నగునేనియట్టికార్యం
బుల ... .

శ్లో॥ యత్తదగ్రేవిషమివ పరిణామేమృతోపమం। తత్సు
ఖంసాత్త్వికంప్రోక్తమాత్మబుద్ధిప్రసాదజం॥... ...

అనుభగవద్వాక్యంబు ననుసరించియుపక్రమింపందగుననుట. ౧౬

శ్లో॥ బుద్ధ్యైవోపక్రమశ్శ్రేయాన్ ఫలనిష్పత్తయేసదా।
క్వచిత్ప్రశస్యతే సింహవృత్తినాఫలదర్శనం॥ ౧౭

సింహవృత్తినాశ్రయించిన సాహసముచే ఫలంబబ్బుటకదా
చిత్కంబగుంగాని సార్వత్రికంబుగాకుండుట ఫలప్రాప్తికొరకు
యత్నంబొనర్చు నెడ యుక్తంబులును శత్రుపక్షస్వపక్ష బలాబ

లంబులును తొలుత మంత్రబలంబునంగని యవ్వల నారంభించు టయే శ్రేయస్కరంబగుంగాని కేవల సాహస ముఫలకారిగా నేర దనుట... ... ...౧౭

శ్లో॥ సహసాదుష్కరంకర్తుం నశక్యం సంపదార్జనం।
ఉపాయెనోపదేశేనమత్తందంతింవశంనయేత్॥౧౮

హఠాతుగసాహసముచే నైశ్వర్యం బార్జించుటమదమేనుంగుపై సాహసంబున నెక్కుటకుద్యుక్తుంచునట్లగుటం చేసియట్లొనర్చక క్రమంబున నేనుంగులస్వాధీనంబొనర్చునట్లుమంత్రబలముచే తగునట్టికార్యంబులాచరించందగుననుట... ... ... ౧౮

శ్లో॥ అశక్యారంభవృత్తీనాం కుతః క్లేశాత్కృతే ఫలం
ఆకాశమాస్వాదయతః కుతోవాస్యాత్కచగ్రహః॥౧౯

ఆకాశముముద్దుబెట్టుదునను తలంపుగలవాని నయ్యాకాశమునకు రూపములేకునికి దానిశిరంబందకుండునట్లు అశక్యంబులగుకార్యంబుల నారంభించువాడలుగష్టంబులందియు నేమియుసాధించజాలరనుట ౧౯

శ్లో॥ నాగ్నింపతంగవద్గచ్ఛేత్ స్పృశ్యమేవహిసంస్పృశేత్ । కిమన్యస్స్యాద్ధృతెదాహాత్ పతంగస్య నిమృచ్ఛతః॥ ౨౦

నిప్పులపైనింబడనరుగుమిడతకు అందుంబడికాలుట దక్కమిగతయేమియుంబ్రయోజనంబుగలుగంజాలదుగావుననట్టి భ్రమాత్మకంబగుసాహసంబొనర్పకతాకందగు వస్తువిశేషంబులందాకునట్లు తనశక్తికిందగిన బలాబలంబుల నాలోచించి నిగ్రహింపందగుననుట.. .... ౨౦

శ్లో॥ మోహాత్ప్రకుర్వతః శ్చేష్టాందుఃఖలభ్యేషువస్తుషు।
భవంతిపరితాపిన్యో వ్యక్తంకర్మవిపత్తయః॥౨౧

మోహముచేమంత్రవివేకము లేకదుఃఖలభ్యంబులగు వస్తువులందుఆశజెందుచుతదను గుణంబులగుచేష్టల నారంభించు నతనికి

యోదుష్కర్మవిపాకంబులువశ్యాత్తాపహేతుకంబులగుచు దుః ఖరూపంబులుగపరిణమించుననుట... ... .౨౧

శ్లో॥ బుధ్వాబోధానుమతయాపరియాత్సంపదఃపదం।
శుద్ధింశుద్ధపదన్యాసఃపర్వతాగ్రమివోన్నతం॥ ౨౨

తెలియుటనను సరించియుండెడు తెలివిచేమంత్ర వేత్తలతో డ నాలోచించి శుద్ధంబగు నడతగలవాడగుచు పర్వతకూటము పైకెక్కుక్రమపాదవిన్యాసముగలవానియట్లుసంపదలకునికి స్థానంబునకుజేరందగుననుట.. ... .. ౨౨

శ్లో॥ దురారోహంపదంరాజ్ఞాం సర్వలోక నమస్కృ
తం। స్వల్పేనాప్యపచారేణబ్రహ్మణ్యమివదుష్యతి॥ ౨౩

భూమికినింద్రుండనంబరగురాజస్థానంబులభించుటచే సర్వలోకనమస్కృతులకహర్హుండగుటవలనను- అట్టిస్థానంబునం స్వల్పదోషంబుగలిగినను- లోకపూజ్యంబగు భూదేవత్వం బనగా బ్రాహ్మణజాతికింగలప్రభావవిశేషంబు స్వల్పంబగు సంధ్యావందనకాలాతిక్రమణమాత్రముచేతయ - దుష్టంబగునట్లు ఇదియు దూషింపంబడుంగావునమంత్రధారణాదులగుక్రియా విశేషంబుల చేనట్లుగాకుండరక్షించికొనందగుననుట. ౨౩

శ్లో॥ ఆరబ్ధానియథాశాస్త్రంకార్యాణ్యపివిచింతయేత్।
వనానీవమనోహారిప్రయచ్ఛంత్యచిరాత్ఫలం॥ ౨౪

నీతిశాస్త్రక్రమంబునప్రవర్తింపంబడుచుండెడుకార్యంబులు యథాక్రమంబునరాజ్యంబుల సాధించుటయు - ప్రజా రక్షణయు మొదలగు కృత్యంబులుసునీతంబులగుచుంబ్రవర్తిల్లెనేని మనోహరంబులగువనంబులుత్వరిత కాలంబున ఫలియించునట్లు సకలైహికఆముష్మికసుఖంబులొసంగునన్నుట.... ... ... ౨౪

శ్లో॥ సమ్యగారభ్యమాణంహి కర్మయద్యపినిష్ఫలం।
నతత్తథాతాపయతి యథాసాహసమీక్షితం॥ ౨౫

విధిప్రయోగాను గుణంబులగు మంత్రముచేనిష్పన్నంబులగు కార్యంబులారజంబులగుచు నొకకాలంబున దైవానుకూల్య

ములేకునికినిష్ఫలంబులైనను. సాహసంబుననొనరించినకార్యవై
కల్యంబులచే గలముఖిలోకాప వాదంబులు మనంబుంబాధిం
చునట్లు బాధించంజాలవనుట.. .. .. ౨౫

శ్లో॥ నకించిత్క్వచి దస్తీహవస్త్వసాధ్యంవిపశ్చితాం।
అయోభేద్యముపాయేన ద్రవతాముపనీయతే॥౨౬॥

మంత్రకౌశలంబునంగల యుపాయంబులచే నుక్కు బంగ
రుమొదలగు కఠినద్రవ్యంబులు మూసలంకరగించి నీళ్లుగనొనర్చు
నుపాయంబులు మనుష్యుని బుద్ధికింగలిగియుండ, బుద్ధికుశ
లులును నీతిశాస్త్రపారంగతులును నగువారల కెద్దియును నె
య్యెడను నెక్కాలంబునను నసాధ్యంబుగలుగంజాలదనుట•• ౨౬

శ్లో॥ బాధ్యమానమయః ఖండంనచాణునుపిక్ర్యంతతి।
తదల్పమపిధారావత్ భవేదీప్సితసిద్ధయె·· ౨౭

సంస్కారంబొనర్చక మొద్దుగనుండెడు వుక్కుతుని
యచేబలుమారుగొట్టినను నెకగడ్డి పోచనేనియు గోయజాల
కుండుటయు నట్టితునియసంస్కరింపబడియెనేని పర్వతాదుల
గు కఠినవస్తుజాతంబుల నెల్లయున శ్రమంబునంబురుషుని యిష్టా
నుగుణంబుగ ఖండించుటయె దృష్టాంతరంబులగు చుండమం
త్రకుశలునిచే నెద్దిసాంధింపంబడకుండుననుట··· ... ౨౭

శ్లో॥ నియామువశమాకారంవారివహ్నౌర్ణయాత్మకం।
ఉపాయోపగృహీతెనతతుణశెనోపశోష్యతి॥౨౮

నిప్పునుస్వభావసిద్ధంబుగననణచుచుండెడు జలంబులొకపా
త్రయందుంచి కాచుటచేశోషించునట్లు ఉపాయంబున సహజ
శత్రుండునుస్వాధీనుండగుననుట.. ... ... ౨౮

శ్లో॥విషంసవిషమాహారకబళంమారణాత్మకం।తదేవద్ర
వ్యసంయోగాదౌషధాయప్రకల్ప్యతే॥... ...౨౯

విషంబునువిషముతోగూడినభక్ష్యకబళంబును జంతువునకు
మారణకరంబయ్యుదానిన యథావిధిచే సంస్కరించునెడనతి వి
షమరోగంబులమరలించు నౌషధవిశేషంబగుచుండుగావున మే

ధావియగువానికన్నియు సాధ్యంబులగుచు మంగళప్రదంబులగు చుండుననుట... ... . ౨౯

శ్లో॥ అవిజ్ఞాతస్యవిజ్ఞానంవిజ్ఞానస్యవినిశ్చయః।విదుషాం శాసనేతిష్టన్నావమన్యేతకంచన॥ ... ౩౦

దేశకాలాంతరంబులనుండి దెలియంబడకుండెడువృత్తాంతంబులంచారులు మొదలగునుపాయంబులచే తెలియుటయు - అట్లు తెలియంబడినవృత్తాంతంబుల మంత్రకాలంబులనగు తాత్పర్యభేదంబులు సమంజసంబొనర్చుటయు - శాస్త్రజ్ఞానముచే ఫలస్వరూపంబెరింగి కార్యంబులనిశ్చయింపుచు పండితుల యనుమతంబున జరియించుచుహీనునినైనను నవమానంబొనర్పకుండుట రాజగుగు వానికృత్యంబులనుట... .. ... ౩౦

మంత్రుల సంఖ్యానిర్ణయం.

శ్లో॥ మంత్రయేన్మంత్రిభిస్సార్థంత్రిభిర్వాచతుర్భిస్సహ।
సర్వస్యచాపిశ్రృణుయాత్సుభాషిత జిఘృక్షయా॥౩౧

ముగ్గురుమంత్రులతో నేనియు - నలువురుమంత్రులతో నేనియు నాలోచించునెడనట్టి మంత్రులు బలుకుచుండెడు యుపన్యాసంబులనంతయు ప్రయోజనకరంబగుయుక్తిదెలియుటకై యవధానుండగుచు వినందగు ననుట... ... ... ౩౧

శ్లో॥ నకంచిదవమన్యేతసర్వస్య శ్రుణుయాన్మతం.। బాలస్యాప్యర్థవద్వాక్యముపనీతంహిపండితః॥ ౩౨

పండితుండగు మంత్రసభానుండగువాడ య్యాలోచనసభాసీనులగువారినెవ్వరియును నగౌరవింపక బాలుండుబలికినను నర్థబహుళంబులగు పలుకులయ్యేనేనిదానినియునంగీకరింపుచు నందరితాత్పర్యంబులు సమంజసంబగుచిత్తంబుతోడ నవధరింపందగుననుట.. .. .. ౩౨

శ్లో॥ అలబ్ధమూనోలబ్ధార్థంగ్రసతస్తస్యచేక్షణం।ఇయత్యోవిజిగీషూణాంవీర్యవ్యాయామభూమయః॥౩౩

జయశీలులగువారల పరాక్రమస్థానంబులనన్యద్రవ్యంబులజ

యింపంబడనియడ పూర్వద్రవ్యంబులకును హానిగలుగుంగావున నట్లుగాకుండ మంత్రనిష్పత్తియొనర్పందగుననుట... ... ౩౩

శ్లో॥ శోభాహికృతకృత్యస్య రాజ్ఞోభోగావిభూతయః।
అప్రాప్తవిజిగీషోశ్చ తాపవహివిడంబనాః॥ ...౩౪

జయశీలుండగుచుశత్రుజయముచే కృతకృత్యుండగు రాజున కుఐశ్వర్యంబునుంభోగంబులును ప్రకాశంబునకు హేతుభూతంబులగుంగానియట్లుగాని వానికివిడంబనంబులయగుంగాని యాత్యంతికప్రయోజనకరంబులుగా నేరవనుట.. ... ౩౪

శ్లో॥ మదోద్ధతఃక్రియామూఢో యోఽతిక్రామతిమంత్రిణాం।
అచిరాత్తంవృథామంత్రమతిక్రామంతివిద్విషః॥ ౩౫

మదముచే పండితుండననుచును నాకన్నియుం దెలుసుననుచును కార్యంబుల నిర్వహించుక్రమంబులందు మూఢుండయ్యెడు రభిమానముచే మంత్రులయభిప్రాయంబుల నాకర్ణింపకుండు వ్యర్థతాత్పర్యముగలరాజును శత్రువులుపరాక్రమించియతని రాజ్యకోశాదులం గ్రహియించుటయెగాక వధబంధాదులచేతయుం బాధింపుచుందురనుట... ... ... ౩౫

శ్లో॥ సంరక్ష్యేన్మంత్రబీజంతుతద్బీజంహిమహీభుజాం।
తస్మిన్భిన్నేధ్రువంభేదో గుప్తేగుప్తిరనుత్తమా॥౩౬

రాజులకుఆలోచనజేయువృత్తాంతంబులకార్యంబునం పరిణమిల్లునంతకునొరులకుందెలియనట్లు రక్షించుటయమూలాధారంబగుటం జేసియదిభిన్నంబందకుండునట్లురక్షించుటచే సౌఖ్యంబును రక్షితంబుగానియడనసౌఖ్యంబునువియతంబులుగావునదానినవశ్యంబుననతిప్రయత్నంబునరక్షింపందగునను.

గీ॥ మంత్రమాప్తపరంపరంబందిపోవు। నఖిలకార్యంబులకు విఘ్నమావహిల్లు। విఘ్నముచేసికార్యంబువృద్ధిబొంద। దట్లుగావునమంత్రంబులరయవలయు.

అనుపంచతంత్రోక్తినమపరించి తనకత్యంతాప్తులతోడను నిశ్చితార్థంబుపరిణమించునంతకు వెలిపరుపందగదనుట... ౩౬

శ్లో॥ సింహ్యావచ్ఛేష్టమానస్య కాలేకర్మవిపశ్చితః। క్రియమాణంస్వకుల్యాముంవిదురస్యాపరేకృతం॥ ౩౭

సింహాస్వభావంబుపిల్లికరణితనయంగంబులంతయుం దాచికొని యొరులకుందృష్టిగోచరంబుగాక అణగియుండి కార్యకాలంబున విజృంభించుంగావున పండితుండగువానిచే నాలోచితనిష్పన్నంబులగుకృత్యంబులుస్వకీయులగుకులీను లెరుంగందగుంగాని యితరులాకార్యంబుముగిసినపిదప నెరుంగవలయుంగానితత్పూర్వం బెరుంగందగకుండుటనట్లుమంత్రగుప్తియొనర్పందగుననుట. ౩౭

శ్లో॥ అపశ్చాత్తాపకృత్సమ్యగనుబంధిఫలప్రదః। అదీర్ఘకాలోభీష్టశ్చప్రశస్యోమంత్రఉచ్యతే॥ .. ౩౮

అనుబంధులగువారును కార్యపరిణామానంతరంబున నెరుంగందగునట్లుగూఢంబయినదియు - స్వల్పకాలంబుననల్పప్రయాసముచేనిష్టఫలావాప్తియగునదియు - నగుమంత్రంబు నీతిశాస్త్రవేదులచేస్తోత్రాహంబగుచుండుననుట.. ... ౩౮

మంత్రపంచాంగములు.

శ్లో॥ సహాయాస్సాధనోపాయాః విభాగోదేశకాలయోః। విపత్తేశ్చప్రతీకారస్సిద్ధిఃపంచాంగఇష్యతే॥ ౩౯

ఇట్టివారలసహాయంబంగీకరించందగుననుటయు౧ ఇకార్యసాధనంబునకిట్టియుపాయంబులొనర్చుటచేసాధింపందగుననుటయు౨ యిట్టిసమయంబుననిట్టిదేశంబున నికార్యంబొనర్ప సులభసాధ్యంబగుననియు౩ దీనికింగలుగు వైకల్యంబిట్లు సంభవించుననియుదానికింబ్రతిక్రియయిట్లొనర్పందగుననియు౪ కార్యంబీరీతినిసిద్ధించుననియు౫ నిశ్చయించుటమంత్రపంచాంగంబులనంబరగు ౩౯

శ్లో॥ అనుతిష్ఠేత్సమారబ్ధమనారబ్ధంప్రయోజయేత్। అనుష్ఠితంచసద్వృత్త్యావిశేషేణోపవాదయేత్॥ ౪౦

శత్రుదుర్గాదులసాధించుటకై మంత్రనిష్పన్నంబులగుకార్యంబులనారంభించి నంతయథావిధి ననుష్ఠించుటయుం అనుష్ఠించ

ని వాని ప్రయోగించుటయుం బ్రారంభించి సాధించ బడినదా
నిమంగళకరంబగుననుష్ఠానముచే విశేషప్రయోజన కరంబగున
ట్లొనరించుటయుమంత్రంబులకుం గలప్రయోజనంబులనుట ౪౦

శ్లో॥ ప్రచారయేన్మంత్రవిదఃకార్యద్వారైరనేకధా। తత్ర
యచ్ఛేతసాంసామ్యం తేనసాధుసముత్పతేత్ ॥౪౧

మంత్రవేత్తలగువారు నానావిధకార్యంబులయందుబుద్ధిమం
తులగువారలప్రయోగించుచు నాయాయికార్యాలోచనవిషయం
బులనేకంబులగుతాత్పర్యంబులుగలయడయభిప్రాయ బాహు
ళ్యపక్షంబనుసరించి యక్కార్యబనుష్ఠింపందగుననుట.... ౪౧

శ్లో॥ యత్రమంత్రిమనస్సామ్యంయత్రచేతోనశంకతే।
యచ్చసంతోననిందంతి. తత్పరీయాచ్చికీర్షితం॥౪౨

మంత్రులమనంబుల యభిప్రాయంబులన్నియుం గలిశినయ
ట్టియు - మనంబునకుం సందియంబుగలుగక ప్రసన్నత గలుగునట్టి
యు - ఆలోచనజేయు నవసరంబున దేహావయవచలనాదుల
శుభలక్షణంబు లుత్పన్నంబులగునట్టియు - పెద్దలచేనిందింపబడ
నట్టియు కార్యంబులనొనర్చుటకు యత్నించదగుననుట... ౪౨

శ్లో॥ ధృతేపిమంత్రేమంత్రజ్ఞైః స్వయంభూయోవిచా
రయేత్। తథావర్తేతమంత్రజ్ఞో యథాస్వార్థంన
పీడ్యతే॥ ౪౩

మంత్రులగువారియందును భిన్నంబుగలుగుచు తాత్పర్యంబు
లుభేదించుచుండుటగలుగుచుండుగావున తొలుతమంత్రులయా
లోచనంబులచే నిష్పన్నంబులైననునాపిదపతనబుద్ధిచే మరలమ
రలచింతించి తనప్రయోజనంబు బాధింపంబడకుండునట్లు కార్య
నిష్పన్నంబొనర్పందగునమట... ... ... ౪౩

శ్లో॥ మంత్రిణస్స్వార్థతాత్పర్యాద్దీర్ఘమిచ్ఛంతివిగ్ర
హం। మంత్రిణోభోగ్యతామేతి దీర్ఘకార్యా
కులేనృపే॥ ౪౪

రాజగువాడు దీర్ఘంబగుకార్యంబుననాకులపాటొందుట

వలన మంత్రులకుం బ్రయోజనం బధికంబుగ గలుగుం గావున వార లు స్వప్రయోజనంబులకై దీర్ఘవైరంబులు గలుగుట కిచ్చగిం చుచుంద్రు గావున నట్లు విగ్రహంబులు పెరుగకుండు నట్లు తాను స్వ బుద్ధి నాలోచించ దగునని పూర్వసంబంధము...   ..   ౪౪

శ్లో॥ మనఃప్రసాదశ్శ్రద్ధా చ తద్ధాకరణ పాటవం। సహా
యోత్థానసంపచ్చ కర్మణాంసిద్ధిలక్షణం॥..   ౪౫

కార్యంబుల మంత్రనిష్పన్నంబులో నర్పించిన పనయ్యనుష్ఠానా రంభావసరంబున మనంబు తెలివిగలిగియుండుటయు-ఇంద్రియంబు లుప్రసన్నంబులగుచుండుటయు - తనయవయవంబులు పటుత్వం బులగుచుండుటయు - సహాయులగు వారునునట్లయుండుటయు - నను పరికరంబుల విమలత్వంబు కార్యసిద్ధియగుటకు లక్షణంబు లనుట...   ...   .   ౪౫

శ్లో॥ లఘూత్థానాన్యవిఘ్నానిసంపతత్సాధనానిచ। క
థయంతిపురస్సిద్ధిం కారణాన్యేవకర్మణాం॥ ...   ౪౬

శీఘ్రంబుగ నతిసులభంబులగునుత్థానంబుగలదియు- విఘ్నంబు లు లేనివియు - సాధనంబులతి వేగంబున నొనగూడుటయు - నను కా రణంబులు కార్యంబు నిర్విఘ్నంబునం బరిసమాప్తియగుటకు నిదర్శ నంబులగునునుట....   ...   .   ౪౬

శ్లో॥ ఆవర్తయేన్మహుర్మంత్రం ధారయేచ్చ ప్రయత్న
వాన్। అప్రయత్నధృతో మంత్రః ప్రచలన్నగ్నివ
ద్దహేత్॥..   ..   ...   ౪౭

అతిప్రయత్నంనంబుగా పాడనియాలోచన ఆప్తపరం పరచే బయిలుపడియెనేని - యుఱిటియందునంటినయగ్ని క్రమంబున నూ రంతయుం గాల్చు నట్లు కార్యహానికరంబగు గావున నావిషయం బు మరల మరల నాలోచింపుచు నతి ప్రయత్నంబున గావం దగు ననుట. ౪౭

శ్లో॥ ఆప్తైస్తత్సంతతేర్మంత్రస్సంరక్ష్యో త్తత్పరస్తుసః।

అరక్ష్యమాణంమంత్రంహిభినత్త్యాప్తపరంపరాత్ ॥౪౮

మంత్రగోపనంబుప్రయత్నపరుండగుచు రక్షించవలయు ననుట - మంత్రులగువారును విహితులగువారునుమనకుం బ్రియులైయుండినను - వారలకుగలమంత్రులును విహితులునుమనలకాప్తులుగనుండజాలరుగాన వారలవలనభిన్నంబందునను తాత్పర్యము చేతొలుతజాగ్రతగలవాడుగనుండందగుననుట... ...౪౮

శ్లో॥ మదఃప్రమాదఃకోపశ్చ సుప్తప్రలపితానిచ । భిందంతిమంత్రంప్రచ్ఛన్నాకామిన్యశ్శుకశారికాః॥౪౯

మద్యాదులగు పానకృత బుద్ధి ప్రమాదంబులచేతయు - బుద్ధి ప్రమాదమోహంబులచేతయు - అధికంబగు కోపపరవశతచేతయు - కలవరింతలచేతయు - గూఢప్రవర్తనలగు ప్రియాంగనలతోడంబలుకుటచేతయు - నట్టిమంత్రగృహంబునంగల చిలుకలు గోరవంకలు మొదలగు మాట్లాడుజంతు గణంబులచేతయు - మరియుం గౌటిల్యమతముననుసరించి... ... .

శ్రూయతెహిశుకశారికాదిభిఃమంత్రితోమంత్రః పశుభిరన్యైశ్చతిర్యగ్యోనిభిరవనతైః। తస్మాత్తస్య సంవరణంనామాయుక్తపురుషైరతుణమాకార్యాకాలాత్ ॥ ... .

అను ననుశాసనంబు ననుసరించి రోగులు మొదలగు నయుక్తపురుషులవలనను మృగాదులవలనను మంత్రంబు భిన్నంబులగు గావున ఆయా యికార్యంబులుఫలించునంతకుమంత్రంబతిగూఢంబున గాపాడవలయుననుట.. ... . ౪౯

శ్లో॥ నిస్తంభేనిర్గవాక్షేచనిర్భిత్త్యంతరసంశ్రయే । ప్రాసాదాగ్రేహ్యరణ్యేవామంత్రయేత్త్వావిభావితః॥ ౫౦

శ్లో॥ నిచ్ఛిద్రేనిర్జనేశంకే అనిరంతరసంగమే। నివాతేశుచిరస్థంభేమంత్రయేతగృహేతథా॥ ...౫౧

స్థంభంబులమరుగుననుండి మనుష్యులు వినుటకవకాశంబుగలుగుంగాననస్తంభశూన్యంబగునట్టియు-కిటికీలపంచనప్రచ్ఛన్నులగు

చునిలుచు జనంబులచే వినుట కవకాశంబు గలుగుంగానకిటికీ లులేనట్టియు - అడ్డగోడలచాటున నిలుచుటకవకాశంబగుంగాన నడ్డములేనియట్టియు - క్రిందంగూర్చుండుట శబ్దంబులచే యాతాయాతజనంబులువినుటకవకాశంబుగలుగుంగాననట్లు లేనిమైమిద్దెలయందును - విజనంబగునడవియందును - రంధ్రంబులులేనియట్టియు - జనసంఘంబుచేవిడువంబడినట్టియు - జనంబులెల్ల కాలంబుందిగుగు నవకాశంబుగలుగనట్టియు రహస్యగృహంబుననైననుమంత్రాలోచనంబొనర్పందగుననుట యిట్లున్న విధంబులన్నియును మంత్రగోపనార్థంబయనివిచారింపందగు... .. ౫౧

మంత్రిమండలభేదము.

శ్లో॥ ద్వాదశేతిమనుఃప్రాహషోడశేతిబృహస్పతిః। ఉశనావింశతిరితిమంత్రాణాంమంత్రిమండలం। యథాసంభవమిత్యేకేతత్ప్రవిశ్యయధావిధి। మంత్రయేతాహితమనాఃకార్యంబుద్ధివివృద్ధయే॥.. ౫౩

మనుశాస్త్రకారమతంబున విజిగీషు - అరి - మధ్యమ - ఉదాసీనులకు నొకరొకరికి వేర్వేర యిరువురుమంత్రులంగూర్చునెడ పన్నెండుగురాలోచనకర్తలగుదురనియు - గురుమతంబునముప్పురుమంత్రులుగలుగవలయుననియును - శుక్రమతంబున నలువురుగలుగవలయుననియును - ఇంద్రుండుగూర్చుండు నాలోచనసభాసీనులగువారు సహస్రసంఖ్యాకులగుటవలనను వారియభిప్రాయంబులనంతయు వేర్వేరనవధరించి యన్నిమంది మంత్రులమతంబును నైకమత్యంబొనర్చుశక్త్యతిశయము చేనింద్రుండు సహస్రాక్షుండనంబడియెననియును - ముప్పురు మంత్రులకు దక్కువగాకుండునట్లుయథాసంభవముమంత్రులసంగ్రహింపం దగునని కొందరియాచార్యులమతంబనియును నట్టిపూర్వోక్తలక్షణ లక్షితంబులగు మంత్రసభంబ్రవేశించి స్వకీయబుద్ధికార్యవృద్ధులకొరకు విధ్యుక్తలక్షణంబు నతిక్రమించకయాలోచింపందగుననియుననుశాసనము... ... . ౫౩

శ్లో॥ ఏకస్త్రిఃపంచసప్తాయాఃవైషమ్యాఃక్రియయాయుతః।
మంత్రిణోభూభుజాంకార్యఇతికూనపదంత కేచిత్॥ ౫౪

ఒకటి - మూడు - అయిదు - ఏడు మొదలగు బేసి సంఖ్యలం గలమంత్రులనిర్ణయింపందగునని కూనపదంతులను నీతిశాస్త్రాచార్యమతమనుట... .. .. ౫౪

శ్లో॥ ఏకైకేనహికార్యాణిప్రవిచార్య పునఃపునః। ప్రవిశేత్సహితాన్యేషాం మతమేషాంపృథక్పృథక్॥
మహాపక్షోయథాశాస్త్రం దృష్టకర్మా హితస్సుధీః।
యద్యద్బ్రూయాన్మతారూఢ స్తత్తత్సాధు సమాచరేత్ ౫౬

పూర్వోక్తసంఖ్యాకులగు మంత్రులతాత్పర్యంబుల వేరువేరవిమర్శించియందు తనకుహితంబును శాస్త్రక్రమంబు ననుసరించునదియును - కార్యంబులగతి దెలిసినవారిచేనొడువంబడినదియును - అధికజన సమ్మతంబగునదియును నగుదానిననుష్ఠింపందగుననుట.. ... . ౫౬

శ్లో॥ నాతీయాత్కార్యకాలం హి కృత్వామంత్ర వినిశ్చయం। అతిక్రాంతేహితద్భూయోయథాయోగం ప్రకల్పయేత్॥ ... .౫౭

మంత్రనిశ్చయం బొనర్చిన పిదప ఏక్కాలంబున నెద్దానిజేయుటకునిర్ణయింపబడియె నక్కాలంబతిక్రమింపకుండ నారంభింపందగుం గానియట్లొనర్పక సావకాశంబొనర్చు నెడ కాలభేదంబగు దోషప్రాప్తంబగుటమరలనిశ్చయింపంబడవలయుం గావున సావకాశంబొనర్పందగదనుట... ... ... ౫౭

శ్లో॥ నకార్యకాలంమతిమ్మానతిక్రామేత్కథంచన। కథంచిదేభవతికాలయోగస్సుదుర్లభః। కాలేసమాచరన్సాధురసవత్ఫలమశ్నుతే। ఇతిచేతిచసంపశ్యన్ కాలేదేశేసహాయవాన్ ౫౯

దేశకాలసంయోగంబుకార్యంబునకు లభించుట దుర్లభం

బుగావుననట్టి దేశకాలంబు లెరింగి ప్రయుక్తంబులగు కార్యంబులు సుక్షేత్రంబున సుకాలంబులనను ప్తంబులగు బీజంబులకరణిర సవంతంబులగు ఫలంబులు సంభవించునట్లు దేశకాలసహాయ సంపన్నుండగుచు నిర్ణీత కాలంబతిక్రమించకయుండునటుల మంత్ర సిద్ధక్రియాకలాపంబు లొనర్పందగుననుట.. ... ౫౯

శ్లో॥ అవిచార్యబలాబలంద్విషామహమిత్యేవసముత్థితో బలాత్। చపలఃస్వమతేన సంపతత్ప్రతిపత్యాల్ప మ్మనానబుధ్యతే॥.. ... ... ౬౦

శత్రువుల బలాబలంబు లాలోచింపక తనస్వబుద్ధిబలంబు చేతయచపలుండగుచుదండయాత్రాదులొనరించు నతండవమానంబొందినపిదప నెరుంగుంగానియంతకు పూర్వంబున నెరుంగ జాలండనుట.. .. .. ౬౦

శ్లో॥ పరమంత్రబలాన్మహీపతిర్మహతోదుష్టభుజంగమానివ। వినమేన్నయమార్గమాస్థితోవశముద్యోగసమన్వితోరిపూన్॥ ౬౧

దుష్టులగురాజులను శ్రేష్టంబగు మంత్రబలంబువలన దుష్టంబులగు సర్పంబుల వశీకరణంబొనర్చునట్లు నీతిమార్గంబు నతిక్రమింపక శత్రువులస్వవశంబొనర్పదగుననుట.. ౬౧

ఇట్లు కామందకు ద్వాదశాస్వర్గము సంపూర్ణము.

త్రయోదశసర్గప్రారంభః.

శ్లో॥ కృతమంత్రస్తుమంత్రజ్ఞోమంత్రిణాంమంత్రసమ్మతం। యాతవ్యాయప్రహిణుయాద్దూతం దౌత్యాభిమానితం॥.. ... . ౧

పూర్వసర్గోక్తక్రమంబున నాలోచితంబగుకార్యము నెరవేర్చుటకై యుక్తాయుక్తవివేకులగు మంత్రులయనుమతంబున వ

త్క్యమాణలక్షణలక్షితుండగుదూతనుశత్రుసమీపంబునకుం దౌత్య విధానంబునకై యనుపందగుననుట.. ... ... ౧

శ్లో॥ ప్రగల్భస్స్మృతిమాన్వాగ్మీ శస్త్రే శాస్త్రే చ నిష్ఠితః।
అభ్యస్తకర్మా నృపతేర్దూతో భవితుమర్హతి॥ ౨

సభాకంపములేక శత్రురాజసదంబున జడుపులేక తన యజ మానునియుక్తులుం బలుకువాడును - యేలికచేబలుకంబడిన పలుకు లవిస్మృతినొందక సమయానుగుణంబుగ బలుకువాడును - సభా రంజకంబులగు పదవాక్యప్రయోగచాతుర్యముగలవాడును - ప్ర జ్ఞాబలశాలియును - ఆయుధశాస్త్రకుశలుండును- దూతకృత్యం బులశాస్త్రక్రమంబుననభ్యసించినవాడును - నగు వేగరి రాజ కా ర్యంబులకుందగువాడనుట.. ... ... ౨

శ్లో॥ నిసృష్టార్థోఽమితార్థశ్చ తథా శాసనహారకః। సా
మర్థ్యాత్పాదతో హీనో దూతస్తు త్రివిధః స్మృతః॥ ౩

నిసృష్టార్థుండనగా విజిగీషుశత్రులబలాబలంబులెరింగి కా లదేశంబుల దెలిశి సర్వవిద్యాసమర్థుండగుచుండువాడు యెట్ల న ధర్మజుని చే మర్యోధనుకడకుం శ్రీకృష్ణుం బంపు నవసరంబునయి ట్లనివిన్నవించె.. ... . ౪

శ్లో॥ అస్మాన్వేత్సి పరాన్వేత్సి యథావదనుభాషితుం।
యద్యదస్మద్ధితంకృష్ణ తత్తద్వాచ్యస్సుయోధనః॥ ..

మమ్ములనుమాస్థితియునుం దెలిశినవాడవునుం శత్రుని నెరిం గినవాడవును - బలాబలంబులెరింగినవాడవును సమయోచితవ చన కుశలుండవునునగుట నాకెద్ది యెద్ది హితంబుగ దలంతువ దియంతయు దుర్యోధనుతోడం బలుకందగుననియెగాననియ్యో డసంధియనియైను విగ్రహంబనియునెట్టి నియమములేక దూతయిష్టా నుగుణంబుననడుపంపందగుననునది దూతగుణసంపూర్తియగు టనిట్టిదూత యిరువదియైదుగుణంబులుగలవాడభియును - ౧మితా ర్థండను రెండవతరగతి దూతయజమానునిచే నాజ్ఞాపింపంబ డిన సంధివిగ్రహంబులం దన్యతమంబగుదాని పొసంగంబలికియ

రుదేరందగునతండు పాదభాగన్యూనగుణంబులుగలవాడనియు౨ శాసనహారకుండను మూడవతరగతి దూతయేలికచే నాజ్ఞప్తం బగుదానిబలుకువాడనుట నితండును రెండవతరగతి దూతకన్న పాతికభాగము గుణహీనుండగుననుట కెయిట్లు దూతలుమూడు దెరంగులుగుచుండుమరనుట... ... ... ౩

శ్లో॥ సభర్తుశ్శాసనాద్దచ్ఛేద్గంతవ్యంహ్యుత్తరోత్తరం।
స్వవాక్యపరవాక్యానామితిచేతిచచింతయేత్॥ ౪

అట్టిదూతయగువాడు యేలికచేబలుకంబడిన యర్థంబను వదించుటకై మనంబున నంతకంతకు యుక్తిప్రత్యుక్తులూహించుచు సాధక బాధకంబులవలోకించుచు మననంబొనర్చుచు శత్రురాజుకడకరుగందగుననుట... .. .. ౪

శ్లో॥ అంతపాలాన్స్వకుర్వీతమిత్రాణ్యాటవికాంస్తథా।
బల స్థానానిమార్గశ్చవింద్యాత్స్వబలసిద్ధయే॥ ౫

శత్రుదేశంబునకుం జుట్లనుండురాజులను వారలబలంబులను మరియుంగల యడవులవసించు బోయలుమొదలగువారలను తనకుంహితంబులొనర్చునట్లు స్నేహంబులొనర్చుచు శత్రుబలంబులుండెడు యిక్కలును గుల్మంబులునుం దండునడచు మార్గంబునకుంగల సాధక బాధకంబులును భావికాలంబునంగలుగు స్వకీయబలసమాగ మనసిద్ధికొరకు గనిపెట్టుచు క్రమంబున నరుగందగుననుట... ... . ౫

శ్లో॥ సారవత్త్వంచరాష్ట్రస్య తథాతన్గుప్తిమేవచ। ధి
ద్రంచశత్రోర్జానీయాత్కోశంమిత్ర బలానిచ॥ ౬

దేశస్వాస్థ్యంబును - దానికింగలకోటలుదుర్గంబులుమొదలగురక్షణసామగ్రివిశేషంబులును - శత్రునికింగలసంకటంబులును పారబాట్లును - బొక్కసపరిమాణంబును - మిత్ర బలాబలంబులును - సైన్యపౌష్కల్యాదులును నిదానింపందగుననుట...

శ్లో॥ ఉద్యతేష్వపిశస్త్రేషు యథోక్తంశాసనంవదేత్
రాగానురాగౌజానీయాద్దృష్టివక్త్రవిచేష్టితైః॥ ౭

శత్రుసమీపంబున నాయుధపాణులుగ నిల్పెట్టియుండినను తన యేలికచేనాజ్ఞప్తంబగువృత్తాంతంబంతయు జడియకబలుకుచు నత నిముఖనేత్రచేష్టలవలన నతనికింగలతాత్పర్యతారతమ్యంబుల నెఱుంగందగుననుట... .. .. .. ౭

శ్లో॥ నవిజ్ఞాతఃపురంశత్రోః ప్రవిశేన్నతుసంసదం। కా
లంసంవీక్ష్యకార్యార్థమనుజ్ఞాతశ్చనిష్పతేత్॥౮

శత్రునికిం దెలియకనతనిపట్టణంబుంజొరందగుంగాని యతని యనుజ్ఞలేకసభామంటపంబున కరుగందగదు - అట్లనుజ్ఞలేకసభం జొచ్చినయెడనతకింగలుగుసందియముచే నిజరాజకార్యహాని యగుంగావున దేశకాలంబులెరింగియనుమతుండగుచు సభకుం ప్రవేశింపందగుననుట... ... . ౮

శ్లో॥ సహితానిష్టవచనం కామంక్రోధంచ వర్జయే
త్। నాన్యైశ్శయీతభావంస్వంకత్థ్యేద్విం ద్యా
త్పరస్యచ॥.. ... . ౯

కామక్రోధ మదాదులు మంత్రంబునుం భేదించునను పూర్వసర్గోక్తినసరించి కామక్రోధంబులనడంచుకొని శత్రులచేబలుకంబడు పరుష వచనంబులోర్చుచు స్త్రీసాంగత్యము చేతయు కలవరింతలచేతయు మంత్రముభిన్నించునను పూర్వోక్తిననుసరించి తానొంటిగబరుండుచు తనయభిప్రాయంబు బయలుపడకుండ రక్షించుచు నొరులయభిప్రాయంబులనరయుచువర్తింపందగు... .. .. ౯

శ్లో॥ గాగాపరాగౌజాయెత హృద్గతంమదవిస్మృతః। త
స్మాదేకస్స్వపెన్నిత్యంద్యూతంపానంచవర్జయేత్॥౧౦

మదముచేవిస్మృతబుద్ధియగువాని హృదయంబు నందుండు కోపప్రసాదంబుల వెలిబుచ్చుంగావుననట్టిపానంబు నుద్యూతాదులును విడిచియొంటిం బరుండుచుండం దగుననుట... ౧౦

శ్లో॥ కాలెప్రజేతమేధావీనభిన్యేతార్థసిద్ధయె ప్రతీ
యమాణంబుధ్యేత కాలంనాతి విలోభనైః॥ ౧౧

రాజార్థసిద్ధికొరకు తనయుపకరణంబులలజడిజెందుటవల ననుత్తరకాలీనంబులగు కార్యంబులుహాని నొందుగావున నట్లల జడినొందక కాలదేశంబులననుసరించి యతిదీర్ఘంబుగాకుండు నట్లు బుద్ధిశాలియగుదూతకార్యసాధనంబొనర్పందగుననుట. ౧౧

శ్లో॥ కృతపక్షోనజ్యాయాంసంకుర్యాదనుపశిక్షితః। ప్ర
కృతీనాంచ్యుతింబ్రూయాత్స్వభర్తరికదాచన॥ ౧౨

తనరాజాజ్ఞలేకనిజపక్షీయులగు కోశదండ ప్రకృతులం గల లోపంబుల్లనన్యునకుం దెలుపందగదనుట... ... ౧౨

శ్లో॥ కులేనామ్నాథద్రవ్యేణకర్మణాచగరీయసా। కుర్యా
చ్చతుర్విధంస్తోత్రంపక్షయోరుభయోరపి॥...౧౩

శత్రుచిత్తరంజనసభ్యరంజనార్థంబుగ తనరాజిట్టికులీనుం డనియు - నీవునుకులంబుననట్టియౌన్నత్యముగలవాడవనియు- పే రుచేనిట్టి యోగ్యతగలవాడనియు నీవునునట్టి శ్లాఘ్యనాముం డవనియు - ద్రవ్యంబతని కనేకకోటులుగలవనియు - నీకునునా క్రమంబునను దక్కువలేకగలదనియు - విజిగీషుండును నింతకు మున్ననేకులతోడ యుద్ధంబులొనర్చి యనేకరాజ్యంబులుజయిం చియున్నవాడనియు నీవును నట్టి జయశీలుండవనియు నిది మొ దలగు నుత్సాహవార్తల సదస్సునందబలుకందగుననుట. ౧౩

శ్లో॥ మధ్యస్థతాఖ్యాపనార్థం సంశ్లిష్యోభయవేతనైః।
కృత్యపక్షంచజానీయాత్తద్భర్తుశ్చవిచేష్టితం॥౧౪

శత్రురాజ సమీపవర్తులగువారికి వేతనంబులొసంగుటమొ దలగు తంత్రంబులచేనతని చికీర్షితంబులును ప్రయత్నంబులును చేష్టలునుందెలియుటకై గలయందగుననుట.. .. ... ౧౪

శ్లో॥ విద్యాశిల్పాపదేశేన సంశ్లిష్యోభయవేతనైః। కృ
త్యపక్షంభేద్యపక్షం జానీయాద్భర్తృవృద్ధయే॥౧౫

ఆన్వీక్షిక్యాదులగువిద్యాభ్యాసంబులొనర్చినట్లును నానా విధ గీతవాద్యశిల్పంబు లభ్యసించు వ్యాజంబునను స్నేహంబొ

నర్చి శత్రుమంత్రులకుం బసధనంబులొసంగి। వారలచేత నరాజాభ్యుదయంబునకై శత్రుచికీర్షితంబు లెఱుంగం దగుననుట. ౧౫

శ్లో॥ తీర్థాశ్రమసురస్థానే శాస్త్రవిజ్ఞానహేతునా।
తపస్విర్వ్యంజనోపేతైస్స్వచరైస్సహసంవదేత్ ॥ ౧౬

తాపస వేషంబులు మొదలగు నానావేషంబులుధరియించి శత్రుపురంబునం బ్రచ్ఛన్నచారులగుచుండెడు స్వకీయులగు దూతలచే నెఱుంగంబడిన వృత్తాంతంబు లెఱుంగుటకై నదీతీర్థాదిస్నానవ్యాజంబులచేతయు-పుణ్యాశ్రమంబుల శాస్త్రపఠనంబొనర్చు మిషచేతయు - దేవాలయంబుల దర్శన కారణంబులను గలిసి యోచించి యుక్తాయుక్తంబుల నెఱుంగవలెననుట... ...౧౬

శ్లో॥ ప్రతాపంకులమైశ్వర్యంత్యాగముత్థానసౌష్ఠవం।
అక్షుద్రతాం భద్రతాంచ భర్తుర్ద్విట్స్వదర్శ
యేత్॥ ౧౭

భేదోపాయంబులం బ్రయోగించు నవసరంబున తనరాజునకుంగల పరాక్రమాధిక్యంబును - కులీనతయు - ద్రవ్యసంపదయు- దాతృత్వంబును - ఉత్సాహశక్తియు - సామర్థ్యంబును- వంచన జేయుట మొదలగు పాపాభిప్రాయంబులు లేకునికియు - కల్యాణ గుణంబులును - శత్రువులకుం దెలియం జేయవలెననుట... .. .. ౧౭

శ్లో॥ ఏతేష్వహస్సుగచ్ఛత్సుకిమస్మత్పృథివీశతేః। పశ్యతివ్యసనంకింతు స్వయంవాకర్తుమీహతే॥ ... ౧౮

ఇట్లుశత్రువృత్తాంతంబు లెఱుంగుచు దినంబులుగడుపుచుండెడు నవసరంబున నీశత్రుండు తనరాజువిషయంబున వ్యసనాదులగు కాలంబుల నీరీక్షించుచుండునదియు - తనబలంబుల మొదలగువాటి యుద్ధసన్నాహంబొనర్చునదియు - మరియునెట్టి విషమప్రయోగంబులు జేయుచుండు నదియు గనిపెట్టుచుండందగుననుట... ... ... ౧౮

శ్లో॥ స్వపక్షాభ్యుదయాకాంక్షీ దేశకాలావుదీక్ష్యచ।
యాత్రాకాలజ్ఞయాత్రార్థీ వాత్రచాయంవిలంబతే।
కాలేతుక్షీయమాణేతువిపత్తింభావినీంప్రభోః। తత్కా
ర్యం పండితోవ్యక్తంనిష్పతేత్సహసాతతః॥ ౨౦

తనరాజపక్షంబునకుం శ్రేయంబుఁదలంచుచు దేశకాలంబులెఱుంగుచుదూరంబుననుండియరుదెంచిన తనరాజునకు సాధనమైన కల్యంబులగుటకు శత్రుండు కాలక్షేపంబు జేయుచుండుటయునట్లగుటచేఁదనకుం సంభవించదగు విపత్తులును నాలోచించుచునట్టియనుమానంబులు దెలియునెడ నతిత్వరితంబుననిజరాజనికటంబునకుం జేరివృత్తాంత నివేదనం బతిశీఘ్రంబునం జేయం దగుననుట... ... ... ౨౦

శ్లో॥ రిపోశ్చ స్వపతిభేదస్సుహృద్బంధువిభేదనం। దుర్గ
కోశబలజ్ఞానంకృత్యాకృత్యోపసంగ్రహః। రాష్ట్రాం
తవ్యంతపాలానామాత్మసాత్కరణంతథా। యుద్ధా
యసారభూజ్ఞానందూతకర్మేతికీర్తితం॥ ౨౧

శత్రువునకుంగలబంధువులను స్నేహితులను దానభేదాదులచేతనతనకుంస్వాధీనులనొనర్చుకొనుటయు- ఆయుధాదులవైకల్యంబులుగలుగంజేయుటయు- కోటలుయిట్టిబలంబుగలవనియు ఖజానాయింతగలిగియున్నదనియు- బలప్రమాణంబింతయనియు- నిట్టికార్యంబులొనర్చుటచేవిజిగీషునకుంబ్రయోజనంబు గలుగుననియు యిట్టికృత్యముజేయుటచే సంకటపాటుగలుగుననియు-రాజ్యసమీపంబుననుండువారిట్టివారనియు మండలబలంబిట్టిదనియు సామంతులస్వాధీనంబులొనర్చుకొనుటయుయిట్టి భూమియందుయుద్ధము జేయుటయందగునవియుయిది మొదలగు వృత్తాంతంబులనెరుంగుటదూతకృత్యంబనుట. దీనికి దృష్టాంతరంబుగ శ్రీరామాయణయుద్ధకాండ రెండవసర్గంబుజూడందగు... .. .. ౨౨

శ్లో॥ దూతేనైవనరేంద్రస్తు పశ్యేత్తారివిమర్శనం। స్వ
పక్షేపివిజానీయాత్పరదూతవిచేష్టితం॥.. ...౨౩

ఇట్లు దూతకృత్యంబులు విధించి పిదప రాజకర్తవ్యంబులు దెలుపుటకు ప్రక్రమించి రాజగువాడు శత్రురాజవృత్తాంతంబులు దూతముఖంబున దెలియందగుననియు - తననికటంబుననుండెడు శత్రుపక్షీయులగు దూతలుం గూఢచారు లిట్లున్న వారలనియు దెలియుచుండవలయుననుట. ౨౩

శ్లో॥ తత్కేంగితజ్ఞః స్మృతిమాన్ధృష్టోలఘుపరాక్రమః।
క్లేశాయాససహో దక్షః చరస్స్యాత్ప్రతిపత్తిమాన్॥ ౨౪

దూతలందు చరులనువారి భేదంబులు దెలియజేయంబడియెడు చరుండనువాడును - యుక్తిప్రత్యుక్తులుబలుకు బుద్ధిశాలియు అన్యునియాకారచేష్టలు దెలియువాడును - రాజవాక్యంబుల మరువనివాడును - స్వతంత్రంబులగు సమయోచితంబులగు పలుకులు బలుకుధృష్టనాయకుండును - త్వరితంబున నడువంగలవాడును - సంకటంబులును ఆయాసంబులును నోర్చువాడును - సమర్థుండునుం నవనవంబులగు బుద్ధివిశేషంబులచే హాజరు జవాబుగలవాడును - నమ్మకముగలవాడును గాదగుననుట. .. ౨౪

శ్లో॥ తపస్విలింగినోధూర్తాశ్శిల్పపణ్యోపజీవినః। చరాశ్చరేయుఃపరితఃపిబంతోజగతాంమతం॥... ౨౫

శ్లో॥ నిర్గచ్ఛేయుర్విశేయుశ్చ సర్వత్రాపి హితాన్వహం।
చరాఃప్రకాశంనృపతేశ్చక్షుర్దూరంచరం హితే॥౨౬

సన్యాసివేషంబులధరియించినవారలును - ధూర్తులగు నానావేషధారులును- నానావిధశిల్పకళాకుశలుల వేషధారులును వర్తకులవేషంబులు ధరియించిన వారలునునగుచు లోకంబులగలవృత్తాంతంబుల నెల్ల దెలియుచు అంతటనడ్డము లేక చరియించుటవలన చరులనువారు రాజునకుం దూరంబు నవతిరించు కన్నులనందగియుందురనుట... ... ...౨౬

శ్లో॥ సూక్ష్మంతత్రప్రకారేణపశ్యేదరివిచేష్టితంస్వపన్నపిహి జాగర్తి చారచక్షుర్మహీపతిః॥ చారచక్షుర్న

రేంద్రసా్వ్యత్సంపత్తి స్తేనభూయసాం। అనేనాసం
పతమ్మోహాత్సతత్యంధస్స మెపిహీ॥ ... ౨౮

అట్టిపూర్వో క్తలక్షణలక్షితులగు గూఢచరులచే శత్రుమిత్ర పక్షీయంబులగు రహస్య వృత్తాంతంబు లెరుంగుటవలన కన్నుల చేనిదిరించియైనను చారచక్షుస్కుండగుచు మేల్కొనియుండునను టనట్లుగాక చారప్రయోగకుశలుండుగాని రాజు మోహము నొం దినవాడగుచు సమకాలంబుననవివ్హలుండగుననుట... ౨౮

శ్లో॥ సర్వసంపత్సముదయంసర్వావస్థావిచేష్టితం।చారే ణద్విషతాంవిద్యాత్తద్దేశప్రార్థనానిచ॥ ౨౯

శత్రువునకుంగలయైశ్వర్యవృద్ధిక్షయంబులును నన్నికాలంబు ల నడుచువృత్తాంతంబులును శత్రుదేశజ నంబుల యభిప్రాయం బులును చారులవలనం దెలియుచుండందగుననుట.. ... ...౨౯

శ్లో॥ ప్రకాశశ్చాప్రకాశశ్చ చరస్తుద్వివిధస్మృతః। అ ప్రకాశోయముద్దిష్టః ప్రకాశో దూతఉచ్యతే॥...౩౦

చారులయందు ప్రకాశంబునసంచరించువాడు దూతయనియు ౨౮వశ్లోకము మొదలుపన్యసింపంబడిన గూఢచారిచరుండనియుం రెండు దెరంగులుగ దెలియ్య ౦దగు - దూతకువకీలనియు-చరునకుహ రకారాకోటగ స్తయనియుదూఢి నామంబులు ౩౦

శ్లో॥ చరేణప్రచరేద్రాజాసూత్రేణత్విగివాధ్వరే।దూ తెసంధానమాయత్తంచ రేచర్యాప్రతిష్ఠితా॥...౩౧

వేదసూత్రంబులననుష్ఠించురుత్విక్కులచందంబునచరులయం దన్ని రాజకార్యంబులనగా రాజ్యలాభంబును రాజ్యపాలనం బును ప్రతిష్ఠింపంబడియుండుటయెగాక దూతయందుగలకృత్య మునంధియొనర్చుటయుచరునియందువృత్తాంతంబులు దెలియం జేయుటయునియతంబులనుట.. .. ..౩౧

శ్లో॥ సంస్థానవత్త్వసంస్థాశ్చ కార్యో కార్య సమృద్ధ యే। తిష్ఠేయుఃపరసంచారాః పరచర్యాపవాహి నః... ... . ౩౨

ఈచరులయందు నిలకడగలవారు సంస్థాన సంజ్ఞకులనియు నిలుకడలేనివారు అసంస్థానసంజ్ఞకులనియు రెండుదెరంగులగుచు రాజకార్యసాధనముకొరకుశత్రుస్థానంబులంజరియించందగు ననునంసంస్థానస్వరూపము - కౌటిల్యమతంబున. ... ...

శ్లో॥ దుర్గేషువణిజస్సంస్థాదుర్గాంతేసిద్ధతాపసాః। కర్ష కోథాస్థితారాష్ట్రే వనేషువనవాసినః। ఏవంయ త్నేనసంస్థాశ్చ కార్యాః కార్యసుసిద్ధయే॥... ..

కోటలలోన వర్తక వేషధారులును - కోటల్బయల సన్యాస వేషధారులును - పట్నంబుల పురాణిక వేషధారులును - అడవులవానప్రస్థభోయల వేషంబులవధరించినవారలును - నగుచరులయత్నముచేనిలుపందగుననుట-మరియు నన్ని భాషలు దెలిసినవారలును- ప్రజ్ఞావంతులును- లంచంబులకులోబడని పరిశుద్ధ చేష్టలుగలవారలును - దేహపటుత్వముగలవారలును సర్వవార్తప్రతిష్టాకార్య స్థానంబులనుండుచు పట్టణంబుల బంగారపుసొమ్ములుజేయించువ్యాజముచేత యధికధనంబుల క్రయించుచుసన్యాసులకు గ్రముంబునంగల వస్త్రభోజనంబులొసంగుచు - మరియు నాయాలపనులకుం దగిన వేతనంబుల నొసంగుచు రాజకార్యసిద్ధికొరకు సంబళంబుల గ్రహించుసమయంబుల రాజసమీపంబున కరుదెంచి తమతమ వర్తనలు దెలియజేయుచుసంచరింపందగుదుగనుట... ... . ౩౨

శ్లో॥ వణిక్కృషీవలోలింగీ భిక్షురధ్యాపకస్తథా। సం స్థాప్యశ్చరసంసిద్ధ్యైదత్తదాయాశ్చభాశయాః॥౩౩

చిరకాలసంబళంబులు పుష్కలంబుగ నొసంగివర్తక వేషముచేతయు - మన్నిపయిరుజేయు శేద్య గాండ్లవేషముచేతయు- నానావిధవేషములు ధరించియు - సన్యాసివేషముచేతయు - ఉపాధ్యాయవేషముచేతయు - నుంచునటులబుద్ధి కుశలులగునను రక్షులనంపి యుండందగుననుట... .. .. .. ౩౩

శ్లో॥ స్వపక్షేపరపక్షేవాయావార్తకశ్చిద్విలక్షితాః। సర్వస్మిన్గుప్తసంచారాస్తిష్టేయుశ్చిత్తవేదినః॥౩౪

తన పక్షీయులగువారి యంతర్వర్తనంబు లెఱుంగుటకును శత్రుపక్షీయుల వృత్తాంతంబు లెఱుంగుటకును స్థానంబు నెఱుంగు కుశలబుద్ధులగూఢచరులం జేసియంతట త్రిప్పుచుండందగుననుట యింతపర్యంతంబును స్థిరంబుగనుండెడువారివిషయము...... ౩౪

శ్లో॥ తీక్ష్ణాః ప్రవ్రజితాశ్చైవ ధాత్రీసంధపవచ। ఏతేజ్ఞే యాస్తు సంచారాస్సర్వేనాన్యోన్యవేదినః ౩౫

క్రూరకర్మము గలిగి సమయంబున శస్త్రాదులచే ప్రహరింపం దగువారలను - నిస్సంగులును సన్న్యాసవేషధారులును - గొడుగు లు చేతంగలవారలును - యథోచితయానంబులు గలవారలును - నగుచు నొండొరులకుం దెలియకుండ దిరుగుచుండ వలయునను ట... ... . ౩౫

శ్లో॥ స్వపక్షేపరపక్షేచ యోనవేదచికీర్షితం। జాగ్ర ద్విపుషుసుప్తోసౌన భూయఃప్రతిబుధ్యతే॥... ౩౬

తనపక్షంబులగు నమాత్యభృత్యాదుల యొక్కయు శత్రుసా మంతుల యొక్కయు వృత్తాంతంబు లెఱుంగక మూఢుండగుచు ని దురించినట్లుండెనేని శత్రువులు జాగరూకులై యుండుట వలన మరల క్షేమంబంద నేరండనుట... ... . ౩౬

శ్లో॥ కారణాకారణాత్క్రుద్ధాః బుధ్యేతస్వపరిగ్రహా। పాపాన కారణక్రుద్ధాః తూష్ణీందండేన దండ యేత్॥ ౩౭

తనభృత్యులయందెద్దియేనియునొకకారణంబున రాజుచే నా సగమ్పించియాకార్యానంతరంబున నదియొసంగకపోవుట మొద లగు హేతువులచె కుపితులును- కారణము లేకయ కుపితులగువా రలనుం దెలిసి కారణక్రుద్ధుల దానమానాది సత్కారంబులచేత యు నకారణక్రుద్ధుల ఉపాంశువధంబులచేతయు కారాగారప్ర వేశాదిబాధలచేతయు దండింపందగు... ... ...

శ్లో॥ ఉదయ్యంతేవైత్రయఃపక్షా మిత్రోదాసీన శత్రవః॥

అనగా సన్యాసియైనవానికిని స్నేహితుండును మధ్యస్థుండును శత్రువునంగలిగియుందురను పూర్వోక్తినూహించునెడ రాజునకు ట్లుగలుగుటయాశ్చర్యముగానేరదు గావుననట్టిక్రూరులదండింపం దగుననుట.... .. ..౩౭

శ్లో॥ యేతుకారణక్రుద్ధాస్స్యాస్స్వ వశీకృత్యసంవశేత్। శమయేద్దానమానాభ్యాంఛిద్రమేతదరేర్ముఖం॥...౩౮

పూర్వోక్తంబులగుకారణములచే కుపితులగువారు తనచే దానమానాది సత్కారంబులమన్నింపంబడనియెడ నారలయాశ్రయముచే శత్రులు ప్రవేశించుటకెడగలుగుంగావున నట్టివారి మన్నించి తనయొడ నునుపందగుననుట.. .. ౩౮

శ్లో॥ కంటకానాముఖభంగేనరాజ్యస్యప్రశమంనయేత్। ఇత్యుక్తస్సామదానాభ్యాం ఛిద్రంచ పరిపూరయేత్॥... .. .. ౩౯

ముండ్లకొనలుత్రుంచిననది యుపద్రవంబొనర్పం జాలనియట్లునష్టులగు రాజద్రోహుల నవమానవధబంధాదులవలన రాజ్యకంటకంబులను ఛిద్రంబులనుంబూడ్పందగుననుట... ... ౩౯

శ్లో॥ అణునాపిహిఛిద్రేణప్రవిశ్యబలవత్తరం। ఆప్యైవవిపదంభోధౌమజ్జయేద్యానపాత్రవత్॥........౪౦

కొంచమగు గంధ్రంబునంబ్రవేశించినజలంబులుక్రమంబున నోడనాసముద్రంబునముంచునట్లు కొంచము సందుగలిగినంతశత్రువులందుబ్రవేశించి బలవంతునినైనను ఆపత్సముద్రంబునముంచుగంచేయుదురనుట... .. .. ౪౦

శ్లో॥ జడమూకాంధబధిరకుబ్జకైరాతవామనాః। భిక్షుకృశ్చారణాదాస్యోమాలాకారాః కళావిదః॥ అంతఃపురగతాంవార్తాంనిహారేయురలక్షితాః॥౪౧

మందులగువారును- మూగవారును- చెవుటివాండ్రును- గుడ్డివాండ్రును- మరుగుజ్జులును- కిరాతులనువీపుల గూనుగలవాండ్లును- అవయవవక్రంబులుగలవారలును - బిచ్చమెత్తుచు ఆడస

న్యాసివేషంబులు ధరియించినవారలును - దిగంబరసన్యాసులును- దాసీజనంబులును- పువ్వులుదెచ్చువారును- కమసలవారును నగునంతఃపురపరిచారక జనంబులు శత్రుజనంబులకుం స్వాధీనులగుచు నంతపుఃర వృత్తాంతంబులు వెలిజేయుచుండ్రుగావున నట్టివారలు గనిపెట్టియుండవలయుననుట... .. ... ౪౧౫

శ్లో॥ ఛత్రవ్యంజనభృంగారు యానవాహనధారిణః।
మహామాత్రా బహిర్వ్యాప్తాం విదురన్యేబహిశ్చ
రాః॥ ౪౨౫

గొడుగులుబట్టువారును - సురుటీలువిసరువారును - జలపాత్రంబులుధరియించినవారును - పల్లక్కీలు అందలంబులు మొదలగునవారీలమోయువారును - గుర్రంబుల- బట్టువారును - యేనుగులందోలు మాహుత్తులును - మరియుగలపరిచారకులును రాజసమీపవృత్తాంతంబులనెరింగి వెలిబుత్తురనుట.. .. ౪౨౫

శ్లో॥ సూదవ్యంజనకర్తారఃకల్పకాస్స్నాపకాస్తథా। ప్రసాధకాబోధకాశ్చగాత్రసంవాహకాఅపి। ఫలపుష్పప్రదాతారోజలతాంబూలదాయకాః।కర్తవ్యారసదాహ్యేతేయెచాన్యేభ్యాశవర్తినః॥... ...౪౪౫

వంటలవాండ్లును - చందనాదులలందు వారలు స్నానంబొనరింపంజేయువారును- దేహముగడుగువారును- మేల్కొలుపువారును- దేహముపాదంబులు నొత్తువారును- పండ్లుపువ్వులు జలంబులు తాంబూలంబులు మొదలగు భోగ్యపదార్థంబులొసంగువారును మరియును సమీపంబునంగలవారును విషాదిప్రయోగంబులొనర్చుటకుం గనిపెట్టియుండ్రుగాన వారిం గనిపెట్టియుండందగుననుట.. ... ... ౪౪౫

శ్లో॥ సంజ్ఞాభిర్ముద్రితైర్లేఖైరాకారైరింగితైరపి। సంచారయేయుకవ్యగ్రాశ్చరాశ్చర్యాంపరస్పరం॥౪౫౫

జాడలచేతయు- మొహరులు చేసినరహస్యపత్రికలచేతయు దేహవిన్యాసాభినయములచేతయు-తాత్పర్యంబులు వెలిపుచ్చు

చు హరకారాలోండొరులకుం దెలుపుచుం జెరియింతురుగాననట్టి విగనందగుననుట.. ... ... ౪౨౺

శ్లో॥ సమాపిబంతో జగతాం మతానిజలానిభూమేరివ
సూర్యపాదాః। అనేకశిల్పాధ్యయన ప్రవీణాశ్చ
రాశ్చరెయుర్బహులింగరూపాః॥ .. ౪౬౺

సూర్యకిరణంబులు భూమింగల జలంబులుంబీల్చునట్లు నానావిధ విద్యాభ్యాస కుశలులును వేదాధ్యయన పరులును నానా వేషధారులునునగుచు జగద్వృత్తాంతంబులం దెలియుచుందురనుట ౪౬౺

శ్లో॥ యెనప్రకారేణ పరాను పెయాత్పరాన్సజ్ఞస్సవ
సమృద్ధిహేతోః। తమాత్మనిస్వచ్ఛమతి స్తత్‌జ్ఞైర్ని
యుజ్యమానంచపరేణవిన్ద్యాత్... ౪౭౺

యిహపర అంతర్బాహ్య వృత్తాంతంబుల నెరింగితనకుం జయంబుగలుగునట్లును- ఆపదసంభవించనియట్లును శత్రులవృత్తాంతంబులు దెలియుటకు గూఢచరులం బ్రయోగించుటయు నట్టిచరులవలన నిజవృత్తాంతంబులు వెలిగాకుండ రక్షించుటయు నవశ్యకర్తవ్యంబులుగాన నట్లుజాగరూకుండగుచుం గార్యంబులనిర్వహించుచుండందగుననుట... ... ... ౪౭౺

ఇట్లుదూతప్రయోగము పదమూడవ సర్గము.

చతుర్దశసర్గప్రారంభః.

శ్లో॥ అన్వాహంచ రచర్యాభిః విఫలెదూతచేష్టితె। యానాఖ్యంగుణమాతిష్ఠేద్యుక్త్యాత్మ బుద్ధిపురస్సరః॥ ...౧

పూర్వసర్గోక్త క్రమంబున నగుదూతప్రయోగముచే కార్యము సఫలతనొందక విఘటించినయెడ సూక్ష్మబుద్ధిచే నాలోచించియాన సామగ్ర్యములసంవిధానంబొనర్చిదండయాత్ర వెడలదగుననుట.. ... ... ౧

శ్లో॥ సూక్ష్మసత్వ ప్రయత్నాభ్యాం దృఢాబుద్ధిరధిష్ఠి
తా॥ ప్రసూతేహి ఫలం శ్రీమదరణీవహుతాశనం॥ ౨

రెండుకొయ్యలు క్రమవిధంబున నొండొకటి నొరయం జేయు
నెడ నుత్పన్నంబగు నగ్నికరణి సూక్ష్మంబగు బుద్ధిబలము చేతయు య
త్నము చేతయు సుష్టుప్రయుక్తంబగుచు ప్రబలంబగుచు నైశ్వర్యం
బొసంగుననుట... ... ... ౨

శ్లో॥ ధాతోశ్చామీకరమివ సర్పిర్నిర్మథ్యవై దధి। బుద్ధి
ప్రయత్నోపగతాద్వ్యవసాయాద్ధ్రువం ఫలం॥ ౩

ఒరగల్లునందు బంగారము కరణిని - పెరుగు చిలికి వెన్నదీ
యునట్లును - బుద్ధిప్రయత్నముచే నగు వ్యవసాయముచే ఫలంబు
నిష్పన్నంబగుననుట.. ... . ౩

శ్లో॥ ధీమానుత్సాహసంపన్నః ప్రభుశక్త్యా సమన్వితః। ప్రి
యస్సా స్యత్పరమం పాత్రం అపామివ మహార్ణవః॥ ౪

ప్రభుత్వ మంత్ర ఉత్సాహయుక్తుండగు రాజు సముద్రంబునం
జేరు జలంబులభంగి సకలైశ్వర్యంబులకుం బాత్రుండగుననుట. ౪

శ్లో॥ ఉత్థానాధ్యవసాయాభ్యాం విస్తారముపనీయతే।
నళినీవాంబుసంగత్యా బుధ్యాగ్నిః పరిపాల్యతే॥ ౫

జాగ్రతయు - ప్రయత్నంబుననగు వానిచే నీటిలోనం వృ
ద్ధినొందు తామరలభంగిని పొట్టు మొదలగువాటిచే వృద్ధిబొం
దునగ్ని కరిణిసి ఐశ్వర్యము ప్రబలుచుండుననుట.. ... ౫

శ్లో॥ లక్ష్మీరుత్సాహసంపన్నా బుద్ధిశ్శుద్ధా ప్రసర్పితా।
నాపైతి కార్యస్తావేవ విస్తారం చోపగచ్ఛతి॥ .. ౬

ఉత్సాహముతోడం గూడిన లక్ష్మియు పరిశుద్ధంబగు బుద్ధియు
ప్రయోగింపంబడినవగుచు రాజ్యాముల వృద్ధిజేయుచుండుననుట. ౬

శ్లో॥ వీతవ్యసనమశ్రాంతం మహోత్సాహం మహా
మతిం॥ ప్రవిశంతి సదాలక్ష్మ్యః సరిత్పతిమివాపగాః॥ ౭

వ్యసనంబుల నొందనివాడును - నెల్లప్పుడు శ్రమజేసియు న

లసటనొందనివాడును - ఉత్సాహవంతుండును - మహామేధావి యునగు నతని సముద్రంబునంజొచ్చు నమలకరణిని సర్వకాలం బులందును సంపదలు జేరుచుండుననుట... ... ... ౭

శ్లో॥ సత్వబుధ్యుపపన్నోపి వ్యసనాసక్తమానసః। శ్రీ
భిష్షండఇవ స్త్రీభిరలసఃపరిభూయతే ... ౮

బలంబునుం బుద్ధియుంగలిగి - వ్యసనంబుల యందాసక్తుండ య్యేనేని నపుంసకు నవమానంబొనర్చువని తెలతెరంగున సం పదలవ మానంబొనర్చుననుట... ... ... ౮

శ్లో॥ ఉత్థానేరాధయేత్సత్వమింధనైవపావకం। శ్రి
యంహిసతతోత్థాయీదుర్బలోపిసమశ్నుతే॥ ౯

కట్టెలచేతవృద్ధినొందించునిప్పు కరణిసతతయత్నముచే బలం బును వృద్ధి జేయుచుండ - దుర్బలుండయ్యునుసతతప్రయత్నము వలన నైశ్వర్యంబందుననుట.. .. .. ౯

శ్లో॥ భోక్తుంపురుషకారేణదుష్టాం స్త్రియమివశ్రియం।
వ్యవసాయంసదేవేచ్ఛన్నహిక్లీబవదాచరేత్॥౧౦

పురుషప్రయత్నముచేత దుష్టురాలగునంగనంస్వాధీనము జే సికొనునట్లు యత్నించందగుంగాని నపుంసకవృత్తినంగీకరించం దగదనుట... .. .. ౧౦

శ్లో॥ కచెశ్రియంసదోత్సాహీసైంహీంవృత్తిముపాశ్రి
తః। కచగ్రహేనకుర్వీతదుర్వినీతామివస్త్రియం॥౧౧

ఉత్సాహవంతుండగు పురుషుండు సింహపువృత్తిననుసరిం చి పరాక్రమాతిశయముచే దుష్టురాలగు నాయికంగొప్పు బట్టి వంచునట్లు జయశ్రీనాక్రమించందగునమట - యిట్లుజేయుటమ హా పరాక్రమశాలియగు వాడును నొకానొకకాలంబునం జే యంపకుంగాన సర్వత్రప్రయోగించుట కుందగదనియు నన్నికా లంబుల మంత్రపూర్వకానుష్టానంబు యుక్తంబనియుం దెలియ వలయు... ... . ౧౧

శ్లో॥ కిరీటైస్సశిరస్త్రాణైః ఖడ్గైర్మూర్ధ్ని నిపాతితైః।
నాకృత్వా విద్విషాం పాదం పురుషో భద్రమశ్నుతే॥ ౧౨

కిరీటంబులుగలదియు శిరస్త్రాణాదులగు పరికరములుగలదియు నగుశత్రుశిరంబులం బడద్రోయకయు పాదాక్రాంతులం జేయకయు నరుండధికైశ్వర్యంబు నొందజాలండనుట... ౧౨

శ్లో॥ ప్రయత్నైః ప్రేక్ష్యమాణేన మహతా చిత్తహస్తినా। రూఢస్వైశ్రమోత్పాటమకృత్వా హ్యసతస్సుఖం॥ ౧౩

నానావిధంబులగు ప్రయత్నములచేనుత్సాహమునొందినమనంబను గజముచే శత్రువైరంబులను వ్రేళ్లుబారిన వృక్షంబులం బెకలించక నీలోకంబున సుఖంబెట్లుగలుగుననుట... ౧౩

శ్లో॥ హేలాకృష్టస్ఫురద్దీప్తఖడ్గాంశుపరిపంజరైః। శ్రీమత్కరికరాకారైరాశ్రయం తే భుజైశ్శ్రియః॥౧౪

అతిలాఘవముచేనీడ్వంబడుకత్తిమిఱుగులచే శోభాయుక్తకరికరాకారంబగుభుజంబును లక్ష్మియాశ్రయించుంగాని నితరులభుజంబాశ్రయింపదనుట.. .... ౧౪

శ్లో॥ దదాత్యుచ్చైః పదన్యాసానారురుక్షుర్గిరేశ్శిరః। అన్యథా నిపతంతీహ భయాన్నీచైః ప్రవర్తనాత్॥౧౫

పాడవగుకొండపైకెక్కువాడు పైపైనిగుడింపందగుపాదవిన్యాసంబులు జేయుచునడచే నేని జేరుననియు - నట్లులేక భయముచేపందయగువాడు క్రిందియడుగు లిడుటవలన క్రిందంబడుననియు నుండుంగావున యుత్సాహియగువాడు సంపదల ననుభవించుననుట... .. ..

శ్లో॥ ప్రమాణాభ్యధికస్యాపి మహత్సత్వమధిష్ఠితః। గతభీర్భీతిజననం భోగంభోగీవదర్శయేత్। యథా బలం చ కుర్వీత రిపౌ దండనిపాతనం॥ ౧౬

తనకన్న నధికుండగువానినైనను పూర్వోక్తంబగు నుత్సాహియగువాడు క్రిందుపరచుననుట - అట్లయ్యును నితరులబలాబ

లంబులు దెలిసి భయము విడిచి సర్వస్వభావంబనుసరించి వెనుదగనంబరచుచు తనబలంబున కనుగుణంబగు దండప్రయోగంబు జేయందగుననుట... ... . ౧౬౪

శ్లో॥ ప్రకృతివ్యసనంయస్మాత్తత్ప్రశామ్యసముత్పతేత్।
అనయాపనయాభ్యాంచజాయతేదైవతోపివా॥౧౭౪

దైవప్రాతికూల్యము చేతయు నీతిమార్గంబను సరింపమి చేతయు - దుర్మార్గప్రవర్తనము చేతయు రాజ్యము మొదలగు సప్తప్రకృతులకును వ్యసనంబులుత్పన్నంబులగుంగావున నెట్టి విషయంబున కెట్టివ్యసనంబుత్పన్నంబయ్యెనట్టి దానిం దెలిసి దానికిం బ్రతిక్రియ యొనర్చి యనంతరంబున దండయాత్ర వెడలం దగుననుట. ౧౭౪

శ్లో॥ యస్మాద్విచ్యావయతి శ్రేయా న్తస్మాద్వ్యసనమ
చ్యతే।వ్యసన్యధోధో వ్రజతితస్మాత్తత్పరివర్జయేత్॥౧౮౪

వ్యసనంబను శబ్దంబునకు శ్రేయస్కరంబగు కార్యంబులనుండి దూరంబున మనుజునిం దొలంగించుగాన వ్యసనంబని వ్యుత్పత్తియయ్యెండుగాన... ... .

హిస్ఫుటంఖస్యతిదూరంక్షిపతి శ్రేయఃపరమాభ్యా
దయంయస్మాద్వ్యసనముచ్యతే॥.. ... ..

అని పదవిభాగము.

గాన వ్యసనియగు పురుషుండధోగతి నందుచుండుంగావున నట్టివ్యసనంబుల విడువందగుననుట.. ... ... ౧౮౪

శ్లో॥ హుతాశనోజలంవ్యాధి ర్దుర్భిక్షోమారక స్త
థా। ఇతిపంచవిధం దైవం మానుష్యం ద్వివిధం
మతం॥ ౧౯౪

నిప్పుబడి కాలుటయు - నీటిచే మునుంగుటయు - రోగముల చే బాధం జెందుటయు - కరువుచే నలజడినొందుటయు - మారి మొదలగువాటిచే జచ్చుటయు ననునది యగు దైవకృతంబులగు వ్యసనంబులైదువిధంబులునుపదియేడవశ్లోకంబునను దహరింపంబడిన అనయ-

అపనయకృతంబులగు రెండుదెఱంగులగు మనుష్యకృతవ్యసనంబు
లుగలిగియుండు... ... ... ౧౯౪

శ్లో॥ దైవంపురుషకారేణశాంత్యాచప్రశమంనయేత్ ।
ఉత్థాపితేననీత్యాచమానుషంకార్యతత్త్వవిత్ ॥ ౨౦౪

పూర్వోక్తలక్షణలక్షితంబులగు దైవకృతంబులకు జలసేచ
నాదులనగా - నిప్పుబడి కాలుటకు నీళ్లుజల్లుటచే శమింపం జేయుట
యు - నీటిమునుకకు నీరుదీసిపోవుటకుండగు నుపాయంబులొనర్చు
టయు - రోగంబుల కౌషధంబులొనర్చుటయు - కరువునకు। వరుణ
జపాదులగు క్రియలచే వానలుగలుగం జేయుటయు - మారి మొ
దలగువాటికి యాథర్వణోక్తక్రమంబున శాంతికాదులొనర్చుట
యునను మానుష ప్రతిక్రియలొనర్చుటయునను దైవవ్యసనప్రతి
కారంబును - అనయరూపంబగు దాని నీతిశాస్త్రానుష్ఠానముచేత
యు - అపన్యాయంబునకును నీత్యనుష్ఠానముచేతయు ప్రతిక్రియలొ
నర్చి యటుపిదప కార్యస్వరూపానుగుణంబుగ యాత్ర జేయం
దగుననుట.. ... ... ౨౦౪

శ్లో॥ స్వామ్యాదిమిత్రపర్యంతం ప్రాకృతం మండలంచ
యత్ । తస్యకర్మప్రవక్ష్యామివ్యసనంచ యథాక్ర
మం॥... .. .. ౨౧౪

రాజు మొదలు మిత్రునిపర్యంతంబగు రాజ్య సప్తాంగంబులకు
నుగల కార్యవిభాగంబులును దానికింగలవ్యసనస్వరూపంబులును
దానికింగల ప్రతిక్రియలును క్రమంబున నొడువంబడుననుట. ౨౧౪

అందు రాజవ్యసనంబులును పరిహారంబులునుకృత్యం
బులును విస్తరంబులగుటం జేసియనంతరంబు ప్రత్యేకం
బుగ దెలుపంబడి యెడుగాననదిదక్క మిగులంగలయ
మాత్యాది ప్రకృతిమండలంబునకుంగల కార్య వ్యసనా
దులయథాక్రమంబుగ దెలుపంబడియెడు.. .. ...

అందు అమాత్య విషయము.

శ్లో॥ మంత్రోమంత్రఫలావాప్తిః కార్యానుష్ఠానమర్థతః। ఆయవ్యయేదండనీతిరమిత్రప్రతిషేధనం। వ్యసనస్యప్రతీకారోమంత్రికర్మేతికీర్తితం॥... ..౨౩

పంచాంగలక్షణ లక్షితంబగు మంత్రసర్గోక్తవిధానంబయియుండెడు నాలోచనంబొనర్చుటయు - మంత్రనిశ్చితంబులగు వ్యవహారంబులచే నదిసఫలంబందంజేయుటయు - రాజ్యపాలన ఘోషణవృద్ధ్యాదులగుక్రియల నాయాయికాల దేశంబులెఱింగియాలస్యంబందక కార్యంబులంబ్రయోగించుటయు - ఆదాయము గలుగజేయుమార్గంబులచింతించుటయు రాబట్టుటయు - విషయంబులం దెలిసివ్యయంబొనర్చుటయు - దండనీతిశాస్త్రంబునంగల క్రమంబునవధపరిక్లేశధనగ్రహణాదులగుకృత్యంబులనుష్ఠించుటయు శత్రులగువారిని షేధించుటయువక్ష్యమాణంబులగు వ్యసనంబులకుప్రతిక్రియ లొనర్చుటయుమంత్రికృత్యంబులనుట.. ..౨౩

మంత్రివ్యసనంబులు.

శ్లో॥ అమాత్యవ్యసనోపేతే శక్తియుక్తోపిభూపతిః। అశక్త ఏవోత్పతితుం ఛిన్నపక్షఇవాండజః॥ ౨౪

మంత్రిధూర్తులగుశత్రువులచే పట్టుబడినను లంచంబులాదియగుక్రియావిశేషంబులచే శత్రుపక్షీయుండైననునగు నెడరాజు సమర్థుండయ్యును రెక్కలులేనిపక్షి భంగియుద్ధతుండగుట కశక్తుండగుననుట... .. .. ౨౪

రాష్ట్రకర్మము.

శ్లో॥ హిరణ్యధాన్యవస్త్రాణివాహనానితథైవచ। తథాన్యేద్రవ్యనిచయాఃప్రజాతస్సంభవంతిహి। వార్తాప్రసాధయేన్నిత్యంవార్తావైలోకసంశ్రయః। ప్రజాయాంవ్యసనస్థాయాంనకించిదపిసిధ్యతి॥... ...౨౫

ధనంబును- ధాన్యంబులును- వస్త్రంబులును - గజతురగరథములును- కాంస్యలోహతామ్రాదులగు నానావిధవస్తువులును జనం

బులవలనసుత్పన్నంబులగునదియు నట్టిజనంబులుప్రాణహా
నిలక్షితంబుగ వార్తయనగా కొలుకరాలననుసరించియుండు
దురగుటనట్టివారల భేదాదులగు వ్యసనంబులంబొందకుండగాపా
డందగుననుట.. ... ...

దుర్గప్రయోజనము.

శ్లో॥ ప్రజానామాపదిస్థానాంరక్షణంకోశదండయోః। పౌ
రాశ్చోపకుర్వంతిసంశ్రయాయేహదుర్గిణం॥ గూ
ఢం యుద్ధంజనత్రాణంమిత్రామిత్రపరిగ్రహః। సా
మంతాటవికాబాధాసంరోధోదుర్గఉచ్యతే। స్వప
క్ష్యైఃపరపక్ష్యైశ్చదుర్గస్థఃపూజ్యతేనృపః। ఏతద్ధి
దుర్గాంవ్యసనాత్సర్వమేవవినశ్యతి॥.... ...అ॥

చాతుర్వర్ణవిశిష్టులగు రాష్ట్రపురజనంబుల కాపదగలుగు నెడరక్షించుటయు -బొక్కసముగా పాడుటయు- దండవిషయంబగు నాయుధాదుల రక్షించుటయు-పౌరజానపదులగు వారింబొక్కసద్రవ్యాదులచేనాపత్కాలంబునంగా పాడుటయు - దుర్గంబునం దాశ్రయించియుండువారల సంకటపాటునొందకుండంగా పాడుటయు -యుద్ధముజేయకుండు నెడనుకోరితగా పాడుటయు జనంబుల రక్షించుటయు - ఆపదనొందిన మిత్రులనుశరణుజెందిన శత్రువులనుం గాపాడుటయు- సామంతరాజులచేనగుబాధయు - ఆటవికులగు దొంగలుమొదలగు వారిచేనగు బాధయు నివారించుటయును - నిదియుంగాక దుర్గస్థుండగు రాజుతనవారిచేతయు - శత్రుపక్షీయులచేతయు- పొగడ్తకెక్కుటయు ననుగుణంబులు కోటలను దుర్గంబులను నాశ్రయించియుండుంగావున నట్టిదానికిసంకటంబు లేనియట్లుగా పాడందగుననుట.. అ॥

బొక్కస ప్రయోజనము.

శ్లో॥ భృత్యానాంభరణందానం భూషణంవాహనక్ర
యః। స్థైర్యంపరోపజాపశ్చదుర్గసంస్కారఏవచ।
సేతుబంధోవణిక్కర్మ ప్రజామిత్రపరిగ్రహః। క్షీ

ణః ప్రజాశ్చ మిత్రాణి కోశే నైవచ గృహ్యతే । ధర్మ
కామార్థసిద్ధిశ్చ కోశా దేతత్ప్రవర్తతే । ఏతత్స
ర్వంజహాతీహ కోశవ్యసనవాన్నృపః॥... ...౩౨.

భృత్యులరక్షించుటయు- సంబళంబులొసంగుటయు - భూష
ణంబులం జేయించుటయు గుర్రములు యేనుగలు రథములు ఆందోళి
కంబులు మొదలగు వాహనంబులం గొనుటయు-, నిలుకడగలుగుట
యు. శత్రుబలాదులదానాదికృత్యంబులచే స్వాధీనంబొనర్చుట
యు - కోటలమరమ్మతులును- వంతెనలుగట్టుటయు - వర్తకంబు
లొనర్చుటయు. ప్రజలను స్నేహితులనుంగూర్చుటయు - బలాదు
లచేక్షీణుండయ్యును ప్రజలు సైన్యము మిత్రులు మొదలగువారిమ
రలంజేర్చుటయు - ధర్మసిద్ధియు- కోరికెలంబూరించుటయు - నా
నావిధప్రయోజనంబుల నెరవేర్చుటయు - బొక్కసంబువలనం
గలుగు ప్రయోజనంబులుగావున నదిక్షీణంబగు నెడ నెద్దియు నె
రవేరకుండుటంజేసి దానినతిప్రయత్నమువలన వృద్ధినొందింపంద
గుననుట... ... ... ౩౨

బలప్రయోజనము.

శ్లో॥ మిత్రామిత్రహిరణ్యానాంభూమీనాం చప్రసాధ
నం । దూరకార్యాశుకారిత్వంలబ్ధస్య పరిపాలనం।
పరచక్రవిఘాతశ్చ స్వదండస్య పరిగ్రహః । దండా
దేతత్ప్రభవతి యాతితద్వ్యసనే క్షయం । అర
యోపిహి మిత్రత్వంయాంతిదండవతోధ్రువం! దండ
ప్రాయోహినృపతిర్భునక్త్యాక్రమ్య మేదినీం॥౩౫

బంధువుల స్నేహితులంగూర్చుటయు వారలకుపకారంబు లొ
నర్చుటయు - శత్రుజనంబులనిగ్రహించుటయు - ధనంబులం గా
పాడుటయు - భూములరాజ్యంబులసాధించుటయు - శత్రు చతు
రంగంబులంబగల్చుటయు తనబలంబులగాచికొనుటయు శత్రువు
లునుభయముచే మిత్రులగునట్లొనర్చుటయు- దండధారుండగు రా
జుబలాత్కారంబున రాజ్యంబులనాక్రమించియనుభవించుంగావు

ననుఅట్టిబలంబులువ్యసనంబులచేకృశించెనేనియన్ని కార్యంబు
లునశించుంగావునదండంబునతిప్రయత్నంబునం గాపాడందగు
ననుట.. .. ..౩౫

మిత్రజనప్రయోజనము.

శ్లో॥ సంస్థంభయత్య మిత్రాణిచలనా దచలంయథా।
తత్తత్కరోతిసుబహు మిత్రం స్నేహ నిబంధనం।
తస్మిన్వ్యసనమాపన్నే మిత్రకర్మనవిద్యతే। ఉప
కారాద్యతేప్యాశు మిత్రంశ్రేయసితిష్ఠతి। మిత్ర
వాన్సాధయత్యర్థాన్దుస్సాధ్యాన్యథనాన్యపి॥౩౬

మిత్రుండగువాడుశత్రునిని స్నేహమువలన నిలుపుటయు- ఆ
యాయివిషయంబుల స్నేహపాశబద్ధుండగుచునతిశయంబుగ ఫ
లము నొందంజేయుటయు- తనచేనుపకారంబొనర్పంబడకయు-
స్నేహితుండగువాడు తనయభ్యుదయంబు గోరుచుండుటయు-
దుష్కరంబులగు ప్రయోజనంబులును ప్రభూతధనంబులునుసహా
యమువలన సాధించుటయు - నట్టిమిత్రునకు వ్యసనముసంభవిం
చునెడనివియన్నియు హీనంబులగుంగావున మిత్రునిసౌహార్ద
ము వృద్ధిజేయుటయు యత్యావశ్యకంబనుట... ... ౩౬

ఇట్లు అమాత్యాదిమిత్రాంతంబగు షట్ప్రకృతులప్రయో
జనంబులువివరించియింక ప్రధానుండగు రాజప్రయో
జనంబుదెలుపంబడియెడు.. ... ...

రాజువలననగు ప్రయోజనము.

శ్లో॥ [౧] అన్వీక్షణంచవిద్యానాం [౨] సద్వర్ణాశ్రమరక్షణం।
[౩] గ్రహణంయుద్ధశాస్త్రాణాం [౪] యుద్ధమార్గోపశిక్షణం।
[౫] వ్యాయామశ్శాస్త్ర [౬] విజ్ఞానం కర్మణాం లక్షణాని
[౭] చ గజాశ్వరథపృష్ఠేషు యథావత్సం ప్రవ
[౮] ర్తనం। [౯] నియుద్ధకౌశలం [౧౦] మాయా [౧౧] పరచిత్తప్రవేశ

నం। ధూర్తతాశాప[౧౨]యుక్తేషు సత్సు సద్వృ[౧౩]త్తదర్శ
నం। మంత్రో[౧౪]ద్యోగోనుమంత్ర[౧౫]త్వం తద్వతోరక్ష్యమే
[౧౬]వచ। ఉపే[౧౭]క్షా [౧౮]సామ[౧౯]దానే చ భే[౨౦]దో దండ[౨౧]ప్రసాధనం।
సమ్య[౨౨]క్ప్రచారవిజ్ఞానం దుష్టానాం చావరోపణం [౨౩]ప్రశా
స్త్ర[౨౪]సైన్యప్రాసాదగతాగతపరీక్షణం [౨౫]ప్రకృతి వ్యస
[౨౬]నాపాయః క్రుద్ధప్రశమనానిచ । [౨౭]కారూణాం రథకా
రాణాం గతాగతపరీ[౨౮]క్షణం ప్రశాస్త్రధ్యక్షసేనానాం
మంత్ర్యమాత్యపురో[౨౯]ధసాం। గురూణామనువృ[౩౦]త్తిశ్చ
పూజ్యానాం[౩౧]చాపిపూజనం। ధర్మా[౩౨]సనప్రతిష్ఠానం
రాజ్యకంటక[౩౩]శోధనం। భృతా[౩౪]భృతపరిజ్ఞానం। కృతా
కృత[౩౫]పరీక్షణం। తుష్టా[౩౬]తుష్టవిచారశ్చ సర్వేషామను
జీవినాం। మధ్యో[౩౭]దాసీనచరితజ్ఞానం తత్స[౩౮]ంధిపాల
నం। ప్రతిగ్రహస్తుమి[౩౯]త్రాణా మమిత్రాణాంచనిగ్ర
[౪౦]హః। పుత్రదారాదిభిర్గు[౪౧]ప్తిర్బాంధువర్గపరి[౪౨]గ్రహః। ఖని
ద్వీపవనాదీనాం స్వవృత్తీనాం [౪౩]ప్రవర్తనం। అస
తాంచ [౪౪]పరిక్షేపః సతాంచ పరిగ్రహ[౪౫]ణం। అభృతా
నాంచవాస్త్రీణాం అధమానాంచ[౪౬]వర్జనం। అధ

౪౭ ౪౮
రక్ష్యాణామగ్రహణంగ్రాహ్యాణాంగ్రహణంతథా।
౪౯ ౫౦
అర్థాయుక్తస్యకరణంఅనర్థస్యచవర్జనం। వై
౫౧ ౫౨
షమ్యాణాంప్రశమనంభృత్యానామనిరోధనం। అ
౫౩ ౫౪
ఘ్యనిర్ధారణంచైవప్రధానకరణాదనం। న్యాయ
౫౫ ౫౬
తశ్చకరాదానంస్వయంవాప్రతిమోక్షణం। అవి
౫౭ ౫౮
జ్ఞాతస్యవిజ్ఞానంవిజ్ఞానస్యచనిశ్చయః। ఆరంభఃకర్మ
౫౯ ౬౦ ౬౧
ణాంశశ్వదారబ్ధస్యాంతదర్శనం। అలబ్ధలిప్సాన్యా
౬౨
యేనలబ్ధస్యపరివర్ధనం। పరివృద్ధస్యవిధివత్పాత్రె
౬౩ ౬౪
షుప్రతిపాదనం। అధర్మప్రతిషేధశ్చ న్యాయమా
౬౫ ౬౬
ర్గానువర్తనం। ఉపకార్యోపకారిత్వంవృత్తమేతన్మ
హీపతేః। ఏతత్సర్వమమాత్యాదిరాజ్యంనయపురస్స
రం। నయత్యుష్ణాతియస్సశ్రోవ్యసనైక్షయమేవతు॥ ౫౫

త్రయీవార్తాదండనీతుల అనుమానంబులచే మనంబునయు క్తిప్రత్యుక్తులంగల్పించుచు నిదిప్రత్యక్షంబుగాఁ గనంబడు నేయని య-ప్రత్యక్షంబుగాని విషయంబులగుదానినాగమప్రామాణ్యం బులవలన గ్రహింపందగినదనియు - అర్థవాదంబయి నదియు - విపరీతంబులగునదియు - ననుతర్కవిధానంబగు యుక్తిబలముచే విమర్శించుచుండుటయు ౧-శాస్త్రంబులనంబడు ధర్మశాస్త్రని ర్ణయంబులగు యోగ్యతగలవారిల యాశ్రమాచారంబులును వర్ణనియమంబులును దప్పకుండ రక్షించుటయు ౨- పరిశుద్ధంబు లగు ధనుర్విద్యాగమాదుల గ్రహియించి యనుష్టించుటయు ౩- ప్రకాశయుద్ధంబులును - మాయాయుద్ధంబులును ఉదాసీనయు

ద్ధంబులు మొదలగు యుద్ధకౌశలంబు లెఱుంగుచు కసరతులొనర్చు టయు ౮-సాము జేయుటయు ౯-శస్త్రభేదంబులు దెలియుటయు౬- ఆయాయి జాతులకర్మభేదంబులుందారతమ్యంబు లెఱుంగుటయు కవచంబులు జేయించుటయు బాణంబులు ధనుస్సులు మొదలగు నదియు నెడమ చేతంధరియించు డాలు మొదలగు సాధనంబుల ప్రమాణభేదంబులు మొదలగువాటిం దెలియుటయు ౭- గుఱ్ఱం బుల నెక్కుటయు గజస్కంధారోహణంబును రథచర్యయు వీటి మీద యుద్ధంబులొనర్చు నేర్పుల నభ్యసించుటయు౮- మల్లయు ద్ధంబుల నేర్పునర్గ- మోసంబులు జేయు విధంబు లెఱుంగుట యు౧౦- అన్యులచిత్తంబు లెఱుంగుట అన్యులమనంబునం బ్రవ ర్తిల్లుటయెట్లన.... .... :

శ్లో॥ యస్యయస్యహియోభావ స్తేన తేన హితంనరం।
అనుప్రవిశ్య మేధావి క్షిప్ర మాత్మవశంనయేత్॥

అను న్యాయంబున నెవ్వని కేద్దియిష్టంబగుచుండు దాని న నువర్ణించుచు నతనిలో నొనర్చుకొనందగున నుక్రమంబున నెరుం గుటయు౧౧- దుష్టులగు శాపంబులు మొదలగు దుష్కృత్యంబు లొనర్చు వారలవిషయంబున ధృష్టతయు౧౨- యోగ్యులయెడ ననురాగంబు జూపించుటయు౧౩- పూర్వోక్తలక్షణపంచకయు తంబగు మంత్రంబు జేయ యత్నించుటయు౧౪- మంత్రులచే నా లోచిత నిశ్చితంబులగుదాని మరల తానునుగూడి యాలోచిం చి స్థిరపరుచుటయు౧౫- అట్టినిశ్చితమంత్రంబుల రక్షించుటయు ౧౬- ఉదాసీనుండగు సమయంబులనూరకుండుటయు౧౭- సా మప్రయోగకాలంబెరింగి సామవాక్యంబులంబ్రయోగించుటయు ౧౮- దానసాధ్యంబులగు నెడ నాతంత్ర్యప్రయోగంబును౧౯- మి త్రభేదంబులొనర్చు కౌశలంబును౨౦- దండయాత్రా విధానం బొనర్చుటయు౨౧- మంత్రియు అమాత్యుండును సేనాధిపతియు పురోహితుండును మొదలగు తీర్థంబుల మనంబులుతనయంద ను రాగంబు గలిగియుంటయు నన్యవిధంబులగుటయు ననువృ

త్తాంతంబుల గూఢచారులచే విమర్శించుచుండుటయు ౨౨ దుష్టు లగు పూర్వోక్తాదుల నాయాయికృత్యంబులనుండి తొలంగిం చుటయు ౨౩- ఆయుధంబులు - ధరియించువారలను- అధికార ని యుక్తులునగువారల రాకపోకడులుగని పెట్టుటయు ౨౪-కోటలుమి ద్దెలుమందిరంబులు మొదలగుదానిచక్కఁ బెట్టించుటయు ౨౫ - స ప్తప్రకృతులకునుసంభవించెడు దైవమానుషవ్యసనంబుల నుప శమింపంజేయుటయు ౨౬ కారణక్రుద్ధులగువారి తృప్తులంజేయు టయు ౨౭-నానావిధంబులగుకర్మకారులును రథములునిర్మించువా రలు మొదలగువారు నియతవిధిని కార్యంబులొనర్చుటయుయూ రకుంటయు మొదలగుహాజరు గైరుహాజరీల విమర్శించుటయు ౨౮ - మంత్రిపురోహిత సేనాపతిధర్మాధికారులు మొదలగు గౌరవింపం దగినవారల గౌరవించుటయు ౨౯ - గురువులకణుకువయు ౩౦ - మన్నింపందగువారి మన్నించుటయు ౩౧- న్యాయాన్యాయ వి చారణధర్మాసనంబునం గూర్చుండుటయు ౩౨ - రాజ్యకంట కులగు జారచోరాదుల వధబంధ[redacted]గండ హిరణ్యగ్రహణా దులచే నిగ్రహించుటయు ౩౩ - నౌకరులను నౌకరులుగాని యుమైదువాలకాను విమర్శించుటయు ౩౪- చేసినపనులనుచేయ ని పనులనుం దెలియుటయు ౩౫ - ఆయాయిజనంబులకుంగల తృప్తిఅతృప్తుల విమర్శించుటయు ౩౬ - మధ్యస్థులగు వారిమొ క్కయును దాసీనులగు వారియొక్కయు వృత్తాంతంబుల చారు లచే విమర్శించుటయు ౩౭ - అట్టివారలతోడ నెనర్చిన ప్రీతీ లనిబంధనలంగా పాడుటయు ౩౮ - ఆప్తులంజేర్చుటయు ౩౯ అనాప్తులగు వారినిగ్రహించుటయు ౪౦ - పుత్రులను అంతః పు రస్త్రీలను పూర్వోక్త విధానంబున రక్షించుటయు ౪౧ - బంధు గణంబుల దానమానాదులచే తన్ననువర్తించు నట్లొనర్చుట యు ౪౨ - స్వర్ణరత్నాదులుత్పన్నంబులగు ప్రదేశంబులను - గజంబులుత్పన్నంబులగు నరణ్యంబులను నానావిధవస్తువులబ్బు ను పద్విపంబులు లంకలు మొదలగు దానిరక్షించి దిమలవలనయుం

బొక్కసమునిండించికొనుటయు ౪౩ - దుర్మార్గులనరసిదోలం
గంద్రోయుటయు ౪౪ - సన్మార్గప్రవర్తనుల జేర్చుటయు ౪౫ -
భరించతగని స్త్రీజనంబులనుఅధర్మకృత్యంబులను విడుచుటయు
౪౬ - ధార్మికులుగాని వారి సమీపంబున జేర్పమియు ౪౭-తగు
వారల బరిగ్రహించుటయు ౪౮ - ధర్మార్థకామంబులను త్రివర్గ
ములకుందగిన వాటిం జేయుటయు ౪౯ - ప్రయోజనములేని వాని
విడుచుటయు ౫౦ | దైవకృతంబులగు దుర్భిక్షమరణాదుల నె
రింగి దానికిందగిన ప్రతిక్రియలచే శమనంబొనర్చుటయు ౫౧ -
భృత్యులను వారినిబాధించక యథోచితంబులగు కార్యంబులు
సాధించుటయు ౫౨- పట్టణంబులంగల నానావిధవస్తుజాలంబుల
కు వెలలనిర్ణయించి వర్తకుల న్యాయంబుగ బ్రజలహింసించిధ
నార్జనంబొనర్చనట్లు జేయక కనిపెట్టియుండుటయు ౫౩ - ము
ఖ్యంబులగు నన్నివిషయంబుల నిరీక్షించుటయు ౫౪- న్యాయం
బగు దేశకాలావిరోధంబులగు తీర్వలుపన్నులు ఉపాయనంబు
లు మొదలగు దాని నా[illegible]ంచుటయు ౫౫ - అట్టివిషయంబులకృ
షీవలాదుల శక్త్యశక్తులవిమర్శించియనుగ్రహించుటయు ౫౬-
తెలియకుండువిషయంబుల ప్రయత్నముచేతం దెలియుటయు ౫౭
తెలియబడినవిషయంబుల శాస్త్రదృష్టాద్యను మానంబులచేని
ష్పన్నంబొనర్చుటయు ౫౮ - మంత్రికార్యంబుల మంత్రపూర్వం
బుగ నారంభించుటయు ౫౯ - ఆరంభించువాని తుదపర్యంతబును
నెరవేర్చుటయు ౬౦ - దొరకనివస్తువుల నాశించిసాధించుకోరికె
యు ౬౧ - న్యాయ క్రమంబున లభించినవస్తు విశేషంబుల వ్య
ర్థవ్యయనాశ హరణంబులుగా కుండునట్లురక్షించుటయు వృద్ధి
జేయుటయు ౬౨ - అట్లువృద్ధినొందు భాండాగారాదుల నాయా
యుపాత్రంబులెరింగిపూర్వోక్తవిధంబున వ్యయించుటయు ౬౩ - ధ
ర్మ విరోధంబులగు వానినిషేధించుటయు ౬౪ - నీతిమార్గము
ననువర్తించుటయు ౬౫, తనకుపకారులగు వారలకుందగినయుప
కారంబుల కాలదేశంబు లరింగి యొనరించుటయు ౬౬ - నమనీ

గుణంబులు రాజునకవశ్యంబునుం గలిగియుండవలయుననుట-ఇట్టి యశేషవిషయంబుల నెఱింగి ప్రవర్తించువాఁడు రాజసప్తాంగంబులరక్షించుచువృద్ధినొందుంగాని యట్లులేకవక్ష్యమాణంబులగు వ్యసనంబులం దగుల్పబడియె నేని క్షయించుననుట తాత్పర్య సిద్ధంబ యనుట. ౪౫

శ్లో॥ తస్మిన్ధర్మార్థయోర్వ్యగ్రే తద్దైవస్వస్థచేతసి।
సర్వమేతదశేషేణ మంత్రీసన్నేతుమర్హతి॥ ౪౬

పూర్వోపన్యాసితంబులగు గుణంబులుగల రాజు ధర్మార్థంబులయెడ జాగరూకుండయియుండె నేని మంత్రియుతదనుగుణ ప్రకృతిగలవాఁడగుచునన్నికార్యంబులును విధిప్రకారంబున ననుష్ఠించుచుండుననుట.. ... .౪౬

ఇట్లు సప్త ప్రకృతులకుంగలకృత్యంబులుపన్యసించియట్టివానికిం గలవ్యసనంబులవేర్వేరం దెలుపంబడియెడు... .. ...

అందు రాజ వ్యసనంబులు.

శ్లో॥ వాగ్దండయోశ్చ పారుష్యం అర్థదూషణమేవచ।
పానం స్త్రీమృగయాద్యూతం వ్యసనం పృథివీపతేః॥ ౪౭

మాటలచే పరుషంబులు బలికి యొరులకుం దుఃఖంబులు గల్పించుటయెట్లన... .. ..

శ్లో॥ వాక్సాయకావదనాన్నిస్సరంతియైరాహతశ్శోచత్యహోరాత్రాణి। పరస్యనామర్మసుతేపతంతి తాన్ పండితోనావసృజేత్పరేషు. .. ..

అనువిమర్శోక్తిననుసరించకుండుటయు - ౧ - తప్పునకధికంబగు దండనయొనర్చుటయు-౨- ద్రవ్యనాశంబొనర్చుట- ద్రవ్యంబు తానెంతయైననునొసంగకుండుట- ౧ - యిత్తుననికాలంబున నివ్వకయతనికిం గ్రౌర్యంబుత్పన్నంబయినపిదపయిచ్చుటనిట్లిచ్చుటవలన నిచ్చియు ప్రయోజనకారిగాదనుట - ౨ - యిచ్చిన దానిమరలగుంజుకొనుట-౩ - యనునీమూఁడు దెఱంగులునుననర్థజనకంబులు గావున నట్లొనర్చుటయు - చోరులచేనపహృతంబులగుదానిందిగిచి సంసారులకిప్పింపక యుపేక్ష యొనర్చుటయు

ననునర్థదూషణంబును ౩-మద్యమధుపానంబులు జేయుటయు౪-కేవలకామినీ జనాసక్తిజెందుటయు - ౫ - వేటలాడు చుండుటయు - ౬ - జూదంబులాడుటయు ౭ - ననునివియేడును రాజవ్యసనంబులనుట... ... ...

మంత్రివ్యసనము.

శ్లో॥ ఆలస్యంస్తబ్ధతాదర్పః ప్రమాదో వైరకారితా। ఇ
తిపూర్వోపదిష్టంవాసచివవ్యసనంస్మృతం॥...౫౮

యత్నపరుండుగామియు - ౧ - మొద్దుతనంబును౨-గర్వంబును- ౩ - పెద్దలయందడకువలేమియు - ౪ - పొరబాటును మరుపులును - ౫ - కోపాదులను నహంకారములచే విరోధంబులవృద్ధినొందించుటయు-౬ - కారణము లేకయ కలుషితుండగుట ౭ యిదియు రాజదోషోక్తవిషయంబులును మంత్రికిముఖ్యంబగుదోషంబులు ఇవియందరుపురుషులకును సామాన్యంబుగావున మేధావియగునతండీయన్నియునువిడువందగుననుట... ...౫౮

దేశవ్యసనంబులు.

శ్లో॥ అతివృష్టిరనావృష్టిర్మూషకాశ్శలభాశ్శుకాః।అస
త్కరశ్చదండశ్చపరచక్రాణితస్కరాః॥.. ౫౯

అతివానచే చెరువులు మొదలగునవివిచ్ఛిన్నంబులగుచు రాజ్యముపాడగుటయు - ౧ - వానలేమిచేక్షామము సంభవించుటయు - ౨ - యెలుకలుమిడతలుచిలుకలు పైరులపైంబడినాశంబొనర్చుటయు - ౩- తగనిపన్నుగొనుటయు - ౪ - తప్పునకధికంబగు దండనజేయుటయు మరియుమతవ్యాజంబుల బలవంతంబుననాయాయికాలమర్యాదలజెరుచుటయు - ౫ - రాజవిద్వారంబులచే హానిగలుగుటయు - ౬. దొంగలుమెండగుచు గొల్లబెట్టుటయునననునదిరాష్ట్రవ్యసనంబులనుట.. .. ..౫౯

దుర్గవ్యసనంబులు.

శ్లో॥ విశీర్ణయంత్రప్రాకారపరిఘాతమశస్త్రతా। ప్రక్షీ

ఇభూసైంధనవద్దుర్గం వ్యసనముచ్యతే॥ ...౯౦

నానావిధంబులగుశత్రుమారణయంత్రంబులుపడలుటయు ౧ గోడలుగూలుటయు - అగడ్తలుబూడుటయు - ౩ - ఆయుధంబులులేకునికియు - ౪ - కసవుకట్టెలునీళ్లు ఉలవలుబియ్యము మొదలగుసామగ్రులుక్షీణంబులగుటయుననునివి కోటలకుంగల సంకటంబులనుట... ... ...౯౦

బొక్కసవ్యసనము.

శ్లో॥ వ్యయీకృతః పరిక్షిప్తో భక్షితోసంచితస్తథా। ము
షితోదూరసంస్థశ్చ కోశవ్యసనముచ్యతే... ..౯౧

వ్రయంబగుటయు - ౧ - భృత్యులుమొదలగువారిచే హరింపంబడుటయు- ౨- రక్షాధికారులచేనపహరింపంబడుటయు- ౩- కూడబెట్టమియు- ౪- దూరంబుననుండుటవలనసమయంబున నక్కరకురాకుండుటయు ననునదికోశవ్యసనంబులు... ...౯౧

బలవ్యసనంబులు.

శ్లో॥ ౧ఉపరుద్ధం ౨పరిక్షిప్తం౩విమానిత౪మమానితం ౫। అభ
వ్యం౬వ్యాధితం౭శ్రాంతం౮దూరాయాతం౯నవాగతం। ప
రిక్షీణం౧౦పరిహతం౧౧ప్రహ్యతా౧౨గ్రజనంతథా। ఆశాని
ర్వేదభూయిష్ఠం౧౩ అనృతప్రాప్త౧౪మేవచ । కళత్రగ౧౫
ర్భంవిక్షిప్తం౧౬అంతశ్శల్యం౧౭తథైవచ।మిత్రగర్భం౧౮హ్యా
పసృతం౨౦పరిమృష్టం౨౧తథైవచ । క్రుద్ధమూల౨౨విమిశ్రం౨౩
చనివిష్టం౨౪చాపివిద్విషి।దూష్యయుక్తం౨౫స్వవిక్షిప్తం౨౬
మిత్రవిక్షిప్త౨౭మేవచ । విచ్ఛిన్నవీవధాసారం౨౮భిన్న
మూలం౨౯తథైవచ । అస్వామిసంగతం౩౦చాపిభిన్నకూ

౩౧ ౩౨
టంతథైవచ। దుష్పార్ష్ణిగ్రాహమంత్రంచబలవ్య
సనమిష్యతే॥... ... ... ౬౬౪

బలవ్యసనంబులు బలుకంబడియెడు నిందుకొన్నియసాధ్యం బులనియు కొన్ని సాధ్యంబులనియునుండునైనను యథాక్రమం బుగ నుదహరింపంబడియెడు శత్రుచే నిబంధింపం బడుటయు న్యాయముచే బలవంతుండగుంగావున నతని నక్కాలంబున దొ డరవలయుననుట౧. అంతటద్వేషము బలశియుండుట యిట్టిసమ యంబున యుద్ధముజేయందగదనుట అట్టిసమయంబునవారి దా నగౌరవంబులచే స్వాధీనులంజేశికొనందగు౨. అవమానము జెం దుటయు౩- వారివారికిందగిన గౌరవముబడయనిదియు౪ - మం గళకరంబులగు నుత్సాహములేనిదియు౫- రోగపీడితంబగు నది యు౬- అలసటనొందినదియు౭- తత్కాలంబున నుంచినదియు ౮- కూలికిపెట్టినదియు౯ - బక్కబడినదియు౧౦ - బేలయయిన దియు౧౧ - సరదాలుజచ్చినదియు౧౨ - మిక్కిలిద్రవ్యాసగల దియు౧౩-ప్రమాన్నడినదియు౧౪-రాజక్రమంబెరుంగనిదియు౧౫- భార్యగర్భిణియగునట్టిదియు స్త్రీలుబలమధ్యంబునగలదియని యు తాత్పర్యంతరము౧౬- దూలనాడంబడినదియు౧౭- చిత్తరువులు వ్రాయనేర్చినదియు౧౮-అన్యసైన్యంబునమిత్రులుగలదియు౧౯ తొలంగినదియు౨౦-దెబ్బలుబడినదియు౨౧.కోపముగలదియు౨౨- మూలబలంబునంగలశినదియు౨౩- శత్రువులయపూర్వంబు నం గొలువుగొలిచినదియు౨౪- బహిష్కరింపంబడినదియు౨౫- తన చేతొలంగింపంబడియున్నదియు౨౬- తనవిహితులచేతొలంగింప బడినదియు౨౭- అన్నపానంబులులేనిదియు౨౮-తమమూలబలం బులు విచ్ఛిన్నంబులగునదియు౨౯- యజమాన సంబంధమయిన దియు౩౦-కట్టులేనిదియు౩౧- సరదాలచేదు బోధనచేయం బడినదియు౩౨- ననునివి బలవ్యసనంబు లనంబరగు... ...౬౬౪

దీనంగల పర్యాయప్రకటనము.

శ్లో॥ ఉపరుద్ధంహీయదుర్గ్యేతనిగతృత్వంతమూజితం।

పరిక్షిప్తంవిమార్గస్థం సర్వతఃపాపవేష్టితం। యు
ద్ధ్యేతామృతమత్యర్థం తదాత్వేకృతవేతనం॥ ౬౭

శత్రునిచేనిర్బంధింపంబడినదియు౧-అన్యంబగు గతిలేనిదియు
౨- రూఢమూలంబగునదియు౩- ఆక్షేపింపంబడినదియు౪- తప్ప
దోవనుండునదియు౫- పాపాత్ములచేనంతటం జుట్టబడినదియు
౬- బ్రతికియుండునదియు౭ - క్రొత్తగగూడినదియు౮ - నగుబలం
బులతోడ యుద్ధము జేయందగుననుట... ... ... ౬౭

శ్లో॥ నవ్యాధితమకర్మణ్యంవ్యధితం పరిభూయతే। పరి
శ్రాంతంహియుద్ధ్యేత పశ్రాంతంసువిధానతః। మా
రాయాతంహ్యతిప్రాంతంనశక్త్యగ్రహణక్షమం ।
నవాగతంహితద్దైశ్యైర్మిత్రైరంయుద్ధ్యేతతన్మయా
త్। హూతముఖ్యప్రవీరంతుపరిక్షీణంనయుద్ధ్యతే। యు
ద్ధ్యేతే హప్రతిహతంప్రవీరైస్సహసంగతం।హతా
జంచనాశక్తంప్రమాథితపురస్సరం। ఆశానిర్వేదిల
బ్ధాధనం పూర్ణాశంచాత్రయుద్ధ్యతే। నాభూయి
ష్టంప్రసారంతు నిరుద్ధాల్పతరంభువం। యుద్ధ్యేతా
మృత్యుసంప్రాప్తంసహాయాయుధవాహనం । స
త్వానురూపసంవాదివాహనాయుధధారణం। అం
తర్గతామిత్రశిల్పంఅంతశ్శల్పంతఉచ్యతే। అన్యో
న్యమేవనిర్గర్భంభిన్నగర్భంనయుద్ధ్యతే। తథాచాప
సృతంచైవతథారాజ్యాంతరీకృతం। పరిసృష్టంహ్య
పక్రాంతంయుధ్యంతంనక్షమంయుధి । పితృపైతా
మహంమౌలంతత్కృద్ధంసాత్వికక్షమం।ప్రధానా
రౌాంధసంగుప్తంఅపియుద్ధాథసంపతేత్ । స్వవి
క్షిప్తంస్వవిషయేక్షిప్తమాపద్యేదాహ్యతం। ప్రకృ
ష్టదేశకాలత్వాత్ మిత్రాక్షిప్తమయోగికం। ధా
న్యాదేర్వివధాప్రాప్తిరాసారస్తుసుహృద్బలం। అ
స్వామిసంహతంచైవస్వామినాయుద్ధనాకృతం।

భిన్నకూటమయస్త్వైవస్యా ఖ్యకూటము నాయ
కం॥ బలవ్యసనమిత్యాదితత్సమీక్ష్యసముత్పతేత్ ॥ ౬౯

ఇత్యాదిబలంబులకుంగల వ్యసనంబులుగలయెడతత్తత్కాలా
నుగుణ్యంబులగు నదిమోదించి గ్రాహ్యాగ్రాహ్యాబు లెరుంగంద
గుననుట... ... ... ౬౯

శ్లో॥ దైవోపపీడితంగ్ర స్తంమిత్రంశత్రుబలేనచ। కామ
క్రోధసముత్థైశ్చదోషైస్సంపరికీర్తితైః॥ .. ౭౦

దైవోపహతంబును శత్రువులచే నాక్రమింపబడినదియు
కామక్రోధ జన్యంబులగు పూర్వోక్తదోషంబుల గూడినదియు
నుపయోగించవనుట... ... ... ౭౦

శ్లో॥ నరేంద్రాద్యాః ప్రకృత యస్సప్తాద్యాః పరికీర్తి
తాః । పూర్వంగురుతరంతాసాం వ్యసనఃసము
దాహృతం॥ ౭౧

రాజు మొదలగు సప్తాంగంబుల ప్రయోజనంబులును దాని
దానికింగల వ్యసన విభాగంబులునునందుంగల గొప్ప కొద్దియగు
తారతమ్యంబులునుం దెలుపంబడియె... .. ... ౭౧

సర్గోప సంహారము.

శ్లో॥ ప్రకృతివ్యసనా న్యుపేక్షతేయోనచిరాత్తంరిపవః
పరాభవంతి। ప్రకృతి వ్యసనానిభూతికామస్సము
పేక్ష్యేతనహిప్రమాదదర్పాత్॥ ... ౭౨

యేరాజు పూర్వోక్తంబులగు ప్రకృతివ్యసనంబులనుపేక్షిం
చునారాజునుశత్రువులగువారతిశీఘ్రంబుననవమానంబొనర్తురు
గావున నైశ్వర్యకాముండగురాజుప్రకృతివ్యసనంబులుగలయెడ
గర్వప్రమాదంబులచే నుపేక్షింపకదానికిందగు ప్రతిక్రియల నొ
నర్పందగుననుట.. .... ౭౨

శ్లో॥ ఇదమిత్థమితి సమ్యక్కర్మణా యోజనీయంనియ
తమితివిచింత్యప్రాపయేదీహమానః। సునయవిది

తదంధ్రః ప్రాకృతోయస్యవర్గః క్షితిపతిరపిభుంక్తేస
త్రివర్గంచిరాయ॥ ౭౩

స్వామిదుర్గామలగు క్రియావిశేషంబులనాయాయి దేశకాలంబులెరింగి మంత్రనిర్ణయపూర్వకంబుగ పొరబాటులెరింగిప్రతిక్రియల్గానర్చుచుఁదనభృత్యగణంబులనీతిశాస్త్రవిధానంబున రక్షించుచుండునతండురాజ్య త్రివర్గంబుల చిరకాలంబనుభవించుచుండునని ఫలితార్థము...   ...   .౭౩

ఇట్లు కామందక ప్రకృతిప్రయోజనవ్యసనవిభాగము ౧౮ సర్గము.

పదిమైదవసర్గప్రారంభః.

శ్లో॥ అమాత్యాద్యాఃప్రకృతయోమిత్రాంతంరాజ్యము
చ్యతే। అశేషరాజ్యవ్యసనా త్పార్థివవ్యసనం
గురు॥ ౧

ఇట్లుపూర్వ సర్గంబున రాజు మొదలగు సప్త ప్రకృతుల ప్రయోజనంబులును వ్యసనంబులం బలికి యున్న నురాజ వ్యసనంబు లేదని సమష్టిగ బలుకుటంజేసియు దాని దోషంబుల పరిమితంబులగుటంజేసియునది రాజునకుపయోగించునది యైననుదానంగలదోషంబులందరకుననత్యుపయోగంబుగ దెలియుటయు నట్టిదోషంబులు పరిహరించుటయు నత్యావశ్యకంబులగుట యీసర్గంబున తద్వివరణంబువక్ష్యమాణంబగుటంజేసి రాజ్యసప్తాంగంబులయందును అమాత్యాదిమిత్రాంతంబగు షట్ప్రకృతులకుంగల వ్యసనంబులకన్నను రాజవ్యసనంబధికంబని యవతారికె యుపక్రమింపంబడియె..   ..   ..౧

శ్లో॥ రాజాత్వవ్యసనీరాజ్య వ్యసనీ పోహనక్షమః।న
రాజవ్యసనాపోహసమేధోరాజ్యమూలితం॥ ౨

అందుకు హేతువు పున్యసింపంబడియెడు ఎట్లనరాజు దుఃఖితుండగునెడనితరంబులురాజుంగాపాడుటకశక్తంబులగుటను రా

జగువాడు వ్యసనంబులందవులంబడకుండు నేడనమాత్యాదుల దు
ర్మార్గప్రవర్తనంబులనిగ్రహించుటకు శక్తుండగుంగావునను రాజ
గువాడువక్ష్యమాణంబులగువ్యసనంబులదవులంబడంజనదనుట. ౨

శ్లో॥ అశాస్త్రచక్షున్నృపతిరంధ ఇత్యభిధీయతే। వర
మంధో నచక్షుష్మాన్మదాదాక్షి ప్తసత్పథః॥ ...౩

కన్నులు లేకుండెడుగుడ్డివాడగు మనుజునికన్న శాస్త్రదృష్టి
లేకమదాంధుండగుచు మంచిమార్గంబులనాక్షేపించురాజుమిక్కి
లియుంజాత్యంధుండనందగుననుట. ౩

శ్లో॥ మంత్రిభిర్మంత్రకుశలైరంధస్సంవార్యతేనృపః। చక్షు
ర్యుక్తోమదాంధస్సన్ ఆత్మానంహంత్యశేషతః॥ ౪

కన్నులుగుడ్డియగుచుండువాడు రాజగునేని ధృతరాష్ట్రుని
చేరాజ్యముపాలింపంజేయుభీష్మవిదురాదులగు మంత్రుల కరణి
మంత్రకుశలులగువారిచేరాజువారింపంబడుంగానికన్నులు గలిగి
యునీతిశాస్త్రాంధుండగుచుర్యోధనునట్టిమూర్ఖుండగురాజు తన
దగునన్ని ప్రయోజనంబుల తనతోడం గూడన నశింపం జేయున
నుట.... ....౪

శ్లో॥ సరాజాశాస్త్రచక్షుష్మాన్మహామాత్యమతేస్థితః।
ధర్మార్థపరిఘాతానివ్యసనానిపరిత్యజేత్॥ ..౫

కావుననట్టిమూర్ఖుడుగాక శాస్త్రనిపుణతగల రాజగువాడు
నీతిశాలియగుమంత్రితాత్పర్యంబునను సరించుచుధర్మార్థ ఘాత
కంబులగువ్యసనంబులవిడువందగుననుట ౫

వ్యసనవిభాగము అందుక్రోధంబునంబుట్టునవి.

శ్లో॥ వాగ్దండయోశ్చపారుష్యమర్థదూషణమేవచ
స్మృతంవ్యసనతత్వజ్ఞైఃక్రోధజంవ్యసనంత్రయం॥ ౬

వాక్పారుష్యంబును౧ దండపారుష్యంబును౨ అర్థదూష
ణంబును౩ ననునీమూడును నీతిశాస్త్రజ్ఞులచే కోపంబునంబుట్టు
నవియనంబడు.. .. .. ౬

కామంబునంబుట్టినయవి.

శ్లో॥ కామజంమృగయాద్యూతం స్త్రియఃపానంతథైవచ।
వ్యసనంవ్యసనార్థజ్ఞైశ్చతుష్టయముదాహృతం॥ ౭

వేటయు • ద్యూతంబును • వెలదియును సారాయిద్రావుట యు ననునాలుగువ్యసనంబులును కామజంబులననది... .. ౭

వాక్పారుష్యవిషయము.

శ్లో॥ వాక్పారుష్యంపరంలోకే ఉద్వేజనమనర్థకం।
నపుర్యాత్ప్రియయావాచాకుర్వీతజనమాత్మసాత్।
అకస్మాదేవయః కోపాత్పరుషంబహుభాషతే। త
స్మాదుద్విజతేలోక స్సస్ఫులింగాదివాంజనాత్।
హృదయేనాగసాతీక్ష్ణంమర్మస్పృతి పతత్రిముహుః।
తేజస్వినంకోపయతిసదీప్తోయాతివైరితాం। నో
ద్వేజయేజ్జగద్వాచారూక్షయాప్రియయ వాగ్భవేత్।
ప్రాయేణప్రియవాగ్లోకేకృపణోపిహిసేవ్యతే॥౧౧

లోకంబునవచనంబులచే పరుషంబులుబలుకుటయు - నిష్కా రణంబుగదూషించుటయు - క్రోధహృదయతచే మర్మంబులుసో కనాడుటయు - యోగ్యుండగుపురుషునినిందించుటయు కటుకం బులుబలుకుటయు నివిక్రోధంబునంబొడముటయెట్లన...... ...

శ్లో॥ క్రుద్ధఃపాపంనకుర్యాత్కః క్రుద్ధోహన్యాద్గురూనపి।
క్రుద్ధఃపరుషయావాచా నరస్సాధూనధిక్షిపేత్।
వాచ్యావాచ్యంప్రకుపితోనవిజానాతికర్హిచిత్।
నాకార్యమస్తిక్రుద్ధస్య నావాచ్యంవిద్యతేక్వచిత్॥

అనురామాయణోక్తినిక్రోధంబునొందక•• ... ...

శ్లో॥ యస్సముత్పతితంక్రోధంతుమత్తైశనిగస్యతి। య
థోరగస్త్వచంజీర్ణాంసవైపురుషఉచ్యతే॥... ...

అనున్యాయమెనుసరించి యోర్పుగలవాడగుచుప్రియవా క్కులచేజనులదనయందతిమైత్రింగలవారిం గావించుచుండుటవల

న కృపణుండగువాడును ప్రియవచనంబులకు బద్ధుండగుచు స్వా
ధీనుండగుగావున... .. ..

శ్లో॥ వాక్పారుష్యంసర్వకార్యేషునష్టంవాఙ్మాధుర్యంస
ర్వలోకప్రియత్వం॥... ... .

అనుచాటూక్తిననుసరించియు... ... .

ఉ॥ మాటలచేతదేవతలు మన్ననఁగాంచివరధనంబులిత్తురా।
మాటలచేతభూపతులుమన్నన జెందిధనంబులిత్తురా। మాటలచే
తకామినులు మన్ననఁబొందిసుఖంబులిత్తురా। మాటలు నేరకున్న
నవమానమునూనముమానభంగము౯॥ ... .

అనులోకోక్తిననుసరించిప్రియవంచకుండుగాదగుననుట. ౧౧

దండపారుష్యవిషయము.

శ్లో॥ అసిద్ధసాధనంసిద్ధి శ్శాసనందండ ఉచ్యతే।తంయు
క్త్యైవనయెద్దండ్యే యుక్తదండః ప్రశస్యతే। ఉ
ద్వేజయతిభూతాని దండపారుష్యవాన్ నృపః।
భూతాన్యుద్వేజమానానిద్విషంతంయాంతి సం
శ్రయం। సంశ్రయాచ్చైవలోకస్య వివృద్ధింయాం
తివిద్విషః। వివృద్ధిస్తువినాశాయతస్మాన్నోద్వే
జయేత్ప్రజాః। లోకానుగ్రహకర్తారఃప్రవర్ధం
తేమహీభుజః। లోకవృద్ధ్యానరేంద్రాణాం వృద్ధి
స్తత్సంక్షయేక్షయః। మహత్స్వప్యపరాధేషు
దండంప్రాణాంతికంత్యజేత్। బుద్ధేరాజ్యాప
హారాత్తు తత్రదండఃప్రశస్యతే॥.. ... ౧౨

దండనీతిశాస్త్రజ్ఞులచే న్యాయమునడువనియెడ బలాత్కా
రంబుచే న్యాయంబున్యాప్రవర్తిల్లునట్లొనరించుట దండనీతియ
నంబడియె నట్టిదండనీతిఆయాయి యపరాధంబునకుం దగినట్లు
జేయుటయుక్తంబగునట్లుగాక నతిశయదండము జేయురాజు భూ
తంబులననగా రాజ్యంబునంగలజనంబులదుఃఖింపంజేయుగావున
నట్లుడికింపంబడిన జనంబుల తనికింగల శత్రురాజు నాశ్రయించి

యతనింజంపుటకు యత్నంబొనర్చుటచే శత్రుండగు రాజురూథ మూలుండగుచునితనినున్మూలించుంగావున నట్లుజేయందగదనియు జనంబులందయగలిగిపరిపాలించు రాజువృద్ధినొందుంగావున రాజద్రోహము రాజ్యనాశనము మొదలగు నతిసాహసంబులగు విషయంబులందక్రమిగతతప్పుల ప్రాణాంతికంబగు దండంబొనరింపకయుక్తదండధారియగుటయుక్తంబనుట.. ... .. ౧౬

అర్థదూషణం.

శ్లో॥ద్యూష్యస్యదూషణార్థంచపరిత్యాగోమహీయసః।
అర్థస్యనీతితత్వజ్ఞైరర్థదూషణముచ్యతే। తదక
స్మాత్సమావిష్టఃకోపేనాతిబలీయసా। నిత్యమాత్మ
హితాకాంక్షీనకుర్యాదర్థదూషణం॥........౧౭

ఇవ్వకుండుటయు-వరుంబడులంజెరుపుటయు- కోపించిరొమ్ము సంగుటయు - యిచ్చినదిమరలంగొనుటయు - తప్పుజేసినవానిచే నధికదండగలుగొనుటయు - యిండ్లుగొల్లబెట్టియంతయుం దోచుకొనుటయునను విధంబులన్నియు నర్థదూషణంబులగుంగావున కోపపరవశుండగుచునట్టి కృత్యంబులనుష్టించందగదనుట.. ౧౭

పానవిషయం.

శ్లో॥ పానతృట్ఛ్రాపానరతౌ పానాభిహరణంతథా।
క్షుత్పిపాసాశ్రమాయాస శీతవాతోష్ణపీడనం।
అభిపానస్యసంపత్త్యాపానవ్యసనజంమహత్।
గమనేవిహ్వలత్వంచ సంజ్ఞానాశోవిషణ్ణతా। ప్రా
ణగ్లానిస్స్పృహానాశః ప్రజ్ఞాశ్రుతిమతిభ్రమాః।
సద్భిర్వియోగో హ్యసద్భిశ్చ సంయోగోనర్థసంగమః।
స్వగ్లానిర్వేపథుస్తంద్రా అతీవస్త్రీనిషేవణం।
ఇత్యాదిపానవ్యసనమత్యంతం సద్విగర్హితం।
శ్రుతశీలబలోపేతాః పానదోషేణభూయసా।
క్షయముక్షీణనామానో జగ్ముఃరంధకవృష్ణయః।

యోగీశ్వరస్సభగవాన్ భార్గవో భృగురల్పధీః।
శుక్రఃపానమదాంధత్వాద్బుభుజే శిష్యమారసం।
పానాత్కిం ప్రోహి పురుషో యత్రయత్ర ప్రవర్తతే।
యాత్యసద్వ్యవహారిత్వం తత్రతత్ర ప్రవర్తనాత్।
కామం స్త్రియం నిషేవేత మృగయాం సాధుమాత్రయా। నద్యూతపానే సేవేత హ్యత్యంతవ్యసనౌ హితౌ॥ ౨౫

నడుచుచుండు నెడ తడబడుటయు -బుద్ధిజ్ఞాపకము జెడుటయు దుఃఖించుటయు - ప్రాణంబులకు సంకటంబును - స్నేహితులన శింపంజేయుటయు - ప్రజ్ఞయు- వినికియు బుద్ధియుభ్రమంబు లొందుటయు- పానంబు నక్షుభితంబందుటయు-అత్యంతాసక్తినొందుటయు - అందువలన ఆకలియుదాహంబును - శ్రమయును అలసటయు - ఎండగాలిచలి మొదలగుపీడలును - తాగుపోతులంగలయుటయు - యోగ్యులగు వారివిడుచుటయు - దుష్టసంగతియు అనర్థంబులరాకడయు - తనదేహమువాడుటయు - వణుకును - తోట్రుపాటును అసంబంధులగునీచస్త్రీసాంగత్యంబును- నగుచు నధికదుఃఖంబులకు కారణంబులగుచుండు నిందులకు దృష్టాంతరంబులుగ యాదవసార్వభౌములగు అంధకసోమవృష్ణివంశ్యులందరు నొకక్షణంబున పానమువలన మడియుటయు - యోగీశ్వరుండును భృగువంశోత్పన్నుండును గ్రహంబులయందన్యతముండును దైత్యగురుండును మహానీతిశాస్త్రవేదియు నగుశుక్రుండు పానాసక్తుండచు తనశిష్యునిద్రావుటయు-మరియును-పానము చేమత్తుండగువాడు ప్రవర్తించు నెడల నంతటనునవమానంబునొందుటయు - అందువలనద్రవ్యంబులంతయు గోల్పోయిదరిద్రులగుటయు - ననుననేకదోషంబు లిప్పానమువలనంగలుగుగావున వక్ష్యమాణదోషదూషితంబులగు స్త్రీలయాసక్తియు వేటలాడుటయునైన నొకపక్షంబున యథోచితంబంగీకరింపందగుంగాని గుణలేశంబైనను జెందక యత్యంతదోషదూషితంబగు నీపా

నద్యూతంబులకొంచమేఁయు నాశ్రయింపందగదనుట... ౨౫

వేటదోషంబులు.

శ్లో॥ దుఃఖప్రతప్తసికతాకుశకంటక భూమయః। తీక్ష్ణ సంకటజాదోషాఃలతాకంటకప్రాటనం । శలపాద శిలాజాలస్థాణువల్మీకపీడనం।ప్రభగ్నోపగతిశ్శై లసరిద్విపినకః ప్లేషు। వధబంధపరిక్లేశాస్సామంతా టవికాదిభిః। స్వసైన్యైశ్చస్వకైశ్చ పరమిశ్రై శ్చమారణం।ఋక్షాజగరమాతంగసింహవ్యాఘ్ర భయానిచ।దవాగ్నిగ్రామ సంరోధోదిఙ్మోహ భృణానిచ।ఇత్యాద పృథివీంద్రాణాం మృగయా వ్యసనేభృతం॥.. ... .. ౨౯

ఎండచే కాలిన యిసుకలయందు నడుచుటయు- ముండ్లురాళ్లు గడ్డిమొదలగు కఠినభూములద్రొక్కుటయు - చురుకుచేతయు సంమలమూరుటచేతయునగు సంకటంబులును - తీగెలుముండ్లు విరుచుటయు - రాళ్లుపొదరిండ్లు పుట్టలుగుల్మంబులు పదుముండ్లు మొదలగుదానిం దాటుటయు - అడవులుకొండలు గుహలు మొదలగువాటిలోనం దూరుటయు - చంపుటయు - కట్టుటయు దుఃఖంబందంజేయుటయు - మంత్రులు - సామంతులు - బోయలు మొదలగువారల కాయాసంబులుగల్పించుటయు- తనసైన్యంబునకును తనయట్టివారలకును సంకటంబులుగలిగించుటయు - ఎలుగు- కొండచిలువ - యేనుగ- సింహము - పులి - యిట్టిక్రూరజంతువుల భయంబులును - అడవిగాల్చునవసరంబుననగు పొగచే నరికట్టంబడుటయు - దిక్కులుదెలియక నల్లాడుటయు - నిదియును- మరియునువక్ష్యమాణంబులగుదుఃఖంబులును - వేటవలనంగలుగుచుండుననుట.. .. , ... ౨౯

ఇట్టివేటనుగలగుణంబులు.

శ్లో॥ జితశ్రమత్వంవ్యాయా మాత్స్వస్యమేదస్యసంక్షు

యః। చలాస్థిరేషులక్ష్యేషు బాణశుద్ధిరనుత్తమా।
ఉత్తమానాంవిహంగానాంమృగాణాంచైవదర్శ
నం। మృగయాయాంగుణానేతా।నాహురప్యే
తదక్షమం॥... ... .౩౧౪

అడవులందు మృగంబులం బక్షులను ననుసరించి పరువులె
త్తుటవలన దేహములివగలుగుటయు - క్రొవ్వుదరుగుటయు - చ
లలక్ష్యంబులును అస్థిరలక్ష్యంబులును గొట్టునేర్పు గలుగుగటయు.
ఉత్తమంబులును క్రొత్తలుననగు -మృగంబులంబక్షులంజూచు
టయునను కొన్నిగుణంబులు వేటలోనంగలిగినను ఉక్తంబులును
వక్ష్యమాణంబులుననగు దోషంబు లధికంబులగుటం జేశి యది
యనుష్టింపం దగదనుట.. ... ... ౩౧౪

శ్లో॥ దోషాఃప్రాణహరాఃప్రాయఃతస్మాత్తద్వ్యసనం
మహత్। ఆమాదయోహిజీర్యంతెయోత్తిచైవ
దివానిశం। చలేషుపశులక్ష్యేషుషాణాసిద్ధిశ్చజా
యతె॥ ౩౩

ప్రాణంబులు దొలంగించుదోషంబులు అధికంబులుగనుండుట
వలన నిదియత్యంతవ్యసనంబు లెయగునైనను - గురుపదార్థం
బులుజీర్ణంబులగుటయు - శస్త్రములుదొడుగుకసరతు గలుగుటయు
పరువెత్తుమృగంబులంగొట్టు లాఘవముగలుగుటయు - ననుగుణం
బులుగలిగియుండుటనట్టివేటలాడుతలంపుగలుగు నెడదానికివిధి...

శ్లో॥ అథాచమృగయాక్రీడాంవాంఛేత్తన్నగరాంతికె।
కారయేన్మృగయాంరమ్యాంక్రీడాహేతోర్మనో
రమాం। పరిక్షిప్తంపరిఘయాసముద్రస్యాప్యగస్య
వా। ఆయామపరిణాహాభ్యామర్ధయోజన సం
శ్రితం। గిరేరుపాంతేనద్యావాపర్యాప్తజలశాడ్వ
లం। అకంటకలతాగుల్మంవిషపాదపవర్జితం।పా
దపైఃపుష్పఫలితైఃప్రఖ్యాతైశ్చిత్తహారిభిః।స్నిగ్ధనీ
లఘనచ్ఛాయైర్విరళైరుపశోభితం। పాంసుపూరి

తనిచ్ఛిద్ర శ్వభ్రప్రదరకందరం। దళితస్థాణువల్మీక పాషాణమయభూతలం। శోభితగ్రాహ సలిలమగంభీరజలాశయం। నానాపద్మవనాకీర్ణంనానావిహగశోభితం। శార్దూలాదిమృగసంపూర్ణంహస్తినీకలభాన్వితం। భగ్నదంష్ట్రమృగవ్యాళం ఛిన్నశృంగవిషాణిచ। సుఖసంసేవ్యలతయాపుష్పవల్లీపినద్ధయా। అగమ్యంరిపుసైన్యానాంమనసఃప్రీతివర్ధనం। బహ్వానేచరచిత్తజ్ఞైఃక్లేశాయాససహైర్దృఢైః। రక్షితంరక్షిభిశ్చాన్యైర్భూభుజాం భూతమేధవేత్॥... .. ..౪౨

వేటలాడుటకైననగరసమీపంబుననెద్దియేనియునొక కొండప్రక్కనైనను-నదీతీరంబుననైనను - సముద్రమువెంబడినైనను- చుట్టునగడ్డలగలదియు - ప్రాకారముచేచుట్టంబడినదియు-ముండ్లురాళ్లు పుట్టలుమొదలగుదానిశోధించియిసుకనిండించియందు ముండ్లులేనిదియు - విషస్పర్శముగానిదియునగుచుమనోహరంబులగుపుష్పఫలంబుల నొసంగం [illegible]లిన వృక్షలతాగుల్మంబులనుంచియధికలోతునునానావిధపంకంబులునులేక మనోహరంబులగుకమలంబులు కుముదంబులు మొదలగుజలపుష్పంబులచే రమణీయంబులగు కొలనులరచియించియందతిక్రూరస్వభావంబులుగానిపక్షిమృగజాతులనువిడిచిశత్రులకగమ్యంబులగునట్లు సమర్థులగు కావలివాండ్రచేగుప్తంబగువనంబురాజులవేటలకుందగియుండుననుట... ... ...౪౨

శ్లో॥ తత్కర్మానునరేంద్రస్యజాయతేనపరిశ్రమః। క్రీడనాయనరేంద్రస్యమృగజాతీఃప్రవేశయేత్॥౪౩

అట్టివ్యాయామస్థలంబున అతిశ్రమంబుగలుగంజేయకుండునట్టి మృగజాతుల్లవెంప[illegible]నసుట.. ... ౪౩

శ్లో॥ ధర్మార్థాద్యవిరోధేన ప్రాతశ్చంక్రమణక్షమః। క్రీడనాయవిశేద్రాజాతదాప్తైస్సహితోమితైః

యదాచప్రవిశేద్రాజా క్రీడనార్థంతదాబహిః।
సన్నద్ధయర్బహిస్తిష్ఠైస్సైన్యందూరాంతరేచరం।
సద్భిర్యామృగయాయాం వైగుణాస్సంపరికీర్తితాః।
క్రీడన్నస్తైవనృపతిస్తతస్తాన్ సమవాప్నుయా
త్। విధిరేషసముద్దిష్టోమృగయాక్రీడనేపరః॥౪౬

ధర్మంబునకును ద్రవ్యార్జనంబునకును రాజ్యతంత్రంబునకును విరోధంబుగాకుండు విధంబున కసరతు జేయుటకై బరువెత్తుట మొదలగులాఘవంబులు దెలియుకొరకు ఉదయకాలంబున పూర్వోక్తలక్షణ లక్షితంబగు మృగయాకాంతారంబునం బ్రవేశించు నవసరంబున పరులకు రంధ్రంబుగలుగుంగావున నట్టిదాని నివారణముచేయుటకై యాప్తులగు చతురంగబలంబులు యుద్ధసన్నద్ధంబులగుచు చుట్టనుండు నట్లాజ్ఞాపించియందు బ్రవేశించియం దార్జింపందగులాఘవ లక్ష్య వేధనాదులు మొదలగు గుణంబుల నభ్యసింపందగునను ౪౬

శ్లో॥ నగచ్ఛేదన్యథారాజా మృగయాంమృగయుర్యథా॥౪౭

ఇట్లువిధిపూర్వంబగు వేటజేయందగుంగాని బోయవానివడువున స్వతంత్రంబుగ నశోధితంబులగు నరణ్యంబుల జొరందగదనుట ౪౭

ద్యూతదోషంబులు.

శ్లో॥ మహతోప్యర్థసంస్యత్తిర్ధనస్యాహావిముక్తతా[౧]। ని
స్సత్యతా[౨] నిష్ఠురతా[౩] క్రోధో[౪] వాక్పారుష్యఖండనః[౬]।లో
భో[౭] ధర్మక్రియాలోపః[౮]। కర్మణామప్రవర్తనం[౯]। స
త్సమాగమవిచ్ఛిత్తి[౧౦]రసద్భిస్సహవర్తనం[౧౧]। అర్థ
నాశ[౧౨]క్రియా[౧౩]వైరంనిత్యం[౧౪]వైరానుబంధనం। పరార్థ
గ్రహ[౧౫]క్రియాలోపో[౧౬]మత్సరం[౧౭]వాసిరాగితా। చిత్తాను

౧౮
కూలభావశ్చ సందిగ్ధాచాతుపాతనే। ప్రతిక్షణం
క్రోధహర్షౌసంతాపశ్చప్రతిక్షణం। ప్రతిక్షణంచ
౧౯
సంక్లేశ స్సాక్షిప్రశ్నైఃప్రతిక్షణం।స్నానాదిగాత్ర
౨౦
సంస్కారేష్వ్యపభోగ్యేష్వనాదరః। అవ్యాయా
౨౧ ౨౨ ౨౩
మోంగదౌర్బల్యంశాస్త్రప్రతివిఘాతక్షణం। గూహానం
౨౪ ౨౫
మూత్రశకృతోఃక్షుత్పి పాసాదిపీడనం। ఇత్యాదీ
న్తత్రనిపుణా న్ద్యూతదోషాన్ప్రచక్షతే॥ ... ౫౩

ద్యూతాసక్తునకుం గలదోషంబులు ధనంబులబోకడయు౧- సాత్త్వికగుణంబు విడుచుటయు౨- నిష్ఠురత్వంబును౩-కోపంబును ౪- నోటిచేఖండించుటయు ౫- ఆయుధంబులచే నరుకుటయు౬- లోభగుణంబును ౭-ధర్మకార్యంబులు జెడుటయు ౮- కర్మంబుల నసంభావ్యాదుల యథావిధిననుష్ఠింపమియు౯- పెద్దలంజూచుటకవకాశము లేకునికియు౧౦ - దుష్టులతోడగూర్చుండుటయు ౧౧- నానావిధద్రవ్యంబుల నొడ్డి నోడుటయు౧౨- వైరభావంబును- ౧౩-ఎప్పుడును క్రూరంబులు దలంచుటయు౧౪-గర్వముచేధర్మకార్యంబులంజేయమియు ౧౫- ఈర్ష్యయును౧౬- మత్సరంబును౧౭- పాచికలుసందేహాస్పదంబుగ నిలుచునపుడు తనమనంబునకు నిష్టంబగునట్లు బలుకుటయు౧౮- ప్రతినిమిషంబునకునుకోపంబును - సంతసంబును- దుఃఖంబును- నోర్వమియు- తప్పుసాక్షులగోరుటయును ౧౯- స్నానాదిక్రియలయందును భోజనాదులయందును నాసక్తిలేమియు౨౦ - ఇతరకార్యంబుల నుత్సాహము లేకునికియు౨౧-దేహదుర్బలంబును౨౨-శాస్త్రంబులకు బదులగుకుయుక్తులుబలుకుటయు౨౩-మలమూత్రంబులగట్టుటయు౨౪ ఆకలిదప్పులనడంచుటయు౨౫- ననుదోషంబులు ద్యూతంబునంగలదనుట.. . .. . ౫౩

దృష్టాంతప్రతిపాదనం.

శ్లో॥ పాండవోధర్మరాజోపిలోకపాలఇవాపరః।ద్యూ
తవ్యసనమాపన్నఃకళత్రమపిహారిచ।నళశ్చరాజా
ద్యూతేనహృతేరాజ్యేమహావనె। ధర్మదారాన్
పరిత్యజ్యపర కర్మపరోభవత । తుల్యోభూపోపి
ఇంద్రస్యయస్యనాస్తిధనుర్ధరః। సరుక్మీరుక్మశైలా
భోద్యూతవోషాత్క్షయంగతః । రాజాకాశికరూ
షాణాంచక్రేచ క్రోపిమందధీః। తీవ్రద్యూతకృతా
ద్దోషాద్దంతభగ్నత్వమాప్తవాన్॥... ... ౫౮౯

లోకపాలతుల్యుండగుధర్మరాజుద్యూతాసక్తుండగు ధర్మము మరచియైచుదుగురకును సామాన్యయగునట్టిద్రౌపది నోడుట భారతప్రసిద్ధము - చక్రవర్తియగునళుండు ద్యూతక్రియచే రాజ్యము దొలంగి భార్యంగాఢారణ్యంబునవిడిచిరుతు పర్ణువంటలవాడగుట అరణ్యపర్వప్రసిద్ధము- అతిసమర్థుండగు విదర్భ రాజగు రుక్మిబలరామునితోడం ద్యూతంబున జచ్చుటయు- కాశికరూశాధిపతియగుద తవక్రుండా ద్యూతంబున నసాక్షిబలికిపండ్లురాలం గొట్టుబడుటయు భాగవతప్రసిద్ధము... .. ... ౫౮౯

శ్లో॥ ద్యూతాదనర్థసంరంభోద్యూతాత్ స్నేహక్ష
యోభవత్ । సంహతానాంచపక్షాణాంద్యూతా
ద్భేదఃప్రవర్తతే।ఇతికేవలదోషం హిద్యూతం
రాజాపరిత్యజేత్ । సమారబ్ధంచమేధావీ ద్యూ
తానాంవినివారయేత్। కేవలోదోషఏవాత్రగుణ
లేశోనవిద్యతే॥.. .. ... ౫౯౦

అనర్థంబుల బిలుచుటయు- స్నేహంబునకు వైకల్యంబును - సంధియగువారలకు భేదంబులుగలుగుటయు - ననునన్నియు దోషంబులుగానిగుణంబొక్కటియేనియుదీనలేకుండుటరాజగువాడు దానారంభించుట మానుటయెగాక యావ్యసనంబులు గల వారలను విరోధింపందగుననుట... ... ... ౫౯౦

స్త్రీసక్తిదోషములు.

శ్లో॥ కాలాతిపాతః కార్యాణాం ధర్మార్థపరిపీడనం।సు
త్యాభ్యంతరవర్గాత్సర్వ ప్రకృతికోపనం। స్త్రీ
పక్షపాతస్తజ్జైష్యాః అకార్యేషు ప్రవర్తనం। ఈ
ష్యామర్షౌ తథా క్రోధో విరోధోసహసాపివా।
తత్సాక్త స్త్రీవ్యసనం రాజారాజ్యకామఃపరి
త్యజేత్॥ ౬౨౪

అంతఃపురంబుననుండుటవలన ఆయాయిపనుల కాలంబులు దొలంగుటయు- ధర్మపీడయు- ద్రవ్యనాశంబును. నెల్లప్పుడులోపలయుండుటవలన మంత్రులు మొదలగువారలకుసమయంబబ్బకుండుట కోపముగలుగుటయు- ఆడవాండ్లయందాసక్తుండగుటనట్టి జారస్త్రీసంగమవిషయంబునబోడము ఆగ్రహముచేదుష్కార్యంబుల ప్రవేశించుటయు - అవమానంబును క్రోధంబును కోపంబును- హఠాత్తుగవిరోధముగలుగుటయు- నను ననేకదోషంబులుగలుగుంగాన రాజ్యకాముండగు రాజు స్త్రీవ్యాపారంబును మితంబొనర్పందగుననుట... ... . ౬౨౪

సముదాయవిషయము.

శ్లో॥ స్త్రీద్యూతపానమృగయావ్య గ్రాణామల్ప చేత
సాం। ఈహితానిచగచ్ఛంతియాః వనేనసహక్షు
యం॥ ౬౩౪

కామోత్పన్నంబులగు స్త్రీగ్రహణంబును- జూదంబాడుటయు వేటయు - సారాయిద్రావుటయుననునాల్గు దుష్కృత్యంబులందాసక్తులగు నల్పబుద్ధులకు యవ్వనంబును ద్రవ్యంబునునాశయునుంగూడమొక్కసారిగ నాశంబులందుంగావున మేధావియగు వాడందాసక్తినొందగదనుట.. .... ౬౩

ఉపసంహారము.

శ్లో॥ తదపనయవిధిజ్ఞైశ్శ్రేయసాంవిఘ్నకారీవ్యసనమిద
ముదారంసప్తధైవోపదిష్టం । జనయతిహినిమగ్నా
దేకమేవాశుతాపంకిముతభవతి హంతాయాగపద్యేదయేన॥... ... . ౬౪౪

ఇట్లు నీతిశాస్త్రవిదులగువారిచే వ్యసనసప్తక స్వరూపంబు లెఱింగించి యివియొక్కొక్కటియె శ్రేయస్సులనన్నియు విఘ్నంబొనర్చునని యుపదేశంబులు సదృష్టాంతరంబులుగ బలుకునెడని వియన్నియు నొకండయనుష్ఠించునెడ జెప్పనేలననుట... ౬౪౫

శ్లో॥ పటుతరపరిభోగగ్రాహతామింద్రియాణాంశ్రుతమ
పివినిహంతిప్రష్టతాంశ్రేష్ఠతాంచ । చలయతిచవి
భూతింభూయసీంచాపినీచైరపివిబుధ మతీనాంసప్త
కోయందురంతః॥ ౬౫౫

పటుత్వంబులగు నింద్రియబలంబుల నశింపం జేయుటయు మంచివినికిడియు అధిక్యంబును- శ్రేష్ఠ్యంబును వైకల్యంబొనర్చుటయునతివిస్తృతంబగునైశ్వర్యంబు స్వల్పకాలంబుననశింపంజేయుటయు మహావివేకులనైననుంహీనులంజేయుటయు నీవ్యసన సప్తకంబునకు స్వభావంబగుగుణంబనుట.. ... ౬౫౫

శ్లో॥ అరిగణానియతం వ్యసనేస్థితం పరిభవంతిభవం
తిచదుశ్ఛిదః । అపగతవ్యసనాశ్చ బుధారిపూ
పరిభవంతిభవంతిచదుశ్ఛిదః॥ .. ౬౬

పూర్వోక్తంబులగు వ్యసనంబులందగులువాడు శత్రువుల చేనవమానింపంబడి శత్రుస్వాధీనుండగుననియు - నట్లుగాకదానింజయించినవాడు శత్రులనవమానరం బొనర్చివారలంజయించుననియు ఫలితార్థము.. .. ..

ఇట్లు కామందకము సప్తవ్యసనవిభాగంబులు
పదియేనవసర్గము ముగిసె.

పదియాఱవసర్గప్రారంభము.

శ్లో॥ ప్రాయేణసంతోవ్యసనేరిపూణాం యాతవ్యమే
వేతిసమాదిశంతి। తన్నైషపక్షోవ్యసనోహ్యా
నిత్యశక్తుమస్తుసన్నభ్యుదితోహియాయాత్॥ ౧

రాజసప్తాంగప్రయోజనంబులునువానికింగలవ్యసనంబులును పూర్వసర్గంబులందెలుపుటశత్రువులకట్టివ్యసనంబులు సంభవించియుండుకాలంబునదండయాత్రజేయందగుననియనేకనీతిశాస్త్రాచార్యమతంబైయున్నను అట్టివ్యసనంబులు సంభవించుటనియతంబులుగామింజేసియదియెనిరీక్షించక విజిగీషునకుం జయించునుత్సాహాదులును వ్యసనాభావంబులుంగలుగు నెడదండయాత్ర జేయందగునని కౌటిల్యమతమనుట - ఈసర్గంబంతయు రాజవిషయంబుగనున్నను వీటియందుండు కొన్నివిషయంబులు సంసారులకును నుపయోగంబుగ నుండుటవలన వ్యాఖ్యానింపంబడియెడు... .. .. ౧

శ్లో॥యదాతుమస్తుప్రసభంనిహంతుంపరాక్రమాదూ
జితమప్యమిత్రం। తదాభియాయాదహితానికు
ర్వన్పరస్యవాపీడనకర్శనాని॥... ... ౨

శత్రుండుసమర్థుండును జాగరూకుండునునైయున్నను అట్టివానిబలముచేజయించుశక్తిగలుగు నెడశత్రునకుఅహితంబులొనర్చుచుదండయాత్రవెడలందగుననుట ౨

శ్లో॥ సంపన్నసస్యంవిషయంపరస్యయాయాద్విభూతిం
విజయాయరాజా। సస్యోపఘాతేనపరస్య వృత్తి
చ్ఛేదస్స్వసైన్యోపచయశ్చసాధు॥ ౩

శత్రుదేశంబు సుభిక్షంబుగ పంటలుఫలియించియుండు సమయంబున దండయాత్ర జేయుటవలన నంతకుముందరి ధాన్యసంచయాదులు వ్యయింపంబడియుండుటవలన నూతనసస్యనిర్బంధమువలన శత్రుండు సులభసాధ్యుండగుటయు తనకుగలసైన్యం

బులకు సస్యాదులు సులభంబుగ నబ్బుటయును - గలుగు గావున నట్టికాలంబు యాత్రకుపయుక్తంబనుట.. .. .. ౩

శ్లో॥ విసుస్థపృష్ఠఃపురతో విదిన్వన్ భయప్రదేశానపగ
కర్మవేదీ। స్వవీవథాసాకవిశుద్ధ మార్గోవిశేద్ధరిత్రీం
ద్విషతోప్రమత్తః॥ ౪

సైన్యంబునకు ముందునడచుజనంబులును- వెనుకివచ్చువారునుభయస్థానంబులునుజలస్థలపారిశుధ్యంబులెరుంగునట్లును నాజ్ఞాపించుచు అతిజాగ్రతగలవాడగుచు శత్రురాజ్యంబునం జరించవలయుననుట... ... ... ౪

శ్లో॥ గ్రీష్మేప్రభూతాంబువనేన యాయాన్నిర్వపణాధరాంకిరణాంనయాతు। బుతేమయోగ్రీష్మకృతా
తృతీపాద్భవంతికుష్ఠాని మతంగజానాం॥... ౫

గ్రీష్మ కాలంబన జ్యేష్టాషాఢమాసంబు లతియెండలుగల కాలంబగుట అట్టికాలంబున శుష్కమార్గంబున నడచుటవలన నెండచే నగుపరుసదనముచే నేనుంగులకు వ్యాధిసంభవించుం గావున నట్టికాలంబున నీరును చెట్లనీడలునుగల మార్గంబున సేనన డిపింపం దగుననుట... ... ... ౫

శ్లో॥ స్వస్థక్రియాణామపికుంజరాణా మూష్మాశరీరేషు
హిజాజ్వలీతి। తథాప్యయోగ్యేనచసంప్రవృద్ధఃప్ర
సహ్య హంతిద్విరదానతోయాత్.... ...౬

స్వభావంబుగనుండునెడను యేనుంగులశరీరంబులత్యుష్ణస్వభావంబులగుటంజేసిపూర్వోక్తక్రమంబులేక యండ పెట్టుబడియెనేని నీరులేకునికియేనుంగులుపీనుంగులగుననుట... ...౬

శ్లో॥ సర్వాణిసత్వానిఖలూష్మకాలె షినాంబునాయాం
తిపరాభవంస్వం। అంకిత్వముష్ణప్రతిత ప్తకాయాః
ప్రయాంతిసద్యఃకరిణోపిబంతః॥ ... ౭

సాధారణంబుగనెండకాలంబుననన్నిజంతువులును కృశించుటయు యెండదెబ్బగల్గుగునెడకండ్లు చీకట్లుగమ్ముటయు గలుగుట

యట్లుండ నేనుంగులు మకునీరు ద్రావినంతన యెండచే గ్రాగి నంతన గుడ్డియగుటకు జెప్ప నేలననుట...	...	...	౭

గజంబులవలననగు ప్రయోజనము.

శ్లో॥ సుగంధిదానస్రుతిశీకరేషునంతాభిఘాతస్ఫురితోపలేషు। గజేషులీలాభ్రసమప్రభేషురాజ్యంనిబద్ధంపృథివీపతీనాం। తురంగమాణాం పరికల్పితానాం మేకోగజోహంతిశతానిషష్టిం।జలెస్థలేచ ద్రుమసంకటేచసమేచవల్మీకనిపాతనేచ।ప్రాకారహర్మ్యాదివిదారణేన నేయోద్ధురం నాగవతాంబలానాం యస్మాద్యతోభూరిజలస్తు పంథా యాతాన్నపానోపచితోపిశంక్యః॥	..	...	..౧౦

అతిప్రమాణంబులగు జంతువిశేషంబులగుట కొమ్ములచే రాళ్లు మొదలగుదానిం బగుల్చుటకును - ప్రాకారంబుల నిడియగొట్టుటకును సంకటంబులగు త్రోవలసామగ్రుల నిర్వహించి మోయుటకును యుద్ధంబున యథావిధకల్పితంబగులగు నూటయరువదిగుఱ్ఱంబులనొక్కసారిగ జంపుటకుందగినదగుట యేనుంగుల దళంబునతిజాగరూకతచే గాపాడియుద్ధంబునకుం గొనిపోవందగు ననుట...	...	..	..	...	...	...	..	౧౦

శ్లో॥ తతోభియాయాజ్జనయన్ప్రతాపంశనైశ్శనైరక్షయన్బలాని। అభ్యాన్నతానామఖురప్యుదారం పశ్చాత్ప్రకోపంజనయేదరీణాం॥...	...	౧౧

తనబలంబు నలజడినొందించకయుత్సాహంబునుపరాక్రమంబునువృద్ధియగు నట్లొనర్చుచు తానుబలంబున శత్రునికన్న తక్కువయయినవాడై ననునుత్సాహోద్ధిక్యతచే శత్రునకుంకోపంబు గలుగునట్లు జేయందగుననుట...	...	...	...౧౧

శ్లో॥ తంవాప్రమత్తఃప్రసమీక్ష్యయాయాన్నాశయేద్ధలష్టమదృష్టహేతోః। పశ్చాత్ప్రకోపంపురతః ఫలంచపశ్చాత్ప్రకోపస్తుతయోర్గరీయాన్॥	౧౨

జాగ్రతగలవాడగుచు బలాబలంబులనుజూచుచు ఆగామియగు ఫలంబునకై యాలోచించుచు నుత్సాహముగలిగి నడిపించందగుననుట... ... ... ౧౨

శ్లో॥ రంధ్రేహితద్విప్రకృతాం మహత్వాంనయంతితస్మాత్ప్రవిధాయ యాయాత్। పురశ్చపశ్చాత్సయదా సమర్థ స్తదాభియాయాన్మహతేఫలాయ॥ ౧౩

శత్రువులసామర్థ్యంబులంతయు పోరబాటుగలయెడంబరిణమించుంగాన స్వరథ్రంబుల గోపనంబులొనర్చుచుముందు వెనక సైన్యంబులు జాగ్రతవహించునట్లు జేయుచు ప్రబల ఫలంబుకొరకై యత్నించియాత్రజేయందగు.. .. ... ౧౩

శ్లో॥ పురస్సమృద్ధాన్నవిశుద్ధపృష్టః ప్రాప్నోతి తీవ్రంఖలుపార్ష్ణిభేదం। అవశ్యయాతవ్య తయోద్యతస్సపశ్చాత్ప్రకోపం హితయానశంకః॥ ౧౪

ముందుమాత్రము బలముగలిగి వెనుకనుండు బలంబులు పరిశుద్ధంబులగావయ్యేనేని యనగా జాగరూకతలేనియెడ శత్రుభయంబవశ్యంబును గలుగుంగాన యానముననన్నియెడల సందియముగలవాగుడచునతిజాగరూకుండుగ నుండవలయుననుట..౧౪

శ్లో॥ యాయాత్పురోరక్షమనేకవర్గంహస్త్యశ్వపాదాతవరప్రధానం।బలంవిదధ్యాచ్చతదైవపృష్ఠేపార్ష్ణిద్వయోశ్చాపి స్వభూతికామః॥ .. ౧౫

అష్టవర్గంబనియు నేకాదశ వర్గంబనియుం గలుగువత్న్యమాణనిష్పన్నంబులగు గజతురగపదాతి బలంబుల నలుప్రక్కల రక్షణంబొనర్చుటకై తనకు నమ్మకముగలవారిని యోగింపందగుననుట.. ... ... ౧౫

నగర రక్షావిధానము.

శ్లో॥ సేనాపతిం వాప్యథవాకుమారంబ్వాలైక దేశేనపురేనిదధ్యాత్। పురంహితామాత్యకుమారకుల్యాస్సేనాధిగోప్తార ఇమేప్రధానాః। తేషాంహిసాం

తాన్యతర ప్రకోపమంతః ప్రకోపం సముపాదిశంతి॥
అభ్యంతరా ద్బాహ్యతరాచ్చ కోపాదాభ్యంతర
స్త్వేవతయోర్గరీయాన్॥ ౧౭

వెలపటి సేనలను గాపాడుటకన్న నంతః పురపట్టణకోశ రక్షణాదులధికంబులుగావున సేనాపతినైనను తనకుమారునినైనను తగునట్టిబంధుజనంబులనైనను మంత్రిసేనాపతి మొదలగు వారల సంబంధులగు వారలనేనియు నగువారినియమించి నగర రక్షణంబు జేయందగుననుట... ... .. ౧౭

శ్లో॥ ఆదాయగచ్ఛేద బహిః ప్రచారాన్ బాహ్యైశ్చకృ
త్యానపిహితార్థమానాన్॥ .. ౧౮

అంతఃపురచరులగు నమ్మకముగలపరిజనంబుల దానమానంబులచేమన్నించికొని యరుగందగుననుట.. ... ౧౮

శ్లో॥ రాష్ట్రాంతపాలాటవికాదిసీమ్నాంబాహ్య ప్రకో
పాన్యతమః ప్రకోపః ॥ ఉత్పద్యమానంనిపుణప్రచా
రైస్తంమంత్రిభిస్సమ్యగుపాదదీత॥ .. ౧౯

రాజ్యమునందుండువారును సమీపంబులనుండువారును అడవియందుండు బోయలబలంబులును యెల్లహద్దుల యందుండువారును ప్రత్యంతవాసులగు తురకలుమొదలగు సైన్యంబులును నగువారియందుత్పన్నంబులగు కోపంబులును గలహంబులు నెరింగిదానికిందగుప్రతిక్రియలోనర్చుచుండవలయుననుట... ౧౯

శ్లో॥ సామాదిభిస్సంశమయేత్ప్రకోపం పరస్పరావగ్ర
హభేదనైశ్చ । తథాచధీరశ్శమయేద్వికారంయ
థాభజేరన్నపరాన్ ప్రదీప్తాః॥.. ... ౨౦

సామదానాదులచేతను భేదంబులోనర్చుటచేతను నను సమయోచితంబులగు నుపాయంబులచే వారలకుంగల కోపంబులును వికారంబులును శమియింపజేశి తనమంత్రియులగునట్లును శత్రునకు సహాయంబందని యట్లును జేయందగు... .. ౨౦

శ్లో॥ మనుష్యయుగ్యావచయఃక్షయోహిహిరణ్యధా
ధాన్యచయోవ్యయశ్చ । తస్మాదిమం నైవవిదశ్చబు
ద్ధిఃక్షయవ్యయాయాసకరీహియాత్రా॥ ... ౨౦౪

యాత్రజేయుటవలననలసటయు - మనుష్యులకును - గుఱ్ఱంబులు మొదలగు చతురంగంబులకును సంకటంబులును - ధనధాన్య ఆయుధాదుల వ్యయంబునుంమరియు నానావిధ సంకటంబులును యాత్రచేసంభవించుం గాన విజిగీషుండగువాడు తనయుత్సాహముచే శత్రువులజయింతుననుబలాధిక్యముగలయట్టి దక్కుతక్కినసమయంబులయాత్రజేయఁదగదనుట ౨౦౪

శ్లో॥ అవశ్యనిష్పత్తిమహాఫలాఢ్యామదీర్ఘసూత్రాం
పరిణామకల్యాం । కామంవ్యయాయాసకరీముపే
యాన్నత్వేవజాతుక్షయదోషయుక్తాం॥ ...౨౧౪

మంత్రప్రభూత్సాహశక్తులచే నిష్పన్నంబగు నతిఫలంబుసావకాశము లేక గలుగుటనిశ్చితంబగు నెడపూర్వోక్తదుఃఖాయాసకరంబైనను వెడలందగుంగాని జయము సంశయాస్పదంబగు నెడ వెడలందగదనుట ౨౧౪

కార్య వ్యసనంబులు.

శ్లో॥ వస్తుష్వశక్యేషుసముద్యమశ్చ శక్యేషు మోహాద
సముద్యమశ్చ । శక్యేష్వకాలేషుసముద్యమశ్చత్రి
ధైవకార్యవ్యసనంవదంతి॥ ౨౨౪

అశక్యంబులగు కార్యంబులకు యత్నముజేయుటయు - శక్యంబులగు కార్యంబుల మూఢతచే యత్నము జేయకుంటయు కాలదేశంబు లెఱుంగక యత్నముజేయుటయు ననుమూఁడువిధంబుల కార్యవ్యసనంబులుగలుగు ననుట ౨౨౪

కార్యవిఘ్నంబులు.

శ్లో॥ కా[1]మో[2]తిమాద[3]క్షీణతానుకంపా[4] హ్రీ[5]స్సౌఖ్యసం
ప్రా[6]ర్థ్యమనర్ఘతాచ । దం[7]భో[8]భిమా[9]నోపిఅ[10]ధార్మిక

౧౧ ౧౨ ౧౩ ౧౪
త్వం దైన్యం స్వయూథస్య విమాననం చ। ద్రోహో
౧౫ ౧౬
భయశ్చాశ్వగుపేక్షణం చ శీతోష్ణవర్షా ప్రసహిష్ణు
౧౭
తా చ। ఏతాని కాలే సముపాహ తాని కుర్వంత్య
వశ్యం ఖలు సిద్ధివిఘ్నం॥ ౨౪౯

కామజన్యంబులగు సంగీతము వినుటయు. చందనాదులగు సౌఖ్యంబులెల్లగుచుండగుటయు స్త్రీద్యూతపాన మృగయాదుల ప్రీతియు ౧ కోపజన్యంబులగు వాక్పారుష్యదండపారుష్యద్రవ్యదూషణాదులును ౨ ఓర్పులేమియు ౩ అతిదయయు ౪ లజ్జ చేయ దోచిత కార్యంబులొనర్పకుండుటయు ౫ వణుకును ౬ అతిక్రూరతయు ౭ అనర్థంబులగు నుపక్రమంబులనగా ప్రయోజనకరంబులుగానివియారంభించుట ౮ అన్యులవంచనము జేయుట ౯ స్వాభిమానంబును ౧౦ గర్వంబును ౧౧ కొంచమైనను ధర్మగుణము లేక దురర్థనుకరణి.. .. ..

శ్లో॥ సూచ్యగ్రేణ సుతీక్ష్ణేన యావద్భిద్యేత మేదినీ। తావహం నాభిదాస్యామి వినా యుద్ధేన కేశవ॥.........

అనునతిలోభంబును ౧౧. దీనతయు ౧౨. తనసరదాలు నవమానంబొనర్చుటయు ౧౩. మిత్రద్రోహము జేయుట ౧౪. తనబలంబులయందు నమ్మకము లేకుండుట నంతర్భయంబును ౧౫. మధ్యస్థులగు మన్ననగలవారి మన్నించకుండుట ౧౬. చలియెండవానగాలి యిట్టివానినోర్వకుండుటయు ౧౭. నను మొదలగు వికారంబులన్నియు కార్యనాశకరంబులనుట... ... ౨౪౯

బలపఞ్చ భేదంబులు.

౧ ౨ ౩ ౪ ౫
శ్లో॥ నిజోర్థమైత్రశ్చ సమాశ్రితశ్చ సంబంధజస్స్వచ్ఛిద్రోద్భవశ్చ। భృతో గృహీతో వివిధోపచారైః పఞ్చ బుధాస్సప్తవిధం వదంతి॥.. .. ౨౫౯

స్వకీయులును ౧- స్నేహితులు చేపంపంబడినదియు ౨- శత్రు నివలనగిట్టమిచే నాశ్రయించినవారును ౩- సంబంధంబులనగాక న్యాదానాదివిషయంబులవలన బంధుత్వంబుజెందిన వారును ౪- శ్రౌచులనగా గురుశిష్యసంబంధంబులుగలవారలును ౫- ఒక కారణంబునగలశినవారలును ౬- నానావిధోపచారంబులచే భరణంబొనర్చి గ్రహియింపంబడినవారలును ౭- నను నేడువిధంబులు సంబంధంబులనుట... ... ... ౨౩౫

అనురాగవిధి.

శ్లో॥ సదానుస్మృత్యా గుణకీర్తనే నెననిందాస హత్వేన చరంధ్రగుప్త్యా । తదర్థ మెవోద్యమసత్కథాభిః పత్యోనురాగీతిని వేదితవ్యః॥ ... ౨౬౫

యెల్లప్పుడుననుసరించియుండుటయు ౧-గుణంబుల నెన్నుటయు తన్నునిందిచినను నూర్చుటయు - యజమానుని నొరులు నిందించు నెడసహింపమియు - మర్మంబులదాచుటచేతయు - అతనిని మిత్తంబగు కార్యంబులయం దెల్లప్పుడు నాసక్తుండగుటచేతయు - ప్రకృతవిషయంబులగు ప్రసంగంబుల మంగళకరంబుగ నొనర్చుచుండుటచేతయు- ననురక్తుండని తెలియందగు.. .. ౨౬౫

గుణంబులు.

శ్లో॥ కులీనమార్యం శ్రుతవద్వినీతమలోభపంసత్యమ హార్యబుద్ధిం కృతజ్ఞతోజ్జ్వమతిసత్వయుక్తం సద్భ ద్ధవత్సుంభలుతంచవింద్యాత్॥ ౨౭౫

మాతృకుల పితృకులశుద్ధుండగుకులీనుండును - ఆరోగ్యగుణంబులు గలవాడును ౨- శాస్త్రాభ్యాసముగలవాడును ౩ - అణిగినవాడును ౪- పరధనదారలయందాసక్తుండుగాని వాడును ౫-అబద్ధంబులుబలుకనివాడును ౬- శత్రులకులోబడని గుణంబులుగలవాడును ౭- తనకువిజగీషునిచే నొనర్పంబడిన యుపకారంబుల మరువనివాడును ౮- బలశాలియును ౯- శీలముగలవాడును ౧౦ శక్తి

సంపన్నుండును ౧౧. మంచిపక్షంబున వలవించినవాఁడును ౧౨. నగువాఁడు జయశీలునికిం గూర్చువాఁడని దెలియందగుననుట. ౨౬౪

గుణత్రయభేదములు.

శ్లో॥ ఉద్యోగమేధాధృతిసత్త్వసత్యత్యాగానురాగస్థితి గౌరవాణి। జితేంద్రియత్వం ప్రసహిష్ణుతా చ ప్రాగల్భ్యమిత్యాత్మగుణప్రవేకః॥ ౨౬౫

యత్నము జేయుట ౧యు - వివేకంబును ౨ - ధైర్యంబును ౩ - సత్యవాదితయు ౩ - సత్త్వగుణంబును ౪ - పాత్రమెరింగి వ్యయము జేయుటయు ౫ - గుణంబులుగలవారలయెడ పక్షంబును ౬ - చలనము లేనిబుద్ధియు ౭ - గొప్పబుద్ధియు ౮ - యింద్రియజయలక్షణము శీతంబగు నింద్రియజయంబును ౯ - ఆపదలక్లేశంబుల నోర్చుటయు - ఓర్పును ౧౦ - సభయందుత్రాసములేక సభారంజకంబగు ప్రకృత విషయంబుల ప్రసంగించుటయు - నను ౧౧ - గుణంబులు విజిగీషునకుంగలుగవలయుననుట... ... ... ౨౬౫

శక్తిత్రయస్వరూపము.

శ్లో॥ మంత్రస్య శక్తింసునయప్రచారం కోశదండౌ ప్రభుశక్తిమాహుః। ఉత్సాహశక్తిర్బలవృద్ధి చేష్టాం త్రిశక్తియుక్తో భవతీహ జేతా॥ ౨౬౬

మంత్రపాడ్గుణ్యంబుల నెరింగి నీతిశాస్త్రమువనుసరించియాలోచన కుదుర్చుకొనుట మంత్రశక్తియనియు ౧ - ద్రవ్యంబును రక్షించుటయు దండనీతివలన దేశంబులు క్షేమలంగా పాడుటయు ప్రభుశక్తియనియు ౨ - కార్యత్వరితక్రియయు - మంచిసమర్థతయు - ధీరత్వంబును - పందతనము లేక్షుబికియు - జడుపు లేకుండుటయు మఱియు -

శ్లో॥ శౌర్యమమర్షో దాక్ష్యం చోత్సాహగుణాశ్చ ॥ ..

పరాక్రమంబును - అవమానంబుల నోర్పమియు - ఆలోచించ కయుక్తక్రియయు మనంబునందోషము ప్రవృత్తి శేషంబున... ..

శ్లో॥ స్మృతిర్వ్యతీత విషయా మతిరాగామి గోచరా

బుద్ధిస్తాత్కాలికీజ్ఞేయా ప్రజ్ఞాత్రైకాలికీమతా। బు
ద్ధింనవనవోన్మేష శాలినీం ప్రతిభాంవిదుః॥ ...

అనుక్రమంబున గడిచిన సంగతుల జ్ఞాపకంబుననుం దుస్మృతియు - ముందుగడువ భావ్యోశవృత్తాంతంబుల నూహించుమతియు - తత్కాలంబున నడువందగు విషయంబుల నిష్పన్నంబులొనర్చు బుద్ధియు భూతభవిష్యద్వర్తమానంబులనూహించు ప్రజ్ఞయు - పైపైనియుక్తుల దెలుపు ప్రతిభయుననుపలక్షణలక్షితంబగు నన్నియు నుత్సాహస్వరూపంబులనియు నిట్టిశక్తిత్రయయుక్తుండగువాడు శత్రువులజయించుననియు విచారించవలెను. ౨౯౪

౧ ౨ ౩ ౪
శ్లో॥ శౌర్యంసు దాక్ష్యంవ్యసనేష్వదైన్య ముత్సాహ
౫ ౬
సంపత్ప్రత్తి ధీరతాచ। ఉత్సాహికీ శాస్త్రసముద్భ
౭ ౮
వాచసాం సర్గికీధీః పరిణామితాచ। ఉత్సాహస
౯ ౧౦ ౧౧ ౧౨
త్త్వవ్యవసాయ చేష్టాదార్ఢ్యంచ కర్మణ్యభి
౧౩ ౧౪ ౧౫
పౌరుషంహి। అశోకతాకర్మ ఫలోపపత్తిర్దైవా
౧౬ ౧౭
వానుకూలంచనిరాధితాచ। ఇతిప్రసర్పన్నియతం
సముద్రప్రక్షాలితానాం లభతేధరిత్రీం॥ ౩౨

పరాక్రమంబును ౧- మంచిసమర్థతయు ౨- దుఃఖకాలంబున వేలతనంబు లేకునికియు ౩ ఉక్తలక్షణలక్షితంబగు నుత్సాహము గలిగియుంటయు ౪ - యుద్ధంబున ధైర్యంబును ౫ - శాస్త్రంబునం గల పటిమచే నిశ్చయంబొనర్పుటయు ౬ - బుద్ధిశాలులతోడ సహవాసము చేయుటవలన బుద్ధిదేరియుంటయు ౭ - యత్నంబొనర్పుటయు ౮ - బలంబును ౯ - ప్రేరేపించుటయు ౧౦- రథాదులక్రియావిశేషంబును ౧౧- దృఢతయు ౧౨- ఎట్టియసాధ్యంబులైనను సాధింతుననుమహోత్సాహంబును ౧౩- రోగము లేకునికియు ౧౪

కార్యంబు సఫలంబందుట కన్యుని సహాయం బపేక్షించకుండు ట౧౫ - దైవసహాయరూపంబగు మనోనిర్మలత్వంబును౧౬ - మనోవ్యసనంబులు లేకుంటయు౧౭ - ననుగుణంబులుగలిగియిట్టి గుణంబులచే హీనుండగుశత్రునిపై దండయాత్ర యొనర్చు రాజు చతుస్సముద్రముద్రిత భూవలయం బాక్రమించుననుట... ౩౨

కాలభేదంబులు.

శ్లో॥ కాలోగజానాంసజలాం బుదౌతోయాతుంత ద
న్యశ్చతురంగమాణాం। నాత్యుష్ణశీతంసుసమృద్ధ
సస్యంకాలంతమాహుర్విజిగీషువృద్ధ్యై॥ ... ౩౩

మిక్కిలిజలంబులును వానలునుం గలుగు కాలంబులం దేనుంగులు వెడలుట కుచితంబైనను నట్టి కాలంబు గుఱ్ఱంబులు మొదలగువాటికి ప్రసర్పణయోగ్యంబు కామిం జేసి సమశీతోష్ణంబును సమృద్ధ సస్యంబును నగు కాలబు దండయాత్ర కుచితంబగు ననుట... ... . ౩౩

కాలప్రయోజనము.

శ్లో॥ రాత్రావులూకోవినిహంతి కాకంకాకోప్యులూ
కం రజనీవ్యపాయే। ఇతిస్మ కాలంసముదీక్ష్యయా
యాత్రాఃఫలంతీహసమీహితాని॥ .. ౩౪

రాత్రివేళ గ్రుడ్లగుబ్బలు కాకులంజంపుటకు సమర్థంబులగుటయు - నట్టి కాకంబులు పగలిటివేళ గ్రుడ్లగుబ్బలంజంపుటకు శక్తంబులగుటయు సాదృశ్యంబులు గాన నెట్టివేళ నెవనిమీదంబరాక్రమింపందగు నట్టిదాని. యాలోచింపం దగుననుట... ౩౪

దేశప్రయోజనము.

శ్లో॥ శ్వానక్రమాకర్షతికూల సంస్థంశ్వానంచనక్రస్స
లిలాభ్యుపేతం। వ్యాయచ్ఛమానోధ్రువమభ్యు
పైతిదేశస్థితఃకర్మఫలోపభోగం॥ ౩౫

గట్టున మొసలి బరుండు నెడ కుక్కదానింబట్టుటయు నీటియందు కుక్క ప్రవేశించు నెడ మొసలి యీడ్చుటయు నిదర్శనం

బులుగాన శత్రునకుంబలంబుగలయెడ దొడరందగదనియు తన
కుంబలంబుగలయెడ దొడరందగుననియు నాదేశము... ౩౫

సమవిషమ మిశ్రమార్గంబుల నడచువిధి.

శ్లో॥ సమంతురంగై ర్విషమంతు నాగైర్గజైశ్చైజలాఢ్యం
సమహీధరంచ। సావాశ్చైత్రైశ్చైవజలానుయానై
ర్మిథో వ్రజేచ్చైవమరుప్రగాఢం॥ ౩౬

సమంబగు భూమియందుగుఱ్ఱంబులమీదను- విషమంబులగు
నెడలను జలంబులుగలయెడను పర్వతప్రదేశంబులను నేనుంగులమీ
దను - నీటియందు పాడలదోలువారల సహాయము మెండుగగలిగి
యును- మఱ్ఱిచెట్టుభూములనగా నిర్జల ప్రదేశంబులమిశ్రబలంబు
లచేతయునకువంగగుననుట ౩౬

శ్లో॥ మరుప్రగాఢంపతతిస్మశోయో గ్రీష్మేతుశుష్యేజ్జల
విప్లవంచ। పీత్వానయోభేదమతీవదక్షో గచ్ఛే
న్నరేంద్రో విజయాయదేశం॥ ౩౭

నిర్జలభూమియు వర్షకాలంబున చెమర్చుచుండుటయు - జ
లసమృద్ధియగు భూమియుగ్రీష్మంబున నెండంబారుటయునను భేదం
బులం దెలిసి జాగరూకుండగుచు విజయముకొరకు దేశ కాలంబు
లెఱింగి బలంబులనడిపింపందగుననుట.. .. ..౩౭

శ్లో॥ నచాతితోయంనచతోయహీనందయు క్తంచసమ్యగ్య
వసెంధనేన। ఉపేత్యమార్గంబహుతణయుక్తం సు
ఖప్రయాణైరిపుమభ్యుపేయాత్॥.. ..౩౮

ప్రయాణంబులకువిఘ్నంబులుగలుగంజేయుగావున నధిక జ
లంబులుగలయెడ దరలకుండుటయు - జలంబులేనియెడ దాహాది
భయంబు లొదవుంగావుననట్టిదిగాకయును - సమకాలంబును- సా
మగ్రులునుకట్టెలుగడిమొదలగు మార్గోపయోగవస్తు విశేషంబు
లుసమృద్ధంబులగుచుండద్రోవదెలిసియుం డెడువారలంగూడి సేన
లనలజడినొందించక సుఖంబులగు ప్రయాణంబులచే దండయా
త్రజేయందగుననుట. ౩౮

శ్లో॥ సువీవధాసారముపేతతోయంవిశ్వాసితాక్రాంతజ
నంవిశుద్ధం । తన్మాత్రమేవద్విషతాము పేయాత్
యస్మాన్నకుర్యాదపయానమాతః॥ ..౩౯

పూర్వోక్తలక్షణలక్షితంబగు మార్గంబున దండునడిపించు
నెడ ప్రజ యలసటనొందెనేని యాసమయంబున హఠాత్తుగసం
భవించు యుద్ధంబున కుపయోగింపజాలక శత్రువులకులోబడు
గావునఅలజడిచే నడవంజాలకుండునట్లునడుపింపందగుననుట౩౯

శ్లో॥ త్యేమూరమార్గంసహసా విశంతిమూఢారిపూర్ణా
మవిచార్యభూమిం । తేయాంతితేషామదిరేణఖడ్గ
ధారాపరిష్వంగ మయత్నసాధ్యం॥ ౪౦

శత్రువుల యిక్కట్లుదెలియక నతిసాహసంబున ప్రజలనల
జడినొందించుచు యుక్తాయుక్తంబులుదెలియకబలంబులనడిపించు
వారలు శత్రుప్రయత్నంబులులేక సులభంబున శత్రుశస్త్రపీడి
తులగుదురనుట... .. ..౪౦

రాత్రులందు విడియువిధానము.

శ్లో॥ మార్గేచదుర్గోపనివిష్టసైన్యో విధాయరక్షాంవిధి
వద్విధిజ్ఞః । సన్నద్ధపార్శ్వస్థితధీరయోధః సెవేత
సాధ్వీంనిశియోగనిద్రాం॥ ౪౧

దుర్గమంబులగుకొండలు చరియలు నదులుమొదలగు నెడల
జాగ్రత్తగలిగి సన్నద్ధులగుసైన్యంబుల చుట్టునునిచి యామక్రమం
బుననుండునట్లు విధించితనచుట్టునునాక్రమంబుననమ్మకముగలవా
రిబన్నినిలిచియుండునట్లాజ్ఞాపించియతిజాగ్రతగల నిద్రజేయం
దగుననుట... ... . ౪౧

శ్లో॥ భ్రమత్తురంగద్విరదేంద్రహేషాఘంటారవాస్వాది
తకర్ణరంధ్రః । తదంతరాళేప్రతిరోధవర్తీ కేజాగ్ర
తీత్యాదరమాద్రిమెత॥... ... .. ౪౨

పారాదిగురీచుండెడుగుర్రంబులహేషారవంబులచేతయుప
నుంగులఘంటలశబ్దములచేతయు-మెలుకువగలవాడగుచునెడనెడ

యీంజామున నేసరదారుఁడు పారాయచ్చుచున్నవాఁడని ప్రియపూర్వకంబున నడుగుచు మెలుకువగల నిద్రయొనర్పందగుననుట. ౪౨

శ్లో॥ తతః ప్రబుద్ధశ్శు చిరిష్టదైవ శ్శ్రీమద్విభూషోజ్జ్వలితః
ప్రహృష్టః। సేవ్యేతమంత్రి ప్రవరైర్యథావత్పురో
హితామాత్యసుహృద్గణైశ్చ। కర్తవ్యతాంతైస్స
హసంప్రధార్యయానంస మాఖ్యాయపి చిత్రయా
నం। కులోద్గతైఃపత్తిభిరాత్మతుల్యైర్బహిర్నిర్గ
చ్ఛేత్పరివారితస్సన్॥... ... ..౪౪

ఉషఃకాలంబున నిదుర మేల్కని స్నానాదులొనర్చి పరిశుద్ధుండగుచునగ్న్యారాధనాదులొనర్చి శోభనకరంబులగు చతుర్విధాలంకారంబులంగీకరించి మంత్రిసేనాధిపులు మొదలగువారింగలశి జేయవలయు కార్యంబుల నిర్ణయంబొనర్చి యానము వెడలుట కాజ్ఞాపించి తనదేహ సంరక్షకులగు నాప్తయోధగణంబులచే రక్షితుండచు విచిత్రయానంబున వెడలందగుననుట. ౪౪

శ్లో॥ ప్రియేణదానేనచ సంగ్రహీతా భృత్యా జహుస్స్వ
ర్తరిజీవితాని। పశ్యేన్నృపో హస్తినృపాశ్వవ
ర్గాన్సామూహికంబోధనకారణంపృథక్॥...౪౫

ప్రియవచనంబులచేతయు మన్ననలచేతయు యినాములచేతయు మర్యాదలచేతయు సంగ్రహింపంబడు యోధులు.........

శ్లో॥ రాజాతుష్టోపిభృత్యానాం మానమాత్రంప్రయచ్ఛ
తి। తేతుసన్మానితాస్తేనప్రాణైరప్యుపకుర్వతే॥...

అనున్యాయంబున ప్రాణంబులొసంగియైనను రాజునకు నభ్యుదయము గోరుచుండ్రుగావుననట్లు మన్నింపుచును యేనుంగులను గుర్రంబులను పదాతిజనంబులను నిత్యంబును విమర్శించుచుండవలయుననుట.. ... ... ౪౪

శ్లో॥ రథాశ్వనాకుంజరయానయుగ్యాన్నిత్యంక్రియా
స్వర్థనుషిప్రగల్భః। సుమేధసాంకర్మణినుష్కరే
పినిత్యక్రియాలాఘవమాదధాతి॥... ... ౪౫

ప్రతిదినంబును కవాయతులు రెండుకాలంబుల జేయుచుండుటవలన బుద్ధిమంతులగువారలకు మరియును లాఘవంబుగలుటం జేసి చతురంగబలంబుల రెండువేళలను కవాయతులు జేయించుచుండదగుననుట.. ... ... ౪౫

శ్లో॥ ఆలోకయేచ్చద్గుణోపపన్నైశ్చరైస్స్వకీయైశ్చపర
ప్రచారం। ఏతైర్విముక్తో భవతి క్షితీంద్రో జనైరనేత్రై
శ్చసమానధర్మా॥... ... ... ౪౬

పూర్వోక్తలక్షణ లక్షితులగుగూఢచరులనగా నానావేషధారులగుహారకాదులచే శత్రుపక్ష వర్తనంబులు దెలియకుండు రాజు గుడ్డివాడగుంగావున నది విచారించి తెలియదగుననుట ౪౬

శ్లో॥ విలోభయన్ కించిదపి ప్రయచ్ఛన్ కుర్వీతమిత్రం
ద్విషతోంతపాలం। రాష్ట్రాదభిజ్ఞం ద్విషతః ప్రప
న్నం పణ్యైర్హితం నాలికయా దదాతి॥... .. ౪౭

శత్రురాజ్యవిషయంబులంతయు నంతపాలులస్వాధీనంబునయుండుగావుననతనికిబహుద్రవ్యంబులొసంగుదునని బాసలొనర్చుచుకొంచంబొసంగి జలాశయంబునందలి జలంబుల నళికాయంత్రముచే నీడ్చునట్లుపరవృత్తాంతంబుల నెరుంగందగుననుట. ౪౭

శ్లో॥ ఉపక్రమం వాంఛితమాశుకుర్యాద్దూతోపయానా
త్క్రియమాణసంధిః। దానాదికైస్సాన్త్వతుత
స్యభేదఃకృతోభవత్యాత్మసముచ్ఛ్రయశ్చ॥... ౪౮

దూతలనంపుటచే జేయంబడుసంధియును- దానమిత్రభేదంబులచేతయు తనచే నారంభితంబగు కార్యంబ క్రమంబున సిద్ధించుగావున నట్లుదగుయత్నంబులు జేయదగుననుట... ౪౮

శ్లో॥ దార్గాణ్యథాష్టావటవికాంతపాలాన్ సంశ్లేషయే
ద్దానవతాభిశస్తాన్। విగుద్ధదేశేషుహితన్నిరోధే
తేతస్యమార్గోపధిశోభవంతి॥ ౪౯

దుర్గపాలకులనగా కోటల యధికారులును - అడవులనుండెను బోయసరదారులును - సమీపస్థలంబులనుండు వారలును

నగు యోధులదాన సామభేదాదులచే తన్నుంగలపికొనిన సం
కటంబులగునెడల వారలుమిక్కిలియు సహాయులగుచు మార్గం
బులదెలుపుదురనుట... ... ...౪౯

శ్లో॥ అకారణాదేవహికారణాద్వాయ పతికశ్చిత్పురు
షారిసేవాం। నిజశ్చవిశ్లిష్యఉపేత్యశత్రుమాయా
తీయ స్తన్యగతింవిపశ్యేత్॥.. ... ..౫౦

శత్రునికడనుండియెద్దియేనియు నొకహేతువచేనేనియు ని
ష్కారణముగనేనియు తనకడకరుదెంచునెడ నతని విషయంబి
ట్టిదనియునతండుతనయందు గలిపికొనందగు వాడనియు - దగని
వాడనియు విచారించిగుణదోషంబు లెరింగి సంగ్రహింపందగు
ననుట——ఇందువిభీషణసంగ్రహవిషయంబంతయు నుపయో
గింపందగు ౫౦

శ్లో॥ ఆరప్సునామంత్రబలాన్వితేనప్రాగేవకార్యేనిపుణ
ప్రచారః। దోష్ణాంబలాన్మంత్రబలంబలీయః శుక్ర
స్సురాన్మంత్రిబలాద్విజిగ్యే॥ ... ౫౧

కార్యారంభంబుననేమంత్రసర్గోక్తక్రమంబున మంత్ర నిష్ప
న్నంబగుకార్యంబులప్రవర్తించుట బాహుబలముచే సాధించుట
కన్నబలీయంబగుగానకౌటిల్యమతమననుసరించి

శ్లో॥ ఏకంహన్యాన్న వాహన్యాదిషుర్ముక్తోధనుష్మతా।
ప్రాజ్ఞేనతుమతిఃక్షిప్తాహన్యాద్గర్భగతానపి॥

అనుక్రమంబునశుక్రుండు మంత్రబలముచేతయ దేవతలం
జయించుటంజేశి మంత్రప్రయత్నమంత్రగోపనంబులనే మరకప్ర
వర్తింపుజేయందగుననుట.. .. ... ౫౧

శ్లో॥ మనోదృశానిర్మలయావిలోకితం। ఫలాయక
ర్మోద్యమమాస్థితఃపరం। నకాలహీనంచకదాచిదా
చరేత్ ఫలశ్చకాలేనియతంప్రదస్యతి॥.....౫౨

నిర్మలంబగుమనోనేత్రముచే నెద్దేశంబున నేకాలంబుననే
ది ఫలింతంబగునట్లు దెలియంబడునట్టిదానియోచించిప్రయోగిం

పందగుగాని కాలదేశ విపరీతంబులను ప్రయత్నంబులు ఫలియిం పంజాలవనుట.. .. .. ౫౨

ఉపసంహారము.

శ్లో॥ ప్రభావవతాం మంత్రనిశ్చయజ్ఞానాం దైవబలసంపన్నానాం యథాక్రమశాలినాం మంత్రనిశ్చితమార్గచారిణాం। చిరాయ దైవీ ద్యుతిసన్నతాత్మనాం భుజేషు దీర్ఘేషు మహీ హి లంబతే॥ ... ౫౩

ప్రభావవంతులును మంత్రనిశ్చయజ్ఞులును దైవబలసంపన్నులును యథాక్రమశాలులును - మంత్రనిశ్చితమార్గ సంచారులును నగువారిభుజంబుల చిరకాలము భూమియుండు ననుట .. ౫౩

శ్లో॥ సముదితనరసంపత్స్ఫారి సంపన్నసస్యే విగతసలిలపంకే కాలఉద్భూతశక్తిః। కుసుమితసహకారశ్రీజ్వలత్కాననే వా నరపతిరరిభూమిం సాధుగచ్ఛేజ్జయాయ॥... .. .. ౫౪

ఉక్తలక్షణలక్షితంబులగు మంత్రప్రభూత్సాహ శక్తులుగలవాడగుచు తనకు సైన్యబలాదులుగలయడ శరత్కాలమున నేనియు దండయాత్ర వెడలందగు ననుట... ... ... ౫౪

శ్లో॥ ఇతి నరపతిరాత్మీం తాదరః పరమభియోజ్య సతతః సముత్పతేత్ ।ఇతివిధివిపర్యోపసేవనాత్ నియతమరాతిరుపైతి గోచరం॥.. .. .. ౫౫

ఇందు బలుకంబడిన విధిక్రమంబున యాత్రనారంభించు విజిగీషునకు శత్రుండు సులభసాధ్యుండగు ననుట... ... ౫౬

ఇట్లు యాత్రావిభాగము పదియారవసర్గము సంపూర్ణము

సప్తదశ సర్గప్రారంభః.

శ్లో॥ శత్రోః పురాఖ్యాసభూతిస్థలే వై సాధుసంగతే। స్కంధావారనివేశజ్ఞైః స్కంధావారం నివేశయేత్ ౧

పూర్వసర్గంబున యాత్రావిధానము విధింపంబడియెం గావున

నట్లు వెడలి శత్రుపట్టణప్రాంతంబున విడియు శిబిరవిధానమీసర్గం బున వక్ష్యమాణంబులగుటవలన శిల్పశాస్త్రవిధిజ్ఞులగు స్కంధావారవిదులచే మంచిభూమిని దండునిలుచుటకై పటకుటీరంబులనగా డేరాలు నిర్మించుట కాజ్ఞాపింపవలయుననుట. యీవిషయము కేవల రాజదండయాత్రా విషయంబయ్యున్నను విశేష జనంబులతోడ యాత్రాదులొనర్చువారలకును దిఙ్మాత్రంబుప యోగంబుగలిగియుండునని విచారింపవలయు... ౧

శ్లో॥ శృంగాటకార్ధచంద్రం వా దీర్ఘమండలమేవ వా।
భూమిప్రదేశసమతాచాకారముపకల్పయేత్॥ ౨

త్రికోణాకారంబుగనేనియు - అర్ధచంద్రునికరణినేనియు. దీర్ఘచతురశ్రంబుగనేనియు : నప్పుడ మిక్రమమునను సరించి మరి యెద్దియేనియు నొకయాకారంబుగనేనియు నిర్మింపదగు ననుట... ... ... ౨

శ్లో॥ వివిక్తైశ్చవిభక్తైశ్చ శృంగైరన్వితసాధనైః। గుప్త
కక్షపతాకాద్యైర్మహామార్గసమన్వితం॥ .. ౩

విశాలంబులగుచు విడబడియుండెడు కలశంబులచేతయు నానావిధానంబులచేతయు ఝుండాలచేతయు నొప్పిననాల్గు పెద్దద్వారంబులుగలదియు.. ... ...౩

శ్లో॥ ప్రాకారపరిఘాక్షీణం ద్వారగోపురసంయుతం।
సుగుప్తం వివిధైర్యోధైః పాతాళమివపన్నగైః॥ ౪

లోతగు నగడ్తచేతయు - ప్రాకారముచేతయు- తోరణంబులచేతయు. గోపురద్వారంబులచేతయు- నొప్పినదియు నానావిధాయుధపాణులచే రక్షింపఁబడు నదియు-గావలయుననుట. ౪

శ్లో॥ తస్యమధ్యే మనోహ్లాదిమహాశాలాబలాన్వితం।
అంతఃకోశ గృహోపేతం కారయేద్రాజమందిరం॥ ... ...

అట్టిస్కంధావారమధ్యంబున నత్యంతాహ్లాద జనకంబును

బొక్కస నివేశములోనం గలిపియు నగు రాజగృహంబునదును నిర్మించదగు...   ..   ..

శ్లో॥ మూలంభృతం శ్రేణిబలం సుహృద్బలమథాటవం ।
రాజహర్మ్యాం సమావృత్య క్రమేణ వినివేశయేత్ ॥ ౬

రాజమందిరంబు నకుఁ జుట్టును దొలుత మూలబలంబును- దాని చుట్టుకై జీతంబులవారును. పై శ్రేణులబలంబులును - నా చుట్టును స్నేహితసైన్యంబులును- సామంతమంత్రిపరివారబలంబులును నాచుట్టు ఆటవికులగు బోయసైన్యంబులును. విడియుటకుందగు నడియాలంబులుగల పటకుటీరంబులు నిలుపందగునసట ..   ౬

శ్లో॥ ఆశ్వినోలబ్ధనామానస్తురంగాశ్చ మనోజవాః ।
గృహోపకంఠే రాజ్ఞస్తు నివసేయుస్సచారణాః ॥ ౭

ప్రసిద్ధులగు ఆశ్వికులు వేగంబులగు గుఱ్ఱంబులం బరిస్న చారణులతోడ రాజగృహంబునకు సమీపంబుననుండం దగునసట.. ౭

శ్లో॥ యామవృత్త్యా సుసంబద్ధం రాత్రిందివము దాయుధం । అంతర్వంశికసైన్యంచ తిష్టేద్రాజ్ఞోభిగుప్తయే॥ ౮

కాలనిర్ణీతంబుగలవారలగుచు పౌరాజనంబులు రాత్రిబగళ్లు రాజగృహంబు గాపాడు చుండవలయుననుట.. ... ౮

శ్లో॥ యుద్ధయోగ్యో మహాదంతీ సన్నద్ధస్సాధ్వధిష్టితః ।
తిష్టేన్నరపతేర్ద్వారి వేగవంతస్తురంగమాః॥...౯

యుద్ధము జేయంజాలిన గొప్ప యేనుంగు సన్నద్ధంబగు మహామాత్రాధిష్టితంబయి యుండుటయేగాక వేగవంతంబులగు గుఱ్ఱంబులును గొలిచియుండందగునసట...   ..   ...౯

శ్లో॥ సైన్యైకదేశస్సంరబ్ధః సేనాపతిపురస్సరః। ప్రయత్నవాన్ప్రవిచరేన్మండలేనబహిర్నిశి॥ ... ౧౦

కొంతసైన్యముతోడ సేనాపతియు రాత్రికాలంబుల నతిజాగ్రతతోడ స్కంధావారముచుట్టును గస్తుతిరుగుచుండవలయుననుట...   ..   ..౧౦

శ్లో॥ పరసైన్యప్రచారంచ సంవృథ్వ్యాశ్శీఘ్రపాతినః।
వార్తాశ్వకాపి జానీయు దూరాంరసీమాంత్ర చారిణః॥ ౧౧

అతిబలంబును వేగంబునుగల టపాలుగుర్రంబులు దూరంబున దిరుగుచు శత్రుసైన్యప్రచారంబుల నెరుంగుచుండవలయు. ౧౧

శ్లో॥ అచ్ఛతోరణయంత్రాసుయరత్రవత్సపతాకిషు ద్వారేషుపరమాంగు ప్తింకారయోదా ప్తకారిభిః॥ ..౧౨

ద్వారంబులయందును ధ్వజంబుయందును నానావిధయంత్రంబులయందును పరుల ప్రచారంబు లేకుండునట్లు ఆప్తులగువారు కాచియుండందగుననుట.. ... ... ౧౨

శ్లో॥ నిర్గచ్ఛేత్ప్రవిశేచ్చైవసర్వ ఏవోపలక్షితః। తిష్టేయుః పరమాత్మాశ్చ రాజశాసనగోచరాః॥ ౧౩

వచ్చుచుండెడు పోవుచుండెడు వారంతయు వదీ మీద శోధితులగుచు రాకపోకలు గలిగియుండందగుననియు శత్రుపక్షీయులగు హరకారాలును యజమానుని యాజ్ఞమీదలోపలనుండందగుననియునను శాసనము... ... .. ౧౩

శ్లో॥ వృథాకోలాహలాద్ద్యూతాత్పానాచ్చప్రతివారితాః సజ్జోవికరణాస్తిష్టేత్సర్వఃకార్యేష్వఖోజనః॥ ౧౪

కారణములేక యరచుచుండుటయు - కత్తిరి జేయుటయు జూదంబాడుటయు- సారాయిద్రావుటయు - నిషిధింపంబడి సకలకాలంబులందును తమతమపనులయడ సన్నద్ధులగుచు నుండునటుల నందరికిని యాజ్ఞాపించుచుండవలయుననుట... ౧౪

శ్లో॥ బహిః ఖాతాస్స్వసంజ్ఞాతాం ముక్త్వాసంఖారమాయుతం। పరసైన్యవిఘాతార్థం సర్వాంఖామిరవినాశయేత్॥

స్కంధావారమునకుంగలయగత్తుచుట్టును తనసంబంధంబగు సామగ్రులుదక్క తక్కిన వంటలు మొదలగు సన్నాయుధరాగ ప

దార్ఢ్యంబులును శత్రునిబంధంబునకై పాదు జేయుచుండ వల
యుననుట ౧౫

శ్లో॥ క్వచిత్కాశశరావాపైః క్వచిద్భూపైర్నిదారుకైః।
దూషయేత్పరితో భూమిం ప్రచ్ఛన్నైర్వివిధైశ్చ యైః॥ ౧౬

కెల్లికట్టెలచే జేయంబడిన బాణంబులచేతను కొరత. మూ
కులచేతను మరియు నానావిధంబులగు ప్రచ్ఛన్న యంత్రముల
చేతను శత్రువుల సంచారమ్మునకు విరోధంబగు నట్లు భూమి
యంతయు దూషితం బొనర్పంగుననుట. ౧౬

శ్లో॥ నిర్వృక్షగుల్మశ్చ పథశ్చాఖూస్థానవల్మీకనిర్ఝరైః। కా
రయేత్కాగత్తైశ్చిత్రైస్సైన్యవ్యాయామమన్వ
హం॥ ౧౭

చెట్టుపుట్టగుట్టమిట్ట వల్లము లేని చదరంబగు విశాలభూమిని నా
నావిధచిత్రంబులగు వ్యూహాదిరచనాసాధనవిశేషంబులచే నెల్లప్పు
డు సైన్యంబులకవాయతులు జేయించుచుండవలయుననుట .. ౧౭

శ్లో॥ యస్మిన్ దేశే యథాకామం సైన్యవ్యాయామభూ
మయః। పరస్య విపరీతా నిష్కృతో దేశస్స ఉత్తమః॥ ౧౮

శత్రుజనములకు అగమ్యంబు తమకుం సుగమంబును నగునట్లు
కవాయతు జేయుస్థలంబుల నిర్ణయించుటయు త్తమంబగుననుట ౧౮

శ్లో॥ ఆత్మనశ్చ పరేషాంచ తుల్యవ్యాయామభూమయః।
సమధ్యమస్సముద్దిష్టో దేశశ్శాస్త్రవిచింతకైః॥ ౧౯

శత్రుబలంబులకును తనబలంబులకును సుగమంబగు కసరతు
నేల మధ్యమంబుగ శాస్త్రవేత్తలు బలికిరనుట . ౧౯

శ్లో॥ అరాతిసైన్యవ్యాయామసుపర్యాప్తమహీతలః। ఆ
త్మనో విపరీతశ్చ యస్స దేశోధమస్స్మృతః॥ ౨౦

శత్రుబలంబులకు నెమ్మదియగు నదియు తమకు దుర్గమంబ
గు నదియునగు ప్రదేశము కవాయతునకధమంబనంబడిరె. ౨౦

శ్లో॥ నిత్యముత్తమమాక్రాంతే త్తదభావేతు మధ్యమం।
జఘన్యోత్రాంచ తామూర్త్వం న్నోపవేసేత నిగ్రహే॥ ౨౧

పైనోడిచినమూడువిధంబులగు కవాయతు జేయుటకుండగి నభూములలోననుత్తమంబుప్రశస్తంబుగావున్ననదియెగ్గోరుచుండున దియ యిబ్బనియెడమధ్యమభూమిదైనంప్రశస్తంబగుగాని అధమ భూమిసుతరాముయోగ్యముగాదనుట... .. ...౨౧

పరాభవసూచకంబులు.

శ్లో॥ ఉద్ఘాతరోరు పైర్క్షైరైక కామాచ్ఛపల్లోత్థతః।ప రస్పరభవద్రోహోనతథా తూర్యనిస్వనః। ఆ క్రాంతఇవకేనాపిరోగానీకైరభిద్రుతః। అకస్మాచ్ఛ వమద్వేగోరాజానీహారసంవృతః। ఉత్ప్రేక్షితభ యత్రాసోనిఘూర్ణతోలంపిఖీషితః। ఉద్ధూమప్ర జ్వలచ్ఛస్త్రావిదక్షిణశివారుతః।ప్రజ్వలంతి చశ స్త్రాణివిదక్షిణశిఖోనలః। మండలైఃకాకగృధ్రాణా మాక్రీర్ణోరూతువాసినాం। ముహురత్యుగ్రతాదీప్త స్సంసిక్తోరక్తవృష్టిభిః।అకాశాత్పతితాభిశ్చ జ్ఞేయా ఔత్పాతకోదయాః॥ పరీతరాజ నక్షత్రః క్రూరైః రౌత్పాతికైగ్రహైః। సూర్యేస్పష్టకబంధాదిర కస్మాన్మాథవాంహనః॥.. .. ... ౨౭

సైన్యంబునంగల సరదాలలో నొకరితోనొకరు పరుషం బులుబలుకుటయు - నిష్కారణంబున చపలస్వభావులగుటయు - ఒకరియందొకరికి ద్రోహబుద్ధిబుట్టుటయు - తూర్యంబుల పశ్దం బులుగ మొరయుటయు - ఎద్దియేనియు నొకరోగముచే పీడితుండ యున్నట్లుండుటయు - నిష్కారణంబుగ జడుపుబుట్టుటయు - కావు రుచే గప్పంబడియుండుటయు - భయంబును దిగులునుగలుగుట యు - పిడుగులుబడుటయు - కొరువులుగాలుటయు - మంటలు పొగతోడగలసియుండుటయు - యడమపక్కన కక్కలు గూయుట యు - ఆయుధంబులు మండుటయు - అగ్నులు అపసవ్యంబులగు మంటలుదిరుగుటయు - కాకులుగద్దలు బొరువులు మొదలగునవి మూగుటయు - అత్యుగ్రతగలుగుటయు - నెత్తురువానగురియుట

యు - ఆకాశంబుపలువర్ణంబులుగ గన్పట్టుటయు - క్రూరంబుల గు శని రాహ్వంగారకులచే రాజనక్షత్రంబాక్రమింపంబడుటయు సూర్యునియందు మొండెంబులు గనుపడుటయు నశుభ సూచకంబులనుట... ... ... ౨౭

శుభ సూచకంబులు.

శ్లో॥ ప్రహృష్టనరనారీకః ప్రశస్తస్వనదుందుభిః। గంభీర హేషితహయః ప్రాజితో బృంహితద్విపః॥ పుణ్యాహ బ్రహ్మఘోషాఢ్యో నృత్తగీతసమాకులః। నిగాఢ స్తమ స్త్రోత్సాహ ఆక్రాంతజయోదయః॥ విరజస్కోఽభివృష్టశ్చ ప్రాదక్షిణ్యస్థితగ్రహః। దివ్యాంతరిక్షైరుత్పాతైః పార్థివక్షేఽభివర్జితః॥ ప్రశస్తహాజితహయః ప్రదక్షిణశిఖారుణః। సీస్త్రైః ప్రవృత్తానులోమమారుతస్తు ప్రశస్యతే। హృష్టపుష్పబలస్సాధు సుగంధి జ్వలితాననః। ఆమత్త మాద్యన్మాతంగ ఆసారాభ్యుదయాన్వితః। ఇత్యాదిలక్షణోపేతస్స్కంధావారః ప్రశస్యతే। శస్తేతస్మిన్ద్విషాం సంగో అశస్తేయద్విపర్యయః॥.. ... ౩౩

శిబిరంబునుండు స్త్రీపురుషులు సంతోషంబుగనుండుటయు దుందుభుల మంచిశబ్దంబులుబలుకుటయు గుర్రంబులుగంభీరంబులగు హేషారవంబు లొనర్చుటయు- ఏనుంగులు గంభీరబృంహితంబులు జేయుటయు - పుణ్యాహ వాచనరూపంబులగు వేదశబ్దంబులు వినుపించుటయు- నృత్యంబులు గానంబులు వినంబడుటయు- అత్యుత్సాహము గలిగియుండుటయు- జయప్రదంబులగు పలుకులువినంబడుటయు- దుమ్ము లేక వానగురియుటయు-గ్రహంబులువక్రతలు లేకుండుటయు- రాజనక్షత్రంబులు క్రూరనక్షత్రగహములం గలయకుండుటయు-కుడివైపున నక్కలుగూయుట యు - ప్రదక్షిణాగ్ని జ్వాలశిఖలు గలుగుటయు వాసనగాలివీచెదుటయునను శుభోదయంబులు వృద్ధికరంబులనుట. ౩౩

శ్లో॥ శుభాశుభేష తేయస్మాద్రాజాసముపలక్షయేత్ ।
సాధ్యసిద్ధినిమిత్తానియతశ్శం సంతికర్మణాం ।
వింద్యాదాత్మహితాకాంక్షీతస్మాదేతానితత్వతః।
ప్రశస్తేన నిమిత్తేన విశుద్ధేనాంతరాత్మనా యుద్ధ
మారభ్యమాణంహిసిద్ధింయాంతిమహీభుజాం॥౩౫

శుభాభశురూపంబులగు ఫలంబుల యడియూలంబులగనుం గొనితనకుహితంబుగోరు రాజగువాడు పరిశుద్ధస్వభావముతో డనాలోచించి యుద్ధారంభము జేయ కార్యసిద్ధియగుననుట॥౩౫

శ్లో॥ సదాసంపత్తివిజ్ఞానః సత్వం దైవానుకూలతా । ఉ
ద్యోగోవ్యవసాయశ్చయస్యైతేతస్యసిద్ధయః॥౩౬

మంచివిజ్ఞానంబును- బలంబును దైవానుకూలతయు - యత్నం బును- ప్రయత్నచింతయు- గలవానికి కార్యసిద్ధిగలుగుననుట. ౩౬

శ్లో॥ తన్మూలత్వాత్ప్రజానాంతు రాజాస్కంధఇతిస్మృ
తః । ఆవారోనాప్తదండాదిప్రకృతిర్వావారఉచ్యతే।
భూతానాంభూతినియతే రావారేణమహీయసా।
అతఆవారితస్కంధఃస్కంధావారఇతిస్మృతః॥౩౭

రాజంతటికిమూలంబు గావుననుమంత్ర్యాదులుశాఖాతుల్యు లుగావునను వాటినిరక్షించు సహాయసంపదగల యదిస్కంధా వారంబనంబడియెననుట.. ... ... ౩౭

శ్లో॥ సమవస్కంధయాసాతువీవధాసారనిగ్రహం । ప
తేత్ప్రయత్నతోరక్ష్యేఃస్కంధావారస్యమృత్యవః॥.౩౮

ధాన్యజల ఆయుధాది సంగ్రహంబులు వికలంబులగుటవలన దండు జీవించంజాలదుగాన శిబిరంబతిప్రయత్నంబున రక్షింపం దగుననుట.. ... ... ౩౯

శ్లో॥ ఇత్యుక్తయత్నేననివేశయేద్బలం శుభాశుభంచా
స్యతథోపలక్షయేత్। పరస్య సైన్యంనిపుణంవిలోక
యేత్సమారభేతాశు భహీనదర్శనాత్॥ ..౪౦

చెప్పంబడినవిధానంబున విడిశిశుభాశుభంబులంబరీక్షించి

శత్రునకుంగల యనిష్టకాలంబున యుద్ధంబునకుం దొడరవలయు
నని ఫలితార్థము.. .. .. .. ౮౦॥

ఇట్లు కామందకము పదియేడవసర్గముగిసెను.

పదునెనిమిదియవ సర్గప్రారంభము.

శ్లో॥ మహాప్రజ్ఞానసంపన్నస్సత్వ దైవోపబృంహితః।
ఉద్యోగాధ్యవసాయాభ్యా ముపాయాన్నితి పె
త్పరె॥... ... . ౧

పూర్వసర్గోక్తవిధినిముత్తడి వేశియు సాహసంబునయుద్ధా
భము జేయక ఉక్తలక్షణలక్షితంబగు వివేకంబును బలంబును దై
వానుకూలంబునుంగలిగియున్నను శత్రునిగూర్చి సామాది ఉపా
యంబులప్రయోగించందగుననుట... ... .. ౧

శ్లో॥ చతురంగబలంముక్త్వా కోశొ మంత్రశ్చయుజ్యతె।
తత్సాధ్యమంశో మంత్రేణకో శెనచజయెత్కరీ॥... ౨

చతురంగబలంబులచే జేయు యుద్ధంబునకన్న ద్రవ్యదానము
చేస్వాధీనంబొనర్చుటయు- మంత్రనిశ్చితంబులగుశస్త్రరసాదిప్ర
యోగముల చేతయుమరియును... ... .

శ్లో॥ సామందానంచ భేదశ్చ దండశ్చేతిచతుష్టయం।
మాయొపేక్షేంద్రజాలంచ సప్తోపాయాప్రకీర్తితాః॥

అను ఉపాయసప్తకంబులచే జయించుటకు యత్నించదగున
నుట... ... ... ౨

సామభేదంబులు.

శ్లో॥ ప్రణిపాతస్తు సర్వేషాం సత్కారము గుణ కీర్త
నం। పూర్వ సంబంధ కథనం స్వసంబంధ ప్రక
ల్పనం। పరస్పరోపకారాణాం దర్శనం గుణ
కీర్తనం। సంబంధస్యసమాఖ్యానమాయతెస్సంప్ర

దర్శనం। త్వమస్మాకం పితా భ్రాతా భవతీతి చతు
ర్థకం। సామయామా స్వే శలయాత్వత్వాహ మితి
చార్పణం। ఇతి సామప్రయోగజ్ఞైస్సామపంచ వి

ధంస్మృతం ౫౪

అన్యోన్యనమస్కరణంబును పరస్పరగుణస్తోత్రంబులును ముదుపు నిప్పుడును నొండొరులకు గల సంబంధప్రకటనంబును సామాన్యధర్మంబుల నంబడు - నీవు నేనిట్టియుపకారము జేయుదు ననియు - నీవు నాకిట్టియుపకారము జేయవలయు ననియు పలుకుటయు ౧ - కులస్థానపౌరుషాదులగు గుణంబుల నెన్నుటయు ౨ - ఒండొరులబంధుత్వ ప్రకటనంబును ౩ - ఇప్పుడిట్లొనర్చిన కడకిట్లు పరిణమించునని పలుకుటయు ౪ - మంచిమాటలు బలుకుటయు నను నదియైదు వి

ధంబులు...... ... . ౫౪

దాన భేదంబులు.

శ్లో॥ సంప్రాప్తఃప్రథమఃఖ్యాతఃద్వితీయోత్సర్గ ఉచ్యతే।
సారతోవాసుసంప్రాప్తథనోత్సర్గస్తృతీయకః।
ద్రవ్యదాపనపూర్వంచస్వయంగ్రాహప్రవర్తనం।
దేయస్యప్రతిమోక్షశ్చదానంపంచవిధంస్మృతం॥ ౭౪

తనవద్దనుండు దానినొసంగుటయు ౧ - తీసుకొనక విడుచుటయు ౨ - మర్యాదతోటి తాను గొనిన దానిమరల నర్పించుటయు ౩ నీచేదీసుకొనందగిన దాని నేనంగీకరించితిగాన దానిమరలనిచ్చెదననుట ౪ - ప్రతిసంవత్సరముగొను కప్పము వదులుటయు ననునైదువిధంబులనుట... .. .. ౭౪

భేద భేదంబులు.

శ్లో॥ స్నేహరాగాపనయనం సాదర్యోత్పాదనంతథా।
సంతర్జనంచ భేదజ్ఞైర్భేదస్తుత్రివిధస్మృతః॥ ౮౪

స్నేహితుల కన్యోన్యముకోపము గల్పించుటయు ౧ - అన్నదమ్ములకు కోపముగలుగజేయుటయు - ఒకని నెరుంగక నొకని బెదిరించుటయు ౩ - నను భేదంబులు మూడు దెరంగులనుట. ౮౪

దండభేదంబులు.

శ్లో॥ వధోర్థహరణంచైవ పరిక్లేశ స్తథైవచ। ఇతిదండవిధానజ్ఞై ర్దండస్తుత్రివిధస్మృతః॥ ... ౯౫

చంపుటయు - ద్రవ్యముకొల్లబెట్టుటయు-రాజ్య పరికరాదుల జెరచుటయు - ననుదండము మూఁడువిధంబులనుట.. ౯౫

శ్లో॥ ప్రకాశశ్చాప్రకాశశ్చదండోద్విపిధఉచ్యతే। ప్రకాశదండ్యాః కుర్వీత లోకద్విష్టాః స్తథారిపూః॥ ౧౦౫

ప్రకాశదండంబన నందరకు దెలియునట్లొనర్చుటయు ప్రకాశంబు రహస్యముననొనర్చు నుపాంశు ప్రయోగంబులు- అను రెండువిధంబులై యుండు అందులోకద్వేషులును శత్రులునునగువారి ప్రకాశదండంబొనర్పందగుననుట... .. .. ౧౦౫

శ్లో॥ ఉద్వేజనాదిభిర్లోకో స్తుర్యేచనృపవల్లభాః। స్వథంతేభ్యధికంతేజు . తేషూపాంశుః ప్రశస్యతే విశేషణాపనిర్యోగై శ్శస్త్రైర్యోన్వతేనవా। తేషూపాంశుంనయెద్దండం యథాన్యోనవిభావయేత్। బ్రాంహ్మణోజాతిమాత్రేపి ధార్మికోవాజ్ఞతోపివా। ధర్మావిలోపతోవాపి పరంధర్మోగ్నినా యథా। ఉపేక్షావానహంతవ్యో తేషూపాంశుః ప్రశస్యతే। ఉపేక్షావాపినిపుణః ప్రత్యక్షుంపరివర్తయెత్ ౧౮౫

రాజునకుప్రియులగుచుండి రాజద్రోహంబొనర్చునట్టియు లంచంబులకాశబడి రాజ్యనాశంబొనర్చునట్టియు మొదలగు వారి విషప్రయోగమంత్రప్రయోగ సౌప్తికములు మొదలగువాటివే మృతినొందింపందగుననుట... ... .. ౧౮౫

సామప్రయోగవిధానము.

శ్లో॥ ప్రలపన్నపలోక్యైతదృష్ట్యాసాధుపిబన్నివ। ప్రపన్నివామృతఃసామప్రయుంజాత్ప్రియంవచః। వాగ

నుద్వేగజననీ సామేణపరికీర్త్యతే । సామస్యా
త్మస్నృతాసాంత్వా ప్రియస్యోత్రేచకీర్త్యతే॥౧౬

దుఃఖముగల్పించని పలుకులు బలుకుటయు- నిజము బలుకుట
యు - దుఃఖోపశమనము జేయుటయు- కోపముచల్లార్చుటయు
పొగడుటయుననువంటికన్నిటికి సామంబనిపేరుగావుననట్టి పలు
కులు ప్రీతితోడ అమృతంబులు చిలుకునట్లుబలుకుచుప్రియంబులు
జిలుకునేత్రంబులంజూచుచుప్రయోగింపందగుననుట.. ౧౬

దానప్రయోగ కారణములు.

శ్లో॥ సామేనశమయాంతం దానేన ప్రశమంనయేత్।
ఇంద్రోపచారేశుక్రస్యదానేనశమమేయివాన్॥౧౭

సామోపాయముచే వల్లంబడని వానిదానముచే శమింపం
జేయందగుననుట - శుక్రుండింద్రునిచే నెన్నిమంచి మాటలు బలు
కంబడియుమృతసంజీవినీమంత్రంబుపదేశింపకున్నడ కచునిశిష్య
నిగనర్పించియతనిమెప్పించి యావిద్యగ్రహియించెనని భారత
మువలన దెలియునది. ౧౭

శ్లో॥ అపరాధేనమహితుఃకుపితేభృగునందనే । వృష
పర్వాదానవేంద్రో దానేనమహితుస్సఖ॥ ౧౮

శుక్రునిపుత్రియగు దేవయానవిషయంబున తనకూతురగు
శర్మిష్టచేజేయంబడిన యపరాధంబునకై కుపితుండగు శుక్రుని
నాశర్మిష్టను దేవయానికి దాసిగనిచ్చుటవలన వృషపర్వుండను
రాక్షసరాజు సుఖంబందెనని భారతమువలనదెలియంగు. ౧౮

శ్లో॥ ఉపచ్ఛందోపిదాతవ్యం బలినేశాంతిమిచ్ఛతా।స
మూలపునగాంధార్యోఅప్రయచ్ఛన్‌క్షయంగతః॥౧౯॥

తనకన్నబలిష్టుండగువానితో విరోధముప్రకృతంబగునెడ నం
తనియనువర్తించి యతనియిష్టపూరణంబొనర్చియైనను తన్ను
గాపాడుకొనందగుననుట. అట్లొనర్పని దుర్యోధనుండు సమూ
లనాశంబందుట భారతప్రసిద్ధము..... ..... ౧౯

భేదవిభాగము

శ్లో॥ కించిత్ప్రియచ్ఛ భూయస్యాత్తృష్ణయావిప్రలంభ
యెత్ । భింద్యాచ్చతుర్విధా భేద్యాఁ ప్రవి
శ్యోభయవేతనైః॥ ౨౦౪

కొంచమొసంగి మిక్కుటంబుగ నీత్తునను నాస గలుగం
జేశి క్రుద్ధుండును - లుబ్ధుండును - భీతుండును - అవమానితుండు
ను ననునాల్గు విధంబుల భిన్నంబులగు వారల భేదింపం దగు
ననుట. ౨౦౪

శ్లో॥ [౧]అలబ్ధవేత[౨]నోలుబ్ధో[౩]మానీచా[౪]ప్యవమానితః। [౫]క్రుద్ధ
శ్చ[౬]కోపితో[౭]కస్మాత్తధా[౮]భీతశ్చ భాషితః। [౯]రణాప్రియ
[౧౦]స్సాహసిక [౧౧]ఆత్మసంభావిత స్తథా। విభిన్న ధర్మకా
[౧౨]మార్థః[౧౩]క్రుద్ధోమానీవిమానితః। [౧౪]భీరుస్స్వదోష వి
[౧౫]ప్రస్తఃకృత[౧౬]వైరోభిసందితః।అతుల్యేనసహా[౧౭]దిష్టఃఅ
ల్పమాన[౧౮]నిరాకృతః । హృతద్రవ్యకళత్రశ్చ మహా
భోగాభికాంక్షుకః। పరిక్షీణో బహింబంధు బహి
హింద్రవ్యో బహింపకృతః । ఇతిభేదాస్సమాఖ్యా
తాభింద్యాదేతాఁపరాంశ్రితాఁ । ఆగతాన్స్వాజ
యేత్కామంనిజాఁశ్చ ప్రశమంనయెత్ ... ౨౫౪

సంబళముపొందని వాడును ౧ - ద్రవ్యలోభముగలవాడును
౨ - స్వాభిమానముగలవాడును ౩ - శత్రువుచే నవమానంబందిన
వాడును౪- నిష్కారణముకోపించినవాడును౫- నిష్కారణంబున
కోపింపబడినవాడును౬- భీతుండును ౭- వదరుపోతును౮- యు
ద్ధముజేయ నేరనివాడును- సోమారియు౯- అతిసాహసియు౧౦ -
తన్నుందానపొగడికొనువాడును౧౧- ధర్మఅర్థకామంబుల వి

డిచి కేవలభోగప్రియుండగువాడును ౧౨ - గౌరవముచేతయు న ర్థముచేతయు నవమానింపంబడినవాడును ౧౩ - పందయు ౧౪ తనతప్పునకు జడియువాడును ౧౫ - మొదట వైరము బన్నిపశ్చాత్తాపియగువాడును ౧౬ - తనకుసమానుడు గానివానితోడ జేర్పబడినవాడును ౧౭ - తనకుందగని హీనకృత్యంబుననియుక్తుండగువాడును ౧౮ - తనకుందగిన గౌరవంబందక నిరాకరింపంబడినవాడును ౧౯ - ద్రవ్యంబునుహరింపంబడినవాడును ౨౦ - భార్యనపహరింపంబడినవాడును ౨౧ - మిక్కిలిభోగంబుల నాశించువాడును ౨౨ - క్షీణించినవాడును ౨౩ - వెలపటబంధుజనంబులుగలవాడును ౨౪ - వెలపటఆస్తిద్రవ్యంబుగలవాడును ౨౫ - బహిష్కరింపంబడినవాడును ౨౬ - నను భేదంబులుగలజనంబులు దానమానంబులకు లోబడుదురుగాన నట్టివారిరప్పించి మన్నించితమవారలనుపశమింపంజేయందగుననుట.. ... ... ౨౫౯

ఉపాయంబులు.

శ్లో॥ సామత్వష్టాను సంథానమత్యుగ్రభయదర్శనం।
ప్రధానమానదానంచ భేదోపాయాః ప్రకీర్తితాః॥ ౨౬

ఉక్తలక్షణక్షితంబగు పంచవిధసామంబును- ఎదటివానికేవిషయంబునందాసగలిగియుండు దానింబూరించుటయు మిక్కిలి భయంబు జూపుటయు మిక్కిలిగౌరవించుటయు - ననునది భేదోపాయంబులనుట... ... . ౨౬౯

శ్లో॥ భేదంకుర్వీతమతిమా౯ విగృహీతోబలీయసా। చం
డామార్కాసురైర్భిత్త్వా బలవంతౌ పరాజితౌ॥ ౨౭౯

బలిష్ఠుండగు వానితో పగగలుగునెడ మేధావియగువాడు భేదంబొనర్పందగుననుట—•—పూర్వంబున శుక్రశిష్యులగుచండామార్కులను వారిరువురును సర్వశాస్త్రంబుల సమర్థులగుచు అగ్నిస్తంభనమోహనమారణాదులచే దేవతులం బీడించుచుండుట రాక్షసులువారి బలంబున నభేద్యులగుట బృహ

స్పతి యుపదేశంబున నింద్రుండువారలకు యజ్ఞభాగంబులొసంగి తనకువిధేయులం జేసుకొనుట వారలచెరకల్పనులు విడువంబడి యలజడినొందిరను నితిహాసము... .. ౨౮౪

భేదంబునకుం ఫలంబు.

శ్లో॥ దండ్యే దేవహిసామంతాన్భిత్వారేస్సంహతంబలం
భిన్నంహుతంకాష్ఠమివత్పణజగ్ధంవిశీర్యతె॥ ౨౯౪

శత్రురాజసామంతుల భిన్నంబొనర్చికలంచిపిదప దండముచేప్రహరించుటకుసులభంబగుననుట యెట్లన భోగ్యులనంటునిప్పతీక్ష్ణంబున జ్వలించునట్లనుట.. .. ... ౨౯౪

దండప్రయోగకాలము.

శ్లో॥ ఉత్సాహదేశకాలైస్తు సంయుక్తస్సుసహాయవాన్। యుధిష్ఠిరఇవాత్యర్థందండేనాస్తంనయేదరీన్॥ ౨౯౪

ఉక్తలక్షణలక్షితంబగు నుత్సాహముగలవాడగుచు దేశకాలంబు లెరింగి సహాయసంపన్నుండగుచుధర్మరాజువలెనుశత్రువులదండోపాయముచేసి శ్మేషముజేయందగుననుట. ౨౯౪

శ్లో॥ ఆత్మనశ్శక్తిముద్వీక్ష్యదండమప్యధికేనయేత్। ఏకాకీశక్తిసంపన్నోరామఃక్షత్రంపురావధీత్॥ ౩౦౪

తనశక్తియందరికన్న నధికంబగు నేనిపరశురాముని కరణిక్షత్రియులనొర్చందగుననుట... .. ... ౩౦౪

ఉపాయప్రయోగవిభాగము.

సామోపాయవిషయము.

శ్లో॥ అలసంవిక్రమే క్రాంతం విహితోపాయచేష్టితం। క్షయోపాయప్రవాహైశ్చసంతప్తంపరివిభ్రమితం॥ భీతం మూర్ఖంప్రియంబాలంధార్మికందుర్జనంపశుం। మైత్రీప్రధానంకల్యాణం బుద్ధిసాంత్వేనసాధయేత్॥ ౩౨౪

ఉత్సాహములేని సోమారిని - యుద్ధంబుననలశినవానిని ౨ - వి హితంబులగు నుపాయంబులు వెదకువానిని ౩ - తుంచుటయు చచ్చుటయు దేశాంతరంబుల నలజడిబడుటయునను సంకటంబులచే దుఃఖించువానిని ౪ - యుద్ధంబున నోడి పరువెత్తువానిని ౫ భయమందినవానిని ౬ - నీతిశాస్త్రపరిచయములేనివానిని ౭ స్నేహితునిని ౮ - పిల్లకాయను ౯ - హింసాభీరుత్వముగల ధర్మాత్మునిని ౧౦ - దుర్మార్గుని ౧౧ - పశుస్వభావముగలవానిని ౧౨ - స్నేహముగోరువానిని ౧౩ - మంగళకరంబులగు తాత్పర్యముగలవానిని ౧౪ - మంచిమాటలచేత నస్వాధీనపరిచికొనందగుననుట ౩౨

దానోపాయము.

శ్లో॥ లుబ్ధంక్షీణంప్రదానేన సత్కృత్యవశమానయేత్ ॥ ౩౩

ద్రవ్యలోభముగలవానినియు - దరిద్రునినియు ౨ - ద్రవ్యదానము చేసుమన్నించి స్వాధీనపరచికొనందగుననుట ౩౩

దండవిషయము.

శ్లో॥ అన్యోన్యశంకయాభింద్యాద్దుష్టాన్స్వదండదర్శనాత్ ॥ ౩౩౪

దుర్మార్గులగు వారలను నొకరికొకరి భయంబులంగను పరిచి భేదించి నశింపంజేయందగుననుట ౩౩౪

ఉపసంహారము.

శ్లో॥ అవశ్యమాయాతి వశంవిపశ్చితాముపాయసర్వం శబలేనసంపదః॥ భవత్యుదారంవిధివత్ప్రయోజితం కాలంహిరాజ్ఞాంక్వచిదర్థ సిద్ధయె॥ ౩౮౪

ఉపాయనీతి బలంబులుగలవారలకుసర్వకాలంబును నైశ్వర్యంబులు ఫలియించుననియు సాహసంబునయా దృచ్ఛికఫలంబుగలుగుననియు నీతివేదులమతంబులుగాన నుపాయంబుల వశ్యంబును ప్రయోగింపందగుననుట.. ... ... ౩౮౪

ఇట్లు ఉద్యోగవిషయము పదునెనిమిదియవసర్గముముగిసెను.

కామందకం౧౯దో - సర్గప్రారంభము.

శ్లో॥ సామాదీనాముపాయానాంత్రయాణాం విఫలేన
వై। వినయేన్నయముద్యుక్తోదండందండ్యేషునిక్షి
పేత్॥ ౧

పూర్వసర్గోక్తంబులగు సామాదియుపాయంబులుమూడును నీతిచాతుర్యంబునఫలించనియెడనీతిశాస్త్రానుసారంబున శత్రువిషయంబున తగుదండయాత్ర జేయుటకుపక్రమింపందగు. ... ౧

అట్టిసమయంబునపూర్వాచరణవిధి.

శ్లో॥ దేవానభ్యర్చ్యవిప్రాంశ్చప్రశస్తగ్రహతారకే।ష
డ్విధంతుబలంవ్యూహ్యద్విషతోభిముఖంనయేత్॥ ౨

దేవతాపూజలును - కాత్యాయనాదులగు బ్రాహ్మణ పూజలును నొనర్చి ప్రశస్తంబులగుయుద్ధయాత్రాప్రశస్తగ్రహ చంద్ర తారాబలతిథివారనక్షత్రాదులుగల శుభ ముహూర్తంబున వక్ష్యమాణలక్షితంబగునారువిధంబులగు బలంబులను - వక్ష్యమాణ సర్గోక్తలక్షణ లక్షితంబులగు దండాది వ్యూహ భేదంబులచే మోహరించి శత్రునింగూర్చి యభిముఖంబుగ దండయాత్ర జేయందగుననుట.. .. .. .. ౨

బలస్వరూపంబును దానితారతమ్యంబులు.

శ్లో॥ మౌలంభృతంశ్రేణిసుహృద్ద్విషదాటవికంబలం।పూ
ర్వపూర్వంగరీయస్తుబలానాంవ్యసనంతథా॥... ౩

పితృపితామహక్రమాయాతంబగుమూలబలంబును ౧ సంబళంబులొసంగియుంచికొనుబలంబులును ౨ పట్టణంబున రాజ్యంబునంగలసమర్థులగుజనంబులుస్వకీయ సామర్థ్యప్రకటనంబునకై గుమిగూడిరాజసహాయమొనర్చు శ్రేణిబలంబును ౩ విజిగీషునకు మిత్రులగురాజులసైన్యంబులును ౪ శత్రువులజయించి వారలసైన్యంబులతనకుంస్వాధీనంబొనర్చుటచేనలరుద్విషద్బలంబును ౫

తనరాజ్యంబునంగలశియు డేడునడవులందుండెడు బోయలు మొదలగు నాటవికజనంబులగమియును ౬ ననునారుబలంబులయందును తుదనుండి క్రమంబున నొండొంటికి శ్రేష్ఠంబులగుటనట్టియారుబలంబులును బలంబులకుంగల ఉక్తగుణలక్షితంబులగు వ్యసనంబులును గరీయంబులుగావుననట్టి వ్యసనంబులు లేనియట్లు ఉపధాశోధితులగు బలంబులగూర్పందగుననుట... .. ౩

తారతమ్యనిరూపణము.

శ్లో॥ సత్కారాదనురాగాచ్చ సహసంకథనాసనాత్।
త్యంతజ్ఞావభావిత్వాత్ మౌలంభృతబలాద్గురు॥ ౪

ఉక్తగుణలక్షితంబగు మౌలబలంబుసంక్రమాయాతంబగుటక్రంబున రాజుచే మన్నింపంబడుటచేతయు ప్రీతిగలిగియుండుటచేతయు - నర్మాలాపంబు లొనర్చుటచేతయు. ఎల్లప్పుడుం గూడియుండుటచేతయు. సుఖదుఃఖంబులనైక్యతగలిగియుండుటచేతయు స్వాతంత్ర్యంబధికంబగుటంజేశి రెండవదియగు భృతకబలంబులకన్న మౌలబలంబుగుణవంతంబనుట... ... ౪

శ్లో॥ సన్నికృష్టతయానిత్యంతూ ప్రోత్థానతయాతథా।
వృత్తేశ్చస్వామ్యధీనత్వాత్ భృతంశ్రేణిబలాద్గురు॥ ౫

సంబళంబులుగొనుటవలనను నెల్లప్పుడు రాజాశ్రయంబుగలుగుటవలనను- నట్టిస్వామ్యధీనతనొందనియెడ వృత్తిశూన్యంబగుననుభయంబుగలుగుటచే ననువర్తించియాజ్ఞాపారతంత్ర్యంబంచుటయావశ్యంబగుటను తృతీయంబగుశ్రేణిబలంబున కన్నద్వితీయంబగు భృతబలంబు గుణశ్రేష్ఠంబనుట.. ... ౫

శ్లో॥ తుల్యసంహర్షణా మర్షాత్సుఖలాభాత్తథైవచ।
బలాజ్ఞానపదత్వాచ్చమిత్రాచ్ఛ్రేణీబలంగురు॥ ౬

విజిగీషుని నగరంబునను రాజ్యంబునను నికిగలుగుటచేతయు రాజరాజ్యంబులకుంగలయన్యోన్య సంబంధము వలన రాజునకుంగల సుఖదుఃఖంబులు శ్రేణీజనంబులందెందుంగావున దూరం

బునుండెడు మిత్రబలంబుకన్న శ్రేణీబలంబున గుణం బెక్కుడ గుననుట.. ... ... ౭

శ్లో॥ సంఖ్యాత దేశ కాలత్వా దేకార్థోపగమాత్తథా।
బలాత్స్నేహానయోగాచ్చ శత్రోర్మిత్రబలంగురు॥ ౭

దేశ.కాలంబులు దెలిసియుండుటవలనను- స్నేహాధిక్యత వలననొకకార్యంబునందు ఆసక్తులగుచు వెడలుటవలననుబలవత్తరంబగు మైత్రికారణంబునను శత్రుబలంబుకన్న మిత్రబలంబు గుణవంతంబగుననుట.. ... . ౭

శ్లో॥ ప్రాకృతాధార్మికాలుబ్ధాలనార్యాస్సత్యభేదినః।త
స్మాదారణ్యకతయా తేభ్యశ్శత్రుబలంగురు॥ ౮

ఆరవవిధంబగు నాటవికజనంబులు- అల్ప బుద్ధులును - పాపముజేయువారును - ద్రవ్యమునందులోభంబునొందువారును- గుణహీనులును - నిజముబలుకనివారును-నగుటనట్టివీరలకన్నను శత్రుబలంబులుయుద్ధకౌశలాదు లెరుంగుటవలననువిజిగీషుధీనంబగు వృత్తిగలవారలగుటనుగుణాధికులనుట... .. ౮

శ్లో॥ ఉభయంతద్విలోపార్థం కాలాపేక్షావ్యవ
స్థితం। విలోప్యవ్యసనేచైవప్రాప్య తేరిజయోద్రువః॥౯

నైయుకహరించిన శత్రుబలాటవికబలంబులు రెండునువిజిగీషునికి ప్రభుత్వోత్సాహశక్తులుజాగ్రతగలిగియుండునంతకు విధేయులైయుండురుగాని వాటికిలోపముగలయెడ శత్రుపక్షీయులగుటవలనశత్రునకుంజయంబు గలుగజేయుదురుగానట్టి వారలనమ్మియుండందగదనుట... ... ... ౯

శ్లో॥ ఉపజాపకృతాత్త్వస్యేక్ష యాదాభ్యాం విశేష
తః। పరస్పరంహ్యుపజపేత్ ఉపజాపాద్ధ్రువో
జయః॥.. ... . ౧౦

శత్రుపక్షంబు ప్రబలంబగు నెడభీతులగుచువారలం గలయుటకుస్దమించుటచేశత్రువునకు జయముధ్రువంబగుటవారల నమ్మందగనిపూర్వసంబంధము... ... .. ౧౦

శ్లో॥ స్థితసారానురక్తేన మౌలేనోపచితః పరః । తత్తు
ల్యేనైవ యాత్రవ్యః క్షయవ్యయసహిష్ణునా॥ ౧౧

శత్రుబలంబులకుం దుల్యంబగు బలంబు గలిగినదియు దుఃఖంబులనోర్చ నోపదగినదియు నగు మౌలభృత్య శ్రేణీ మిత్ర బలంబులం గలసి యుద్ధయాత్ర జేయందగు ననుట.... ... .. ౧౧

శ్లో॥ ప్రకృష్టధ్వజి కాలే వా గచ్ఛేన్మౌలైస్సమాహితైః మౌ
లాస్తు దీర్ఘకాలత్వాత్ క్షయవ్యయసహిష్ణవః॥ ౧౨

నానావిధంబులగు బలంబులు చిరకాలంబును బడలుబడుటచే భేదంబు నొందుటవలనను- మూలబలంబులు చిరకాలపరిచితులగుట కష్టంబులకోర్చువారలగుటం జేసియు- మూలబలంబులు పుంజీభవించియుండు నెడ దండయాత్ర జేయందగు ననుట... ... ౧౨

శ్లో॥ వస్తుష్వేతేషు ధామేవీ భృతాదీని వివర్జయేత్ । దీ
ర్ఘాధ్వ కాలభిన్నేషు తేషు భేదభయం భవేత్ ॥౧౩

ఇట్లు దీర్ఘకాలయాత్ర జేయు నెడ నానావిధ బలంబులు గలయవి పరస్పరము భేదంబులు గలుగుట భేదభయంబు నొందగుటవలన నట్టి భృతాదులగు నైదువిధబలంబులు విసర్జించి మౌలబలంబు గొని యాత్ర జేయందగు ననుట... ... ... ౧౩

శ్లో॥ బహుత్వాదేవ సైన్యానాం దీర్ఘకాలాధ్వ ఖేదతః।
నిత్యప్రవాసాయాసాభ్యాం భేదోవశ్యం హి జాయతే॥౧౪

సైన్యంబులు విరళంబులగుటవలనను చాలాకాలము నిరంతరము దారి నడుచుట చేతయు- యుద్ధంబుల శ్రమచేతయు - భేదంబవశ్యంబు గలుగు ననుట... ... ... ౧౪

భృతబలసంగ్రహణ హేతుమాహ.

శ్లో॥ ప్రభూతం మే భృతబలం మౌలమల్పమసారవత్ । అ
రేరల్పం విరక్తం వా మౌలం ప్రాయోల్పసారవత్ ।ప్రా
యోమంత్రేణ యోద్ధవ్యమల్పాయాసోన వేతి హి ।అ
ల్పో దేశస్తు కాలో వా ప్రభూతౌ చ క్షయవ్యయా

శాంతోపజాప్యవిశ్వస్తంసైన్యమస్తీతివారిపోః। అ
ల్పప్రసారోమంతవ్యఇత్యూపెయాద్భృతైర్బలైః॥౧౭

విజిగీషునకు భృత్యబలంబు లధికంబులగుచు మూలబలంబు న్యూనంబులై యుండినయెడ మంత్రులతోడ స్వకీయబలంబులిట్టి వనియు శత్రునకుంగల బలస్వరూపంబులిట్టివనియు దేశస్వరూపంబిట్టిదనియు కాలంబిట్టిదనియు నాలోచించి శత్రుబలంబుల విషయంబు అల్పంబగునెడ భృత బలంబులతోడ యాత్ర జేయందగుననుట.. ... ... ౧౭

శ్రేణీబలగ్రహణ హేతుమాహ.

శ్లో॥ స్ఫీతంశ్రేణీబలంశక్యమాధాతుంయానవస్తుని।ప్ర
స్వప్రవాసవ్యాయామసాయదిభావిసముత్పతేత్॥౧౮

ప్రవాసంబొనర్చుటయు శ్రమంబును విశేషంబు లేమిదెలియునెడ శ్రేణీబలంబులతోడ దండయాత్ర జేయందగుననుట౧౮

సుహృద్బలగ్రహణమాహ.

శ్లో॥ సుప్రభూతంసుహృత్సైన్యంసమ్యగాధాతుమాత్మ
ని। అల్పప్రవాసోమంత్రాచ్చభూయోవ్యాయా
మయోధిని। మిత్రసాధారణేకార్యే మిత్రాయత్తే
ఫలోదయె। అనుగ్రాహ్యేచపీడ్యే చమిత్రేణైవ
సమంవ్రజేత్॥ ౨౦

విహితులబలంబులు మెండగుచు తనకు సహాయంబొనర్చుటకుయత్నించునెడనుం ప్రయాసంబును దేశాంతర సంచారంబును మిక్కుటముగాక సులభసాధ్యంబగు నట్లుమంత్రనిర్ణీతంబగు నెడను - మిత్రునికిని విజిగీషునకును శత్రువిజయించుట యందు సమానతాత్పర్యముగలయెడను స్వకీయఫలంబేనియు - జయంబేనియు ఓటమియేనియు మిత్రునియందుండునెడను మిత్రబలంబుగ్రాహ్యంబొనర్చి మిత్రునితోడన దండయాత్ర జేయందగు ననుట... ... . ౨౦

రిపుబలగ్రహణంతత్కర్తవ్యతాంచాహ.

శ్లో॥ ప్రభూంతేనారిసైన్యేనయోధయేన్మహతోరిపూన్।
శ్వసూకరవధాపేక్షీ నయశ్చండాలవన్నయేత్।
అంత్యార్జితం కోపభయాదభ్యాశేతురిపోర్బ
లం। వాసయేత్కర్శయేచ్చైవమగర్కంటకమ
ర్దనాత్॥ ౨౩

పూర్వోక్తలక్షణలక్షితంబగు శత్రుబలంబులు మిక్కుటంబు గనుండునెడ నాసైన్యంబులతోడ గండయాత్ర వెడలునెడ వేటకుగొనిపోవు కుక్కలం బలెనతిక్కర్శహృదయుండగుచు వారల దూరంబుననునుచుటవలన శత్రునిచే భేదింపంబడుదు రను భయంబుగలిగి తనయొద్దనయునిచికొని కఠినంబులగు దొమ్మియుద్ధంబులకుం బంపుటచేతయు - కోటలుబగల్చుట అగర్తలుబూడ్చుట మొదలగు కఠినకృత్యంబులని యోగించుచు వారల నలజడినొందింపంజేయుచుండం దగుననుట... ... .

ఆటవికబల సంగ్రహః.

శ్లో॥ నిత్యమాటవికంసైన్యం దుర్గకంటకశోధనై। ప
రదేశప్రవేశేచ పురస్కుర్వీతపండితః॥ ..౨౩

మార్గంబులంగల సంకటంబులని వర్తింపంజేయుట కైయన్య దేశంబునం బ్రవేశించునెడ అడవులవిషయంబులనను భవపరుల గుటనట్టి యాటవికబలంబుల తనదండునకన్నముందు నడుచున ట్లొర్పందగు..... . ... ౨౩

శ్లో॥ ఏతన్మౌలాదిషడ్భేదంచతురగం బలంస్మృతం। ష
డంగమంత్రకోశాభ్యాం పదాత్యశ్వరథద్విపైః॥౨౪

ఇట్లుమూలబలాదులగు నారు భేదంగులు- గజ-రథ తురగపదాతులనునాల్గును మంత్రకోశంబులతోడం గూడషడంగబలంబులగుననుట..... .... ౨౪

శ్లో॥ ఇతిషడ్విధమేతద్ధి యథాయోగంబలంబలీ। సుని

ఛ్ఛిద్రంప్రతివ్యూహ్యయాయాత్పరబలంప్రతి ౨౫

ఇట్లుఆరువిధబలంబుల విధిప్రకారంబున మోహరించి శత్రు నిమీదదండయాత్ర వెడలందగుననుట..... ..... ౨౫

శ్లో॥ యోగమస్యవిజానీయాత్స్వంయత్నాదినానృపః

కృతాకృతప్రచారంచ సమ్యక్సేనాపతేస్తథా. ౨౬

పూర్వోక్తలక్షణలక్షితంబగు సేనాపతిద్వైధంబుల యన్యోన్యమైత్ర్యాదులును ప్రచారంబులును వీరలకుంగమి కాదగు సేనాపతి బాహ్యాభ్యంతర ప్రచారకృత్యంబులును నానాయత్నములచే దెలియందగుననుట... ... ... ౨౬

సేనాపతిలక్షణమాహ.

శ్లో॥ కులోద్గతంజానపదం మంత్రజ్ఞంమంత్రిసమ్మతం।
దండనీతిప్రయోక్తార మధ్యేతారంచతత్త్వతః। స
త్యసత్త్వక్షమాస్థైర్య మాధుర్యగుణాన్వితం।
ప్రభావోత్సాహసంపన్న మాజీవ్యమనుజీవినాం।
మిత్రవంతముదారాఢ్యం బహుస్వజనబాంధవం।
వ్యవహారిణమక్షుద్రం పౌరప్రకృతిసమ్మతం। వి
ద్యాకారణవైరాగ్యా మకర్కశమనావిలం। శు
భానుబంధికర్మాణ మల్పామిత్రంబహుశ్రుతం। అ
మోఘవ్యాయతంశూరం త్యాగినం కాలవేదినం।
కల్యాణాకృతిసంపన్నం సత్త్వం భావ్యపరాక్రమం।
గజాశ్వరథచర్యాసు శిక్షితారంజితశ్రమం। ఖడ్గ
యుద్ధనియుద్ధేషు శీఘ్రసంక్రమణక్షమం। యుద్ధ
భూమి విభాగజ్ఞం సింహవద్దృఢవిక్రమం। అదీర్ఘ
సూత్రంనిస్తంద్ర మనుద్ధతమమర్షిణం। హస్త్య
శ్వరథశస్త్రాణాం సమ్యగ్లక్షణవేదినం। నరాంత
రవివేకజ్ఞం కృతజ్ఞమనుకంపకం। ధర్మార్థకర్మస
మాయోగ కుశలంకుశలానుగం। సర్వయుద్ధక్రి
యోపేతం శక్తంతత్పరికర్మణి। స్వభావదత్త

జ్ఞతయాయుక్తమశ్వనృదంతినాం । తన్నామ్నాం
చాపివక్తారం తద్విధానోపపాదకం । దేశభాషా
స్వభావజ్ఞం లిపిజ్ఞంసుదృఢస్మృతిం । నిశాప్రచా
రకుశలం సంజ్ఞానగతినిశ్చితం । ఉదయాస్తమయ
జ్ఞంచ నక్షత్రాణాంగ్రహైస్సహ । దిగ్దేశమార్గ
విజ్ఞాన సంపన్నంతజ్ఞసేవితం । క్షుత్పిపాసాప్రకృ
ష్టార్త శీతవాతోష్ణ వృష్టిభిః । అనాహతంభయ
గ్లాని సముద్ధానభయాప్రహం । భర్తారంపరసైన్యా
నాం దుస్సాధ్యాహితనిశ్చయం । భిన్నానాంచ
స్వసైన్యానాంసమ్యగ్విష్టంభనక్షమం । అవస్కం
దాభిమంతారం వేత్తారంసైన్యకర్మణాం । పర
దూతప్రచారజ్ఞం మహారంభఫలోపగం । శశ్వత్సం
సిద్ధికర్మాణాం సిద్ధికర్మనిషేవిణం । పరాభవేష్వ
నిర్విణ్ణంశ్రీమద్రాజార్థతత్పరం । ఇత్యాదిలక్షణో
పేతం కుర్వీతధ్వజినీపతిం॥ ౪౨

కులీనుండును ౧ తనదేశంబునంబుట్టినవాడును ౨ ఆలోచన నేర్చువాడును ౩ మంత్రులకు సమ్మతియగువాడును ౪ దండనీతి కుశలుండును ౫ ఆన్వీక్షిక్యాదివిద్యలనధ్యయనంబొనర్చినవాడును ౬ సత్యంబునుబలంబునుఓర్పును ధైర్యంబునుమంచిమాటలాడుటయు పాపములేనినడతయుననుగుణంబులుగలవాడును ౭ ప్రభుత్వోత్సాహశక్తులంగూడినవాడును ౮ నమ్మినవారి నేలినవాడును ౯ విహితసమూహముగలవాడును ౧౦ దాతృత్వసంపన్నుండును ౧౧ బంధువులగమిమెండుగగలవాడును ౧౨ వ్యవహారంబులెరింగినవాడును ౧౩ క్రూరత్వములేని వాడును ౧౪ పట్నమునంగలవారలకు సమ్మతుండును ౧౫ నిష్కారణంబులగు పగలుజేయనివాడును ౧౬ ధుఃఖింగానివాడును ౧౭ మంగళకరంబులగు క్రియలొనర్చువాడును ౧౮ శత్రువులుకొంచముగ గలవాడును ౧౯

శాస్త్రంబులవినికిమెండుగగలవాడును ౨౦ మెండగు కసరతుగల
వాడును ౨౧ పరాక్రమశాలియు ౨౨ ద్రవ్య వ్రయంబులు జేయు
సమయంబున నలుబ్ధుండును ౨౩ కాలదేశస్వభావంబు లెరుంగు
వాడును ౨౪ రూపవంతుండును ౨౫ పెద్దలచే శ్లాఘనీయంబగు పరా
క్రమముగలవాడును ౨౬ గజంబులతురగంబులనడిపించుట దక్షుం
డును ౨౭ కసరతుగలవాడును ౨౮ కత్తిమొదలగు యుద్ధంబు
లందులివగలవాడును ౨౯ యుద్ధభూవిభాగంబు లెరింగినవాడును
౩౦ ధృఢపరాక్రమియు ౩౧ దీర్ఘసూత్రత లేనివాడును ౩౨ తొ
ట్రుబాటులేనివాడును ౩౩ ఈర్ష్యాసూయలు లేనివాడును ౩౪
పనుంగులుగుఱ్ఱంబులు ఆయుధంబులు మొదలగుయుద్ధసామగ్రులప
రీక్షలెరింగినవాడును ౩౫ అన్యజనంబుల విమర్శించుదగుప్రతి
భగలవాడును ౩౬ ఒరులొనర్చినయుపకారస్వరూపంబెరింగిన
వాడును ౩౭ దయాశాలియు ౩౮ ధర్మిష్ఠంబులగుకృత్యంబు లెరిం
గిప్రయోగించు నేర్పుగలవాడును ౩౯ వివేకిజన వేష్టితుండును
౪౦ అన్నివిధంబులగుయుద్ధంబులు నేర్చువాడును ౪౧ అశ్వగజ
పత్త్యాదుల చూచినంతన భావంబు లెరింగిన వాడును దానియడి
యాలంబులు గనువాడును ౪౨ దేశభాషలును వ్రాయుటకుం
జదువుటకుం ధరించుటకుం దగువాడును ౪౩ రాత్రియుద్ధంబు
లందును అడియాలంబులు దెలియునందును సమర్థుండును ౪౪
జ్యోతిషపండితుండును ౪౫ దిక్కులు దేశంబులు కాలంబులు త్రో
వలుదెలిసినవాడును నట్టివారింగూడినవాడును ౪౬ ఆకలిదప్పిభ
యముఅలజడిపరువెత్తుట చలి యెండ గాలి మొదలగువాటినో
ర్చువాడును ౪౭ శత్రునిసైన్యంబులగూల్చువాడును ౪౮ పరులకు
సాధింపందగనినిశ్చయముగలవాడును ౪౯ తనసైన్యంబులు వైక
ల్యంబునొందు నెడ మోహరముక్కదలకుండ రక్షించునుపాయ ప
రాక్రమంబులుగలవాడును ౫౦ డేరాలుస్కంధావారములు
మొదలగు సేనాకృత్యంబులు దెలియువాడును ౫౧ శత్రుపక్షీయుల
గుహాకారలగనిపెట్టువాడును ౫౨ మహాఫలప్రదంబులగుకార్యం

బులనారంభించువాడును ౫౩ సిద్ధిప్రదంబులగుకృత్యంబుల నారంభించు వాడును ౫౪ అవమానముగలుగు నెడవికలతఁనొందనివాడును౫౫ రాజునకుమంగళకరంబులగు కార్యంబులనొనర్చువాడును ౫౬ నగునిట్టిలక్షణంబులుగలవాని సేనానాయకునిగనొనర్పందగుననుట.. ... . ౪౬

సేనాపతికృత్యానాహ.

శ్లో॥ నద్యద్రివనదుర్గేషు యత్రయత్ర భయంభవేత్।
ధ్వజినీంతు సదోద్యుక్తస్సర్వోపాయైర్దివానిశం।
సేనాపతిస్తత్రతత్రగచ్ఛేద్వ్యూహీకృతైర్బలైః॥ ౪౭

ఏఱులుపగళ్లులుదండునడిపించునెడ నదులునుకొండలును కఠినమార్గంబులును అడవులును మొదలగుభయంబులుగల ప్రదేశంబుల సైన్యంబుల మోహరించి వక్ష్యమాణలక్షణ లక్షితంబులగువ్యూహరచనంబులొనర్చి నడిపింపందగుననుట.. ..౪౭

గమనస్థాననిరూపణం.

శ్లో॥ నాయకః పురతోయాయాత్ప్ర వీరపురుషావృతః।
మధ్యేకళత్రంస్వామీచకోశంఫల్గుచయద్బలం। పా
శ్వ్యయోరుభయోరశ్వా అశ్వానాం పాశ్వ్య
యోరథాః। రథానాంపాశ్వయోర్నాగానాగా
నాంచాటవీబలం।పశ్చాత్సేనాపతిస్సర్వంపురస్కృ
త్యకృతీ స్వయం। యాయాత్సన్నద్ధసైన్యాఘుఃఖి
న్నానాశ్వాసయఞ్శనైః॥... .. ... ౫౦

పరాక్రమశాలులగు సైన్యముతోడనొక యక్షోహిణీనాయకుండు అనగా(పట్లముకర్నలనుట)అతండుముందరనడువవలయు నడుమరాజును రాజభార్యలును బొక్కసంబును ధైర్యముసాహసము కొఁదవయగు సైన్యంబులునడువవలయు - నట్టిరాజునకు రెండుప్రక్కలను గుఱ్ఱపుదళంబును వాటిప్రక్కలరథంబులును వాటిప్రక్కలనేనుంగులును వాటివెంబడి అడవిజాడలెఱుంగు బోయ

లు మొదలగు నడవి సైనికులును నడువవలయు - అందునకు వెనక
అన్నిటిని ముందర నడపించుచు దాను సన్నద్ధుడగుచు అలసిన
వారల నోదార్చుచు సేనాపతియనగా జన్నాలునడవలయున
నుట. ౫౦౪

గమనే వ్యూహ భేదానాహ.

శ్లో॥ యాంయాంన్వ్యూహాన్సహాయానుకరేణపురోభ
యె । శ్యేనేనోర్ధ్వత్తపక్షేణ సూచ్యావావీరవ
క్త్రయా । పశ్చాద్భయేతుశకటం పార్శ్వయో
ర్వజ్రసంజ్ఞికం । సర్వతస్సర్వతోభద్రంభయే వ్యూ
హంప్రకల్పయేత్॥ ౫౧౪

ఎదుటభయంబుగలుగునెడ మకరవ్యూహమేనియు శ్యేన
వ్యూహమేనియు. సూచీవ్యూహంబేనియు గట్టవలయుననియు
వెనకభయంబగునెడను-ప్రక్కలభయంబగునెడను శకటవ్యూహం
బును అంతటభయంబుగలయెడ సర్వతోభద్రంబను వ్యూహం
బులంబన్ని దండునడపింపవలయునను.... ...౫౧౪

శ్లో॥ కందరేశైలగహనేనిమ్నగావనసంకటే। దీర్ఘాధ్వ
నిపరిశ్రాంతం క్షుత్పిపాసాహితశ్రమం। వ్యాధిదు
ర్భిక్షమారీక పీడితం దస్యువిద్రుతం। పంకపాం
సుజలక్లిన్నంవ్యస్తంపుంజీకృతంపథి। అసుప్తంభోజ
నవ్యగ్రమభూమిష్ఠమసంజ్ఞితం। ఘోరాగ్నిభయవి
త్రస్తంవృష్టివాతసమాహతం। ఏవమాదిషుజాతే
షు వ్యసనేషుసమాకులం। స్వసైన్యంసాధుసంర
క్షేత్ పరసైన్యంచఘాతయేత్ ...౫౬౪

పర్వతశిఖరంబులందును - అడవులందును పణుకులయందును
కనుమలయందును ఆకలిదప్పులచే నొచ్చినట్టియు రోగము కరు
వు మశూచకామలగు వ్యాధులు దొంగలు బురదదుమ్ము నీళ్లు దొమ్మి
నిదుర లేకునికి భోజనమైనకల్యము కార్చిచ్చు దగ వాన చే గొట్టుబడు
టయును నిటివంటి వ్యసనంబులచే వాడిన తన సైన్యంబుల రక్షించుటయు

నిట్టిదశలశత్రుసైన్యంబులనురుముచేయుటయుందగు...... ౫౬

శ్లో॥ విశిష్టోదేశకాలాభ్యాభిన్నాన్నరిప్రకృతిర్బలీ। కుర్యా
త్ప్రకాశయుద్ధంతు కూటయుద్ధంవిపర్యయే॥ ౫౭

శత్రుప్రకృత్యాదులు భిన్నంబగునేడనుతనకుదేశకాలంబుల ను కూలించియుండునెడను ప్రకాశయుద్ధమొనర్పుటయునియున వివృత్యాసంబులగు నెడమోసయుద్ధంబులనగా వెనుకకరిగిన ట్లుపోపంజేసి సమయంబున నిర్మూలించుట మొదలగు కృత్యంబు లొనర్పందగు.. ... . ౫౭

కూటయుద్ధవిధ మూహ.

శ్లో॥ సాధ్వవస్కందకాలేషు పరంహన్యాత్సమాకులం।
అభూమిష్టంస్వభూమిష్టం తంభూయశ్చోపజాపతః॥ ౫౮

తన బలంబులుసన్నద్ధంబులగుచుశత్రుబలంబులాకులపాటొం దు నవసరంబున మోసంబులు మొదలగు కూటక్రియలచేజెరు పందగు.. ... ... ౫౮

శ్లో॥ ప్రకృతిప్రగ్రహాకృష్టంపాశైర్వనచరాదిభిః। హ
న్యాత్ప్రవీరపురుషైభఙ్గదానాపకర్షణైః।
పురస్తాద్దర్శనందత్వాతల్లక్ష్యకృతినిశ్చయః। హ
న్యాత్పశ్చాత్ప్రవీరేణబలెనాప్లుత్యవేగనా।పశ్చా
ద్వాసంకులీకృత్యహన్యాత్సారేణపూర్వతః।
ఆభ్యాంపార్శ్వాభిఘాతౌతువ్యాఖ్యాతౌకూటయో
ధనే॥ ౬౧

ప్రకృతివ్యసనంబులచే, నాక్రమించంబడిన శత్రునిత్రాళ్లచేత యు అటవికసైన్యముచేతయు పరాక్రమవంతులచేతయు నవ మానించుటయు లంచమ్ములిచ్చుటచేతయు దోచికొనుటచేతయు సాధనవైకల్యంబులొనర్చిముంధగనంబడుచుండి వెనుకనుండిబ లవంతంబగుసైన్యముచే జంపుటయు వెనుకపార్శ్వంబున పూ రోక్తవిధియొనర్చి ముందుకడనుండి నాశంబొనర్చుటయు ప్ర కరలనునిట్లువైకల్యంబొనర్చుటయుననునివికూటయుద్ధభేదంబులు

శ్లో॥ పురస్తాద్విషమే దేశే హన్యాత్పశ్చాత్ప్రవేగవాఞ్
పురఃపశ్చాచ్చ విషమప్రవమేవతు పార్శ్వయోః॥ ౫౮౪

విషమంబునలగా పణుకులు కనములు అడవులు యిట్టియెడ లశత్రుసైన్యంబులుం చిక్కినయెడ ముందర నేసియు వెనుక నేసియు చుట్ల నేసియు దోర్మి గూడి వేగవంతంబులగు సైన్యంబులచే జంప వలయుననుట.. ... ... ౫౮౪

శ్లో॥ ప్రథమంఘూథయిత్వాతు దూష్యమిత్రాటవీబలైః।
శ్రాంతమందం నిరాక్రందం హన్యాదశ్రాంతవాహనః ౫౯౪

పూర్వోక్తలక్షణలక్షితంబగు అటవిక-శత్రు-మిత్రబలంబులు దూష్యంబులుగాన వాటిచే యుద్ధంబొనర్చునట్లొనర్చిమూలభృత కానులగు బలంబుల నలజడిలేకుండునట్లొనర్చి శత్రుబలంబులు అలసటనొందు నెడ వీటిచేజంపందగుననుట... ..౫౯౪

శ్లో॥ దూష్యామిత్రబలైర్వాపిభంగందత్వా ప్రయత్నవాఞ్। జితమిత్యేవవిశ్వస్తంహన్యాత్సత్వవ్యపాశ్రయః॥... ... .. ౬౦౪

దూష్యంబగుశత్రుబలంబులచేనైనను నవమానంబొనర్పంబడియదిభంగంబగునెడ జయించితినను సంతసముచేనే మరుపాటొందినశత్రునిబలవత్తరంబగుమూలబలముచేజంపందగు౬౦౪

శ్లో॥ స్కంధావారపురగ్రామసస్యసార్థప్రజాదిషు। విలోక్యచపరానీకమప్రమత్తో వినాశయేత్॥ ౬౧౪

శిబిరంబులు విడిశినయెడను పట్టణంబులను గ్రామంబులను ధాన్యంబులుండు నెడను. పల్లెలయందును వర్తకులసమీపంబునను శత్రుబలంబులు విస్రబ్ధులగుచుసంచరించు నెడ యేమఱియుండరు గాననట్టి సమయంబులజాగరూకంబగు సైన్యముతోడ శత్రుసేనలజంపందగుననుట.. ... ...౬౧౪

శ్లో॥ ఫల్గుసైన్యప్రతిభన్నంకృత్వావాసారవద్బలం। మందయత్నవిలోపేనహన్యాదుత్ప్లుత్యసింహవత్॥ ౬౨౪

దుర్బలంబులగు సైన్యంబులచుట్టునుంచి నడుమ మంచిబలంబుల మోహరించి దుర్బలసైన్యంబును భగ్నంబు శత్రునకుంగలుగంజేసి జాగ్రతతోడ సింహముకీరణి పరాక్రమింపందగుననుట. ౬౨

శ్లో॥ మృగయాసంప్రసక్తంవాహన్యాత్సత్త్వమపాశ్రయం।
అథవాగోగ్రహాకృష్టాత్తల్లక్ష్యంమార్గబంధనాత్॥ ౬౩

వేటలాడుసమయంబులనైనను ఆవులజూచుటకరుగునెడను తదాసక్తచిత్తుండగునతనివవంచించి మార్గనిరోధంబొనర్చి జంపందగుననుట ౬౩

శ్లో॥ అవస్కందభయాద్రాత్రి ప్రజాగరకృతశ్రమం।
దివాప్రసుప్తంవాహన్యాన్నిద్రావ్యాకులసైనికం॥
అహస్సన్నాహసంక్రాంతమపర్హాహ్ణేవినాశయేత్॥ ౬౪

రాత్రులవిజిగీషులాక్రమింతురనుభయముచే రాత్రులు మేల్కనియుండుటవలన పవలునిదురించునట్టియునిద్రమబ్బుగలయట్టియు శత్రుబలంబుల పవలునజంపందగుననియు - మరలసన్నాహముజే యనుద్యుక్తులగు తత్పరతంత్రతచే నేమరియుండువారల అపరాహ్ణంబున జంపందగుననియు దెలియునది.. .. ౬౪

సౌప్తికం.

శ్లో॥ నిశివిస్రబ్ధసుప్తంవాతత్సౌప్తికవిధానవిత్। సపాదకోశావరణైర్నాగైఃకుర్యాత్తుసౌప్తికం। అశ్వైరతిజవోపేతైర్నరైర్వాశస్త్రపాణిభిః॥ ౬౬

రాత్రులందేమరిపరుండుసైన్యంబును అతివేగంబులగుచునడియాలంబులుగంటలులేక రహస్యంబుననేనుంగులంద్రోలిదొక్కించియైనను అతివేగంబులగుగుఱ్ఱంపుదళంబుచేనైనను పదాతిబలంబులచేనైనను రాత్రియందు సౌప్తికమారణము జేయందగుననుట. ౬౬

శ్లో॥ ప్రతిసూర్యమహోవాతం హన్యాత్సంమీలితేక్షణం।
ఇత్యేవంకూటయుద్ధేనహన్యాచ్ఛత్రుంలఘూత్థితః॥ ౬౭

ఎండకెదురు నడుచునెడను దుమ్ముగాలికెదురేగునెడను కన్నులుమూసుకొనుటసంభవించుంగావుననట్టియెడను జంపంద

గునసుట— ఇట్టిమోసయుద్ధంబులంనంతయు సంభవించువిధిసి సమయానుగుణంబులగు క్రియలచే శత్రుని రసనము జేయందగు.. .. .. ౬౭

శ్లో॥ నీహార స్తిమిరంగావః శ్వభ్రాగ్ని వనవిమ్నగాః।
వదంతిశత్రుమిత్రాదిభత్రఛన్మప్రకీర్తితం॥ .. ౬౮

మంచును చీకటియు - పశుగణంబులును - కలుగులును - చిచ్చును - అడవియేళ్లును - నివియంతయు విజిగీషునకుసహాయంబౌనర్చునీనియు శత్రునకు సంకటంబుగలుగంజేయునవియు అందువలన నన్యాగమనాముల నాచ్ఛాదించుటవలన గొడుగు సామ్యమునందినదియనియు నభిధానము ౬౮

శ్లో॥ పునరావర్తమానస్య నిరాశస్యతుజీవితే। అనారోహ్యజాయతేనేహ అతిభగ్నంనపీడయేత్॥౬౯

ప్రాణంబులనాశించక మరలువానింజంపుటచే హానిపొందుంగాన పలాయనపరాయణంబగుచు మిక్కిలియుంజెడినవానిం జంపందగదనుట.. .. ..౬౯

శ్లో॥అల్పాంగతాతివ్యయతా తథామోవృద్ధిర్విపర్యయో॥
సమాయవ్యయతాస్థానంకర్మ సుజ్ఞేయమాత్మనః॥ ౭౦

సప్తాగంబులల్పంబులగుటయు కోశముమిక్కిలియు వ్యయంబగుటయు తనకుగలహానివృద్ధులును ఆదాయవ్యయ భేదంబులును దేశకాలంబులును ననవరతంబును గనిపెట్టియుండ వలయుననుట... .. ..౭౦

శ్లో॥ ద్వావపిప్రసుప్తౌవధ్యప్రమత్తౌవ్యవసాయవాన్॥౭౧

చంపదగినవాడును నలసులు ననుద్వివిధులును విషయాభూతులుగాన యత్నపరుండగుచుండ వలయుననుట... ... ౭౧

శ్లో॥ సాధ్యప్రమత్తో వ్యవసాయవర్తీయేన ప్రకారేణ రిపుంనిహన్యాత్। చరైస్సమావేదితతత్ప్రచార స్సంకేతితే నైవతతోప్రమత్తః॥ ౭౨

శత్రువుస్వాధీనుండగుటకుందగిన యన్నివిషయంబులును చారులవలనం దెలిసికొనుచు జాగ్రతకలిగి సంకేతములు మొదలగు వాటిచే కార్యంబు నిర్వహించ దగుననుట... ... ౭౨

శ్లో॥ నియతము పనిహన్యాత్కూట యుద్ధేనశత్రూన్న
హిభవతిహి ధర్మఛద్మనా శత్రునాశః। అచకితమి
వసుప్తం పాండవానామనీకం నిశిసుని శితశస్త్రో
ద్రోణసూనుర్జఘాన॥ ౭౩

పాండవసైన్యంబులు స్కంధావారంబుననే న్నరియుండు నెడయశ్వత్థామసోప్తికరూపంబగు కూటయుద్ధముచే జంపుట ప్రసిద్ధంబుగాన నట్టియుద్ధంబుల శత్రునిరసనంబొనర్చుటచే ధర్మలోపంబు జెందదని యుపసంహారము.. .. ..

ఇతికామందకీయె ఏకోనవింశస్సర్గః॥

కామందకవింశతిసర్గప్రారంభః.

పూర్వసర్గంబున సైన్యరూపంబులును గ్రాహ్యాగ్రాహ్యంబులును సేనాపతిస్వరూపంబును అతనికృత్యంబులును దండువెడలుటయు నడచుటయు వ్యసనరక్షణంబులును కూటయుద్ధం విషయంబులునుం దెలుపంబడియెంగావున నింకచతురంగ బలప్రయోజనంబులును యుద్ధంబుల విధులును వ్యూహరచనలును క్రమంబున దెలుపబడియెడు... ... ...

గజానాంకర్మాణ్యాహ.

శ్లో॥ ప్రయాణెపూర్వయాయిత్వం వనదుర్గప్రవేశనం।
అకృతానాంచమార్గాణాం కృతానాంచప్రవర్తనం। తోయావతారసంచారా వేకాంగవిజయస్తథా। అభిన్నానామనీకానాం భేదనంభిన్నసంగ్రహః। విభీషికాభిఘాతశ్చప్రాకారద్వారభంజనం।
కోశనీతిభయత్రాణం హస్తికర్మప్రచక్షతే॥...౩

దోవనడుచునెడ ముంగలనుగుటయు కనములు అడవులు మొదలగునెడల దూరుటయు - కొత్తత్రోవలం గలిగించుటయు పాతత్రోవల విశదీకరించుటయు నీటిజాడలెరుంగుటయు- శత్రువులనిబర్హించుటయు పరసైన్యంబుల బడలుపడంజేయుటయు- తనసైన్యంబు లలసినయెడ నిర్వహించుటయు భయప్రదంబులగు శత్రుకృత విభీషికాయంత్రాదులవిరుచుటయు. కోటలుపగల్చుట యు అగడ్తలంబూడ్చుటయు సప్తాంగంబులను బొక్కసంబునుం గాచుటయునను నివియన్నియు ఏనుంగులకృత్యంబులనుట.. ౩

రథకర్మాహ.

శ్లో॥ చతురంగస్య సైన్యస్య విక్షేపో బలరక్షణం। అభేద్య భేదనంభిన్నసంధానం రథకర్మతత్॥ ... ౪

శత్రువిషయంబులగు చతురంగబలంబుల నిలుపుటయు బలంబుల రక్షించుటయు. భేదింపంబడని దానింపగల్చుటయు-పగిలిననిజ సైన్యంబులగాచుటయు. రథకర్మంబులగు.. .. ౪

తురగకర్మాహ.

శ్లో॥వనదిఙ్మార్గవిజ్ఞేయో వివధాసారరక్షణం।అనుయానాపసరణే శీఘ్రకార్యోపపాదనం ।దిశానుసరణం ఘాతఃకోటీనాంజఘనస్యచ। ఇత్యశ్వకర్మపత్తేశ్చసర్వథాశస్త్రధారణం॥ ౫

అడివిదారులుదెలియుటయు జాడలుబట్టుటయు ధాన్యంబులు మొదలగు వస్తువులం గాచియుండుటయు దిక్కులంగని పెట్టియుండుటయు శత్రుసైన్యంబులంగలచుటయు ననునదిగుర్రపుదళంబులపనియనియు కాల్బలంబుల కెల్లప్పుడును ఆయుధము ధరియించియుండుటయుననుట.. ... . ౫

పిష్టికర్మాహ.

శ్లో॥ శోధనంకూపతీర్థానాం మార్గాణాంశిబిరస్య చ। యవసాదిచ యత్కించిద్విజ్ఞేయం పిష్టికర్మతత్ ....

గుంటలు బావులు మొదలగువాని నరయుటయు ద్రోవలు చక్కఁజేయుటయు పటకుటీరంబులనఁగా డేరాలనిర్మించుటయు ధాన్యంబులు మొదలగుదాని మోయుటయు మొదలగునవి భారవాహులగు జనంబులనఁగా ఖలాసీలుపై నీసుపటాలజనులు మొదలగువారికృత్యంబులనుట... ... ... ౮

శ్లో॥ జాతిస్థానవయఃస్థానప్రాణికక్షాదివేదితా। తే
జశ్శిల్పమదగ్రత్వం స్థైర్యం సాధువిధేయతా। సువ్యం
జనాచారతేతిపత్త్యశ్వరథదంతినాం। ఇతిలక్షణమే
తేనయుక్తంకర్మసుయోజయేత్ ౯

మనుష్యులయందువిప్రాదిజాతులును - గుఱ్ఱంబులయందు దేశజత్వంబులాదిగనుండునదియును - రథంబులగట్టికొయ్యలు మొదలగు పరికరాలదు చేసి నిర్మితంబులగునది మొదలగునదియును - ఏనుఁగులభద్రాదిజాతిభేదంబులును వయోవిలాసంబులన యౌవనాదివయఃపరిణామంబులును బలసత్వభేదంబులును - నానా క్రియాచాతుర్యంబులును గౌరవతయుస్థిరతయు పెద్దల యెడనడకువయు మంచినడతలునునను భేదంబులదెలిసి ఆయాయి కృత్యంబులనియోగింపందగు... .... ౯

నివేశభూలక్షణమాహ.

శ్లో॥ సస్థూలస్థాణువల్మీకవృక్షగుల్మా పకంటకా। సాపసా
రాపదాతీనాంభూర్నాతివిషమామతా॥... ...౧౦

పెద్దరాళ్లును చెట్లును పొదరిండ్లునుపుట్టలును నీరును-గలిగి ముండ్లు లేక మిక్కిలియుమిఱ్ఱుపల్లంబులు లేనిభూమి పదాతిసైన్యంబులువిడియుటకుందగిన భూమియగు... ... ౧౦

శ్లో॥ అల్పవృక్షోపలాక్షిప్రలంఘునేయధురాస్థిగా। ని
శ్శర్కరావిపంకాచసాపసారాచవాజిభూః॥ ౧౧

చెట్లును రాళ్లును మితమైయుండునదియును దాటునెడ నోర్చునదియు యిసుకయు బురదయు లేనిదియు నీరుగలదియు నగు పుడమిగుఱ్ఱంబులు విడియుటకుందగియుండు... ..... ౧౧

శ్లో॥ సస్థాణుసికతాపంకసర్వల్మీకోపలాసమా। కేదారశ్వ్రతతిశ్వభ్రవృక్షగుల్మవివర్జితా। నిరుద్ధా తానిద్ధురణాఖురచంక్రమణక్షమా। స్థిరాచక్రసహా చైవ రథభూస్సంప్రకీర్తితా॥ ౧౩

మోడుచెట్లునుయిసుకయు బురుదయు రాళ్లను పుట్టలును పయిలుండను తీవియలునుబోరియలును పొదరిండ్లును లేనిదియు నుమ్ము ఎగరకుండునదియు - గుర్రపుగిట్టలదెబ్బల కోర్చునదియు - గట్టిదియుచక్రంబులరాయిడిసహించునదియునగు పుడమి యరదంబులుండుటకుంచగినదనుట... ..... ౧౩

శ్లో॥ రథానాంశస్యతే భూమిర్భువస్సర్వాస్తుహస్తినాం। మర్దనీయతరుచ్ఛేద్యవ్రతతీపంకవర్జితా॥...౧౪

విరువందగుచెట్లుగలదయిబురదయుగుల్మంబులును పుట్టలును లేనిదగుపుడమిరథంబులకునుగజంబులకుందగుననుట... ౧౪

శ్లో॥ నిర్దరాగమ్యశైలాచ విషమా గజమేదినీ। నాగమ్యా నామభూరేషా తేననాగాస్మృతాబుధైః॥౧౫

చరులును దరులును పర్వతంబులును ఒరగడ్డంబులునగు పుడమిగజంబులకుందగునదియు నీయేనుగల కగమ్యంబగు పుడమి లేమింజేసినాగంబలనంబడియె... ... .. ౧౬

శ్లో॥ తస్మాదేతాభవోత్యర్థంనాగానాం సంప్రకీర్తితా।తురగాదీనిభిన్నానిప్రతిగృహ్ణాతియస్స్వలం॥౧౬

గుర్రములు మొదలగు శేషాంగంబులు మూడునువై కల్యంబందినను గజబలంబులునిగ్రహించి కాపాడుగాననేనుంగులంగాపాడుటయవశ్యంబు... .. .. ౧౬

శ్లో॥ బలప్రతిగ్రహాఇతిఖ్యాతః కార్యభరతుమః। ద్వౌశతే ధనుషాంగత్వా రాజాతిష్ఠేత్ప్రతిగ్రహే॥౧౭॥ భిన్నసాధారణస్తస్మాత్తేనబుధ్యేతా ప్రతిగ్రహః॥ తేనశూన్యస్తుయోవ్యూహస్సశూన్య ఇవలక్ష్యతే। తస్మాద్విద్వాన్ జయాకాంక్షీ నబుధ్యేతా ప్రతిగ్ర

హః। విజయార్థీతుయస్తిష్ఠేత్స్వారంగత్వాత్ప్రతిగ్ర
హః। భిన్నంచప్రతిగృహ్ణీయాన్నహియుద్ధ్యేతతం
వినా॥... ... ...౧౯

రాజుశిబిరంబునలేనియెడ శిబిరంబుశూన్యంబగుం గావున జయాపేక్షగలరాజుబలంబులనుత్సాహంబు కొఱకునుభిన్నంబగు సైన్యంబులనుత్సాహంబొనర్చుకొఱకునుశిబిరసమీపంబుననిన్నూఱు ధనుఃపాతప్రమాణంబులనుండఁదగుననుట... .. ౧౯

శ్లో॥ గజేష్వారోపితస్సాధుశీఘ్రయానైరధిష్ఠితః। య
త్రరాజాతత్రకోశః కోశాధీనోహిరాజతా॥ ౨౦

రాజుండునెడనతి వేగవంతంబులగు నేనుంగులపై బొక్కసము వెంబడించియుండవలయుననుట.. .... ౨౦

శ్లో॥ ప్రత్యగ్రకర్మణి కృతేశ్లాఘమానఃకృతాదరః।
యోధేభ్యస్తుతతో దద్యాత్ కోహిదాతుర్నయు
ధ్యతే॥ ౨౧

దాతృత్వము గలరాజునకై జనంబులు తమప్రాణంబుల కాసింపక యుద్ధంబొనర్తురు గాన ప్రబల సాహసంబు లొనర్చినవారింబొగడి పసధనంబు లొసంగవలయు... .. ... ౨౧

శ్లో॥ దద్యాత్ప్రహృష్టోనియుతం పర్వాణాంరాజఘాతి
నే। తదర్ధంతత్సుతవధే సేనాపతివధేతథా। ప్ర
వీరాణాంతుముఖ్యస్య శతంశతగుణంవధే। తద
ర్ధంకుంజరవధేప్రధానస్యందనస్యచ। సహస్రో
శ్వవధేదేయః పత్తిముఖ్యవధేతథా। భోగంచద్వి
గుణంకుర్యాత్ సువర్ణంకుల్యమేవచ। యుగ్యం
హేమచరూప్యం చయోయోజయతితస్యతత్।
దద్యాద్వస్త్వనురూపంవా హృష్టోయోధాన్ప్ర
హర్షయన్॥ ౨౨

రాజుంజంపినవానికి లక్షయు- రాజపుత్రునిందునిమినను సేనాపతింజంపినను నర్ధంబును వీరాగ్రేసరునింజంపిన పది

వేలును - పదునారువేలంపిన రథంబులకుగమికానిందునిమినన్నూనై మువేలును - గుఱ్ఱంబుం జంపినను కాల్బలంబుల గమికానిం జంపిన ను వేయిని - సంబళంబుల రెట్టించుటయు - విస్తారంబగు స్వర్ణం బులిచ్చుటయు- నుంగాక నాయకుఁడు యుద్ధంబు జయించి న రథాదిసాధనంబులును - ద్రవ్యంబులు వానికియ్యకయు సంగుట యు మఱియు నాయకుఁడు వస్తువులకుం దగినట్లొసంగియుత్సా హముగలుగఁజేయుటయు రాజకృత్యము... ... ... ౨౫౪

వ్యూహరచనారంభః

తత్రబలసంస్థానం

శ్లో॥ పంచారత్నిర్ధనుస్తస్మిన్ధన్వినంస్థాపయేన్మృధి।
త్రిగుణేశ్వంగజరథౌ యోజ్యౌపంచసుపంచసు। శ
మాంతరంచపురుషస్తురగస్త్రిశమాంతరః। కుంజర
స్స్యందనశ్చైవస్మృతౌపంచశమాంతరౌ। తథా
చఖలు యుధ్యేరన్ పత్త్యశ్వరథదంతినః। యథా
భవేదసంబాధో వ్యాయామవినివర్తనే। అసంక
రేణయుధ్యేరన్ సంశ్రయేరన్ పరస్పరం॥... ౨౯

యుద్ధకాలంబున చతురంగబలంబులుదొమ్మి జెందక యుద్ధం బొనర్చుటకై యొకరొకరికి అంతరముగల్పించువిధియెట్లన- నీవి షయంబున అరత్నియనునది మూరయనియు శమంబన పదునా ల్గంగుళంబులనియు ధనుః ప్రమాణంబన నైదరత్నులనియు నంత ట దెలియునది——ధనుర్ధరులగువారలకొకరికొకరికంతర బొక ధనుః ప్రమాణంబుండవలయుననియు గుఱ్ఱంబులకు నొం డొంటికి మూఁడుధనవు ల్బుండవలయుననియు రథంబులకును గజం బులకును నైదుధనువులుండవలయుననియు- రెండవపక్షంబునప దాతులకు పదునాల్గంగుళంబుల యంతరంబును గుఱ్ఱంబులకు న లుబది రెండంగుళంబులును రథంబులకును గజంబులకును డె బ్బదియంగుళంబులు నుండవలయుననియు నిట్లంతరంబులుండు నె

డదొమ్మిజెండకయు నొకరికొకరు సహాయులయ్యెను యుద్ధము జేయుట కిష్టుగుననుట.. ... ... ౨౯

సహాయాదీని.

శ్లో॥ అశ్వస్య ప్రతియోద్ధారో భవేయుః పురుషాస్త్రయః। ఇతి కల్ప్యాస్తు పంచానాం విధేయాః కుంజరస్య చ। పాదగోపాస్తు తావంతః పురుషా దశ పంచ చ। విధానమేతన్నాగస్య కథితం స్యందనస్య చ॥... ...౩౦

గుఱ్ఱమునకు సహాయులు ముగ్గురును ఏనుంగునకైదుగురును పాదరక్షకులు పదునైదుగురును రథంబునకుం చక్రరక్షకులు పదియైదుగురుననుట.. .. .. .. ౩౦

శ్లో॥ అనీకమితి విజ్ఞేయమితి కల్ప్యా నవద్విపాః। అనీకస్య చ రంధ్రం తు పంచచాపం ప్రచక్షతే। ఇత్యనీకవిధానేన స్థాపయేద్వ్యూహసంపదః॥... ౩౧

తొలుత బలికిన విధిని బన్నిన యేనుంగులు తొమ్మిదియు రథంబులు తొమ్మిదియు గుఱ్ఱంబులు యిరువదేడును పదాతులు నలుబదియైదునుం గలది అనీకినియనగా నిప్పుడు వ్యవహరింపం బడు కంపినియని యుపలక్షణము - దెలియునది యిట్టియనీకినులొండొంటికిన్నైదు ధనుః ప్రమాణంబులుండవలయునని నియమము - ఈగతి తవిధానంబున వ్యూహరచన జేయందగుననుట... ... ౩౧

వ్యూహస్వరూపమాహ.

శ్లో॥ శిరఃకంఠశ్చ వక్షశ్చ తుల్యా నేతా ప్రచక్షతే। ఉరః పక్షౌ చ మధ్యం చ పృష్ఠశ్చైవ ప్రతిగ్రహాః। కోటీ చ వ్యూహశాస్త్రజ్ఞైః సప్తాంగో వ్యూహ ఉచ్యతే। ఉరస్య కక్షపక్షౌస్తు వ్యూహోయం ప్రతివిగ్రహాః। గురవే పంచ శుక్రస్య పక్షకక్ష్యాం పరివర్జితః॥ ౩౨

సామాన్యంబుగ వ్యూహంబులకన్నింటికిని రొమ్మును-౧- రెక్కలును ౩- నడుమును ౪- పృష్టంబును ౫- ప్రతిగ్రహంబును ౬- కోటియును నేడంగంబులుండవలయుననుట— ఇది గురుమతంబనియు

శుక్రమతంబున రెండు రెక్కలు దక్క తక్కిన పంచాంగబలవ్యూహం బని యీ భేదము దెలియవలయు..   ..   ..   ౩౭

శ్లో॥ అభేద్యాః సులజాః సౌలా లబ్ధలక్షాః ప్రహారిణః। సేనాంగపతయః కార్యా యుద్ధే దృష్టపరాక్రియాః। ప్రవీరైః పురుషైః సైన్యస్థైః యుక్తపరివారితాః। అభేద్యో నైవ యుద్ధ్యేత గజాయుక్తస్సహస్రశః। ఘృష్టసైన్యంచ యత్కించి న్నిత్యవ్యూహస్య పృష్ఠతః। యుద్ధవస్తువ యత్కించి త్ప్రాయిత్సద్యో సేభవేత్॥ ౩౮

సైన్యంబునం దల్ప బలులగు వారిన్ వ్యూహము నడుమనుయు ద్ధసాధనంబులగు నరదాముల వ్యూహము వెనుకను నుంచునట్లును నియోగించి సమర్థులును శత్రులచేత భేద్య పరాక్రములును పూర్వోక్తలక్షణలక్షితులగు మూలబలంబును మరియుంగలస రదాలుర్లను మొగ్గరంబు చుట్టునుం బన్నియుండ వారలకు స హాయులగుచు భేదబుద్ధి సక్కయుండునట్లొనర్చి వ్యూహముబన్న వలయుననుట..   ..   ..   ౩౮

శ్లో॥ యుద్ధార్థం యుద్ధకుశలో ముండానీకం ప్రయోజయేత్। యుద్ధం హీననాయకః ప్రాణం హన్యాత్ తేతద నాయకం॥ ౩౯

ఛత్రచామరాది చిహ్నములు లేక బలముమాత్రము బన్నియుండునది ముండానీకంబనంబడుం గావునను రాజలక్షణములకొరకు వక్ష్యమాణాంతరంబున బన్నియుండవలయుననుట..   ౩౯

ప్రధానవ్యూహాః

శ్లో॥ శ్యేనస్సూచీచ వజ్రశ్చ శకటం మకరః ధ్వజః। ఇత్యేవమాదయో వ్యూహాశ్శాస్త్రజ్ఞైస్సముదాహృతాః॥౪౦

శ్యేనవ్యూహంబును ౧- సూచివ్యూహంబును ౨- వజ్రవ్యూహంబును ౩- శకటవ్యూహంబును ౪- మకరవ్యూహంబును ౫- ధ్వజవ్యూహంబును ౬- మొదలగునవి...   ..   ...   ౪

శ్లో॥ వ్యూహోహానుపృష్టముచలం పత్త్యశ్వరథదంతిభిః।
తథాప్రతిహతోజ్ఞేయో పత్త్యశ్వరథదంతిభిః॥ ౪౧

కాల్బలంబులవెనుక గుర్రపుదళంబులును నావెనుకనరథంబులును నావెనుక గజంబులునుండునట్లు బన్నినన భేద్యంబగునట... .. .. ౪౧

శ్లో॥ ఉరసిస్థాపయేన్నాగాన్ ప్రచండాన్ కక్షయోరథాన్। హయాంశ్చపక్షయోర్వ్యూహే న్మధ్యభేదః ప్రకీర్తితః॥ ౪౨

పదాతిబలంబులేనియెడ ఉరస్సున నేనుంగులును కక్షంబులన రథంబులును రెక్కలగుర్రంబులునుంబన్నినెడ మధ్యభేదియనంబడు.. ... ... ౪౨

శ్లో॥ మధ్యదేశేహయానీకం రథానీకంతుకక్షయోః।
పక్షయోస్తుగజానీకం వ్యూహ్యోత్తదభితస్స్మృతః॥ ౪౩

నడమగుర్రంబులును చంకలన రథంబులును రెక్కలనేనుంగులునుంబన్నిన అభీతివ్యూహంబగు... .. ..౪౩

శ్లో॥ రథస్థానేహయాన్దద్యాత్ పదాతీంశ్చహయాశ్రయే। రథాభావేతుమతిమాన్ నాగానేవ ప్రకల్పయేత్॥ ౪౪

ఆరదంబులులేనియెడ ఆరదంబులకు గుర్రంబులును గుర్రంబులయెడ కాల్బలంబులంబన్ని తక్కినయెడకు నేనుంగులుబన్నందగు.. .. ..౪౪

శ్లో॥ విభజ్యప్రక్షిపేద్వ్యూహేపత్త్యశ్వరథకుంజరాన్।
యదిస్యాద్దండబాహుళ్యంసచాపాపః ప్రకీర్తితః॥౪౫

చతురంగంబు లధికంబులుగనుండునెడ బలవిభాగంబుల చతురంబులువిభజించి మోహరించందగు... .. ... ౪౫

ప్రకృతివ్యూహోనాహ.

శ్లో॥ మణ్డలోసంహతోభోగో దండశ్చేతిమనీషిభిః।
చత్వారఃప్రకృతివ్యూహా భేదాస్తేషాంప్రకీర్తితాః॥౪౬

మండలవ్యూహము౧- సంహతవ్యూహము౨- భోగవ్యూహము౩- దండవ్యూహము౪- నను నీనాల్గును స్వతంత్రంబు లగుచు నొండొంటి సాంకర్యంబొందకుండుననుట... .. ...౪౬

శ్లో॥ ప్రకల్పితే భుజే వ్యూహేయదంకమధికంతతః। తి
ర్యగ్వృత్తిస్తుదండస్స్యాద్భోగోవావృత్తిరేవచ।
మండలస్సర్వతోవృత్తిః పృథువృత్తిరసంహతః॥౪౭

అడ్డముగనడచు స్వభావముగలది దండవ్యూహమనియు-నిలకడగలది భోగవ్యూహమనియు- గుండ్రముగనుండు నదిమండలవ్యూహమనియు- నిండినస్వభావముగల యదియసంహత వ్యూహంబనియు- జెప్పంబడుననుట... .. .. ౪౭

దండభేదాః

శ్లో॥ ప్రదరోదృఢకేశశ్చశ్వావస్తత్కుక్షి రేవచ। ప్రతిష్ఠ
స్సుప్రతిష్ఠశ్చశ్యేనోవిజయ సంజయౌ। విశాలో
విజయస్సూచీస్థూణా కర్ణశ్చమూముఖః। రథా
స్యో వలయశ్చైవదండభేదాస్సుదుర్జయాః॥౪౮

(numbers printed above the words: ౧ ౨ ౩ ౪ ౫ / ౬ ౭ ౮ ౯ ౧౦ / ౧౧ ౧౨ ౧౩ ౧౪ / ౧౫ ౧౬)

ప్రదరంబు మొదలగు పదియారు భేదంబులు దండంబునందుత్పన్నవ్యూహంబు లనుట... .. ... ౪౮

శ్లో॥ అతిక్రాంతః ప్రతిక్రాంతఃపక్షౌభ్యాంవక్షుకక్షుతః।అ
తిక్రాంతెశ్చపక్షౌభ్యాంత్రయో న్యేతువిపర్యయె।ప
క్షోరస్యైరతిక్రాంతః ప్రవిష్టోన్యే విపర్యయె।స్థూ
ణాపక్షోధనుఃపక్షోద్విస్థూణేదండ ఊర్ధ్వగః।
ద్విగుణాత్తద్వ్యతిక్రాంతాపక్షోన్యోస్య విపర్య

యో। ద్విచతుర్ఖండఇత్యేతే జ్ఞేయాస్సర్వే యథాక్రమాత్ ॥... .. .. ౨౨౪

ఇట్టివ్యూహవిభాగంబుల విన్యాసంబులు యుద్ధశాస్త్రంబు ననుండుటవలనను నాశాస్త్రంబిప్పుడ నసంభావితంబగుటవలన నుసికాలంబున దీనికింబ్రయోజనాభావంబగుటనునిప్పుడత త్స్వరూపంబులనిర్ణయించుటకనుకూలంబుగాదయ్యె .. ౨౨౪

భోగభేదాః.

శ్లో॥ గోమూత్రికాభిసారీచ శకటోమకరస్తథా। భోగభేదాస్సమాఖ్యాతాస్తథోపరిపతంతకః॥ .. ౨౩౪

గోమూత్రకాదులనునైదు భేదంబులుగల వ్యూహంబులు భోగవ్యూహంబునంబొడమెననుట... ... ...

శ్లో॥ దండపక్షేచ గోరస్యః శకటస్తద్విపర్యయె। మకరోవ్యవకీర్ణశ్చ శేషఃకుంజరవాజిభిః॥ ౨౪౪

దండపక్షంబున గోరస్యంబునునదియు - దానివ్యత్యయమశకటంబునియు - విశాలంబయిన యదిమకరంబనియు - గుఱ్ఱములతోడను నేనుంగులతోడనుం గూడినయది శేషవ్యూహంబనియు నామములనుట... ... . ౨౪

మండలభేదాః

శ్లో॥ మండలవ్యూహభేదేచసర్వతోభద్రదుర్జయా।అష్టానీకోద్వితీయస్తుప్రథమస్సర్వతోముఖః। అర్ధచంద్రకశృంగాటౌవజ్రోభేదాస్తుయంహితె। తథాకర్కటశృంగారీకాకపాదీచగోధికా॥ త్రిచతుఃపంచసైన్యానాంజ్ఞేయాకారవిభేదకాః॥... ..౨౭

సర్వతోభద్రాదులగు నీయెనిమిది వ్యూహంబులునుమండలవ్యూహమునంగల భేదంబులనుట.. .. ... ౨౭

శ్లో॥ ఇతి వ్యూహాః సమాఖ్యాతా వ్యూహ భేద ప్రయోక్తృభిః। ఏతేన స్తదశ ప్రోక్తా దండే వ్యూహాస్తు భేదతః। తథా వ్యూహా భయ శ్చైవ మండలస్య ప్రవక్తృభిః॥ ౭౮4

ఇట్లు వ్యూహభేదంబులు దెలుపంబడియెననుట ౭౮4

శ్లో॥ అసంహతాస్తు యద్వ్యూహాః భోగవ్యూహాస్తు పంచధా। వ్యూహజ్ఞై స్తై ప్రయోజ్యాస్యు స్యథా కాలఉపస్థితే। పదాదీనాంత థైకేన హత్వా శేషైః పరిక్షిపేత్। ఉరసా వా సమాహత్య కోటిభ్యాం తత్ర వేష్టయేత్। పరకోటీస్సమాక్రమ్య పక్షాభ్యాం సపరిగ్రహం। కోటిభ్యాం జఘనం హన్యాత్ ఉరసా చ ప్రపీడయేత్। ఏవం వ్యూహ్య ప్రయత్నేన యత్నవాన్ పృథివీపతిః। విదారయేద్వ్యూహ కృతై ర్జఘనైర్వా ద్విషతో బలం॥ ... .౮౨4

ఇట్టి వ్యూహంబులచే మోహరించి జాగరూకుండగుచు శత్రుసైన్యంబుల జయించవలెననుట.. ... ... ౮౨4

శ్లో॥ యతః ఫల్గు యతో భూయః తత్త ద్వ్యూహై రధిష్ఠితం। తత్రో రిపుబలం హన్యాదాత్మనశ్చ పర్యు హయేత్॥ ౮౩4

బలంబుల యధికాల్ప విషయంబుల నెరింగి తగునట్లు మోహరించియున్నం బోనర్ప వలయుననుట.. ... .. ౮౩4

శ్లో॥ సారం ద్విగుణసారేణ ఫల్గుసారేణ ఫల్గు చ। సంహతం చ గజానీకైః ప్రచండై రవదారయేత్। దుర్జయన్కరిణ స్తైన్యే హస్త్యసి క్తైర్మహా నాగ జైః। ఆహవే కరిణీనాం వా సమూహైం స్సాధ్వధిష్ఠితైః॥...౮౪4

బలముగల సైన్యంబుల నిబ్బడిబలము చేతయు-అల్ప సైన్యము నల్ప సైన్యముచేతయు • గమిగూడియుండు దానిగజంబుల చేతయు-

నాడయేనుంగులగముల మదగజంబులగములచేతయు జయించం దగుననుట... .. .. ౬౫

ఉపసంహారః.

శ్లో॥ సలోహజాలైః పృథుబంధదంతైస్సుకల్పితై రూర్జితపాదరక్షైః। ప్రవీర ఘోరైష్షడశనీవారైర్హన్యాద్గజేంద్రైర్ద్విషతామనీకం॥.. .. ౬౬

శ్లో॥ ఏకోపివారణపతిర్ద్విషతామనీకం వ్యక్తం నిహంతి మదసత్వగుణోపపన్నః। నాగేషు హి క్షితి భుజాం విజయోనిబద్ధస్తస్మాద్గజాధికబలోన్నపతిస్తు జీయాత్॥.. .. ..౬౭

చతురంగబలంబులయందును ముఖ్యంబగునదియేనుంగులగుటం జేసి యట్టియేనుంగులగములుగల విజిగీషుండు సకల శత్రుసైన్యంబులంజయించి సకల రాజ్యంబులను - నేలునని ఫలితార్థము... .. .. ౬౭

ఇతికామందకాఖ్యే నీతిసారే రాజనీతి సంగ్రహో నామ సర్వమపివింశ్సర్గస్సమాప్తః.

ఇట్లు కామందకమిర్వది సర్గంబులునుముగిసెను.

సర్వేషాంశుభంభవతు.

